

Introduktion til WTOs konflikthåndteringssystem

Bugge Thorbjørn Daniel

Introduktion til WTOs konflikthåndteringssystem

FORLAGET THOMSON

Bugge Thorbjørn Daniel

Introduktion til WTOs konflikthåndteringssystem

1. udgave/1. oplag

© Forlaget Thomson A/S, København 2006

ISBN 10: 87-619-1624-2

ISBN 13: 978-87-619-1624-2

Omslag: Torben Lundsted, Korsør

Sats og tryk: P.J.Schmidt Grafisk, Vojens

Mekanisk, fotografisk eller anden gengivelse
af denne bog eller dele af den er ikke tilladt
ifølge gældende dansk lov om ophavsret.
Alle rettigheder forbeholdes.

Forord

Den 1. januar 1995 trådte traktaten om etablering af Verdenshandelsorganisationen (World Trade Organization – WTO) i kraft. Hermed afløstes den Generelle Aftale om Told og Handel (General Agreement on Tariffs and Trade – GATT), der siden 1947 havde dannet rammerne om det multilaterale handelssystem. I traktatgrundlaget beskrives WTOs funktion som dobbelt. WTO skal dels medvirke til implementering og administration af de eksisterende aftaler og dels udgøre et forum for yderligere forhandlinger. I WTO sammenhæng skabes de fleste overskrifter i øjeblikket af den aktuelle status vedrørende disse yderligere forhandlinger. Langt mindre spalteplads bruges på implementeringen og administrationen af det eksisterende traktatgrundlag, der i stort omfang sker udenfor mediernes rampelys.

Et vigtigt element i implementering og administration af de eksisterende aftaler er et system til håndtering og løsning af konflikter mellem organisationens medlemmer vedrørende handelspolitiske emner. Dette konflikthåndteringssystem består dels af sædvaner videreført fra GATT og dels af nyskabelser samlet i en delaftale til WTO Traktaten. I WTOs traktatsystem betegnes denne delaftale Dispute Settlement Understanding (DSU). I fællesskab med de øvrige delaftaler findes DSU i tre officielle sprogversioner: fransk, spansk og engelsk og det samme gælder øvrige WTO dokumenter, inklusive judicielle afgørelser.

At rampelyset er rettet mod andre aspekter af WTO betyder ikke at implementering og administration af eksisterende regler, herunder især konflikthåndteringssystemet, er uaktuelt. Tværtimod. Sprogbarrieren, det store volumen af judicielle afgørelser samt den tekniske karakter af en række problemstillinger bidrager yderligere til behovet for en samlet dansk introduktion til området. Denne Introduktion til WTOs konflikthåndteringssystem sigter mod at rette en enlig spot mod området og derved overkomme såvel sprog- som tekniske barrierer.

Overordnet er formålet med denne bog at give en introduktion til samt indblik i det hermed etablerede konflikthåndteringssystem. Håbet er således at bogen kan tilfredsstille behov for såvel generelt over-

Forord

blik som mere detaljeret viden om WTOs system til håndtering af konflikter.

Til slut skylder jeg at nævne at bogen er udarbejdet under min ansættelse som adjunkt ved Juridisk Institut på Syddansk Universitet.

God fornøjelse og læselyst.

Odense, august 2006

Bugge Thorbjørn Daniel

Indholdsfortegnelse

Forord	5
<i>Kapitel 1: Introduktion</i>	15
1.1 Introduktion	15
1.1.1 Læsevejledning	16
1.1.2 WTO dokumenter	16
1.1.3 Oversættelser og forkortelser	17
1.2 Kort oversigt over en konflikts forløb	18
1.3 Fremstillingens struktur	20
<i>Kapitel 2: Historisk og strukturel kontekst</i>	23
2.1 Et blik tilbage	23
2.1.1 En amputeret begyndelse	24
2.1.2 Behov for reformer – Uruguay Runden (FOGS) ...	26
2.1.3 Konfliktløsningsprocedurer	27
2.1.3.1 1947 – GATT artikel XXII og XIII	27
2.1.3.2 1966 – Særlige procedurer for udviklingslande	28
2.1.3.3 1979 – Kodificering og forbedring	29
2.1.3.4 1982/1984 – Yderligere forbedringer	30
2.1.3.5 1989/1994 – På vej mod WTO	30
2.2 World Trade Organization	31
2.2.1 WTOs aftalekompleks	31
2.2.1.1 WTO Aftalen	31
2.2.1.2 De Multilaterale Handelsaftaler	32
2.2.1.3 De Plurilaterale Handelsaftaler	34
2.2.2 Regelsammenstød	34
2.2.2.1 WTO/multilaterale handelsaftaler	35
2.2.2.2 GATT 1994/øvrige Anneks 1A aftaler	35
2.2.2.3 Øvrige Anneks 1A aftaler indbyrdes	36
2.2.3 Fortolkningsprincipper – Lex Specialis	37
2.2.4 Regler og procedurer for konflikthåndtering	38
2.2.4.1 Dispute Settlement Understanding	38
2.2.4.2 Specielle regler for konfliktløsning	40
2.2.4.3 Regelkonflikt i konteksten konfliktløsning ..	41

2.3 Samspillet mellem Jura & Diplomati	42
Litteratur	43
Kapitel 3: Konfliktåndtering – institutionel kontekst	45
3.1 Politiske organer	46
3.1.1 Ministerkonferencen/Det Generelle Råd	46
3.1.2 Rådene for GATT, GATS og TRIPS	48
3.1.3 Trade Policy Review Body	49
3.1.4 Dispute Settlement Body	50
3.2 Judielle organer og voldgift	53
3.2.1 Paneler	54
3.2.1.1 Panelisternes kvalifikationer	54
3.2.1.2 Panelers uafhængighed	55
3.2.1.3 Udnævnelse af panelister	56
3.2.1.4 DSU artikel 21.5 panel	57
3.2.2 Appellate Body	57
3.2.2.1 Etableringen af en appelinstans	57
3.2.2.2 Krav til kvalifikationer	59
3.2.2.3 Appellate Body's uafhængighed	59
3.2.3 Voldgift	60
3.2.3.1 Et rimeligt tidsrum til implementering	60
3.2.3.2 Niveauet og procedurer for suspension	61
3.2.3.3 Alternativ konfliktløsning	63
3.2.3.4 Voldgift hjemlet i GATS	64
3.2.3.5 Aftalt voldgift udenfor DSU	65
3.2.4 Adfærdskodeks	66
3.2.4.1 Individier omfattet af "Rules of Conduct"	66
3.2.4.2 Det styrende princip i "Rules of Conduct"	67
3.2.4.3 Uafhængighed og upartiskhed	68
3.2.4.4 Fortrolighed	69
Litteratur	70
Kapitel 4: Konfliktåndtering i WTO	73
4.1 Dualismen bestående af jura og diplomati	73
4.2 Videreudvikling af GATT systemet	74
4.3 Konfliktåndteringsystemets betydning	75
4.3.1 DSU artikel 3.2 – sikkerhed og forudsigelighed	77
4.3.2 DSU artikel 23 – styrkelse af systemet	77

4.3.3	DSU artikel 3.10 – pacificering af konflikter	81
4.3.4	Yderligere manifestation	81
4.4	Grundlæggende principper i DSU	82
4.4.1	Hurtig løsning af konflikter	82
4.4.2	God tro	85
4.4.3	Tilfredsstillende løsninger	85
4.4.4	Tilfredsstillende justering	88
	Litteratur	90
	Kapitel 5: Jurisdiktion og søgsmålskompetence	93
5.1	DSU 1.1 jurisdiktion	93
5.1.1	Hvem kan anvende DSU	93
5.1.2	Hvilke spørgsmål kan DSU anvendes på	94
5.1.3	Tidsbegrænsning	95
5.2	Søgsmålskompetence – retlig interesse	95
5.2.1	Konsultationer	96
5.2.2	Panelprocedure	96
5.2.2.1	‘Frugtbarhed’ af at ‘bringe en sag’	96
5.2.2.2	Spørgsmålet om interesse og karakteren heraf	97
5.2.2.3	Særlig bestemmelse i TBT artikel 14.4	99
5.2.2.4	DSU artikel 21.5 proceduren	99
5.2.3	Appelprocedure	100
5.2.4	Voldgift	100
5.2.4.1	DSU artikel 21.3(c)	100
5.2.4.2	DSU artikel 22.2 og 22.6-7	100
5.2.4.3	DSU artikel 25	101
5.2.4.4	GATS artikel XXI:3 og XXII:3	101
5.3	Deltagelse af tredjeparter	101
5.3.1	Konsultationer	102
5.3.2	Panelprocedure	103
5.3.3	Appelprocedure	104
5.3.4	Voldgiftsprocedurer	105
5.3.4.1	DSU artikel 21.3(c)	105
5.3.4.2	DSU artikel 22.6-7	105
5.3.4.3	DSU artikel 25	106
5.3.4.4	GATS artikel XXI:3 og XXII:3	106
5.4	Deltagelse af ikke-medlemmer – amicus curiae	107
	Litteratur	109

Kapitel 6: Retskilder og Fortolkning	111
6.1 WTO-retlige kilder	112
6.2 Fortolkning	113
6.2.1 Sædvaneretlig regel for folkeretlig fortolkning	113
6.2.2 Anti-dumping aftalen, artikel 17.6(ii)	114
6.2.3 Traktatretskonventionens artikel 31	114
6.3 WTO og folkeret	115
6.3.1 Brugen af folkeretlige retskilder	116
6.3.1.1 Traktater	116
6.3.1.2 Sædvaner og generelle retsprincipper	116
6.3.2 Traktatretskonventionens artikel 31(3)c)	116
6.4 Retlig status af tidligere GATT/WTO rapporter	117
6.4.1 GATT panel rapporter	117
6.4.2 WTO panel- og appelrapporter	119
6.4.3 Voldgiftskendelser	120
Litteratur	120
 Kapitel 7: Konsultationer og Klager	 123
7.1 Konsultationer	123
7.1.1 Basis for konsultationer i GATT	124
7.1.2 Basis for konsultationer i WTO	125
7.1.3 Konsultationers funktion	127
7.1.3.1 Målet med konsultationer	127
7.1.3.2 Forpligtelsen hvilende på parterne	127
7.1.3.3 Konsultationer og panel/appelprocedure	129
7.1.4 Tidsfrister	130
7.1.5 Specielt om udviklingslande	130
7.2 Retlig basis for klager	131
7.2.1 Manglende gennemførelse af forpligtelser	132
7.2.2 Anvendelse af ikke-retsstridige foranstaltninger	133
7.2.3 Enhver anden situation	135
7.3 Begrænsninger i anvendelsen af visse klagetyper	135
7.3.1 Indskrænkninger i klagegrundlaget	135
7.3.2 "Non-violation" klager	137
7.3.3 "Situation" klager	138
Litteratur	139

Kapitel 8: Panelproceduren	141
8.1 Panelets funktion	141
8.1.1 Objektiv vurdering	141
8.1.2 Intensitet af prøvelsen	143
8.2 Panelets mandat	144
8.2.1 Anmodning om etablering af et panel	144
8.2.2 "Terms of reference"	146
8.2.3 Sondringen mellem påstande og anbringender	147
8.3 Proceduren	148
8.3.1 Retsforhandlingerne	148
8.3.2 "Interim review"	150
8.3.3 Parallelle panelprocedurer	151
8.3.4 Tidsfrister	151
8.4 Relaterede processuelle problemstillinger	152
8.4.1 Indhentning af information	152
8.4.2 Brug af eksperter	153
8.4.3 Parternes brug af privat rådgivning	154
8.5 Krav til panel rapporten	156
8.5.1 Grundlæggende argumentation	156
8.5.2 Særlige krav til panelrapporter	158
8.5.2.1 Vedrørende konsultationer	158
8.5.2.2 Redegørelse for forløbet af "interim review"	158
8.5.2.3 Hensyn taget til udviklingslande	158
Litteratur	159
 Kapitel 9: Appelproceduren	 161
9.1 Appellate Bodys funktion	161
9.2 Appellate Bodys mandat	162
9.2.1 Retlige spørgsmål	162
9.2.2 Underkendelse, opretholdelse eller modifikation	163
9.2.3 Procesøkonomi	163
9.2.3.1 Panelers udøvelse af procesøkonomi	164
9.2.3.2 Færdiggørelse af panelets analyse	165
9.2.3.3 Procesøkonomi og Appellate Body	165
9.3 Appelproceduren	166
9.3.1 Påbegyndelse af en appelsag	167
9.3.1.1 Appel	167
9.3.1.2 Tilslutning til appel	167

9.3.1.3 Ændringer i appellen	168
9.3.2 Retsforhandlingerne	168
9.3.3 Tidsfrister	170
Litteratur	171
 Kapitel 10: Panel- og appelrapporter	173
10.1 Kendelser, anbefalinger, analyser og forslag	173
10.1.1 Præsentation af de grundlæggende begreber	173
10.1.2 Panel- og appelrapporters struktur	174
10.1.3 Begrebsforvirring	175
10.1.4 Forholdet til Dispute Settlement Body	175
10.2 Konklusioner	176
10.2.1 Panelets konklusioner	176
10.2.2 Appellate Bodys konklusioner	176
10.3 Anbefalinger	177
10.3.1 I forhold til »violation« klager	177
10.3.2 I forhold til »non-violation« klager	178
10.3.3 I forhold til »situation« klager	179
10.4 Forslag til implementering af anbefalinger	180
Litteratur	182
 Kapitel 11: Politisk efterspil – vedtagelse af judicielle rapporter	185
11.1 Vedtagelse af rapporter	185
11.1.1 Panelrapporter	186
11.1.2 Appelrapporter	186
11.1.3 Voldgiftskendelser	187
11.1.3.1 Rimeligt tidsrum til implementering	187
11.1.3.2 Foreslået suspension	187
11.1.3.3 Alternativ konfliktløsning	188
11.1.3.4 GATS artikel XXI:3 og XXII:3	188
11.2 Retlig konsekvens af vedtagelse	189
11.2.1 Panel- og appelrapporter	189
11.2.2 Voldgiftskendelser	190
11.2.2.1 DSU artikel 21.3(c)	190
11.2.2.2 DSU artikel 22.6-7	191
11.2.2.3 DSU artikel 25	191
11.2.2.4 GATS artikel XXI:3 og XXII:3	192

11.3 Parternes ret til at udtale sig om rapporter	192
11.3.1 Panelrapporter	192
11.3.2 Appellerapporter	193
11.3.3 Voldgiftskendelser	193
11.3.3.1 Rimeligt tidsrum til implementering	193
11.3.3.2 Foreslået suspension	193
11.3.3.3 Alternativ konfliktløsning	194
11.3.3.4 GATS artikel XXI:3 og XXII:3	194
11.4 Begrænsning af rapporters rækkevidde	195
11.4.1 Ændringer/autoritative fortolkninger	195
11.4.2 WTO overensstemmelse af løsninger	196
11.4.3 DSU artikel 3.2 – Dispute Settlement Body	197
11.4.4 DSU artikel 19.2 – paneler og Appellate Body	197
11.5 Overvågning af implementering	198
11.6 Overordnede tidsrammer	199
Litteratur	200
 Kapitel 12: Implementering	 201
12.1 Implementering – tilbagetrækning/modifikation	201
12.1.1 Implementeringspligt	202
12.1.2 Tidsfrister	203
12.1.3 Rimelig tid til implementering	204
12.1.3.1 Foreslået af det implementerende medlem	204
12.1.3.2 Aftalt mellem parterne	204
12.1.3.3 Voldgift	205
12.2 DSU artikel 21.5 – Korrekt implementering?	207
12.2.1 ‘Eksistensen eller overensstemmelsen af’	208
12.2.2 ‘Foranstaltninger taget til at efterkomme’	209
12.2.3 Rekurs til ‘disse konfliktløsningsprocedurer’	211
12.2.4 Forskelle i forhold til almindelig panelprocedure	212
12.2.5 Forholdet til den/de oprindelige rapport(er)	213
12.3 Særlige hensyn til udviklingslande	216
12.3.1 Klager bragt af udviklingslande	216
12.3.2 Rimelig tid til implementering	216
Litteratur	217

Kapitel 13: Håndhævelse	219
13.1 Kompensation	219
13.1.1 Ret eller pligt til at yde kompensation	220
13.1.2 Hvem skal kompenseres og hvordan	220
13.1.3 Størrelse af kompensation	221
13.2 Suspension	222
13.2.1 Grundlæggende hensyn	224
13.2.2 Hvad kan suspenderes	225
13.2.3 Niveauet for suspension	227
13.2.3.1 DSU artikel 22.4 – ‘ækvivalent med’	228
13.2.3.2 SCM artikel 7.9 – ‘i rimeligt forhold til’	229
13.2.3.3 SCM artikel 4.10 – ‘passende’	230
13.2.4 Voldgift	230
13.3 Rette rækkefølge af procedurer	232
Litteratur	234
 Kapitel 14: Alternativer til panel og appel procedurer	235
14.1 Diplomatiske løsningsmuligheder	235
14.1.1 Forhandlingsløsning	235
14.1.2 Procedurer i DSU artikel 5	237
14.2 Alternative judicielle procedurer	239
14.2.1 Generelt – voldgift under DSU artikel 25	239
14.2.2 Specielt – voldgift under GATS	242
14.2.3 Aftalt voldgift udenfor DSU	243
Litteratur	244
 Slutnoter	247
 Domme og afgørelser	263
 Traktatbestemmelser	275
 Stikordsregister	281

Kapitel 1

Introduktion

Den 1. januar 1995 trådte Verdenshandelsorganisationen («World Trade Organization» – WTO) i kraft til erstatning for GATT («General Agreement on Tariffs and Trade»). Som en integreret del af denne organisation etableredes et bindende system for håndtering og løsning af konflikter mellem organisations medlemmer med mulighed for at henvise en konflikt til domstolslignende judicielle organer. I denne bog præsenteres det system til håndtering af konflikter, der er en integreret del af aftalen om etablering af World Trade Organization.

Målet med denne fremstilling er dels at give en bred introduktion til dette system til håndtering og løsning af konflikter og dels nærmere at præsentere en række særlige problemstillinger forbundet hermed. Da det nuværende system er resultatet af en lang udvikling, indleder jeg med at skitsere denne udvikling og identificere nogle af systemets særtræk. Dette giver dels en mulighed for en dybere forståelse af systemet og dets funktion, dels er det nødvendigt for at give et retvisende billede af de judicielle organers virke i WTO.

Begrebet »konflikt« anvendes i denne bog som betegnelse for specifikke uoverensstemmelser mellem WTO medlemmer vedrørende rettigheder og/eller forpligtelser under WTO aftalerne, der udmønter sig i iværksættelse af processuelle skridt under de relevante bestemmelser i disse aftaler. Betegnelsen 'håndtering' er inspireret af henvisningen i DSU artikel 3.1 til "principles for the management of disputes" samt sondringen i DSU artikel 3.5 og 3.6 mellem konsultation og konfliktløsning.

Dette kapitel indeholder dels en introduktion til bogen, dels en kort oversigt over forløbet af en konflikt og endelig en skitse over bogens struktur.

1.1 Introduktion

Under denne overskrift har jeg samlet tre spørgsmål. For det første giver jeg en vejledning i brugen af denne bog. For det andet anviser

jeg, hvor teksterne til såvel WTO aftalerne og andre WTO dokumenter som panel- og appelrapporter og voldgiftskendelser kan findes på internettet samt præsenterer principperne bag nummerering og navngivning af disse. For det tredje redegør jeg for mine overvejelser vedrørende oversættelser og forkortelser.

1.1.1 Læsevejledning

Bogens udformning er et resultat af, at jeg har haft et dobbelt sigte. På den ene side er det målet, at bogen er tilgængelig som en introduktion til et for de fleste »ukendt land«. På den anden side skal den være anvendelig juridisk og akademisk som baggrundsviden, opslagsværk samt indgang til berørte problemstillinger. Dette dobbelte sigte har givet anledning til følgende overvejelser, der alle har haft konsekvenser for bogens endelige udformning.

For at sikre ubrudt læsning af teksten har jeg valgt ikke at anvende fodnoter, men henviser i stedet dokumentation til slutnoterne, der er samlet bagerst i bogen. Samme hensyn ligger bag den omfattende brug af oversættelser af WTO ord og begreber til dansk (*om oversættelser afsnit 1.1.3*).

I slutnoterne findes udelukkende dokumentation knyttet til teksten. Som konsekvens af beslutningen om at udelade fodnoter og i erkendelse af anvendeligheden af litteraturhenvisninger afsluttes hvert kapitel med en kort henvisning til relevant litteratur.

Med kursiv er markeret krydsreferencer til andre afsnit, der er relevante i sammenhængen. Disse krydsreferencer er tænkt som en genvej udenom stikordsregisteret til brug for hurtig orientering.

Registrene er opdelt i »Domme/afgørelser«, der henviser til panel- og Appellate Body rapporter samt voldgiftskendelser, »Traktatbestemmelser« og »Stikordsregister«. Sidstnævnte indeholder tillige engelske begreber med henvisninger til de anvendte danske betegnelser.

1.1.2 WTO dokumenter

Teksten til alle WTO aftalerne kan findes på www.wto.org under "Documents" og herunder "Legal Texts". Samme sted under "Documents" og herunder "Official Documents" kan alle relevante WTO dokumenter findes ved brug af søgefunktionen; GATT dokumenter er gennem et samarbejde mellem Stanford University Libraries &

Academic Information Resources og World Trade Organization tilgængelige på <http://gatt.stanford.edu>.

Med hensyn til panel- og appelrapporter samt voldgiftskendelser anvender jeg i teksten de korte populære betegnelser, der også anvendes af Appellate Body. Den tilknyttede note indeholder tilstrækkelige oplysninger til entydig identifikation i form af pågældende rapports officielle nummer. Jeg skal kort forklare princippet i systemet:

For det første er præfixet på alle typer rapporter og kendelser »WT«. Dette viser, at der er tale om WTO dokumenter. I sammenhængen konflikt-håndtering/konfliktløsning (”dispute settlement”) efterfølges dette af »/DS« suppleret med et nummer, der entydigt henviser til en klage i en bestemt sag. Således henviser DS108 til konflikten *United States – Tax Treatment for Foreign Sales Corporations*, der i WTO terminologi har kaldenavnet *US – FSC*. Hvor flere klager behandles i en og samme rapport, indgår alle de respektive numre.

En panelrapport vil afsluttes med et »/R«, således betegnes panelrapporten i *US – FSC* »WT/DS108/R«. Ved appelrapporter skydes et »/AB« ind således, at betegnelsen i eksemplet *US – FSC* bliver »WT/DS108/AB/R«. Hvorvidt jeg henviser til panel- eller appelrapporten vil fremgå af teksten.

Med hensyn til voldgiftskendelser under DSU artikel 21.3(c) suppleres den indledende nummerering med det kronologiske nummer på det pågældende dokument i den konkrete sag. F.eks. kunne det i det konkrete eksempel have været »WT/DS108/14. Samtidig tilføjes et »(DSU 21.3(c))« til kaldenavnet. Ved voldgiftskendelser afgivet under DSU artikel 22.6 (eller den parallelle bestemmelse SCM artikel 4.11) tilføjes »/ARB« til nummeret. I det konkrete eksempel bliver nummeret således »WT/DS108/ARB«. Kaldenavnet tilføjes »(DSU 22.6)« eller »(DSU 22.6, SCM 4.11)«.

I sager under DSU artikel 21.5 om implementering afsluttes panelrapporter med »/RW« og appelrapporter med »/AB/RW«. I eksemplet bliver dette »WT/DS108/RW« og »WT/DS108/AB/RW«. Kaldenavnet efterfølges i disse tilfælde af »(DSU 21.5)«. Ved eventuel efterfølgende brug af DSU artikel 21.5 tilføjes et ciffer til det officielle nummer: »WT/DS108/AB/RW2« og kaldenavnet suppleres med et romertal i parentes: *US – FSC (DSU 21.5)(II)*.

Enkelte rapporter skiller sig ud herfra, men jeg vil ikke nærmere komme ind på disse undtagelser her.

1.1.3 Oversættelser og forkortelser

Med hensyn til oversættelser har jeg ladet mig styre af følgende overvejelser. For det første er det en grundlæggende præmis, at de regler,

som bogen søger at strukturere og præsentere, ikke findes i en officiel dansk oversættelse. Af de tre officielle sprogversioner, fransk, spansk og engelsk, har jeg valgt at forlade mig på den sidste. For det andet anvendes indenfor det multilaterale handelssystem en egen og til tider ganske teknisk terminologi. Dette kombineret med manglen på adækvate danske termer har medført et behov for at oversætte en række begreber. Omvendt har jeg bibeholdt enkelte faste betegnelser i deres originale form, som efter min mening blot ville bidrage til forvirring ved oversættelse. Det vigtigste eksempel herpå er "Appellate Body". For det tredje nævner jeg, hvor dette har synes påkrævet i teksten i en parentes den oversatte engelske term. Endelig findes i stikordsregisteret engelske begreber og betegnelser suppleret med en henvisning til den her anvendte danske oversættelse. Således fungerer stikordsregisteret som bindeled mellem traktatteksten og denne bog.

Jeg har som hovedregel tilstræbt ikke at anvende forkortelser, dog med to undtagelser. Den vigtigste undtagelse er »Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes«, hvor jeg konsekvent skriver »DSU«. Den anden undtagelse består af situationer, hvor en forkortelse anvendes i en konkret sammenhæng. I disse tilfælde vil såvel forkortet som lang form fremgå af teksten.

1.2 Kort oversigt over en konflikts forløb

For at anskueliggøre logikken bag strukturen i den følgende præsentation giver jeg i dette afsnit en kort oversigt over en konflikts forløb i WTO under procedurerne i den til formålet indgåede aftale om konflikthåndtering: Dispute Settlement Understanding (DSU).

Det første element i en WTO konflikt består i, at den (eller de) klagende stat(er) anmoder den indklagede stat om at deltage i forhandlinger – såkaldte konsultationer – med det formål at opnå en løsning. Lykkes det ikke i disse konsultationer at opnå en for alle parter tilfredsstillende løsning, kan den/de klagende stat(er) anmode om etablering af et panel til at vurdere WTO retlige aspekter af sagen. Anmodningen rettes til det til formålet oprettede politiske organ: Dispute Settlement Body.

Panelet, der består af tre uafhængige personer, vurderer sagen på vegne af Dispute Settlement Body. Efter en domstolslignende proce-

dure udarbejder panelet en rapport som forelægges Dispute Settlement Body til vedtagelse. Rapporten indeholder panelets analyse, konklusioner, anbefalinger samt eventuelt forslag til løsning af konflikten. Panelrapporten vedtages automatisk medmindre alle medlemmer af Dispute Settlement Body beslutter ikke at vedtage den, eller hvis en eller flere af parterne vælger at appellere panelrapporten helt eller delvist. Dette er de to væsentligste nyskabelser i WTOs konflikt-løsningssystem i sammenligning med GATT systemet.

Eventuel 2. instansbehandling varetages af en appelinstans – Appellate Body – et permanent organ med syv medlemmer, hvoraf tre vurderer hver enkelt sag. Appelbehandlingen er begrænset til retlige aspekter af panelrapporten. Appellate Body udarbejder en appelrapport der forelægges Dispute Settlement Body til vedtagelse under samme kriterier som panelrapporten. Dette indebærer, at rapporten vedtages automatisk, medmindre alle Medlemmer vælger at forkaste den.

Med den vedtagne panel eller appelrapport foreligger den formelt endelige løsning på konflikten, idet parterne er forpligtet til at efterleve panelets/Appelinstansens konklusioner og anbefalinger. Implementering af disse skal ske indenfor et rimeligt tidsrum, der eventuelt kan fastlægges ved hjælp af voldgift. En særlig hurtig procedure er til rådighed for tvivlsspørgsmål om, hvorvidt implementering er sket korrekt. Denne procedure omfatter såvel panel- som appelproceduren og adskiller sig fra de normale procedurer især ved kortere frister. Sker implementering ikke, kan det indklagede (og tabende) medlem tilbyde midlertidig kompensation. Forpligtelserne kan søges håndhævet af den klagende (og vindende) stat ved at anmode DSU om til-ladelse til midlertidigt at suspendere koncessioner eller andre forplig-telser. Hvilke koncessioner eller andre forpligtelser, der kan suspen-deres, er underlagt særlige procedurer. Niveauet og overholdelse af procedurerne for suspension kan afklares ved voldgift.

Alternativt til panel/appelproceduren skitseret umiddelbart ovenfor findes i DSU, udover forhandlingsløsninger, tillige en adgang til på frivillige basis dels at søge at løse konflikter dels diplomatisk ved venskabelig mellemkomst ("good offices"), forsoning og mægling, og dels judicielt ved voldgift.

1.3 Fremstillingens struktur

Med det ovenfor skitserede forløb af en konflikt i WTOs konflikt-håndteringssystem i baghovedet, og i erkendelse af vigtigheden af konteksten hertil, skal jeg kort redegøre for strukturen i de følgende 13 kapitler.

I kapitel 2 vil jeg gøre rede for udviklingen af systemet. Dette omfatter et tilbageblik på udviklingen af konflikthåndteringssystemet i GATT, en oversigt over WTOs traktatkompleks etableret med WTO Aftalen samt en præsentation af WTO konflikthåndteringsprocedurer i Dispute Settlement Understanding og specielle regler og procedurer vedrørende konflikthåndtering i andre dele af traktatkomplekset. Endelig skal jeg kort komme ind på et grundlæggende karakteristika ved GATT og WTO nemlig samspillet mellem jura og diplomati.

Kapitel 3 omhandler institutionelle aspekter af WTO. Kapitlet er delt i tre afsnit. Det første præsenterer de vigtigste politiske organer og derved den institutionelle ramme, hvori konflikthåndteringssystemet er indpasset. Andet afsnit af kapitlet præsenterer de forskellige judicielle organers sammensætning, kravene til kvalifikationer, procedurer for udnævnelse og beslutningsprocedurer. Endelig redegøres i tredje afsnit for det adfærdskodeks, der gælder for alle, der er impliceret i konflikt-løsning enten i form af tjeneste som panelist, Appellate Body medlem eller voldgiftsdommer, som ekspert eller i Sekretariatet.

Kapitel 4 præsenterer en række grundlæggende karakteristika ved konflikthåndteringssystemet. For det første samspillet mellem jura og diplomati indenfor konteksten konflikthåndtering. For det andet den udtrykkelige erkendelse af, at systemet i sin helhed ikke er en nyskabelse men udgør en videreudvikling af det i GATT udviklede system. For det tredje betydningen af den rolle, konflikthåndteringssystemet er tiltænkt. For det fjerde en række principper udtrykt i Dispute Settlement Understanding, som Appellate Body har lagt særlig vægt på i fortolkning af de øvrige bestemmelser i DSU.

Konflikthåndteringssystemets jurisdiktion og betingelserne for søgsmålskompetence er emnet for kapitel 5. Med hensyn til søgsmålskompetence behandles tillige reglerne for tredjeparters deltagelse samt den i Appellate Body praksis udviklede adgang for ikke-medlemmer til at give sit besyv med i en verserende konflikt – den såkaldte *amicus curiae* problematik.

I kapitel 6 vil jeg redegøre for retskilder samt principper for fortolkning af traktatbestemmelser. På denne baggrund skitseres forholdet mellem WTO og folkeret. I tillæg præsenteres Appellate Bodys opfattelse af relevansen og brugen af tidligere judicielle afgørelser.

Kapitel 7 omhandler begyndelsen på konflikthåndteringsprocedurerne. Jeg klarlægger i dette kapitel for det første den retlige basis for anmodninger om konsultationer. Dernæst præsenteres den retlige basis for klager samt de forskellige typer af klager. Endelig redegøres for en række regler, der tjener til at begrænse brugen af visse typer klager.

Det næste skridt er etableringen af et panel. I Kapitel 8 præsenteres de grundlæggende aspekter af panelproceduren. Dette omfatter panelets funktion, præciseringen af panelets mandat i de enkelte sager samt forløbet af panelproceduren.

Kapitel 9 rummer præsentation af proceduren i Appellate Body. I kapitlet præsenteres Appellate Bodys funktion, mandat samt proceduren.

I kapitel 10 redegør jeg for enkeltelementer i panel- og appelrapporter: analyser, konklusioner, kendelser, anbefalinger og forslag. For det første søger jeg at udrede den begrebsforvirring, der blandt andet er resultat af det omdefinerede forhold mellem de judicielle og de politiske organer. Andet afsnit omhandler paneler og Appellate Bodys konklusioner. I tredje afsnit introduceres kravene til paneler og Appellate Bodys anbefalinger. Endelig præsenteres i fjerde afsnit paneler og Appellate Bodys kompetence til at komme med forslag til implementering af givne anbefalinger.

Når panelet og/eller Appellate Body har færdiggjort sit arbejde skal rapporten forelægges Dispute Settlement Body til vedtagelse. Kapitel 11 beskriver i seks afsnit det politiske efterspil i Dispute Settlement Body. For det første redegøres for reglerne for vedtagelse af såvel panel- og appelrapporter som voldgiftskendelser i Dispute Settlement Body. For det andet diskuteres konsekvensen af vedtagelse for parterne til en konflikt. For det tredje præsenteres WTO medlemmers traktatbaserede ret til at udtale sig om vedtagne rapporter. For det fjerde introduceres en række bestemmelser, der begrænser rækkevidden af såvel panel- og appelrapporter som voldgiftskendelser. Dispute Settlement Bodys overvågning af parternes implementering er emnet for femte afsnit. Endelig skitseres de overordnede tidsrammer.

Implementering og håndhævelse af vedtagne panel- og appelrap-

porter er emnet for kapitel 12, der er opdelt i tre dele. Første del omfatter den pligt til at implementere, der hviler på det tabende indklagede WTO medlem. Denne pligt omfatter dels det grundlæggende princip, at implementering skal ske straks, og dels adgangen til at implementering alternativt kan ske indenfor et rimeligt tidsrum. For det andet, at den vindende stat har mulighed for retligt at få efterprøvet eksistensen – eller WTO overensstemmelsen – af de skridt, modparten har taget til implementering. Dette sker gennem en særlig hurtig panel- og appelprocedure. Endelig findes i denne sammenhæng bestemmelser, der skal sikre en særlig hensyntagen til udviklingslande.

I kapitel 13 introduceres systemets håndhævelsesprocedurer. Dispute Settlement Understanding giver adgang dels for den indklagede (og tabende) stat til at tilbyde kompensation, og dels for den klagende (og vindende) stat til at anmode om tilladelse til at suspendere koncessioner eller andre forpligtelser. Kompensation og suspension behandles i kapitlets to første afsnit. I tredje afsnit redegøres for en problemstilling, der relaterer sig til samspillet mellem den hurtige procedure til fastlæggelse af eksistensen eller WTO overensstemmelsen af implementeringsskridt samt håndhævelses-procedurerne.

I kapitel 14 præsenteres konflikthåndteringsprocedurer, der supplerer panel- og appelprocedurerne. De fleste af disse alternativer udgør del af Dispute Settlement Understanding. Alle har det til fælles, at de udgør alternativer til panel- og appelprocedurerne.

Kapitel 2

Historisk og strukturel kontekst

Det institutionaliserede multilaterale handelssystem, som vi i dag ser i Verdenshandelsorganisationen – World Trade Organization (WTO) – er det foreløbigt sidste skridt i en langvarig udvikling.

Selvom mindre tilløb blev taget allerede under Anden Verdenskrig, blev det første egentlige skridt i retning af etablering af et institutionaliseret multilateralt handelssystem taget umiddelbart efter verdenskrigens afslutning. Dette udgjorde samtidig det første forsøg på at etablere en egentlig organisation til at varetage internationale handelsrelationer – International Trade Organization. Af forskellige årsager snublede man kort før målstregen og resultatet blev et noget kortere skridt end planlagt – General Agreement on Tariffs and Trade (GATT). Over de følgende knap halvtreds år udviklede GATT sig – indimellem slet ikke, nogen gange næsten umærkeligt, andre gange i støt trav og til tider i store spring.

I dette kapitel skal jeg først skitsere etableringen af GATT på baggrund af planerne for International Trade Organization. Dernæst tegner jeg et rids af den efterfølgende udvikling af GATT systemets regler og procedurer for håndtering og løsning af konflikter igennem denne organisations mangeårige midlertidige eksistens frem til det system, der i dag rummes i World Trade Organization. Kapitlet slutter med en kort præsentation af et grundlæggende præmis for det institutionaliserede multilateral handelssystem: samspillet mellem allerede fastlagte regler og forhandlinger om nye regler – eller med et andet ordvalg samspillet mellem jura og diplomati.

2.1 Et blik tilbage

Udviklingen af konfliktløsningssystemet i WTO hænger uløseligt sammen med udviklingen af konfliktløsningssystemet under GATT, der selv må ses i lyset af det forgæves forsøg på at etablere International Trade Organization.

International Trade Organization skulle have spændt indholdsmæs-

sigt vidt, og traktatgrundlaget indeholdt tillige med materielle regler et relativt fintmasket system af regler og procedurer til håndtering og løsning af konflikter mellem organisationens medlemmer vedrørende fortolkningen og anvendelsen af traktatkompleksets materielle regler. Med GATT lykkedes det at bringe liv i International Trade Organizations regler om handelspolitik, mens kapitlet om konflikthåndtering led samme vanskeligheder som resten af organisationens traktatgrundlag. Dette afsnits første del illustrerer denne spæde begyndelse. Med hen- syn til håndtering og løsning af konflikter startede GATT derfor på næsten bar bund. Over årene udvikledes i GATT regi et system, der af de fleste observatører og deltagere blev opfattet som ganske effektivt. Denne udvikling er emnet for afsnittets anden del. Det system til håndtering og løsning af konflikter, der i dag findes i WTO, indeholder mange elementer fra GATT-systemet, men søger i tillæg at give svaret på nogle af de kritiske spørgsmål, der er blevet stillet dette. Disse kritiske spørgsmål og nogle af svarene herpå er emnet for afsnittets tredje del.

2.1.1 En amputeret begyndelse

Forhistorien til General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) er sammenfaldende med forhistorien til International Trade Organization. Denne forhistorie tager sin egentlige begyndelse i det britisk/amerikanske samarbejde etableret allerede under Anden Verdenskrig, men tråde kan trækkes tilbage til mellemkrigstiden. En vigtig erfaring fra mellemkrigsårene var, at ikke alene skulle internationale handelsrelationer baseres på bindende forpligtelser, men der var tillige et behov for en permanent institutionel struktur til at sikre efterlevelsen af indgåede forpligtelser, blandt andet ved håndtering og løsning af konflikter.

Traktatgrundlaget for International Trade Organization, det såkaldte *Havana Charter*, var opdelt i ni kapitler, hvoraf kapitel 2-6 nedfæstede de materielle regler: beskæftigelse og økonomisk aktivitet, økonomisk udvikling og rekonstruktion, handelspolitik, konkurrenceregler, og råvareordninger. Dertil kommer kapitel 1, der beskrev organisationens formål og mål samt kapitlerne 7, 8 og 9, der indeholdt institutionelle bestemmelser, regler for konfliktløsning og generelle bestemmelser. International Trade Organization favnede således bredt og var tænkt som det tredje ben på en skammel, der tillige hvilede på Valutafonden og Verdensbanken.

I 1947, mens forhandlingerne om *Havana Charter* endnu ikke var færdige, blev reglerne for handelspolitik i charterets kapitel 4 sat midlertidigt i kraft under navnet General Agreement on Tariffs and Trade (GATT). Dette skete udtrykkeligt i afventning af vedtagelsen af *Havana Charter* og den deraf følgende etablering af International Trade Organization. GATT artikel XXIX regulerede i detaljer forholdet mellem GATT Aftalen og *Havana Charter*. Selvom charteret var forhandlet færdigt i 1948, kom man til at vente længe og i sidste ende forgæves på, at der blev pustet liv i organisationen. I 1950 opgav USA, i lyset af modstand i Kongressen, at ratificere *Havana Charter* og fulgtes i dette af en lang række lande, der havde afventet denne ratifikation. Med dette faldt International Trade Organization til jorden.

Tilbage stod GATT aftalen, indeholdende reglerne fra charterets kapitel om handelspolitik. Dette var dog som nævnt ingen permanent ordning. Reglerne skulle kun anvendes midlertidigt, derfor fandtes ingen egentlige institutionelle strukturer, og traktaten indeholdt stort set ingen regler for håndtering og løsning af konflikter. I sammenligning med International Trade Organization var GATT aftalen derfor utvivlsomt amputeret, men dette bidrog formentlig til, at USA uden Kongressens godkendelse kunne tiltræde den protokol, hvorunder GATT midlertidigt blev sat i kraft. Herved undgik GATT International Trade Organizations skæbne.

Andre retstekniske elementer, der bidrog til at bringe traktaten udenfor Kongressens rækkevidde, var fjernelsen af alle hentydninger til en egentlig organisation i traktatteksten og erstatningen af henvisninger til 'medlemmer' med 'kontraherende parter' ("contracting parties"). Når de kontraherende parter handlede som en gruppe, betegnedes de DE KONTRAHERENDE PARTER ("CONTRACTING PARTIES"), jf. GATT artikel XXV:1. DE KONTRAHERENDE PARTER mødtes jævnligt i såkaldte "sessions".

Da GATT ikke var en organisation, fandtes intet egentligt GATT sekretariat. I stedet lånte GATT Den Midlertidige Kommission for International Trade Organization ("Interim Commission for the ITO" – ICITO), der til trods for, at International Trade Organization ikke blev en realitet, blev opretholdt med det formål at udfylde denne sekretariatsfunktion. ICITO blev ledet af en Eksekutiv-Sekretær (fra 1965 en General-Direktør).

I 1960 oprettedes et Repræsentantskabsråd, der skulle varetage en

række af DE KONTRAHERENDE PARTERS opgaver mellem disses møder.¹ Medlemskab stod åbent for alle kontraherende parter, der var parate til at påtage sig dette ansvar. I 1968 udvidedes rådets kompetencer til at omfatte alle DE KONTRAHERENDE PARTERS kompetencer og forpligtelser bortset fra 'frafaldelser af forpligtelser' ("waivers").² Hermed var GATT i praksis etableret som en organisation.

2.1.2 Behov for reformer – Uruguay Runden (FOGS)

I GATTs levetid afholdtes otte runder af told- og handelsforhandlinger, de såkaldte GATT Runder. De første fem runder, Geneve (1947), Annecy (1949), Torquay (150-1951), Geneve (1955) og Dillon (1960-1961) var karakteriseret ved en fokus på reduktion af toldsatser.

I 1960erne samtidig med at det stod klart, at mange af GATTs regler var ved at blive forældede, var kræfter i gang med at trække organisationen væk fra regelorienteringen. Grundlaget for forhandling af nye regler var derfor spinkelt. Et første forgæves forsøg på at inkludere andre hindringer for handel end told i forhandlingerne blev gjort i Kennedy-Runden (1962-1967).

Udvikling væk fra regelorientering forstærkedes yderligere i 1970ernes krise, og resultatet var et skred fra multilateralisme til bilateralisme og unilateralisme. Et tegn på GATTs faldende stjerne blandt de kontraherende parter var et fald i hyppigheden af efterkommelse af panelrapporter. I Tokyo-Runden (1973-1979) blev det atter forsøgt at bringe ikke-tariffære handelshindringer ind i forhandlingerne. Intentionen med Tokyo Runden var, at forhandlingerne om alle emner skulle opfattes som en samlet forhandling, men de mange forskellige aftaler, der til slut blev resultatet, var alle uafhængige. Herved blev GATT potentielt bredere, men friheden til at vælge til eller fra blandt aftalerne fik kritikere til at betegne systemet som et GATT á la carte. Hertil kom, at mange af de nye aftaler havde selvstændige regler om konfliktløsning, hvilket ikke bidrog til overskuelighed. I lyset af GATT systemets svagheder forsøgte USA i 1982 forgæves at få søsat en ny forhandlingsrunde.

Endelig i 1986 blev den ottende og sidste runde af forhandlinger sat i søen ved et møde i Punta del Este i Uruguay – heraf navnet Uruguay Runden. Forhandlingerne skulle dreje sig om substantielle og institutionelle emner under overskriften 'FOGS' ("Functioning of the GATT").³ Et af målene var at opnå øget overvågning og monite-

ring af de kontraherende parters handelspolitik og praksis og indvirkningen heraf på systemets funktion. Et andet mål var at forbedre institutionens overordnede effektivitet og beslutningstagning. Etablering af en ny institution var ikke et led i de oprindelige planer.

Forhandlingerne skulle have været afsluttet i 1990, men en lang række punkter blev på dette tidspunkt stadig diskuteret. For at komme ud af dødvandet fremlagde den daværende General-Direktør Arthur Dunkel et udkast, der omfattede de allerede opnåede resultater samt vedrørende de resterende emner, tekster der forventedes at kunne samle enighed. Dette viste sig dog for optimistisk, og først i december 1993 faldt de sidste elementer i det, der blev til WTO Aftalen, endeligt på plads. Aftalen blev underskrevet af 123 kommende medlemmer den 1. april 1994 i Marrakesh. WTOs medlemstal er i dag (medio 2006) 149.

2.1.3 Konfliktløsningsprocedurer

Havana Charters kapitel om konflikthåndtering rummede retligt grundlag for konsultationer såvel som egentlige klager samt procedurer for vurdering heraf, inklusive i sidste instans henvisning til Den Internationale Domstol. Dertil kom udførlige bestemmelser om beslutningstagning.

2.1.3.1 1947 – GATT artikel XXII og XIII

I kontrast til de udførlige procedurer i *Havana Charter* dannede GATT artikel XXII basis for konsultationer og GATT artikel XXIII det retlige grundlag for klager. Hertil kommer GATT artikel XXV:1, der konstituerede DE KONTRAHERENDE PARTER, og GATT artikel XXV:4, der foreskrev, at beslutninger skulle træffes med flertal, medmindre andet fremgik af den konkrete kontekst. I praksis traf DE KONTRAHERENDE PARTER langt de fleste beslutninger med konsensus, dog undtaget 'frafaldelser af forpligtelser' ("waivers") under GATT artikel XXV:5 og tiltrædelser af nye kontraherende parter under GATT artikel XXXIII. I 1995 noteres det i "Analytical Index to GATT", at sidste gang en afstemning blev taget var i 1959.⁴

I GATTs første år, hvor medlemsskaren endnu var relativt begrænset, afgjordes konflikter ved, at Formanden i en kendelse opsummerede diskussionerne mellem de kontraherende parter.⁵ I 1953 etableredes for første gang på forsøgsbasis et særskilt panel til vurdering af

konflikter – det såkaldte “Panel on Complaints” – som et underorgan til DE KONTRAHERENDE PARTER. Hermed var frøet lagt til det system til løsning af konflikter, der blev udviklet og forbedret gennem godt og vel et halvt århundrede.

I 1955 formulerede en formel GATT note, der evaluerede denne praksis, at panelers primære funktion var at forberede en objektiv analyse til forelæggelse for de kontraherende parter, i hvilken individuelle regerings ønsker bliver underordnet det grundlæggende mål at anvende aftalen upartisk og til alle medlemmers bedste.⁶ Herved blev løsning af konflikter trukket fra GATTs diplomatiske/politiske fora i retning af øget regelorientering.

Det er vigtigt at lægge mærke til, at paneler blev etableret som et underorgan til DE KONTRAHERENDE PARTER. Mellem 1960 og 1968 traf DE KONTRAHERENDE PARTER beslutning om vedtagelse af rapporter på baggrund af en anbefaling fra Repræsentantskabsrådet, men efter 1968 overgik denne kompetence til rådet. Gennem hele perioden skulle beslutninger om at give retskraft til panelers analyser, konklusioner og anbefalinger således træffes i et forum bestående af alle kontraherende parter. Vedtagelse af rapporter, både af DE KONTRAHERENDE PARTER og i Repræsentantskabsrådet, skete med konsensus i overensstemmelse med GATT praksis for beslutningstagning.⁷ Dette indebar, at hverken den tabende eller den vindende part måtte have formelle indvendinger med vedtagelsen. I modsat fald blev vedtagelsen blokeret.

Med etableringen af paneler til at hjælpe DE KONTRAHERENDE PARTER med at løse konflikter og den efterfølgende vedtagelse af panel-rapporter af DE KONTRAHERENDE PARTER (fra 1968 i Repræsentantskabsrådet) kan man sige, at starten og slutningen af konfliktløsningsprocedurerne hermed var defineret. Tilbage stod at fylde ud imellem disse to definerede punkter. Over årene udvikledes en række sædvaner for forløbet af panelernes procedurer. Disse er løbende blevet suppleret med forbedringer på konkrete punkter

2.1.3.2 1966 – Særlige procedurer for udviklingslande

I anerkendelse af risikoen for alvorlig skade på udviklingslandes handel og økonomiske udvikling, som kunne følge af konflikter, blev en særlig procedure vedtaget i 1966 parallelt med vedtagelsen af GATT Part IV om handel og udvikling. Denne procedure skulle bringes i

anvendelse ved konflikter mellem mindre udviklede lande og industrilande.⁸ De særlige procedurer blev udtrykkeligt respekteret i efterfølgende beslutninger vedrørende konfliktløsning.⁹ Dette gælder også i WTO, da disse procedurer stadig er anvendelige, jf. DSU artikel 3.12.

2.1.3.3 1979 – Kodificering og forbedring

Den første kodificering af GATTs procedurer for konfliktløsning findes som et bilag til en beslutning truffet i 1979 som et led i Tokyo Runden. Bilaget har titlen “Agreed Description of the Customary Practice of GATT in the Field of Dispute Settlement (Article XXIII:2)”. I lyset af, at beskrivelsen præsenterer sig selv som vedtaget og i øvrigt udgør et bilag til en beslutning, der i overensstemmelse med fast praksis blev vedtaget af DE KONTRAHERENDE PARTER med konsensus, er der ingen grund til at betvivle, at dette udgør en reel beskrivelse af disse sædvaner for konfliktløsning. I dette bilag beskrives blandt andet panelers funktion, de retlige betingelser for at bringe en klage, målene med konfliktløsningssystemet inklusive specificerede præferencer for gensidigt tilfredsstillende løsninger, fortolkningen af begrebet ‘udslettelse eller svækkelse’, der danner grundlaget for klager (*om det retlige grundlag for klager afsnit 7.2*), panelers uafhængighed, præferencer for panelisters kvalifikationer, indholdsmæssige krav til panelrapporten samt det såkaldte “interim review”. Sammenlignes med de senere bestemmelser i DSU, fremgår slægtskabet tydeligt.

Den beslutning, hvortil denne beskrivelse udgjorde et bilag, har titlen “Understanding Regarding Notification, Consultation, Dispute Settlement and Surveillance”.¹⁰ I denne ‘forståelse’ bekræfter DE KONTRAHERENDE PARTER først deres tilslutning til den grundlæggende mekanisme for konflikthåndtering baseret på GATT artikel XXII og XXIII. Derefter bekræftes det, at intentionen med dokumentet er at forbedre og forfine denne GATT mekanisme. I overensstemmelse med titlen handler disse forbedringer om notifikation, konsultationer, konfliktløsning, overvågning samt teknisk bistand. Det er utvivlsomt, at de hermed vedtagne regler er tænkt som et supplement og ikke som erstatning for eksisterende sædvaner. Under punktet indeholdende forbedringer til ‘konfliktløsning’ bekræftes således endnu engang, at de vedtagne forbedringer er ment som supplement til de allerede eksisterende procedurer beskrevet i bilaget. En sammenligning med regler og procedurer i DSU afslører også her et nært slægtskab.

2.1.3.4 1982/1984 – Yderligere forbedringer

I Deklarationen efter Ministerkonferencens møde i 1982 blev konfliktløsningsprocedurerne suppleret med yderligere forbedringer.¹¹ På den ene side udtrykkes erkendelsen, at de essentielle rammer udgøres af 1979 beslutningen og praksis som beskrevet i bilaget dertil og, at ingen større ændringer er fornødne; på den anden side er der rum for en mere effektiv brug af den eksisterende mekanisme og specifikke forbedringer med dette for øje.¹² Disse forbedringer omfattede blandt andet regler vedrørende forsoning, panelisters rådighed, Sekretariatets forpligtelse til at assistere paneler, samt krav til formuleringen af panelers mandat. Igen kan det nære slægtskab med DSU tydeligt spores.

I 1984 suppleredes systemet med yderligere præciseringer vedrørende sammensætningen af paneler samt færdiggørelsen af panelers arbejde.¹³

2.1.3.5 1989/1994 – På vej mod WTO

I 1989 vedtog DE KONTRAHERENDE PARTER endnu en beslutning om konfliktløsningssystemet. Denne beslutning indeholdt forbedringer, der skulle anvendes på forsøgsbasis frem til afslutningen af Uruguay Runden.¹⁴ Beslutningen respekterer udtrykkeligt de eksisterende regler og procedurer. Med det hermed specificerede forhold til eksisterende regler og procedurer lægges op til, at 1989 procedurerne skal udgøre endnu en lap i et eksisterende kludetæppe af regler og procedurer for konfliktløsning. Dette stemmer dog ikke overens med teksten af beslutningen, der i langt højere grad fremstår som et hele og i endnu højere grad end tidligere regler og procedurer kan siges at udgøre det egentlige grundlag for de eksisterende regler og procedurer i DSU.

1989 beslutningen indeholder, udover de generelle introducerende regler, regler for underretning af Repræsentantskabsrådet om gensidigt aftalte løsninger på sager, der har været rejst formelt, regler for konsultationer, voldgift, udførlige procedurer for paneler (og arbejdsgrupper), vedtagelse af panelrapporter, teknisk bistand, samt overvågning og implementering.

Nær afslutningen af Uruguay Runden blev det i februar 1994 besluttet at forlænge anvendelsen af 1989 procedurerne indtil DSUs ikrafttræden i anerkendelse af, at den fortsatte brug af de forbedrede regler var nødvendig for konfliktløsningsmekanismens effektivitet.¹⁵

2.2 World Trade Organization

På baggrund af de mange års erfaringer med GATT aftalen og GATT som organisation, og med de under Uruguay Runden identificerede behov for reform af det institutionaliserede multilateral handelssystem i baghovedet, udvikledes World Trade Organization, der trådte i kraft den 1. januar 1995 og samtidig erstattede GATT systemet.

I dette afsnits første del præsenterer jeg de forskellige elementer, der tilsammen udgør WTOs traktatkompleks. Anden del beskæftiger sig med reglerne for løsning af de regelkonflikter, der måtte opstå mellem traktatkompleksets forskellige elementer. I afsnittets tredje del vises, hvorledes supplerende fortolkningsprincipper anviser løsninger på regelspændinger/uklarheder, der ikke udgør deciderede regelkonflikter. Endelig gøres i afsnittets fjerde del rede for det med WTO introducerede system til håndtering og løsning af konflikter.

2.2.1 WTOs aftalekompleks

Det anføres ofte, at WTOs traktatkompleks med sine ca. 25.000 sider er klodens største traktatsystem. Dette store tal er nok egnet til at dupere, men dertil skylder man at tilføje, at så langt den største del af disse mange tusind sider indeholder de respektive WTO medlemmers handelskoncessioner – såkaldte “Schedules of concessions”, der består af toldkoncessioner og koncessioner om markedsadgang i form af detaljerede lister. Disse “Schedules” er integrerede dele af de aftaler, hvortil de er knyttet.¹⁶ Af det store antal sider er det ca. 500 sider, der indeholder ‘egentlig’ traktattekst.

2.2.1.1 WTO Aftalen

Øverst i traktatkomplekset findes Marrakesh Aftalen om Etablering af Verdenshandelsorganisationen. Denne aftale betegnes WTO Aftalen (“WTO Agreement”). I artikel I etableres WTO som organisation og under artikel II:1 er det bestemt, at organisationen skal udgøre den fælles institutionelle ramme om medlemmernes udøvelse af deres handelsrelationer under de af systemet omfattede aftaler og tilknyttede retlige instrumenter. Med andre ord udgør WTO Aftalen den fælles samlende overbygning for de mange underaftaler specificeret i WTO aftalens annekser (“Annexes”), der tilsammen udgør de af

WTO omfattede aftaler. Som en konsekvens af WTO Aftalens samlede karakter er hele traktatkomplekset formelt en enkelt traktat.¹⁷

Underaftalerne til WTO Aftalen er specificeret i annekser til aftalen. Anneks 1-3 indeholder de multilaterale handelsaftaler, jf. WTO Aftalen artikel II:2, og Anneks 4 opremser de plurilaterale handelsaftaler, jf. WTO Aftalen artikel II:3.

2.2.1.2 De Multilaterale Handelsaftaler

De multilaterale handelsaftaler omfattet af Anneks 1-3 er bindende for alle WTOs medlemmer, jf. WTO Aftalen artikel II:2. Dette er udmøntningen af det koncept, der allerede under forhandlingerne blev beskrevet som "single undertaking"¹⁸ Essensen af konceptet var, at medlemmer skulle acceptere hele traktatkomplekset samlet og uden forbehold. Baggrunden for konceptet er at finde i de problemer, der blev skabt af den række af selvstændige supplerende aftaler til GATT, der var et resultat af Tokyo Runden – det såkaldte GATT *à la carte* (om behovet for reformer afsnit 2.1.2).

At WTO Aftalen skal udgøre en »single undertaking« genfindes i WTO Aftalens artikel XVI:5, der udtrykkeligt udelukker forbehold overfor enhver bestemmelse i WTO Aftalen. Samme bestemmelse begrænser eventuelle forbehold i forhold til bestemmelser i de multilaterale handelsaftaler til det omfang disse aftaler tager højde herfor. Med denne formulering udelukkes forbehold under de multilaterale handelsaftaler, medmindre disse udtrykkeligt giver rum herfor. Muligheden for forbehold i forhold til de plurilaterale handelsaftaler er særskilt reguleret under disse aftaler.

De tre annekser til WTO Aftalen, som tilsammen udgør de multilaterale handelsaftaler, er af meget forskellig karakter.

Anneks 1, der indeholder de materielle regler, er opdelt i tre underbilag, A, B og C. Anneks 1A omfatter en række underaftaler, der tilsammen udgør de multilaterale aftaler om handel med varer. Herunder falder også "General Agreement on Tariffs and Trade" (GATT). Anneks 1B udgøres af aftalen om handel med tjenesteydelser – "General Agreement on Trade in Services" (GATS). Endelig består Anneks 1C af aftalen om intellektuel ejendomsret – "Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights" (TRIPS). Anneks 2 indeholder WTO systemets regler og procedurer for håndtering og løsning af konflikter – "Understanding on Rules and Procedures for

the Settlement of Disputes”, der almindeligvis betegnes “Dispute Settlement Understanding” eller »DSU«, jf. WTO Aftalen artikel III:3. Den sidste form vil blive anvendt i det følgende. Systemet, der er etableret i DSU er hovedfokus for denne fremstilling. Anneks 3 indeholder procedurer for regelmæssig gennemgang af WTO medlemmers samlede handelspolitik under titlen “Trade Policy Review Mechanism” i kort form kaldet »TPRM«, jf. WTO Aftalen artikel III:4.

Anneks 1A består grundlæggende af to dele. For det første en aftale med navnet GATT 1994 og for det andet en række specielle aftaler, hvoraf mange oprindeligt stammer fra Tokyo Runden, der præciserer, uddyber, modificerer eller supplerer eksisterende GATT discipliner. Disse underaftaler er alle opregnet i annekset.

GATT 1994 er en særegen og kreativ konstruktion, der fordrer yderligere præsentation. Først er det nødvendigt at kaste et kort blik tilbage på den oprindelige GATT aftale. I praksis var det umuligt at ændre denne aftale i lyset af de restriktive bestemmelser om ændringer indeholdt i GATT artikel XXX, samt den i praksis udtalte præference for at træffe beslutninger med konsensus (*om beslutningstagning i GATT afsnit 2.1.3.1*).

For at undgå disse problematiske regler og sædvaner lod man i stedet GATT 1994 ‘spise’ den oprindelige GATT aftale (GATT 1947) og alle retlige instrumenter vedtaget herunder. Dette skete ved udtrykkeligt at lade GATT 1994 bestå af bestemmelserne i GATT 1947, som efterfølgende berigtiget, ændret eller modificeret, samt bestemmelserne i en række specificerede og uspecificerede retlige GATT instrumenter. I tillæg suppleredes dette med nedskrevne ‘forståelser’ af, hvorledes visse bestemmelser skulle fortolkes – såkaldte »understandings«. Disse forståelser er ikke levn fra GATT 1947 men derimod nyheder under GATT 1994/WTO. Endelig består GATT 1994 tillige af Marrakesh protokollen til GATT 1994, der blandt andet sikrer de under GATT 1947 forhandlede koncessioners overgang til GATT 1994 og derved WTO.

Da GATT hermed – endelig – indtager sin plads i et egentligt institutionaliseret system, ændres terminologien således, at ‘kontraherende parter’ ændres til ‘medlemmer’, visse henvisninger til ‘DE KONTRAHERENDE PARTER’ ændres til at henvise til WTO som organisation, mens de resterende af DE KONTRAHERENDE PARTERS tidligere funktioner lægges i WTOs øverste politiske organ den såkald-

te Ministerkonference.¹⁹ Til slut skal det nævnes, at det i WTO Aftalens artikel II:4 præciseres, at GATT 1994 er retligt forskellig (“legally distinct”) fra GATT 1947.

Med denne ganske kreative procedure har man sikret kontinuitet i forhold til ‘arven’ efter GATT 1947 samtidig med, at ændringerne, der fulgte af Uruguay Runden, er sat i kraft. Kontinuitet sikres yderligere i WTO Aftalen artikel XVI:1, der generelt inkorporerer beslutninger, procedurer og sædvaner oprindende fra såvel DE KONTRAHERENDE PARTER som andre GATT organer i WTO systemet. Et tredje led i sikring af kontinuitet består af WTO medlemmernes bekræftelse af at ville overholde GATT principper for konflikthåndtering i DSU artikel 3.1 (*herom mere afsnit 4.2*). I præamblen til WTO Aftalen er dette ønske om at sikre kontinuitet udtrykt som en beslutning om at etablere et integreret, mere levedygtigt og holdbart multilateralt handelssystem omfattende GATT, resultaterne af tidligere handelsliberaliseringer samt alle resultaterne af Uruguay Runden.

2.2.1.3 De Plurilaterale Handelsaftaler

I modsætning til de multilaterale handelsaftaler, der er integrerede dele af WTOs traktatkompleks, er de plurilaterale handelsaftaler i Bilag 4 kun bindende for de medlemmer, der har accepteret dem, jf. WTO Aftalen artikel II:3. Kun for disse medlemmer er de plurilaterale handelsaftaler del af WTOs traktatkompleks. Dette er således en undtagelse til konceptet »single undertaking« (*om “single undertaking” afsnit 2.2.1.2*).

Af de oprindeligt fire plurilaterale handelsaftaler om handel med civile luftfartøjer, statslige indkøb, mejeriprodukter og oksekød udløb de to sidste med udgangen af 1997.²⁰

2.2.2 Regelsammenstød

I et komplekst system af traktater med vidt forskellig oprindelse vil der næsten uvægerligt opstå spændinger mellem bestemmelser i forskellige dele af komplekset. Emnet for denne del er løsningen af regelkonflikter mellem WTO Aftalen og de multilaterale handelsaftaler, indenfor Anneks 1A mellem GATT 1994 og de øvrige aftaler i annekset, og endelig mellem de forskellige aftaler i annekset andre end GATT 1994. Dertil kommer regelkonflikter mellem regler og procedurer i DSU og specielle regler om konfliktløsning, men denne sær-

lige konfliktsituation behandles nedenfor (*afsnit 2.2.3.3*). Først er det dog på sin plads kort at præsentere definitionen på regelkonflikt i WTO.

I rapporten *Indonesia – Automotive Industry* slog panelet fast, at den folkeretlige formodning imod regelkonflikter er særlig stærk i WTO sammenhæng, idet alle de af WTO omfattede aftaler blev forhandlet samtidig af de samme medlemmer og i det samme forum. I en fodnote uddybede panelet, at tre betingelser skal være opfyldt for, at der er tale om en regelkonflikt. For det første skal traktaterne have samme parter. For det andet skal de vedrøre samme substans. Endelig skal forpligtelserne gensidigt udelukke hinanden.²¹

De to første betingelser opfyldes begge i og med, at hele WTO aftalekomplekset formelt udgør en enkelt traktat. Substansen kan siges at udgøres af emnerne for WTO som identificeret i dette traktatgrundlag. I praksis er spørgsmålet om regelkonflikt derfor begrænset til en diskussion om, hvorvidt konkrete bestemmelser gensidigt udelukker hinanden.

2.2.2.1 WTO/multilaterale handelsaftaler

Af WTO Aftalen artikel XVI:3 fremgår det, at i tilfælde af regelkonflikt mellem bestemmelser i WTO Aftalen og bestemmelser i de multilaterale handelsaftaler skal bestemmelserne i WTO Aftalen sejre («prevail»). Til dette skal bemærkes tre forhold. For det første kan der ikke hermed siges at være etableret et egentligt hierarki mellem de forskellige dele af WTOs traktatkompleks. Tværtimod må komplekset opfattes som et samlet hele (*om traktatkomplekset afsnit 2.2.1.1 og 2.2.1.2*). For det andet anviser denne bestemmelse kun en løsning i tilfælde af regelkonflikter som defineret ovenfor (*om regelkonflikter afsnit 2.2.2*). For det tredje er der med WTO Aftalen artikel XVI:3 kun taget stilling til forholdet mellem WTO Aftalen og de multilaterale handelsaftaler.

2.2.2.2 GATT 1994/øvrige Anneks 1A aftaler

Anneks 1As store antal specielle underaftaler indebærer en øget risiko for konflikter mellem bestemmelserne. I en fortolkende note præciseres det, at i tilfælde af regelkonflikt mellem bestemmelser i GATT

1994 og bestemmelser i en anden af aftalerne i Anneks 1A, skal bestemmelserne i sidstnævnte sejre.

I rapporten *Brazil – Coconut* fandt Appellate Body, at dette komplekse forhold skulle vurderes konkret fra sag til sag. Den fortolkende note til Anneks 1A reflekterede, at underaftalerne ofte udgør en betydelig uddybning (“substantial elaboration”) af GATTs regler. Derfor skal underaftalernes regler sejre i tilfælde af konflikt. Der er dog ikke tale om at erstatte (“supersede”) GATTs bestemmelser om konfliktløsning generelt.²²

Uanset, at dette er formuleret som en regelkonflikt, forekommer den her beskrevne situationen nærmere *lex specialis* princippet.

For et par af aftalerne i Anneks 1A fremgår dette forhold til GATT aftalen allerede af navnene. Dette gælder »Agreement on Implementation of Article VI of the General Agreement on Tariffs and Trade« – (“Antidumping Agreement” – forkortet AD) og “Agreement on Implementation of Article VII of the General Agreement on Tariffs and Trade” (også betegnet “Customs Valuation Code” – forkortet CV). Andre aftaler vedrører nærmere opremsede GATT bestemmelser. Dette gælder for eksempel aftalen om “Rules of Origin” (forkortet RO) artikel 1.2. “Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures” (forkortes SPS) er en udvikling af reglerne i GATT artikel XX(b), hvilket fremgår dels af præamblen til SPS aftalen og dels af den i SPS artikel 2.4 udtrykte formodning om, at foranstaltninger, der stemmer overens med SPS aftalens bestemmelser, ikke strider mod GATT artikel XX(b). SPS foranstaltninger er defineret i bilag A til SPS aftalen. Andre aftaler igen henviser blot til GATT, f.eks »Agreement on Import Licensing Procedures« (forkortes LIC) artikel 1.2. Endelig skal nævnes aftalen om brug af sikkerhedsforanstaltninger («Agreement on Safeguards» – forkortes SA). SA Artikel 1.1 præciserer udtrykkeligt, at aftalen vedrører anvendelse af sikkerhedsforanstaltninger som forstået i GATT artikel XIX, dertil kommer SA artikel 11.1(a), der forpligter medlemmerne til at anvende procedurerne i aftalen om sikkerhedsforanstaltninger.

2.2.2.3 Øvrige Anneks 1A aftaler indbyrdes

Der er, med det ovenstående, ikke taget stilling til en eventuel regelkonflikt mellem bestemmelser i andre af aftalerne under Anneks 1A end GATT 1994.

Visse af aftalerne indeholder bestemmelser, der uden at etablere et egentligt internt hierarki giver en indikation af, hvilken traktat der skal have fortrin i bestemte situationer. Således angives det i aftalen om tekniske handelshindringer ("Agreement on Technical Barriers to Trade" – TBT) artikel 1.5, at denne aftale ikke kan anvendes på sanitære og phytosanitære foranstaltninger omfattet af "Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures" (SPS). Modstykket hertil findes i SPS artikel 1.4, der præciserer, at SPS aftalen ikke skal påvirke medlemmers rettigheder under TBT med hensyn til foranstaltninger, der ikke er omfattet af SPS.

I artikel 21 i aftalen om landbrug ("Agreement on Agriculture" – AA) gives denne aftale fortrin i forhold til de øvrige aftaler i Anneks 1A.

Dette blev af panelet i *US – Cotton* udtrykt som en bestemmelse vedrørende løsning af regelkonflikt mellem bestemmelser i på den ene side aftalen om landbrug og på den anden side GATT 1994 eller andre Anneks 1A aftaler.²³

AA artikel 14 udtrykker, at SPS aftalen gives effekt, hvilket indikerer, at procedurerne i SPS aftalen også er anvendelige på foranstaltninger, der ellers er omfattet af landbrugsaftalen. Landbrugsaftalen er anvendelig i forhold til en række produkter opregnet i bilag 1 til aftalen, jf. AA artikel 2.

2.2.3 Fortolkningsprincipper – *Lex Specialis*

En forudsætning for, at en regelkonflikt opstår, er at to regler gensidigt udelukker hinanden. Denne ganske snævre definition dækker imidlertid ikke løsningen af andre spændinger mellem regler. I disse tilfælde må forholdet mellem forskellige regler løses ved fortolkning. I praksis foretages denne fortolkning af paneler/Appellate Body under procedurerne for konfliktløsning i DSU.

Under de traditionelt anvendte fortolkningsprincipper kan man i en fortolkningssituation lade den ældre regel vige for den yngre, den lavere rangerende vige for den højere, og den generelle vige for den specielle. I WTO systemet er alle dele af aftalekomplekset formelt trådt i kraft samtidig, den 1. januar 1995, hvilket udelukker anvendelse af det første af de ovenstående principper. Med hensyn til rang-

orden er der ingen indikationer på, at en sådan formelt skal gælde. Dette forhold ændres ikke ved den ovenfor omtalte bestemmelse vedrørende regelkonflikter mellem WTO Aftalen og de øvrige aftaler. Dels knæsetter bestemmelsen ikke formelt et hierarki, dels anviser den en løsning på en speciel type regelkonflikt og angiver derved ikke en løsning på andre regelspændinger. Tilbage står princippet om at lade generelle regler vige for specielle – *lex specialis*.

Med hensyn til det interne forhold mellem de multilaterale aftaler i Anneks 1A, 1B og 1C må det formodes, at den generelle bestemmelse må vige for den specielle.

I *EC – Bananas* skulle Appellate Body afgøre, hvorvidt GATT og GATS gensidigt udelukker hinanden. Appellate Body fokuserede først på, at det var intentionen, at GATS aftalen skulle omhandle handel med tjenesteydelser og ikke handel med varer. Hvorvidt der kunne være tale om overlap mellem de to aftaler ville afhænge af den omtvistede foranstaltning. Nogle foranstaltninger ville udelukkende være omfattet af den ene aftale, og andre udelukkende af den anden aftale. Endelig ville en tredje type foranstaltninger kunne være omfattet af begge aftaler, men i disse tilfælde ville specifikke aspekter af den omtvistede foranstaltning afgøre, hvilken aftale der konkret var relevant. Til dette bemærkede Appellate Body, at under GATT ville fokus være på påvirkning af handel med varer, mens under GATS ville fokus være på påvirkning af handel med tjenesteydelser.²⁴

Da det ikke på forhånd kan udelukkes, at handel med såvel varer som tjenesteydelser kan påvirkes af den samme foranstaltning, kan det hermed ikke udelukkes, at en given national foranstaltning kan vurderes under begge aftalers bestemmelser.

2.2.4 Regler og procedurer for konflikthåndtering

Regler og procedurer for håndtering og løsning af konflikter i WTO findes i overvejende grad samlet i DSU. I første del af dette afsnit præsenteres kort nogle grundlæggende træk ved DSU. Som et levn fra det tidligere GATT á la carte indeholder mange af de af WTO omfattede aftaler yderligere og/eller specielle regler og procedurer vedrørende håndtering og løsning af konflikter (*om Tokyo Runden og GATT á la carte afsnit 2.1.2*). Disse behandles i afsnittets anden del.

2.2.4.1 Dispute Settlement Understanding

Ifølge DSU artikel 1.1 skal regler og procedurer i denne aftale anvendes i tre typer af tilfælde. For det første skal DSU anvendes på kon-

flikter indbragt under bestemmelser om konsultationer og konfliktløsning i de af DSU omfattede aftaler. Disse aftaler er opremset i »Appendix 1« til DSU. For det andet finder DSU anvendelse for såvidt angår konsultationer og konfliktløsning i forbindelse med WTO Aftalen. Endelig skal DSU anvendes ved konsultationer eller konflikter vedrørende DSU alene eller DSU i kombination med enhver anden omfattet aftale.

I »Appendix 1« er præciseret, at DSU finder anvendelse på WTO Aftalen, de multilaterale handelsaftaler, DSU, samt de plurilaterale handelsaftaler. For de sidstes vedkommende i det omfang dette fremgår af en beslutning truffet under de respektive plurilaterale aftaler (*om de multilaterale handelsaftaler afsnit 2.2.1.2;*).²⁵ Lidt kryptisk rummer DSU artikel 1.1 altså dels en generel henvisning til aftalerne opremset i »Appendix 1«, der omfatter såvel WTO Aftalen som DSU, og dels specifikke referencer til WTO Aftalen og DSU. Dette kan næppe forstås anderledes end, at konflikter vedrørende disse to aftaler utvivlsomt falder under DSUs jurisdiktion. Sammenholdes »Appendix 1« til DSU med WTO Aftalen, afsløres det, at den eneste del af WTO Aftalen, der ikke er omfattet af DSUs jurisdiktion, er Trade Policy Review Mechanism i Bilag 3 (*om Trade Policy Review Body afsnit 3.1.3*).

Af DSU artikel 3.1 fremgår det, at dette konflikthåndteringssystem bygger på de i GATT udviklede principper for konflikthåndtering (*om principper for konflikthåndtering afsnit 4.2*). Blandt en række ændringer i forhold til GATT systemet springer to nyskabelser i øjnene. Hvor den ene nyskabelse nok er vigtig, har den anden fundamentalt ændret præmisserne for konflikthåndtering i WTO – ikke mindst de judicielle dele heraf. Den vigtige nyskabelse er suppleringen af de judicielle procedurer med en adgang til at appellere retlige spørgsmål til et permanent organ – Appellate Body. Af fundamental betydning er imidlertid omlægningen af beslutningsprocedurerne i en række situationer under DSU fra den traditionelle konsensus til såkaldt omvendt konsensus (*om konsensus afsnit 3.1.4*). Omvendt konsensus indebærer, at en given beslutning automatisk bliver truffet, medmindre der er konsensus blandt medlemmerne om, at den ikke skal træffes.

Begge elementer hænger nøje sammen, således var etableringen af en appelinstans prisen for at forlade konsensus ved vedtagelse af konfliktløsningsrapporter.

2.2.4.2 Specielle regler for konfliktløsning

Som supplement til de generelle bestemmelser i DSU findes en række specielle regler og procedurer («special and additional rules and procedures») i en række af de af DSU omfattede aftaler. Disse specielle bestemmelser er specificeret i »Appendix 2« til DSU.

Under “Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures” (SPS) kan paneler søge råd fra eksperter vedrørende videnskabelige eller tekniske spørgsmål, og kan med dette for øje, på eget initiativ eller på opfordring fra parterne, etablere en rådgivende gruppe af tekniske eksperter eller konsultere relevante internationale organisationer.²⁶ (*om panelers brug af rådgivende ekspertgrupper afsnit 8.4.2*)

Tilsvarende kan paneler under “Agreement on Technical Barriers to Trade” (TBT), på opfordring fra parterne eller på eget initiativ, etablere en gruppe af tekniske eksperter til at assistere med tekniske spørgsmål, der kræver en detaljeret overvejelse af eksperter.²⁷ Et bilag specificerer procedurerne for sådanne grupper af tekniske eksperter (*om rådgivende tekniske ekspertgrupper afsnit 8.4.2*).²⁸ Endelig udstrækkes konfliktløsningsprocedurerne i TBT aftalen til også at kunne omfatte andre foranstaltninger end foranstaltninger truffet af centrale myndigheder, når pågældende medlems handelsinteresser er betydeligt påvirket (*om retlig interesse se afsnit 5.2.1*), jf. fodnoten til DSU artikel 4.2 (*om fodnoten til DSU artikel 4.2 se afsnit 7.1.3.2*).²⁹

I forhold til “Agreement on the Implementation of Article VI of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994” (AD) opstilles særlige betingelser for henvisning af sager til Dispute Settlement Body (*om retlig interesse 5.2.1*), samt hvilket grundlag paneler skal arbejde på (*om objektiv vurdering se afsnit 8.1.2; om fortolkning afsnit 6.2.1*).³⁰ Endelig er panelets omgang med fortrolige oplysninger reguleret.³¹

Under “Agreement on the Implementation of Article VII of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994” (CV) etableres en teknisk komité, som paneler kan rådspørge om spørgsmål, der forudsætter tekniske overvejelser.³² Komiteens arbejde er reguleret under et bilag.³³

For såvidt angår “Agreement on Subsidies and Countervailing Measures” (SCM) foreskrives særlige retsmidler for forbudt støtte under Part II til den aftale.³⁴ Ligeledes indeholder SCM aftalen særlige regler om støtte under Part III, især vedrørende retsmidler; et bilag foreskriver særlige procedurer for fremskaffelse af bevismateriale.³⁵ Forholdet mellem disse retsmidler og eventuel udligningstold under Part V er særskilt reguleret.³⁶ En særlig permanent ekspertgruppe kan rådspørge af WTO medlemmer om arten af foreslået eller eksisterende statsstøtte.³⁷ Endelig sættes visse bestemmelser ud af kraft for udviklingslande.³⁸

Endelig indeholder “General Agreement on Trade in Services” (GATS) særlige bestemmelser om konsultationer, konfliktløsning og håndhævelse

(om begrænsninger i typer af klager afsnit 7.3).³⁹ Bilaget til GATS vedrørende finansielle tjenesteydelser forudsætter panelisters nødvendige tekniske ekspertise (om panelisters kvalifikationer afsnit 3.2.1.1).⁴⁰ Bilaget vedrørende lufttransport foreskriver, at eventuelle andre bilaterale eller multilaterale procedurer for konfliktløsning om lufttransport skal anvendes for bestemmelserne under GATS.⁴¹ Endelig er det besluttet, at særlig ekspertise skal søges ved etablering af paneler (om panelisters kvalifikationer afsnit 3.2.1.1).⁴²

2.2.4.3 Regelkonflikt i konteksten konfliktløsning

Med denne traktatmæssige konstruktion kan to typer regelkonflikter opstå med hensyn til håndtering og løsning af konflikter (om *anden regelkonflikt* afsnit 2.2.2). For det første kan der opstå regelkonflikter mellem bestemmelser i DSU og specielle regler/procedurer. For det andet kan der opstå regelkonflikter mellem specielle regler/procedurer fra forskellige aftaler.

DSU artikel 2.1 indleder med den første problemstilling. Ifølge denne bestemmelses 1.pkt skal regler og procedurer i DSU være underlagt ("subject to") de specielle regler som specificeret i Appendix 2 til DSU. I 2. pkt. specificeres det, at i det omfang der er en forskel mellem regler og procedurer i DSU og specielle regler og procedurer, skal de sidste gives fortrin.

DSU artikel 2.1, 3. pkt. regulerer den anden problemstilling. Skulle der opstå konflikt mellem specielle regler og procedurer af forskellig oprindelse lægges i bestemmelsen op til, at parterne først søger at opnå enighed om regler og procedurer. Til dette er afsat op til 20 dage. Opnås enighed ikke indenfor dette tidsrum overlades det til Dispute Settlement Bodys formand indenfor 10 dage at fastlægge regler og procedurer. Formanden skal i dette forløb konsultere parterne, men beslutningskompetencen er ikke delt. I sin afgørelse skal formanden lade sig vejlede af det princip, at specielle regler/procedurer skal bruges, hvor dette er muligt, samt at regler/procedurer i DSU skal bruges i det omfang, dette er nødvendigt for at undgå 'konflikt'.

Forskellen i formulering af anden og tredje sætning i DSU artikel 2.1 rejser spørgsmålet om, hvorvidt bestemmelsen opstiller forskellige standarder for de to problemstillinger, med andre ord om 'forskel' og 'konflikt' har samme betydning.

I *Guatemala – Cement* fandt Appellate Body, at formuleringen ‘i det omfang, der er en forskel’ betød, at bestemmelser i DSU og specielle bestemmelser skal anvendes, sålænge der ikke er en forskel. De specielle bestemmelser skal kun have fortrin, når de ikke kan læses som komplementerende DSUs bestemmelser. Dette vil kun være tilfældet, når overholdelse af den ene vil medføre krænkelse af den anden – altså regelkonflikt. Dette indebærer, at en fortolker skal identificere en uoverensstemmelse eller en forskel mellem de to typer bestemmelser, før det kan konkluderes, at den specielle bestemmelse skal have fortrin. Appellate Body beskrev dernæst DSUs bestemmelser og de specielle bestemmelser som passende sammen i et konfliktløsningssystem, hvor de specielle bestemmelser er tilpasset særlige konfliktløsningsvilkår i deres respektive aftaler, mens DSU etablerer det integrerede og detaljerede konfliktløsningssystem for alle WTOs aftaler. Konkret indebærer dette, at bestemmelserne om konsultationer i Anti-Dumping Aftalen ikke skulle erstatte DSUs bestemmelser om konsultationer.⁴³

Denne konklusion kan formentlig generaliseres. Således skal de specielle bestemmelser læses som supplement til DSUs bestemmelser og ikke som selvstændige konfliktløsningssystemer, der skal erstatte DSU. For Appellate Body har ‘forskelle’ og ‘konflikt’ samme betydning – i det mindste indenfor den kontekst, der hedder forholdet mellem specielle konfliktløsningsbestemmelser og DSUs bestemmelser.

2.3 Samspillet mellem Jura & Diplomati

I et forsøg på at sikre en fredelig og sikker verden i efterkrigstiden forsøgte Anden Verdenskrigs sejrende magter at skabe forudsigelige vilkår for verdenshandelen. Forsøget byggede på mellemkrigstidens erfaringer, og tanken var at basere systemet på økonomiske koncepter. Forudsigelighed skulle sikres ved etablering af et institutionaliseret multilateralt regelbaseret system. Dette system skulle udgøre et forum for yderligere forhandlinger samt have kompetence til at administrere og fortolke de allerede indgåede aftaler. “International Trade Organization” var et forsøg på et svar herpå og uanset, at denne organisation aldrig blev realiseret, blev tankegodset bevaret i udviklingen af GATT fra en løsreven multilateral aftale om handelsrelationer til en egentlig international organisation.

Organisationens funktion kom til at bestå af to meget forskellige elementer: På den ene side administration af eksisterende regler og

på den anden side en fremadrettet forhandling af yderligere/andre forpligtelser. På denne baggrund blev det et definerende træk ved GATT, at der er en fundamental forskel i tilgangen til disse to elementer. Administration og fortolkning af de allerede kodificerede rettigheder og forpligtelser har et juridisk præg mens forhandling af yderligere forpligtelser foregår i diplomatisk regi. I GATT er dette skisma blevet beskrevet dels i modsætningen pragmatisme kontra formalisme og dels i modsætningen mellem magtbaseret diplomati og international regelorientering. Uanset valg af beskrivelse kan GATT ikke tilfredsstillende beskrives fra hverken den ene eller den anden position. GATT var GATT i kraft af modsætningerne og skal derfor forstås i samspillet mellem disse definerende elementer.

Denne kombination af jura og diplomati er videreført i WTO Aftalens artikel III:1, der specificerer WTOs funktion i forhold til de eksisterende omfattede aftaler og i III:2, der foreskriver, at organisationen skal udgøre et forum for yderligere forhandlinger både i relation til de allerede omfattede emneområder, i forhold til yderligere forhandlinger vedrørende multilaterale handelsrelationer samt som ramme for implementering af resultaterne heraf.

I offentligheden rettes fokus mod succeser og fiaskoer forbundet med det politiske element især under møderne i Ministerkonferencen. Administrationen af de eksisterende regler har ikke samme appel, selvom resultaterne af anvendelsen af konfliktløsningsprocedurerne indimellem finder vej til avisernes overskrifter

Litteratur

Gode beskrivelser af **udviklingen** af det institutionaliserede multilaterale handelssystem findes i: Wilcox, *A Charter for World Trade* (1949); Muhammad, *The Legal Framework of World Trade* (1958); Gardner, *Sterling-Dollar Diplomacy – Anglo-American Collaboration in the Reconstruction of Multilateral Trade* (1965); Dam, *The GATT – Law and International Economic Organization* (1970); Hudec, *The GATT Legal System and World Trade Diplomacy* (1975); Leutwiler, *Report of Eminent Persons on Problems Facing the International Trading System* (1985); Hudec, *Enforcing International Trade Law – The Evolution of the Modern GATT System* (1993). Om **overgangen til WTO**: Jackson,

The World Trading System (1997). Fokus på **konfliktløsning** findes i Petersmann, *International Trade Law and the GATT/WTO Dispute Settlement System* (1997). En beskrivelse af GATT panelers virke findes i Plank, *An Unofficial Description of How a GATT Panel Works and Does Not* (1987), *Swiss Review of International Comparative Law*, Vol. 29. Om samspillet mellem **jura og diplomati** se tillige Hudec, *The GATT Legal System: A Diplomat's Jurisprudence* (1970), *Journal of World Trade Law* Vol. (4); Long (1985), *Law and Its Limitations in the GATT Multilateral Trade System* i *Legal Aspects of International Organization*. **Status:** Arup, *The State of Play of Dispute Settlement »Law« at the World Trade Organization* (2003), *Journal of World Trade*, Vol. 37(5); Davey, *The WTO Dispute Settlement System: The First Ten Years* (2005), *Journal of International Economic Law*, Vol. 8(1). Bud på **fremtiden:** Mercurio, *Improving Dispute Settlement in the World Trade Organization: The Dispute Settlement Understanding Review – Making it Work?* (2004), *Journal of World Trade*, Vol. 38(5); McRae, *What is the Future of WTO Dispute Settlement* (2004), *Journal of International Economic Law*, Vol. 7(1); Meagher, *So far, so good: but what next? – The Sutherland Report and WTO dispute settlement* (2005), *World Trade Review*, Vol. 4:3; Matsushita, *The Sutherland Report and its Discussion of Dispute Settlement Reforms* (2005), *Journal of International Economic Law*, Vol. 8(3).

Kapitel 3

Konflikthåndtering – institutionel kontekst

WTO er skabt til at udgøre den fælles institutionelle ramme for medlemmernes handelsrelationer under de af WTO omfattede aftaler, jf. WTO Aftalen artikel II:1.

Organisationens funktioner er delt i to hovedelementer, jf. WTO Aftalens artikel III:2-3. Det første element er rettet mod eksisterende aftaler i traktatkomplekset. I denne sammenhæng er det WTOs opgave dels at sikre aftalernes implementering, administration og operation og dels at fremme opnåelse af aftalernes mål. Dette omfatter både de plurilaterale og multilaterale aftaler. Det andet element er af en mere fremadrettet karakter, idet WTO samtidig skal udgøre forum for yderligere forhandlinger om medlemmernes handelsrelationer både i og udenfor de eksisterende aftaler.

Af disse to hovedelementer hænger konflikthåndtering uløseligt sammen med udøvelsen af rettigheder og forpligtelser under de eksisterende aftaler og udgør således en del af det første af de ovennævnte elementer. I en bred forståelse af begrebet kan konflikthåndtering siges allerede at starte i den politiske/diplomatiske sfære af organisationen. Hovedvægten af konflikthåndtering varetages i og af de dertil oprettede politiske og judicielle organer, men det synes velbegrundet kort at skitsere den institutionelle kontekst, i hvilken disse organer indgår. Dertil kommer, at uanset, at det ikke er de overordnede politiske organers fremmeste opgave at deltage i og bidrage til håndtering af konflikter ved fortolkning og anvendelse af systemets regler, har disse organer i deres virke i det mindste en vis konfliktforebyggende funktion. Dette gælder ikke mindst, når WTO, som i denne fremstilling, anskues fra såvel et konflikthåndterings- som et konfliktløsningsperspektiv.

I det følgende præsenteres de relevante organer af politisk/diplomatisk karakter under overskriften 'Politiske Organer'. Judiciel løsning af konflikter finder sted under DSU og tilknyttede specielle bestemmelser om konflikthåndtering i de omfattede aftaler og varetages af

de af de ‘judicielle organer’, der giver navn til kapitlets anden del. I tredje og sidste del af kapitlet præsenteres hovedtræk af de regler (“Rules of Conduct”), der regulerer de judicielle organers virke og især deres uafhængighed.

3.1 Politiske organer

I det følgende skal først kort præsenteres de overordnede institutionelle rammer, dvs. de relevante organer, disses kompetencer og funktioner samt beslutningsprocedurer. Dette omfatter de overordnede politiske organer Ministerkonferencen/Det Generelle Råd samt rådene for organisationens store materielle hovedområder: varer, tjenesteydelser og immaterialret, dvs. Rådene for GATT, GATS og TRIPS. Dernæst præsenteres Trade Policy Review Body, der på baggrund af regelmæssige gennemgange af WTO medlemmernes handelspolitikker kan siges at have en vis forebyggende opgave i forhold til konflikter. Endelig med mere specifik fokus på konflikter, præsenteres det politiske organ med ansvar for konfliktåndtering – Dispute Settlement Body, der er oprettet med det formål at udgøre den institutionelle ramme omkring løsningen af konflikter under de omfattede aftaler.

3.1.1 *Ministerkonferencen/Det Generelle Råd*

WTOs øverste (politiske) organ er Ministerkonferencen (“Ministerial Conference”). Ministerkonferencens virke er reguleret i WTO Aftalen artikel IV:1. Ministerkonferencen består af repræsentanter for alle medlemmer og mødes mindst hvert andet år. Ministerkonferencen skal udøve WTOs funktioner og skal træffe nødvendige foranstaltninger med dette for øje. Dette omfatter kompetence til at træffe beslutninger på alle områder omfattet af de multilaterale handelsaftaler i overensstemmelse med procedurerne i WTO Aftalen og de relevante multilaterale aftaler. Derudover skal Ministerkonferencen nedsætte en række særlige komiteer under WTO Aftalen artikel IV:7.

Med henblik på organisationens daglige virke er, i WTO Aftalen artikel IV:2, etableret Det Generelle Råd (“General Council”), ligeledes bestående af repræsentanter for alle medlemmer. Rådet skal udøve alle Ministerkonferencens funktioner mellem dennes møder. Der-

udover skal Det Generelle Råd udøve alle funktioner tillagt det i WTO Aftalen. Blandt Rådets yderligere funktioner er at varetage dels Dispute Settlement Bodys funktioner under DSU og dels Trade Policy Review Bodys funktioner under den delaftale, der hedder Trade Policy Review Mechanism (*om Trade Policy Review Mechanism afsnit 3.1.3*). Til opfyldelse af disse formål mødes Det Generelle Råd efter behov. Under Det Generelle Råd er tillige etableret råd for GATT, GATS og TRIPS. Disse skal udøve deres respektive funktioner under Rådets vejledning, jf. WTO Aftalen artikel VI:5. Det Generelle Råd skal regelmæssigt informeres om aktiviteter i de organer, der er etableret under de plurilaterale aftaler, jf. WTO Aftalen artikel IV:8.

For såvidt angår beslutningsprocedurer, foreskriver WTO Aftalen artikel IX:1, 1.pkt, at beslutninger træffes med konsensus, samt at dette er en videreførelse af GATT praksis. Det er i en fodnote til bestemmelsen præciseret, at dette indebærer, at intet medlem, der er til stede ved det pågældende møde, formelt protesterer. Denne definition af konsensus er således også en kodificering af GATT praksis. Vigtigheden af den GATT praksis, der henvises til, kan næppe overvurderes.

Dernæst giver WTO Aftalen artikel IX:1 muligheden for, at beslutninger kan træffes ved afstemning, når konsensus ikke kan opnås, medmindre andet er foreskrevet andetsteds. Dette indebærer for det første, at afstemninger skal opfattes som subsidiære i forhold til beslutningstagning ved konsensus og for det andet, at visse beslutninger stadig kun kan træffes med konsensus. Procedurereglerne for møder i Ministerkonferencen såvel som Det Generelle Råd foreskriver, at WTO Aftalens artikel IX skal følges.⁴⁴

Et eksempel på en situation, hvor afstemning udtrykkeligt er udelukket, er DSU artikel 2.4, der generelt foreskriver, at beslutninger under DSU træffes med konsensus (*om beslutningstagning i Dispute Settlement Body afsnit 3.1.4*). Mere specifikke eksempler findes i vedtagelse af panel eller appel rapporter under DSU artikel 16.4 og 17.14, uanset, at disse situationer samtidig synes at være omfattet af DSU artikel 2.4.

Ved møder i Ministerkonferencen og Det Generelle Råd har alle WTO medlemmer en stemme. For EU's vedkommende har hver enkelt medlemsstat en stemme, medmindre EU stemmer som en enhed – i så fald lægges medlemmernes stemmer sammen. En fodnote

præciserer, at antallet af stemmer afgivet fra EU ikke kan overstige antallet af medlemmer i EU. EU som organisation har således ikke selv en stemme.

Medmindre andet fremgår af konteksten, er det formelle udgangspunkt, at beslutninger i Ministerkonference og Det Generelle Råd træffes ved simpelt flertal, jf. WTO Aftalen artikel IX, 5.pkt. Særlige situationer, hvor kvalificeret flertal anvendes, findes i WTO Aftalen artikel IX:2 om fortolkninger af WTO Aftalen eller de multilaterale aftaler, der stiller krav om 3/4 flertal og frafaldelse af forpligtelser (“waivers”) under WTO Aftalen artikel IX:3, der ligeledes forudsætter 3/4 flertal. Ændringer i de af WTO omfattede aftaler er underlagt specielle procedurer i WTO Aftalens artikel X, der blandt andet indebærer kvalifikation i forhold til hvilke bestemmelser, der ønskes ændret. Endelig skal det nævnes, at Ministerkonferencen godkender vilkårene for nye medlemmers tiltræden med 2/3 flertal, jf. WTO Aftalen artikel XII:2.

Det skal her atter kort pointeres, at den altovervejende formelle såvel som praktiske hovedregel er, at beslutninger i WTO træffes med konsensus. Selv i de to situationer, der i GATT traditionelt ikke var omfattet af sædvanen om konsensus, frafaldelse af forpligtelser (“waivers”) og tiltrædelser (*om beslutningstagning i GATT 1947 afsnit 2.1.3.1*), har Det Generelle Råd besluttet at søge at opnå konsensus med den konsekvens, at et medlem, der har et problem i en af disse sammenhænge med en foreslået beslutning, skal være til stede ved det relevante møde for at anmode om, at der stemmes.⁴⁵ Ved fremlæggelsen af beslutningsforslaget understregede formanden for Det Generelle Råd, at den foreslåede beslutning kun vedrørte beslutninger under WTO Aftalen artikel IX og XII, og i øvrigt ikke ændrede bestemmelser i denne aftale.⁴⁶

Der er i organisationen en så stærkt aversion mod afstemninger, at blot det at nævne den formelle mulighed herfor være en tilstrækkelig løftestang i fastlåste forhandlinger.⁴⁷

3.1.2 Rådene for GATT, GATS og TRIPS

Det Generelle Råd har, jf. WTO Aftalen artikel IV:5, nedsat råd for GATT, GATS og TRIPS. Disse råd skal overvåge deres respektive dele af WTOs traktatkompleks samt varetage de specificerede opgaver. Det Generelle Råd kan tildele yderligere opgaver til alle tre råd. Alle tre

råd er bemyndiget til at etablere subsidiære organer efter behov, jf. WTO Aftalen, artikel IV:6. Medlemskab er åbent for alle WTOs medlemmer men er i modsætning til Ministerkonferencen og Det Generelle Råd ikke forudsat.

I WTO Aftalen er ikke angivet særlige beslutningsprocedurer for disse tre råd. I lyset af den generelle bestemmelse i WTO Aftalens artikel IX:1, 1.pkt, er hovedreglen også i denne sammenhæng den traditionelle, at beslutninger træffes med konsensus. Dette indebærer, som defineret i fodnoten til bestemmelsen, at en beslutning træffes i fravær af formelle protester. Rådenes proceduremæssige regler skal i øvrigt godkendes af Det Generelle Råd, jf. WTO Aftalen artikel IV:5.

3.1.3 Trade Policy Review Body

Som et led i udøvelsen af sine funktioner under WTO Aftalen skal WTO som organisation administrere den såkaldte Trade Policy Review Mechanism, jf. WTO Aftalen artikel III:4. Trade Policy Review Mechanism udgør Anneks 3 i aftalekomplekset.

Til dette formål mødes Det Generelle Råd i egenskab af Trade Policy Review Body under egen formand og egne procedurer, jf. WTO Aftalen artikel IV:4. Det må antages, at det er en følge af denne organisatoriske sammenhæng, at alle organisationens medlemmer automatisk er medlemmer af Trade Policy Review Body.

Formålet med Trade Policy Review Mechanism er beskrevet i den første bestemmelse i Anneks 3 til WTO Aftalen. Grundlæggende er målet med denne mekanisme at bidrage til at sikre, at WTOs medlemmer overholder reglerne fastsat i de multilaterale og plurilaterale aftaler. Ved at give større gennemsigtighed og forståelse for medlemmernes handelspolitikker og praksis sikres en smidigere funktion af det multilateral handelssystem. Midlet til at nå dette mål er en periodisk gennemgang af alle WTO medlemmers handelspolitik og praksis og disses indvirkning på det multilateral handelssystem foretaget af Trade Policy Review Body. Selvom gennemgangen skal ske på baggrund af bredere overvejelser herunder økonomiske og udviklingsmæssige behov, er målet at vurdere indvirkningen af det enkelte medlems handelspolitik og praksis på det multilaterale handelssystem.

Den gennemsigtighed, der opnås ved disse kollektive periodiske analyser, bidrager til dels at identificere potentielle konflikter og dels at klarlægge medlemmernes syns- og standpunkter i forhold til kri-

tikpunkter. Herved kan mekanismen bidrage til at forebygge konflikter. Det skal dog tilføjes, at der er grænser for, hvor langt mekanismen kan strækkes i forhold til konflikter. Det er således udtrykkeligt understreget, at mekanismen hverken skal tjene til at sikre håndhævelse af specifikke forpligtelser som konfliktløsningsprocedure eller til at pålægge nye forpligtelser.

3.1.4 *Dispute Settlement Body*

En anden af WTOs funktioner er at administrere den del af traktatkomplekset, der omhandler konflikthåndtering – Dispute Settlement Understanding (DSU), jf. WTO Aftalens artikel III:3.

Med DSU artikel 2.1 etableres til dette formål et konfliktløsningsorgan med navnet Dispute Settlement Body. Dette er i sig selv ikke påfaldende men må dog ses i lyset af forhistorien især, at der i GATT ikke formelt var etableret et organ til at håndtere konflikter (*om GATT konfliktløsning afsnit 2.1*). Sammensætning af Dispute Settlement Body er den samme som WTOs Generelle Råd, men navn, formand og procedurer er forskellige herfra, jf. WTO Aftalen artikel IV:3.⁴⁸ Som følge af denne organisatoriske sammenhæng består Dispute Settlement Body af alle organisationens medlemmer. Med hensyn til de plurilaterale handelsaftaler omfatter Dispute Settlement Body udelukkende de medlemmer af WTO, der er medlemmer af pågældende plurilaterale aftale, jf. DSU artikel 2.1 (*om plurilaterale aftaler afsnit 2.2.1.3*).

Dispute Settlement Bodys primære opgave er helt generelt at administrere regler og procedurer indeholdt i såvel DSU som konsultations og konfliktløsningsbestemmelser i andre omfattede aftaler, jf. DSU artikel 2.1. I bestemmelsen præciseres det, at Dispute Settlement Bodys kompetence omfatter beføjelse til at etablere paneler (DSU artikel 6), vedtage panelrapporter (DSU artikel 16.4), vedtage Appellate Body rapporter (appelrapporter) (DSU artikel 16.14), overvåge implementering af kendelser og anbefalinger (DSU artikel 21.6 og 22.8), samt bemyndige suspension af koncessioner og andre forpligtelser (DSU artikel 22.2 og 22.6).

Udover disse opremsede beføjelser må det antages, at Dispute Settlement Body tillige er kompetent til at udøve yderligere tillagte beføjelser: i visse tilfælde at bemyndige sin formand til sammen med parterne at opstille panelers mandat (“terms of reference”) (DSU arti-

kel 7.3), at etablere appelininstansen (DSU artikel 16.1), samt udnævne medlemmer heraf (DSU artikel 16.2), at godkende et af et medlem foreslået rimeligt tidsrum til implementering af Dispute Settlement Bodys kendelser og anbefalinger (DSU artikel 21.3(a)), samt overveje yderligere handling ved overvågning af implementering af kendelser og anbefalinger i sager, der vedrører mindre udviklede medlemmer (DSU artikel 21.7-8)

For at kunne udøve disse forpligtelser er Dispute Settlement Body forpligtet til at mødes såpas ofte, at de i DSU angivne tidsfrister overholdes, jf. DSU artikel 2.3, samt at underrette de relevante WTO råd og komiteer om udviklingen i konflikter indenfor deres respektive aftaler, jf. DSU artikel 2.2.

Med hensyn til beslutningsprocedurer angiver en fodnote til WTO Aftalens artikel IX:1, at når Det Generelle Råd mødes som Dispute Settlement Body, træffes beslutninger udelukkende i overensstemmelse med DSU artikel 2.4. Denne bestemmelse på sin side foreskriver, at når regler og procedurer under DSU forudsætter beslutningstagning af DSB, skal dette ske med konsensus. I en fodnote uddybes, at konsensus forudsætter fravær af formelle protester blandt de tilstedeværende medlemmer. Dette svarer ord for ord til formuleringen i fodnoten tilknyttet WTO Aftalens artikel IX:1 (*om fodnoten til WTO Aftalen artikel IX:1 afsnit 3.1.1*). Ifølge DSU artikel 2.4 er beslutninger under DSU således undtaget muligheden, hvor fjern den end måtte være i praksis for beslutningstagning ved afstemning. Dispute Settlement Body er underlagt samme procedureregler som Det Generelle Råd og skal under disse træffe beslutninger i overensstemmelse med WTO Aftalen artikel IX:1.⁴⁹ Dette ændrer ikke på det umiddelbart ovenfor beskrevne forhold mellem fodnoten til WTO Aftalen artikel IX:1 og DSU artikel 2.4

En nyskabelse i DSU, der fundamentalt ændrer karakteren af beslutningstagning, er en række situationer, hvor beslutninger træffes automatisk eller i det mindste kvasi-automatisk (om WTO beslutningstagning afsnit 2.2.4.1). Under disse bestemmelser betragtes en beslutning som truffet, medmindre der er konsensus om, at pågældende beslutning ikke skal træffes – såkaldt omvendt konsensus. Som bestemmelserne er formuleret, ligger beslutningskompetencen stadig forankret i den politiske sfære, idet det formelt stadig er Dispute Settlement Body, der træffer pågældende beslutning, men hermed er

vigtige dele af konfliktløsningssystemet reelt fjernet fra den politiske sfære. Det er nu i praksis næsten umuligt at forhindre, at disse beslutninger træffes. De relevante bestemmelser, der vil blive nærmere præsenteret umiddelbart nedenfor, vedrører alle adgangen til og resultaterne af de judicielle og håndhævelsesmæssige procedurer. Dette indebærer en forskydning af kontrollen dels med adgangen til de judicielle procedurer, dels med de judicielle organers konklusioner og dels med håndhævelsesmulighederne.

Der er med andre ord sket en betydelig reduktion af politisk kontrol med konfliktløsningssystemet samtidig med, at systemets judicielle elementers uafhængighed er blevet væsentligt forstærket. I et større perspektiv er dette til tider betegnet som en ubalance mellem de politiske og judicielle organer. I fraværet af reel direkte politisk kontrol rettes fokus derfor i langt højere grad nu mod indholdet af de judicielle organers arbejde. Dette betyder dog ikke, at de judicielle organer ikke fortsat er underlagt begrænsninger, således rummer DSU både direkte og indirekte begrænsende bestemmelser (*om DSU artikel 3.2 og 19.2 afsnit 10.4*).

Tre typer af situationer er omfattet af reglen om omvendt konsensus. Reglen anvendes for det første i adgangen til de judicielle procedurer. Har et medlem under DSU artikel 6.1 anmodet om etablering af et panel til at afgøre en konflikt, kan dette således ikke hindres, medmindre der er konsensus i DSB for, at panelet ikke skal etableres (*om etablering af paneler afsnit 8.2.1*).

For det andet finder reglen om omvendt konsensus anvendelse i forhold til det endelige resultat af de judicielle organers arbejde. Som allerede nævnt ovenfor bliver en panelrapport under DSU artikel 16.4 vedtaget af Dispute Settlement Body, medmindre der er konsensus imod vedtagelsen, eller en af parterne vælger at udnytte adgangen til appel (*om appel afsnit 10.1.1*). Ligeledes bliver den færdige appelrapport under DSU artikel 17.14 vedtaget medmindre, der er konsensus for at forkaste den (*om vedtagelse af rapporter afsnit 11.1.2*). Når en panel- eller appelrapport er vedtaget, foreskriver DSU artikel 21.6, at medmindre Dispute Settlement Body beslutter andet (med konsensus), skal spørgsmålet om implementering af anbefalinger og kendelser i en rapport sættes på dagsordenen efter 6 måneder og skal forblive der, til sagen er løst (*om overvågning af implementering afsnit 11.5*).

For det tredje er adgangen til håndhævelsesprocedurerne reguleret med omvendt konsensus. Anmoder således et klagende medlem, der har fået medhold af et panel eller Appellate Body herom, skal Dispute Settlement Body bemyndige suspension af koncessioner eller andre forpligtelser, medmindre der er konsensus om ikke at bemyndige dette, jf. DSU artikel 22.6 (*om suspension afsnit 13.2*).

Disse tre typer af situationer svarer til de i DSU artikel 2.1 udtrykkeligt tillagte beslutningskompetencer.

Opnåelse af konsensus om ikke at træffe pågældende beslutning hører til blandt de absolutte sjældenheder. Dette gælder måske især etablering af panel under DSU artikel 6.1 samt bemyndigelse af suspension under DSU artikel 22.6, der begge er beslutninger foranlediget af en anmodning til Dispute Settlement Body af en af parterne i en konflikt.

Under reglen om almindelig konsensus kan Dispute Settlement Body træffe beslutning om ved etableringen af et panel, at bemyndige sin formand til at skitsere panelets “terms of reference”, jf. DSU artikel 7.3. Endvidere kan Dispute Settlement Body under DSU artikel 21.3(a) godkende en aftale mellem konfliktens parter om længden af det rimelige tidsrum den tabende part skal gives til implementering af panelet eller Appellate Bodys anbefalinger og kendelser.

Vigtigheden af disse beslutnings og kompetencemæssige nyskabelser er understreget ved afledte virkninger. Dispute Settlement Bodys formand baserede sig på nødvendigheden af at opretholde automatikken ved etablering af paneler, ved vedtagelse af rapporter samt ved bemyndigelse af suspension i sin afvisning af at vurdere, om USA's anmodning om bemyndigelse til suspension opfyldte betingelsen om, at EU ikke havde efterkommet panel/Appellate Body rapporten.⁵⁰

3.2 Judicielle organer og voldgift

Til at hjælpe Dispute Settlement Body i udøvelsen af de i DSU tillagte opgaver indeholder DSU bestemmelser, der giver mulighed for at overlade (dele af) konflikthåndteringen til forskellige judicielle organer. Til de judicielle organer regner jeg paneler, Appellate Body samt voldgift.

I dette afsnit behandles de judicielle organers sammensætning og de i organerne tjenende individers individuelle og kollektive kvalifi-

kationer. Første del behandler reglerne, der gælder for panelister. Anden del vedrører Appellate Body. I tredje del gennemgås reglerne for de forskellige typer voldgift. I fjerde del præsenteres det fælles adfærdskodeks for individer impliceret i konfliktløsning.

3.2.1 Paneler

Et panel skal bestå af tre personer, medmindre konfliktens parter indenfor 10 dage enes om, at panelet skal udgøres af 5 personer, jf. DSU artikel 8.5. I praksis består GATT/WTO paneler af tre personer.

Kvalificerede panelister, foreslået af WTOs medlemmer, findes på en liste i Sekretariatet, der også rummer angivelse af de respektive personers ekspertise og erfaringer, jf. DSU artikel 8.4.⁵¹ Listen suppleres løbende på forslag af WTOs medlemmer. Rådet for GATS har truffet beslutning om etablering af en særlig liste med panelister med erfaring indenfor emner relateret til GATS – også denne liste administreres af Sekretariatet.⁵²

3.2.1.1 Panelisternes kvalifikationer

Generelt skal et panel bestå af velkvalificerede individer, jf. DSU artikel 8.1, hvori det uddybes, at dette kan omfatte individer med og uden tilknytning til regeringer. Det angives ikke eksplicit, om der hermed menes individer hjemmehørende i en af WTOs medlemmer. Dette forekommer umiddelbart naturligt, men det virker ikke urimeligt at udpege individer fra ikke-medlemmer, om end præferencen for GATT kendskab hermed vanskeligt tilfredsstilles, herom umiddelbart nedenfor.

DSU artikel 8.1 giver selv en række eksempler på relevante kvalifikationer: tidligere panelister, individer, der har deltaget i tidligere panel procedurer, har repræsenteret et medlem i GATT eller i et råd eller en komité tilknyttet en af de af WTO omfattede aftaler eller disses forgængere, har tjent i Sekretariatet, har undervist eller publiceret indenfor international handelsret eller politik, eller som har tjent som højtstående handelspolitisk repræsentant for et medlem.⁵³

Med disse kvalifikationer lægges altså ikke nødvendigvis vægt på uddannelsesmæssig baggrund men nærmere relevante praktiske og teoretiske erfaringer med GATT/WTO. Til dette kommer, at sammensætningen af et panel ifølge DSU artikel 8.2 bør ske med henblik på at sikre en tilstrækkelig forskelligartet baggrund og et bredt spektrum

af erfaring. Specielt foreskriver DSU artikel 8.10, at i konflikter mellem udviklingslande og udviklede lande kan udviklingslandet anmode om og få bevilget, at en af panelisterne kommer fra et udviklingsland. Hensigten med denne bestemmelse kan være dels at sikre indsigt i udviklingslandes specielle situation og dels at sikre en balance i panelets arbejde.

Det er interessant, at DSU artikel 8.10 kun tager højde for den specielle situation, hvor en part er et udviklingsland, og en part er et udviklet land, hvilket kunne tyde på, at det er balance nærmere end særlig indsigt, der søges. Dette er på den anden side ikke ganske overensstemmende med kravet om panelisters uafhængighed (*om uafhængighed afsnit 3.2.1.2*).

I konflikter mellem to (eller flere) udviklingslande kan panelisters særlige indsigt i praksis sikres på anden vis. Jeg tænker her på Sekretariatets nomineringer til sammensætningen af panelet og den eventuelle alternative udpegning af panelister foretaget af "Director-General" efter konsultationer med formændene for DSBs og det/de relevante råd samt parterne, jf. DSU artikel 8.6 og 8.7 (*om udnævnelse af panelister afsnit 3.2.1.3*).

Enkelte af WTO aftalerne kvalificerer disse krav yderligere. Således fremgår det af annekset til GATS vedrørende finansielle tjenesteydelser, at paneler skal have den nødvendige relevante ekspertise, jf. pkt.4. Ligeledes har Rådet for GATS besluttet, at paneler, der skal behandle sager indenfor de forskellige sektorer skal have den nødvendige relevante ekspertise.⁵⁴ Hvorvidt disse situationer omfatter alle medlemmer af et givent panel eller blot panelet som sådan fremgår ikke, omend det sidste forekommer tilstrækkeligt og mest realistisk. Parallelt hermed præciserer den plurilaterale aftale om offentlige indkøb "Government Procurement Agreement" (GPA), at paneler etableret under denne aftale skal inkludere personer, der er kvalificerede indenfor området, jf., GPA artikel XXII:5. Med denne formulering synes det tilstrækkeligt at inkludere en enkelt særligt kvalificeret panelist.

3.2.1.2 Panelers uafhængighed

Valget af panelister bør ske med henblik på at sikre dissens uafhængighed, jf. DSU artikel 8.2. I forlængelse heraf foreskriver DSU artikel 8.3, at medmindre konfliktens parter enes herom, skal panelet ikke omfatte borgere fra implicerede parter eller medlemmer, der under

DSU artikel 10.2 har meldt sig som tredjeparter (*om tredjeparter afsnit 5.2.2.2*).⁵⁵ I en fodnote forklares, at 'borgere' omfatter alle borgere i toldunioner eller fællesmarkeder.

Panelisternes uafhængighed understreges yderligere, idet disse skal tjene som individer og ikke som repræsentanter for hverken regeringer eller organisationer, jf. DSU artikel 8.9. Bestemmelsen fortsætter med en præcisering af, at WTOs medlemmer derfor ikke skal forsøge at instruere eller påvirke panelisterne som individer. Ikke desto mindre indebærer dette en vis spænding i forhold til kvalifikationskravene, da hovedparten af de opremsede kvalifikationer netop forudsætter en grad af tilknytning til et medlems regering eller embedsapparat. Regeringer er under DSU artikel 8.8 forpligtet til som hovedregel at lade ansatte ("officials") tjene som panelister.⁵⁶

Endelig sikrer DSU artikel 8.11, at panelisternes udgifter inklusive rejse og ophold, skal afholdes af WTO budgettet i overensstemmelse med kriterier udarbejdet af Det Generelle Råd i samarbejde med komiteen for budget, finans of administration.

Panelisterne selv er underlagt "Rules of Conduct" (*om "Rules of Conduct" afsnit 3.2.4*).

3.2.1.3 Udnævnelse af panelister

Efter den formelle etablering af et panel (*om etablering af paneler afsnit 8.2.1*) skal panelisterne udnævnes. Sekretariatet udvælger de potentielle panelister og forelægger de nominerede for konfliktens parter, jf. DSU artikel 8.6, 1.pkt.. Parterne skal kun modsætte sig udnævnelser af tvingende grunde, jf. DSU artikel 8.6, 2.pkt..

Kan enighed om panelets sammensætning ikke opnås indenfor 20 dage efter etableringen af panelet, har begge parter ret til at anmode "Director-General" om at forestå sammensætningen af panelet, jf. DSU artikel 8.7. "Director-General" skal konsultere med formanden for Dispute Settlement Body, formændene for de relevante råd og/eller komiteer samt parterne. "Director-General" har ganske frie hænder, idet han kun er forpligtet til at udpege de panelister, som han anser for at være mest passende i overensstemmelse med relevante specielle regler under de i sagen rejste omfattede aftaler, jf. DSU artikel 8.7, 1.pkt (*om kvalifikationer afsnit 3.2.1.1 in fine*). Selvom "Director-General" forestår udpegningen, regnes de 10 dage, dette

maksimalt må tage fra den dato, hvor formanden for Dispute Settlement Body modtager anmodningen, jf. DSU artikel 8.7.

3.2.1.4 DSU artikel 21.5 panel

DSU artikel 21.5 specificerer at hurtige procedurer til vurdering implementeringsskridts eksistens eller WTO overensstemmelse hvor det er muligt skal ske ved brug af det oprindelige panel (*om søgsmålskompetence under DSU artikel 21.5 afsnit 5.2.2.4; om DSU artikel 21.5 procedurer afsnit 12.2*).

I *US – Softwood Lumber (DSU 21.5 – Canada)* understregede Appellate Body, at ræsonnementet bag dette genbrug af panelister er, at disse individer vil være bekendte med sagens konturer, og at deres erfaringer fra den oprindelige sag skulle gøre det muligt for dem mere effektivt at tage hånd om DSU artikel 21.5 proceduren.⁵⁷

3.2.2 Appellate Body

Med WTO Aftalens ikrafttræden og den deraf følgende etablering af Appellate Body fik konflikthåndteringssystemet et forstærket judicielt præg. Introduktion af en appelinstans var en del af den handel, hvori medlemmernes mulighed for at blokere konflikter på en række forskellige stadier blev afskaffet (*om etableringen af en appelinstans afsnit 2.2.4.1*).

Med dette i baghovedet står det klart, at Appellate Body kvalitativt måtte adskille sig fra panelerne, så man ikke blot havde skabt adgang til en fornyet panelprocedure. Et element heri var at gøre det hermed etablerede appelorgan permanent. Et andet element var at stille særlige kvalifikationsmæssige krav til medlemmer af Appellate Body.

3.2.2.1 Etableringen af en appelinstans

De vigtigste formalia vedrørende etableringen af Appellate Body fremgår af DSU artikel 17.1. For det første hviler pligten til at etablere denne instans på Dispute Settlement Body (*om beslutningstagning i Dispute Settlement Body afsnit 3.1.4*). For det andet skal instansen være permanent. For det tredje skal det være en appelinstans med paneler som førsteinstans. For det fjerde skal Appellate Body bestå af 7 personer, hvoraf tre skal vurdere hver enkelt sag. I en given sag betegnes disse tre som en Afdeling (“division”); hver Afdeling vælger

et præsiderende medlem.⁵⁸ Medlemmerne af Appellate Body vælger en formand fra deres midte for et år af gangen dog maksimalt to.⁵⁹ For det femte skal udvælgelsen af de tre ske i rotation og under procedurer fastlagt i Appellate Bodys arbejdsprocedurer. Disse procedurer supplerer rotationsprincippet med principperne tilfældighed, uforudsigelighed samt mulighed for, at alle medlemmer får mulighed for at deltage uanset nationalitet.⁶⁰ Et medlem valgt i overensstemmelse hermed er forpligtet til at deltage i bedømmelsen, medmindre vedkommende er omfattet af undtagelserne.⁶¹ I så fald udnævnes et andet medlem.⁶²

For at sikre konsistens og sammenhæng ("consistency and coherence") i Appellate Bodys afgørelser samt for at drage fordel af medlemmernes individuelle og kollektive ekspertise, knæsetter arbejdsprocedurerne for appelbehandling et princip om kollegialitet.⁶³ Dette princip indebærer, at den ansvarlige Afdeling skal udveksle synspunkter med de øvrige medlemmer af Appellate Body, før en rapport færdiggøres til cirkulation blandt medlemmerne.⁶⁴ Det er ikke intentionen med denne meningsudveksling at influere på den pågældende Afdelings kompetence og frihed til at høre og afgøre en appelsag.⁶⁵ Beslutninger vedrørende en appelsag skal træffes af den pågældende Afdeling; alle andre beslutninger træffes af Appellate Body som helhed.⁶⁶ I begge tilfælde skal enhver anstrengelse gøres for at opnå konsensus, men hvis dette ikke kan gennemføres, træffes beslutningen ved simpelt flertal.⁶⁷

Dispute Settlement Body udpeger medlemmer af Appellate Body for fire år ad gangen med mulighed for i alt to perioder. Ledige positioner opfyldes som de opstår, jf. DSU artikel 17.2, 3.pkt.. Udnævnelser til positioner, der bliver ledige i utide, skal kun tjene den resterende del af forgængerens periode, jf. DSU artikel 17.2, 4.pkt..

Ved tiltræden forpligter medlemmer af Appellate Body sig til altid og med kort varsel at være tilgængelige, og forpligter sig derfor til at holde Sekretariatet underrettet om opholdssted.⁶⁸ Endvidere skal Appellate Bodys medlemmer holde sig orienterede om ("stay abreast of") konfliktløsnings- og andre relevante WTO aktiviteter, jf. DSU artikel 17.3, 4.pkt. Denne sidste forpligtelse skal ses i sammenhæng med det ovenfor nævnte princip om kollegialitet, hvilket fremgår af, at arbejdsprocedurerne for appelbehandling i forbindelse med kollegialitet gentager forpligtelsen til at holde sig underrettet. Til dette

tilføjes en ret til at modtage alle dokumenter relateret til en appelsag.⁶⁹

Appellate Body skal forsynes med passende administrative og juridiske støttefunktioner, jf. DSU artikel 17.7. Dette varetages af "Appellate Body Secretariat".

3.2.2.2 Krav til kvalifikationer

Appellate Bodys medlemmer skal være anerkendte autoriteter ("persons of recognized authority") med bevist ekspertise indenfor jura, international handel samt de omfattede aftalers emner generelt, jf. DSU artikel 17.3, 1.pkt. Som helhed skal medlemsskabet af Appellate Body være repræsentativt for WTOs medlemskab, jf. DSU 17.3, 3.pkt.

Her er en perspektivering i forhold til kravene til panelister på sin plads. Afgørende i vurderingen af potentielle panelister er disses relevante praktiske erfaringer med GATT/WTO og ikke uddannelsesmæssige kvalifikationer som sådan (*om panelisters kvalifikationer afsnit 3.2.1.1*). Det er bemærkelsesværdigt, at samme grad af praktisk erfaring ikke forudsættes af medlemmer af Appellate Body. Fokus i DSU artikel 17.3 er nærmere på disse personers (uomtvistelige) professionelle kvalifikationer.

Kravet til medlemmer af Appellate Body om juridisk ekspertise skal fremhæves, idet dette er første gang, en sådan ekspertise udgør en kvalitativ forudsætning ved konfliktløsning i det institutionaliserede multilaterale handelssystem. På denne baggrund alene må etableringen af Appellate Body ses som en styrkelse af systemets juridiske side. Isoleret set sker denne styrkelse ikke på bekostning af systemets politiske/diplomatiske sider, men set i sammenhæng med de fundamentale ændringer i de vigtigste beslutningsprocedurer vedrørende initiering og afslutning af panel/appelprocedurerne står systemets juridiske sider som sådan væsentligt styrket på bekostning af de politiske/diplomatiske sider (*om balancen mellem juridiske og diplomatiske sider af WTO afsnit 2.2.4.1 og 3.1.4*).

3.2.2.3 Appellate Body's uafhængighed

Uafhængigheden af medlemmer af Appellate Body er tilstræbt på flere måder. Det første krav er, at medlemmerne ikke må være knyttet til nogen regering ("affiliated"), jf. DSU artikel 17.3, 2.pkt. For det andet foreskriver DSU artikel 17.3, 5.pkt, at medlemmer af Appellate Body

ikke skal deltage i vurdering af sager, der ville skabe interessekonflikter for dem.

Med sikringen af en selvstændigt administrativ og juridisk støttefunktion, jf. DSU artikel 17.7 sikres Appellate Body tillige en institutionel uafhængighed.

Appellate Bodys arbejdsprocedurer rummer yderligere præciseringer af uafhængigheden. For det første slås det fast, at medlemmer af Appellate Body er forpligtet til at adlyde betingelser og vilkår i såvel DSU som Appellate Body arbejdsprocedurer samt i enhver Dispute Settlement Body beslutning, der vedrører Appellate Body.⁷⁰ Til dette kommer en forpligtelse til ikke at lade sig ansætte eller iøvrigt forfølge en professionel aktivitet, der er uforeneligt med pligter og ansvar forbundet med medlemskabet af Appellate Body.⁷¹ Endelig forpligtes Appellate Body medlemmer til ikke at acceptere eller søge (“seek”) instruktioner fra internationale, regeringsmæssige, ikke-regeringsmæssige (ngo) eller private kilder.⁷²

3.2.3 Voldgift

DSU rummer forskellige muligheder for voldgift. I dette afsnit skal jeg kort gøre rede for sammensætning af voldgiftsretterne i hvert enkelt tilfælde.⁷³

3.2.3.1 Et rimeligt tidsrum til implementering

Under artikel 21.3(c) giver DSU mulighed for, at et rimeligt tidsrum til implementering af Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser bestemmes ved voldgift (*om bestemmelse af et rimeligt tidsrum til implementering ved voldgift afsnit 12.1.3.3*).

Voldgiftsretten kan bestå af en eller flere personer, jf. fodnote 13 til DSU, men bestemmelsen og DSU er i øvrigt tavs med hensyn til sammensætningen af voldgiftsretten og voldgiftsdommeres kvalifikationer.

Med hensyn til udnævnelse af voldgiftsdommere er udgangspunktet, at parterne bliver enige om voldgiftsdommer(e). Kan enighed ikke opnås indenfor 10 dage, efter at sagen er henvist til voldgift, skal “Director-General” udnævne ham/dem efter konsultation med parterne, jf. fodnote 12 til DSU.

I praksis, både i tilfælde af parternes enighed og efter “Director-Generals” mellemkomst, er valget faldet på nuværende eller tidligere medlemmer af Appellate Body. Denne praksis omfatter også, at kun en enkelt voldgiftsdommer er blevet udpeget. Et enkelt forgæves forsøg på tillige at inkludere en voldgiftsdommer fra diplomatiets rækker skal nævnes.⁷⁴

Dette kan umiddelbart forekomme fantasiløst men rummer klare fordele. En voldgiftsdommer, der er kvalificeret til at sidde i Appellate Body, er utvivlsomt fagligt kvalificeret (*om Appellate Body medlemmers kvalifikationer afsnit 3.2.2.2*). Dette ville formentlig også kunne siges om potentielle panelister fra listen, men medlemmer af Appellate Body har WTO medlemmernes generelle blåstempling i form af den godkendelse, der ligger til grund for medlemskabet af Appellate Body. Hermed sikres, at DSU artikel 21.3(c) voldgift integreres institutionelt i konfliktløsningsmekanismen. Det kan i denne sammenhæng overvejes, om valget af Appellate Body medlemmer sker i kraft af deres medlemskab af Appellate Body eller som velkvalificerede individer.

I *EC – Bananas (DSU 21.3(c))* bemærkede voldgiftsdommeren, at “Director-General” til parterne havde formidlet, at som medlem af Appellate Body ville voldgiftsdommeren konsultere de øvrige medlemmer i overensstemmelse med princippet om kollegialitet.⁷⁵ (*om kollegialitet afsnit 3.2.2.1*)

Der findes ikke tegn på, at dette er fast praksis. Valget af medlemmer af Appellate Body bygger snarere på praktiske hensyn. En sådan praksis ville ikke omfatte tidligere medlemmer af Appellate Body.

En anden praksis, der er udviklet er, at Sekretariatet for Appellate Body assisterer voldgiftsdommeren.⁷⁶ Dette virker logisk i lyset af praksis for valg af voldgiftsdommer, men synes at række ud over Appellate Body Sekretariatets rolle som denne er defineret i DSU artikel 17.7 (*om appelinstansens etablering afsnit 3.3.2.1*).

3.2.3.2 Niveauet og procedurer for suspension

Et medlem, der har fået medhold i en klage kan, hvis implementeringsfristen udløber, uden at implementering sker, anmode Dispute Settlement Body om tilladelse til at suspendere koncessioner eller andre forpligtelser på et niveau, der modsvarer niveauet for udslettelse

eller svækkelse af fordele, jf. DSU artikel 22.2 og 22.4 (*om fastlæggelse af niveauet for suspension afsnit 13.2.3*). Hvilke koncessioner eller andre forpligtelser, der skal suspenderes, fastlægges i overensstemmelse med procedurer i DSU artikel 22.3 (*om fastlæggelse af hvilke koncessioner eller andre forpligtelser, der skal suspenderes afsnit 13.2.2*).

Finder det ikke-implementerende indklagede medlem, at niveauet for suspension ikke opfylder ækvivalenskravet i DSU artikel 22.4 eller procedurerne i DSU artikel 22.3, skal sagen henvises til voldgift, jf. DSU artikel 22.6. “Agreement on Subsidies and Countervailing Measures” (SCM) indeholder særskilte standarder for forholdet mellem niveauet for udslettelse og svækkelse af fordele og niveauet for suspension, jf. SCM artikel 4.11 og 7.10, men også i disse tilfælde reguleres adgangen til voldgift under DSU artikel 22.6 (*om suspension indenfor SCM afsnit 13.2.3.2 og 13.2.3.3*).

Til at forestå voldgiften skal vælges det oprindelige panel, hvis medlemmerne heraf står til rådighed eller en voldgiftsdommer udpeget af “Director-General”, jf. DSU artikel 22.6, 3.pkt. Fodnote 15 til DSU uddyber, at ‘voldgiftsdommer’ kan dække en eller flere individer. Uanset om det oprindelige panel anvendes, eller om en ny voldgiftsdommer/voldgiftsdommere udpeges, er der tale om voldgift og ikke en fornyet panelprocedure, jf. fodnote 16 til DSU artikel 22.6.

Det er oplagt, at de individer, der har afgjort eksistensen af udslettelse eller svækkelse af ellers tilkommende fordele, er velkvalificerede til også at vurdere niveauet herfor. Dertil kommer, at ingen af parterne har fundet, at tvingende grunde talte imod disse individers tjeneste i det oprindelige panel (*om udnævnelsen af panelister afsnit 3.2.1.3*). Under alle omstændigheder må de oprindelige panelister anses for at være vel informeret om retlige og ikke mindst faktuelle spørgsmål i en konkret sag. Anvendelse af det oprindelige panel til at varetage voldgift forekommer derfor umiddelbart logisk i forbindelse med det første element i voldgiftsrettens begrænsede mandat. Med hensyn til det proceduremæssige element i mandatet er valget af de oprindelige panelister ikke tvingende i samme grad.

I praksis er voldgift under denne bestemmelse i meget vid udstrækning blevet varetaget af de oprindelige panelister. I et enkelt tilfælde stod kun to af tre oprindelige panelister til rådighed.

3.2.3.3 Alternativ konfliktløsning

DSU artikel 25 hjemler brug af voldgift som alternativ og hurtig konfliktløsningsprocedure i forhold til klart definerede spørgsmål (*om DSU artikel 25 afsnit 14.2.1*). Bestemmelsen er tavs om antallet af voldgiftsdommere og disses eventuelle kvalifikationer.

I den ene sag, der til dato er blevet ført under denne bestemmelse *US – Section 110 (DSU 25)*, faldt det første valg på det oprindelige panel. Da to af de oprindelige panelister ikke stod til rådighed, udpegedes i stedet to individer med tidligere erfaring som panelister.⁷⁷

Valget af de oprindelige panelister skal formentlig ses i sammenhæng med det konkrete mandat for voldgiften, der bestod i en fastlæggelse af niveauet for udslettelse eller svækkelse af ellers tilkommende fordele med henblik på at aftale compensation under DSU artikel 22.2. Dette mandat udgør det første led i en sammenligning af niveauet for udslettelse og svækkelse af ellers tilkommende fordele med det foreslåede niveau for suspension under DSU artikel 22.6 og 22.4. I tråd med logikken i valget af de oprindelige panelister under DSU artikel 22.6-7 var dette valg indlysende (*om valg af voldgiftsdommere under DSU artikel 22.6-7 afsnit 3.2.3.2*).

Ud fra dette begrænsede grundlag tillader jeg mig at forsøge at trække et par linier fremad. I lyset af, at procedurerne under DSU artikel 25 kan anvendes som alternativ til både panelprocedure samt forskellige andre former for voldgift under DSU, kan det tænkes, at valget af voldgiftsdommer/voldgiftsdommere vil afspejle emnet for voldgiften. Det vil derfor ikke være overraskende, om en voldgiftsret som alternativ til panelproceduren vil bestå af tre individer fra listen over potentielle panelister. En eventuel voldgift som alternativ til DSU artikel 21.5 panelproceduren vil formentlig falde tilbage på det oprindelige panel (*om udnævnelse af panelister under DSU artikel 21.5 procedurer afsnit 3.2.1.4*). Endelig vil voldgift under DSU artikel 25 som alternativ til voldgift under DSU artikel 21.3(c) sandsynligvis afspejle praksis under denne bestemmelse og medføre udpegning af et nuværende eller tidligere medlem af Appellate Body som voldgiftsdommer (*om udpegning af voldgiftsdommere under DSU artikel 21.3(c) procedurer afsnit 3.2.3.1*).

3.2.3.4 Voldgift hjemlet i GATS

Med GATS artikel XXI:3 gives et WTO medlem en mulighed for ved voldgift at få fastlagt niveauet for kompensation til udligning af effekten af et andet medlems modifikation af sin “Schedule”. Voldgiftsrettens opgave ligger i sin natur ganske tæt på det begrænsede mandat, som voldgiftsretten blev givet i den første og eneste voldgift under DSU artikel 25 (*om DSU artikel 25 voldgift afsnit 3.2.3.3 og 14.2.1*). Der er dog en væsentlig forskel, idet voldgift under GATS artikel XXI:3 ikke forudsætter en forudgående judiciel konstatering af udslettelse eller svækkelse af ellers tilkommende fordele. Dette betyder, at der ikke vil være en gruppe af oprindelige panelister at henvise til.

I tråd med såvel nedskrevne præferencer som tradition vil et kvalificeret gæt gå på, at voldgiftsdommer/voldgiftsdommere vil blive fundet enten blandt potentielle panelister eller blandt tidligere eller nuværende medlemmer af Appellate Body.

Under GATS artikel XXII:3 udelukkes brug af GATS’ konsultations- og konfliktløsningsbestemmelser med hensyn til spørgsmål relateret til ikke-diskrimination og dobbeltbeskatningsoverenskomster. Hvis der opstår uenighed mellem WTO medlemmer om, hvorvidt en given foranstaltning falder indenfor anvendelsesområdet for en sådan overenskomst, kan sagen bringes for Rådet for GATS. For sådanne overenskomster ikrafttrådt før WTO gælder, at begge sider i konflikten skal samtykke, for senere overenskomster har hver part en sådan ret uafhængigt af den anden, jf. fodnote 11 til GATS artikel XXII:3. Rådet skal henvise sagen til endelig og bindende voldgift. Det fremgår ikke, hvorvidt voldgiftretten skal eller kan bestå af en eller flere voldgiftsdommer/ voldgiftsdommere.

Mandatet for voldgift under GATS artikel XXII:3 er unikt i den forstand at voldgiftsdommeren/voldgiftsdommerene skal vurdere anvendelsesområdet for en overenskomst, der ikke udgør en del af WTOs traktatkompleks. I modsætning til situationen under GATS artikel XXI:3 findes ingen relevant parallel andre steder i WTOs konfliktløsningssystem.

På baggrund af præferencen i WTO for at finde voldgiftsdommere indenfor rækkerne af potentielle panelister, nuværende og tidligere medlemmer af Appellate Body og, i et enkelt tilfælde, diplomatiet, kan hver af disse grupperes egnethed vurderes udfra de generelle kvalifikationskrav.

Hvor brug af potentielle panelister ikke udtrykkeligt udelukkes, er der dog heller intet, der taler afgørende for at finde voldgiftsdommere heriblandt. Imod taler dog det forhold, at den høje grad af fokusering på erfaringer indenfor GATT/WTO kan rejse tvivl om, at balancen mellem WTO og den WTO eksterne dobbeltbeskatningsoverenskomst opretholdes.

Med hensyn til nuværende eller tidligere medlemmer af Appellate Body er disse med deres forudsatte juridiske kompetencer velkvalificerede til at løse en konflikt mellem WTO bestemmelser og bestemmelser hidrørende fra en WTO overenskomst, der ikke er en del af WTO systemet (*om udnævnelse af Appellate Bodys medlemmer afsnit 3.2.2.2*). Under alle omstændigheder synes individer med tilknytning til Appellate Body et sikrere valg end potentielle panelister.

Det synes velbegrundet at kombinere Appellate Body medlemmers juridiske ekspertise med relevant politisk/diplomatisk indsigt, hvilket taler for, at udnævne tre voldgiftsdommere. Med dette er ikke taget stilling til om majoriteten af disse skal have den ene eller den baggrund (*se parallellen umiddelbart nedenfor afsnit 3.2.3.5*).

3.2.3.5 Aftalt voldgift udenfor DSU

Under en frafaldelsesbeslutning ("waiver"), som blev truffet i 2001, blev EU bemyndiget til at fravige GATT artikel I:1 til fordel for de såkaldte ACP lande i henhold til en aftale mellem disse lande og EU.⁷⁸ Særligt vedrørende bananer fik en række berørte tredjelande mulighed for gennem voldgift at få vurderet, om EUs planlagte bindinger af toldsatsen ville opretholde mindst den samme markedsadgang for mest-begunstigede (MFN) (dvs. ikke-ACP) bananer. Med hensyn til proceduren for udpegning af voldgiftsdommer/voldgiftsdommere blev parterne som udgangspunkt givet ti dage til at enes herom. Hvis dette fejlede, skulle "Director-General" indenfor 30 dage fra anmodningen om voldgift forestå udpegelsen efter konsultationer med parterne.

Beslutningen gav ingen indikation af, om voldgiftsdommer skulle forstås i ental eller flertal.

I anmodningerne om etablering af voldgiftsretten formuleredes i lyset af de vanskelige retlige og økonomiske spørgsmål et ønske om, at tre voldgiftsdommere skulle udpeges, og at "Director-General", hvis det blev relevant, skulle finde disse blandt Appellate Bodys medlemmer.⁷⁹ I en henven-

delse direkte til “Director-General” anbefales sidenhen med henvisning til, at dette var hidtidig sædvane, fem voldgiftsdommere, hvoraf mindst tre burde være fra Appellate Body.⁸⁰ Det blev understreget i henvendelsen, at et bredt spektrum af erfaring var nødvendig inkluderende ekspertise i WTO ret, international handel, økonomi og den konkrete konflikts historie.

“Director-General” udpegede tre individer: To medlemmer af Appellate Body og en tidligere canadisk WTO ambassadør, og nuværende privat rådgiver i WTO spørgsmål.⁸¹ De samme tre konstituerede voldgiftsretten i den anden og endelige voldgift.⁸²

Herved sikredes såvel WTO-retlig ekspertise som relevant diplomatisk erfaring med WTO spørgsmål.

3.2.4 Adfærdskodeks

I dette afsnit skal kort præsenteres de væsentligste adfældsregler indeholdt dels i “Rules of Conduct”, dels i DSU og dels i panelers og Appellate Bodys respektive arbejdsprocedurer.

I præamblen til “Rules of Conduct” uddybes det, at tilliden til konfliktløsningsmekanismen i DSU vil blive øget med et regelsæt til at sikre integriteten, upartiskheden og fortroligheden af retsforhandlinger under mekanismen. I dette afsnits første del præsenteres de individer/grupper af individer, der er omfattet af reglerne i “Rules of Conduct». Anden del berører det styrende princip i “Rules of Conduct». Tredje del beskæftiger sig med reglerne, der skal sikre uafhængighed og upartiskhed. I fjerde del præsenteres de forskellige regler, der skal sikre fortrolighed.

3.2.4.1 Individer omfattet af “Rules of Conduct»

Gruppen af individer omfattet af “Rules of Conduct” omfatter tre undergrupper. Dels er medlemmer af de judicielle organer omfattet, dels er eksperter med særlig viden til hjælp for de judicielle organer omfattet, og dels gælder reglerne også for en række ansatte med tilknytning til konfliktløsningssystemet.⁸³

En del af regelsættet skal anvendes for panelister, medlemmer af Appellate Body, voldgiftsdommere, samt eksperter, Regel IV.1. De omfattede voldgiftsdommere og eksperter er opremset i bilag. Ifølge bilaget er voldgiftsdommere under bestemmelserne i DSU artikel

21.3(c), DSU artikel 22.6-7, DSU artikel 25, "Agreement on Subsidies and Countervailing Measures" (SCM) artikel 8.5, "General Agreement on Trade in Services" (GATS) artikel XXI:3 og GATS artikel XXII:3 omfattet.⁸⁴ Under bilaget skal "Rules of Conduct" anvendes på eksperter udpeget under DSU artikel 13.1-2, "Agreement on Subsidies and Countervailing Measures (SCM) artikel 4.5, "Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures" (SPS) artikel 11.2, "Agreement on Technical Barriers to Trade" (TBT) artikel 14.2-3.⁸⁵

Derudover skal "Rules of Conduct" anvendes på medlemmer af WTO Sekretariatet, der assisterer paneler under DSU artikel 27.1 eller voldgiftsretter samt ansatte ved "Standing Appellate Body Support Staff" under DSU artikel 17.7, hvilket omfatter Appellate Body Sekretariatet (*om Appellate Body Sekretariatet afsnit 3.2.2.1*). Omfattet er formentlig også sekretariatsbistand fra Appellate Body Sekretariatet i forbindelse med voldgift under DSU artikel 21.3(c) (*om udnævnelse af voldgiftsdommere under DSU artikel 21.3(c) afsnit 3.2.3.1*).

Regel VIII i "Rules of Conduct" fastlægger procedurer for håndtering af brud på kodekets regler om uafhængighed, upartiskhed og fortrolighed. Procedurerne er forskellige alt efter om de vedrører panelister, voldgiftsdommere eller eksperter (Regel VIII.5-10), Sekretariatet, (Regel VIII.11-13) eller medlemmer af Appellate Body (Regel VIII.14-17).

3.2.4.2 Det styrende princip i "Rules of Conduct"

For at sikre konfliktløsningsmekanismens integritet og upartiskhed foreskriver det styrende princip nedfældet i "Rules of Conduct", at alle omfattede panelister, Appellate Body medlemmer samt voldgiftsdommere skal være uafhængige og upartiske, skal undgå direkte og indirekte interessekonflikter, og skal respektere fortroligheden af retsforhandlingerne uden, at dette på nogen måde ændrer WTO medlemmers rettigheder eller forpligtelser under hverken DSU eller regler og procedurer deri, jf. Regel II.

I Regel III.1 præciseres det, hvorledes dette styrende princip sikres overholdt. For det første skal alle omfattede individer strengt overholde DSUs bestemmelser. For det andet skal de åbenbare eksistensen eller udviklingen af enhver interesse, forbindelse eller sag, som kan medføre eller rejse rimelig tvivl om vedkommendes uafhængighed

eller upartiskhed. I denne forbindelse indeholder reglen tillige en henvisning til, at dette omfatter interesser, forbindelser eller sager, som vedkommende med rimelighed kunne forventes at have viden om.⁸⁶ Denne bestemmelse forekommer udelukkende egnet til efterfølgende at sanktionere alvorlige brud på reglerne, der er en følge af interessekonflikter som vedkommende burde have haft viden om. For det tredje skal de omfattede individer omhyggeligt opfylde disse forventninger i udøvelsen af deres pligter, hvilket inkluderer, at direkte eller indirekte interessekonflikter med hensyn til retsforhandlingernes emne skal undgås.

Ifølge Regel III.2 skal de omfattede individer kun overveje emner rejst i forbindelse med retsforhandlingerne, der er nødvendige for at opfylde deres forpligtelser. Delegation er forbudt. Endelig skal omfattede individer ikke påtage sig nogen forpligtelse eller nyde nogen fordel, der kan indvirke på eller give grund til rimelig tvivl om udførelsen af vedkommendes konfliktløsningspligter.

3.2.4.3 Uafhængighed og upartiskhed

Uafhængighed og upartiskhed søges sikret både i forhold til de deltagende individer og for såvidt angår panel/appelproceduren.

Med Regel III.2 i “Rules of Conduct” gentages det, at under det styrende princip skal alle omfattede individer være uafhængige og upartiske. Under Regel VI.2 skal dette opnås gennem de omfattede personers åbenbaring af information, der sandsynligvis kan påvirke eller rejse berettiget tvivl om uafhængighed og upartiskhed. Dette udstrækker sig ikke til information af ubetydelig relevans for sagen, jf. Regel VI.3. Den balance, der søges, indebærer, at kravene til fremlæggelse af information skal respektere privatlivets fred og ikke skal udgøre en såpas stor administrativ byrde, at ellers kvalificerede personer hindres i at tjene i paneler, Appellate Body eller på anden vis i konfliktløsningsroller. Reglerne er yderligere præciseret i Regel VI.4.

Formanden for Dispute Settlement Body, Sekretariatet, parterne samt andre individer involveret i konfliktløsning forpligtes under Regel VI.6 til både før, under og efter panel- og håndhævelsesprocedurerne at opretholde fortroligheden vedrørende informationer fremlagt under procedurerne for åbenbaring af informationer.

Under DSU artikel 18.1 skal hverken panel eller Appellate Body kommunikere med en af konfliktens parter om den konkrete sag i

fravær af den anden part. For Appellate Body uddybes det i arbejdsprocedurerne, at hverken en Appellate Body Afdeling eller medlemmer heraf skal mødes med eller kontakte en af parterne eller eventuelle tredjeparter i fravær af den anden part og tredjeparter, jf. Appellate Body Working Procedures, Regel 19(1) (*om Appellate Body Afdelinger afsnit 3.2.2.1*). Dertil kommer, at ingen medlemmer af den relevante Afdeling må diskutere aspekter af en appel med nogen part eller tredjeparter i fravær af de resterende medlemmer af Afdelingen, jf. Regel 19(2). Endelig må ingen andre medlemmer af Appellate Body diskutere aspekter af en appel med parter eller tredjeparter, jf. Regel 19(3).

3.2.4.4 Fortrolighed

Fortroligheden af retsforhandlingerne sikres dels i forhold til panel/Appellate Body og dels i forhold til parterne.

Under deres arbejdsprocedurer skal paneler mødes i lukkede sessioner, og parter/tredjeparter skal kun være tilstede, når inviteret af panelet, jf. DSU Bilag 3, Regel 2. Panelets og Appellate Bodys drøftelser (“deliberations”) skal være fortrolige, jf. DSU artikel 14.1, 17.10 og DSU Bilag 3, Regel 3. Det samme gælder dokumenter overgivet til panelet, der dog skal gøres tilgængelige for parterne, jf. DSU artikel 18.2. Panel- og appelrapporter skal skrives uden tilstedeværelse af konfliktens parter, jf. DSU artikel 14.2 og 17.10. Panelisters/Appellate Body medlemmers eventuelle individuelle holdninger skal være anonyme, jf. DSU artikel 14.3 og 17.11.

I “Rules of Conduct” gentages forpligtelsen for de omfattede personer til at opretholde fortroligheden i Regel III.2. I Regel VII sondres mellem tiden før og efter, at begrænsningerne på en panel/appelrapport er ophævet. Indtil ophævelsen af begrænsninger på en panel/appelrapport skal en omfattet person afstå fra at udtale sig om retsforhandlinger eller problemstillinger i en konflikt, som vedkommende har deltaget i løsningen af, jf. Regel VII.2, 2.pkt..

I *US – Section 110(5) (DSU 25)* konkluderede voldgiftsretten på basis af deres arbejdsprocedurer samt folkeretlig sædvane, at deres votering og overvejelser var fortrolige indtil offentliggørelsen af deres rapport.⁸⁷

Til enhver tid gælder, under “Rules of Conduct”, at de omfattede personer forpligtes til at opretholde fortroligheden af voteringer og

retsforhandlinger, samt enhver information som parterne har klassificeret som fortrolig, jf. Regel VII. De omfattede personer forpligtes endvidere til aldrig at anvende sådan information til egen eller andres personlige fordel.

Med hensyn til parterne skal indledende konsultationer være fortrolige, jf. DSU artikel 4.6. Under enslydende formuleringer skal dokumenter overgivet til panelet være fortrolige, men parterne kan frit offentligt redegøre for egne holdninger, jf. DSU artikel 18.2 og DSU Bilag 3, Regel 3. Ifølge samme bestemmelser skal fortroligheden af informationer, der af en part er betegnet således, respekteres af modparten, men på foranledning af modparten skal udfærdiges et ikke-fortroligt resume af sådan information til offentliggørelse.

Litteratur

Om beslutningstagning ved konsensus: Brand, *Competing Philosophies of GATT Dispute Resolution in the Oilseeds Case and the Draft Understanding on Dispute Settlement* (1993), *Journal of World Trade*, Vol.27(6); Daniel, *WTO Adjudication* (2005), kapitel 4.4. Diskussion af regeltilblivelse: Shaffer, *Parliamentary Oversight of WTO Rule-Making* (2004), *Journal of International Economic Law*, Vol.7(3); Skaggs, *How Can Parliamentary Participation in WTO Rule-Making and Democratic Control be made More Effective in the WTO?* (2004), *Journal of International Economic Law*, Vol.7(3); Bacchus, *A Few Thought on Legitimacy, Democracy and the WTO* (2004), *Journal of International Economic Law*, Vol.7(3); Ehlermann & Ehling, *Decision-Making in the World Trade Organization* (2005), *Journal of International Economic Law*, Vol.8(1); Wolfe, *Decision-Making and Transparency in the 'Medieval' WTO: Does the Sutherland Report Have the Rights Prescription?* (2005), *Journal of International Economic Law*, Vol.8(3); Van den Bossche & Alexovicova, *Effective Global Economic Governance by the World Trade Organization* (2005), *Journal of International Economic Law*, Vol.8(3); Ehlermann & Ehling, *The Authoritative Interpretation Under Article IX:2 of The Agreement Establishing the World Trade Organization: Current Law, Practice and Possible Improvements* (2005), *Journal of International Economic Law*, Vol.8(4); Pedersen, *The WTO decision-making process and internal transparency* (2006), *World Trade*

Review, Vol.5:1. Fokus på balancen mellem **politiske og juridiske** organer findes i Hudec, *Review Article – Free Trade, Sovereignty, Democracy: The Future of the World Trade Organization* (2002), *World Trade Review*, Vol.1(2), p.213; Ehlermann, *Tensions Between the Dispute Settlement Process and the Diplomatic and Treaty-Making Activities of the WTO* (2002), *World Trade Review*, Vol.1(3); Ehlermann, *Experiences from the WTO Appellate Body* (2003), *Texas International Law Journal*, Vol.38. Om **Trade Policy Review Body** og dennes arbejde: Qureshi, *The New GATT Trade Policy Review Mechanism: An Exercise in Transparency or “Enforcement”* (1990), *Journal of World Trade*, Vol.24(3); Laird, *The WTO’s Trade Policy Mechanism – From Through the Looking Glass* (1999), *World Economy*, Vol.22(6), p.741f. Om **panelisters uafhængighed**: Plank, *An Unofficial Description of How a GATT Panel Works and Does Not* (1987), *Swiss Review of International Comparative Law*, Vol.(29); Bael, *The GATT Dispute Settlement Procedure* (1988), *Journal of World Trade*, Vol.22; Klaiman, *Applying GATT Dispute Settlement Procedures to a Trade in Services Agreement: Proceed with Caution* (1990), *University of Pennsylvania Journal of International Business Law*, Vol.11(3), p.665; Weiler, *The Rule of Lawyers and the Ethos of Diplomats: Reflections on the Internal and External Legitimacy of WTO Dispute Settlement* (2001), *Journal of World Trade*, Vol.35(2), p.194f. Med hensyn til **voldgift** under artikel 21.3(c) se Daniel, *Implementation Within a Reasonable Period of Time – the Establishment of a DSU 21.3(c) Case Law*, i Godsk Petersen, *Juridiske Emner ved Syddansk Universitet* (2005). Om forhandlingerne af **“Rules of Conduct”** se Marceau, *Rules on Ethics for the New World Trade Organization Dispute Settlement Mechanism* (1998), *Journal of World Trade*, Vol. 32(3).

Kapitel 4

Konflikthåndtering i WTO

I dette afsnit introduceres fire karakteristika ved konflikthåndtering i WTO. For det første er det karakteristisk, at konflikthåndterings-systemet afspejler den grundlæggende dualisme mellem jura og diplomati. For det andet anerkendes det såvel formelt i traktatgrundlaget som reelt, at systemet for konflikthåndtering bygger videre på det i GATT udviklede system. For det tredje er konflikthåndteringssystemets betydning for det multilateral handelssystems funktion eksplicit understreget i traktatgrundlaget. For det fjerde rummer DSU en række principper, der i hænderne på især Appellate Body, har været anvendt ved fortolkning af visse af DSUs bestemmelser.

4.1 Dualismen bestående af jura og diplomati

Den ovenfor i afsnit 2.3 beskrevne dualisme bestående af jura og diplomati kan også findes i den del af WTO systemet, der handler om konflikthåndtering – “Dispute Settlement Understanding” (DSU). Helt grundlæggende foreskriver DSU således som det første led i konflikthåndtering, at parterne igennem konsultationer skal søge at forhandle sig frem til en løsning. Adgangen til en forhandlingsløsning er ikke begrænset til dette stadie, tværtimod står muligheden generelt åben igennem hele forløbet (*om forhandlingsløsninger afsnit 14.1.1*). Derudover foreslår DSU også som ikke-judicielle alternative konflikthåndteringsformer “good offices”, forsoning og mægling (*om DSU artikel 5 afsnit 14.1.2*).

På den anden side er retten til at have rekurs til judicielle procedurer i form af panel/appel procedurerne samt de efterfølgende håndhævelsesprocedurer blevet styrket væsentligt. Dette er en konsekvens af brugen af omvendt konsensus ved etablering af paneler, appel, vedtagelse af panel- og appel-rapporter samt anmodning om brug af håndhævelsesmulighederne (*om beslutningstagning i Dispute Settlement Body afsnit 2.2.4.1 og 3.1.4*). Samtidig er forløbet af konsultationerne udenfor de judicielle organers kompetence, idet anmodningen om

etablering af et panel kun skal angive, hvorvidt konsultationer har været afholdt, jf. DSU artikel 6.2 (*om konsultationer afsnit 7.1.3.3; om forholdet mellem konsultationer og panelrapporten afsnit 8.5.2.1*). Som alternativ judiciel procedure giver DSU artikel 25 mulighed for bindende voldgift (*om DSU artikel 25 afsnit 14.2.1*).

Selv i forløbet af de judicielle procedurer gives mulighed for forhandlingsløsninger. Jeg tænker her på “interim review”, hvor parterne til en konflikt forelægges panelrapporten før dennes offentliggørelse (*om “interim review” afsnit 8.3.2*). Herved gives parterne en sidste mulighed for at opnå et forlig. Helt frem til offentliggørelse af panel eller appel rapporten må de judicielle procedurer vige for en af parternes forhandlede løsning på konflikten, jf. DSU artikel 12.7, 3.pkt. (*om forhandlede løsninger afsnit 14.1.1*).

Hele det institutionaliserede multilaterale handelssystem i WTO må vurderes og forstås i lyset af denne dualisme mellem jura og diplomati. Dette gælder ikke mindst regler og praksis for håndteringen af konflikter under DSU.

4.2 Videreudvikling af GATT systemet

Det andet generelle karakteristika ved WTOs konfliktløsningssystem er, at systemet bygger videre på de i GATT udviklede principper for konfliktåndtering. I DSU artikel 3.1 bekræfter WTOs medlemmer således deres overholdelse af disse principper som anvendt under GATT artikel XXII og XXIII tillige med de i DSU indeholdte uddybninger og modifikation. Uanset den lidt vage formulering rummer bestemmelsen en forpligtelse for medlemsstaterne til at overholde de i GATT udviklede principper for konfliktåndtering.

De nævnte principper for konfliktåndtering udviklet under GATT 1947, omfatter praksis under dels bestemmelserne i GATT 1947 – mere præcist GATT artiklerne XXII og XXIII – og dels en række efterfølgende beslutninger relateret til konfliktløsning i GATT regi (*om GATT beslutninger om konfliktløsning afsnit 2.1.3*).

Det er i denne sammenhæng værd at bemærke, at anvendelsen af brugen af konfliktløsningspaneler ikke har traktatmæssig basis i GATT, men er resultatet af en mangeårig udvikling. DSU artikel 3.1 supplerer artikel XVI:1 i WTO Aftalen, der mere generelt bekræfter

relevansen af GATT beslutninger, procedurer og retssædvaner i WTO (*om relevansen af GATT regler og sædvaner afsnit 2.2.4.1 in fine*). Det skal dog bemærkes, at WTO Aftalens artikel XVI:1 er formuleret som en retningslinje mere end en forpligtelse.

Henvisningen til hidtidige retssædvaner i WTO Aftalens artikel XVI:1 har muliggjort videreførelse af en række retlige principper identificeret og udviklet af GATT paneler. I hænderne på WTO paneler og Appellate Body er denne meget generelle henvisning således blevet anvendt til i vidt omfang at videreføre jurisprudensen fra GATT panelerne.

4.3 Konfliktbehandlingssystemets betydning

Det tredje karakteristika består af en understregning af konfliktbehandlingssystemets betydning for det multilaterale handelssystem. Dette karakteristika har flere facetter. For det første en generel understregning af konfliktbehandlingssystemets betydning i DSU artikel 3.2. For det andet slås det fast i DSU artikel 23, at konflikter netop skal håndteres indenfor det multilaterale system og ikke unilateralt. Endelig findes i DSU artikel 3.10 en eksplicit legitimering af brugen af konfliktbehandlingssystemet.

Umiddelbart kan disse tre bestemmelser forekomme overflødige, idet selve oprettelsen af et system vel taler for at tillægge det betydning. Hvor denne indvending nok har sin berettigelse i et snævert perspektiv, står det dog klart, at en understregning af konfliktbehandlingssystemets betydning for det multilaterale handelssystem har en selvstændig berettigelse, når et bredere historisk og institutionelt perspektiv anlægges. Dette kræver selvfølgelig en forklaring:

Systemet, der nu findes kodificeret i DSU, er ikke en fuldstændig nyskabelse. Tværtimod må det nærmere beskrives som den foreløbig sidste udgave af et siden 1947 konstant udviklet system til håndtering af konflikter indenfor det multilaterale handelssystem i GATT/WTO. Dette er direkte kodificeret i DSU (*om arven efter GATT afsnit 4.2*) og fremgår i øvrigt klart ved både en overfladisk og mere dybtgående sammenligning. Samtidig er det dog klart, at systemet rummer væsentlige nyskabelser.

Den i mine øjne vigtigste blandt disse nyskabelser er den funda-

mentale ændring i balancen mellem de politiske og judicielle organer, der er en følge af de nye regler om vedtagelse af panel og appelrapporter ved omvendt konsensus. Hvor konflikthåndteringssystemet før etableringen af WTO havde sin berettigelse som et judicielt element i et grundlæggende politisk system, kan man nu nærmere betegne de judicielle dele af konflikthåndteringssystemet som mindst ligestillede med de politiske. Jeg vil endda vove pelsen og hævde, at når den politiske handleevne lammes, får det judicielle system en endnu større betydning. Eller formuleret på en anden måde: hvor de judicielle aspekter i GATT klart var hierarkisk underlagt de politiske/diplomatiske aspekter i systemet, er der i dag tale om mindst en ligestilling af de to aspekter. Den tilsigtede ligestilling kommer dog i ubalance, hvis/når systemets politiske side er handlingslammet.

Et eksempel herpå er spørgsmålet om rækkefølgen af procedurerne i DSU artikel 21.5 og DSU artikel 22, den såkaldte "sequencing" problematik. Denne problematik er opstået på baggrund af uklar/manglende formulering af forholdet mellem procedurerne i de to nævnte bestemmelser. Uden her at komme ind på substansen i denne problemstilling skal det blot nævnes, at efter heftige diskussioner i Dispute Settlement Body opnåedes i *EC – Bananas* enighed om, at siden de samme personer, nemlig det oprindelige panel, skulle forestå begge procedurer, ville de pågældende finde en logisk fremgangsmåde (om "sequencing" afsnit 12.3).

Herved blev en problematisk beslutning flyttet fra den beslutningsudygtige politiske sfære til den judicielle sfære. Denne handlingslamelse af det politiske system tilskrives ofte generelt beslutningstagning med konsensus. Det er min klare opfattelse, at en sådan konklusion må nuanceres, idet konsensus, når beslutningsprocessen tilpasses de konkrete situationer og håndteres med tålmodighed og kreativitet, har sin berettigelse.

Et eksempel herpå kan findes ved at sammenligne forløbet af udnævnelsen af organisationens tre sidste "Director-General's". Ved udnævnelsen af den første WTO "Director-General" – Renato Ruggiero – blev behovet for procedurer for udnævnelsen fremhævet. Da hans efterfølger skulle udnævnes, lod manglen på procedurer sig mærke, og først efter et langvarigt forløb opnåedes et kompromis. Dette indebar, at begge resterende kandidater til posten – Mike Moore og Supachai Panitchpakdi fik tre år hver. Efter dette vedtoges de efterlyste procedurer, og under disse blev konsensus opnået om Pascal Lamy.

Det er på baggrund af denne historiske og institutionelle kontekst, princippet om konfliktbehandlingssystemets betydning må ses. Princippet må ses som en erkendelse og understregning af vigtigheden af de fundamentale ændringer i balancen mellem diplomati og jura.

I det følgende skal de tre vigtigste bestemmelser præsenteres.

4.3.1 DSU artikel 3.2 – sikkerhed og forudsigelighed

I DSU artikel 3.2 slås det udtrykkeligt fast, at WTOs system til håndtering af konflikter er et centralt element i sikringen af sikkerhed og forudsigelighed ("security and predictability") i det multilaterale handelssystem. Samme sted tilføjes det, at medlemmerne anerkender, at konfliktbehandlingssystemet tjener et dobbelt formål: for det første at beskytte medlemmernes rettigheder og forpligtelser under de omfattede aftaler, for det andet at præcisere ("clarify") de eksisterende bestemmelser i overensstemmelse med de sædvaneretlige folkeretlige regler for fortolkning (*om fortolkning afsnit 6.2*). Der er en vis spænding mellem disse to formål, hvilket nok især fremgår af bestemmelsens sidste sætning, der tørt konstaterer, at Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser ikke kan føje til eller formindske rettigheder og forpligtelser i de omfattede aftaler (*om begrænsninger af rapporters rækkevidde afsnit 11.4*).

4.3.2 DSU artikel 23 – styrkelse af systemet

I supplement udtrykker DSU artikel 23, der er tituleret 'styrkelse af det multilaterale handelssystem', en forpligtelse for WTO medlemmer til at ty til og overholde regler og procedurer i DSU, for så vidt angår oprejsning ("redress of a violation") under de omfattede aftaler.

I *Mexico – Soft Drinks* konstaterede Appellate Body at modstykket til denne pligt var en ret for WTOs medlemmer til at ty til konfliktløsning.⁸⁸

Mere specifikt omfatter DSU artikel 23.2(a) en forpligtelse for medlemmer til ikke egenhændigt at træffe beslutning om brud på WTO forpligtelser uden forudgående rekurs til konfliktløsning i overensstemmelse med DSU. Dette omfatter en forpligtelse til at afstå fra unilateralt at træffe beslutning om 1) andre medlemmers eventuelle krænkelse af de omfattede aftaler, 2) at fordele, der ellers ville tilkomme pågældende medlem er blevet udslettet eller svækket eller 3) at

mål for de omfattede aftaler er blevet hæmmet. Disse tre punkter omfatter samtlige klagegrunde i GATT artikel XXIII (*om grundlag for klager kapitel 7*) uanset, at sprogbrugen divergerer. Det pointeres yderligere i bestemmelsen, at i givet fald skal sådanne beslutninger træffes i overensstemmelse med analyser indeholdt i panel- eller Appellate Body rapporter vedtaget af Dispute Settlement Body eller i øvrigt i overensstemmelse med voldgift under DSU.

Under DSU artikel 23.2(b)-(c) er WTO medlemmer forpligtede til at følge procedurerne i DSU artikel 21 til bestemmelse af et rimeligt tidsrum til implementering af panel og appelrapporter, samt DSU artikel 22 for så vidt angår tilbud om kompensation eller anmodninger om ret til suspension af koncessioner eller andre forpligtelser.

Dette rejser flere problemstillinger. For det første om listen af situationer i DSU artikel 23.2(a)-(c) er udtømmende eller om andre situationer kan tænkes omfattet. Et andet sæt problemstillinger vedrører forpligtelsen til ikke at søge oprejsning i forhold til andre medlemmers eventuelle krænkelse af deres WTO forpligtelser: en vedrører således afgrænsningen af 'krænkelser' og en anden indholdet af 'at søge oprejsning'. En fjerde problemstilling vedrører spørgsmålet om, hvorvidt skønsmæssige beføjelser kan være forbudt uanset, at skønnet (endnu) ikke konkret er udøvet.

Med hensyn til den første problemstilling konkluderede Appellate Body i *US – Import Measures*, at bestemmelsen rummer en generel forpligtelse til at afstå fra unilaterale handlinger i DSU artikel 23.1, mens DSU artikel 23.2(a)-(c) udtrykker specifikke og klart definerede typer af forbudte unilaterale handlinger.⁸⁹

Hermed tog Appellate Body dog ikke stilling til omfanget af den generelle forpligtelse i DSU artikel 23.1.

Panelerne i *US – Section 301* og *US – Import Measures* har haft den opfattelse, at DSU artikel 23.2 nok specifikt opregner enkelte forbudte typer af handling men ikke udtømmende. I enighed hermed tolkede panelet i *EC – Commercial Vessels* bestemmelsen i lyset af DSU artikel 23s overskrift: "styrkelse af det multilaterale system". Panelet fandt det vanskeligt at se, hvorledes bestemmelsen kunne bidrage til at styrke det multilaterale system, hvis WTO medlemmer frit kunne søge oprejsning ved unilateralt at søge at opnå, hvad ellers kunne opnås via DSU.⁹⁰

Med hensyn til 'krænkelse' fandt panelerne i alle tre ovennævnte rapporter, at dette relaterede sig til pågældende medlems opfattelse af, hvornår andre medlemmer handler WTO stridigt.⁹¹

Dette indebærer, at det er det pågældende medlems subjektive opfattelse, der er relevant i afgørelsen af, om der er tale om krænkelse. Andre medlemmers indrømmede brud må nok også tænkes omfattet heraf. En objektiv konstatering af WTO stridig handling må tillige være omfattet – med objektiv menes judicielle organers konstatering af brud på WTO forpligtelser under konfliktåndteringsprocedurerne i DSU.

Den tredje problemstilling vedrører fortolkningen af oprejsning ("redress").

I *US – Import Measures* definerede panelet dette bredt til at omfatte reaktioner med henblik på at afhjælpe situationen. I *EC – Commercial Vessels* præciserede panelet, at dette på den ene side kunne inkludere suspension af koncessioner eller andre forpligtelser, men på den anden side ikke var begrænset hertil. Oprejsning måtte derfor indebære enhver handling, hvorved WTO medlemmer unilateral og udenfor DSUs bestemmelser søger at opnå resultater, som kan opnås gennem DSU.⁹²

I *Mexico – Soft Drinks* underkendte Appellate Body, at et forsøg på at sikre overholdelse af andre WTO medlemmers internationale forpligtelser under undtagelsen i GATT artikel XX(d). Den logiske forlængelse af denne konstruktion ville indebære, at et medlem under GATT artikel XX(d) ville kunne forsøge at sikre overholdelse også af WTO forpligtelser, hvilket ville indebære en unilateral beslutning om andre medlemmers krænkelse af WTO rettigheder i strid med DSU artikel 22 og 23.⁹³

Det står på denne baggrund klart, at et meget bredt spektrum af unilaterale pressionsmidler kan tænkes omfattet af bestemmelsens forbud.

Den fjerde problemstilling vedrører en traditionel sondring etableret gennem adskillige GATT panel rapporter og videreført i WTO. I disse rapporter sondres mellem situationer, hvor den udøvende magt i den omtvistede lovgivning er tillagt et skøn, der *kan* indbefatte WTO stridig handling og situationer, hvor den omtvistede lovgivning *i sig selv* er WTO stridig. I den sidste situation er lovgivningen WTO stridig som sådan ("as such") uanset, at den (endnu) ikke konkret er

anvendt. I forhold til skøn er spørgsmålet om *eksistensen* af et skøn, der i sin udøvelse *kan være* WTO stridigt, ved sin blotte eksistens kan udgøre en krænkelse. Dette har traditionelt ikke været tilfældet, men i den konkrete kontekst af DSU artikel 23 er dette blevet præciseret.

I *US – Section 301-310* opretholdt panelet nok sondringen mellem skønsmæssige beføjelser og direkte WTO stridige regler men tilføjede, at når den relevante WTO bestemmelse selv udelukker visse skønsmæssige beføjelser, er situationen en anden. I en grundig analyse af DSU artikel 23 i lyset af forpligtelsen til at tolke traktattekster i god tro under Wienerkonventionen om Traktatretten samt bestemmelsens ordlyd, formål og kontekst, konstaterede panelet, at DSU artikel 23 i sig selv forbød visse skøn, idet bestemmelsen er en garanti mod unilaterale handlinger rettet til andre WTO medlemmer såvel som markedet og markedsoperatører. Konkret fandt panelet dog ingen krænkelse af DSU artikel 23 i administrationen af de omtvistede bestemmelser.⁹⁴

Under denne fortolkning rummer DSU artikel 23 en utvetydig forpligtelse til at undlade at handle unilateralt i forhold til eventuelle krænkelse af WTO Medlemmers rettigheder. Eller formuleret anderledes: DSU artikel 23 rummer et utvetydigt forbud mod unilateral handling i forhold til andre landes eventuelle krænkelse af WTO aftalen.

Uanset referencen til 'enhver handling' i *EC – Commercial Vessels* må det konstateres, at konsultationer, der nærmere er et diplomatisk element i konflikthåndteringsprocedurerne, begrebsmæssigt næppe er omfattet. Derimod omfatter forpligtelsen i DSU artikel 23.2 utvivlsomt alle elementer af konfliktløsningsproceduren fra panelets arbejde til og med håndhævelse under DSU artikel 22, omend bestemmelsens anvendelsesområde dog ikke hermed er udtømt. Herved medvirker bestemmelsen til at understrege konflikthåndteringssystemets betydning.

I dette lys er det tankevækkende at læse Australiens bemærkninger til vedtagelsen af panel rapporten i *Australia – Leather (DSU 21.5)*. Af referatet fra det pågældende møde i Dispute Settlement Body fremgår det, at Australien, trods stærk uenighed med visse af panelets konklusioner, fandt sig afskåret fra at appellere i lyset af amerikanske trusler om gengældelse.⁹⁵

DSU artikel 23 blev ikke nævnt, men et sådant forsøg på at opnå et andet WTO medlems efterlevelse af en panelrapport ved hjælp af

trusler om gengældelse udenfor DSU's bestemmelser, er et åbenbart eksempel på krænkelse af denne bestemmelse. Så meget desto mere når disse trusler implicerer og medfører afståelse af specifikke rettigheder under DSU.

4.3.3 DSU artikel 3.10 – *pacificering af konflikter*

Hertil kommer DSU artikel 3.10, der udtrykker forståelsen, at hverken anmodninger om forsoning eller rekurs til konfliktåndteringsprocedurerne bør anses for at være stridbare ("contentious") handlinger og, at alle medlemmer vil anvende disse procedurer i god tro for at gøre en indsats for at løse konflikten. I sammenhængen må henvisningen til forsoning og konfliktløsningsprocedurer logisk også omfatte konsultationer.

I et forsøg på at dæmme op for handelskrige udtrykker DSU artikel 3.10 tillige den forståelse, at klager og kontra-klager vedrørende samme sag ikke skal sammenkobles. Begge elementer i bestemmelsen bygger på erfaringer draget under GATT og må ses i denne kontekst.

4.3.4 *Yderligere manifestation*

Yderligere understregning af konfliktåndteringsystemets centrale rolle findes i pligten til at notificere Dispute Settlement Body om alle anmodninger om konsultationer, jf. DSU artikel 4.4. Hertil kommer den supplerende pligt i DSU artikel 3.6 til at underrette Dispute Settlement Body såvel som relevante råd og komiteer om alle gensidigt aftalte løsninger på sager, der har været formelt indbragt under de omfattede aftalers bestemmelser om konsultations- og konfliktløsningsprocedurer (*om underretningspligten i DSU artikel 3.6 afsnit 14.1.1*). Det er eksplicit angivet i bestemmelsen, at andre Medlemmer herved sikres en mulighed for at rejse spørgsmål vedrørende sådanne forhandlede løsninger.

Rækkevidden af bestemmelsen er ikke ganske klar. For det første er det ikke forklaret, hvornår en sag er formelt indbragt. Dette omfatter situationer, hvor et medlem anmoder om konsultationer med henvisning til bestemmelserne herom i DSU eller i specielle bestemmelser om konfliktløsning i de omfattede aftaler (*om anmodninger om konsultationer afsnit 2.2.4.1 og 2.2.4.2*). For det andet er det uklart, om henvisningen til konsultation og konfliktløsningsprocedurer omfatter alle typer af konsultationer også udenfor konfliktåndteringsystemet, men i lyset af ovenstående betragtning er konsultationer udenfor kon-

teksten konfliktløsning ikke omfattet (*om konsultationer kapitel 7*). For det tredje fremgår det ikke, om henvisningen til konfliktløsning skal opfattes som en generel henvisning til alle elementer i DSU, eller om kun formel konfliktløsning (panel/appelprocedure) er omfattet. Når formålet tages i betragtning, taler dette for at lade pligten gælde i forhold til alle elementer i DSU.

Underretningspligten må antages også at omfatte venskabelig mellemkomst, forsoning og mægling under DSU artikel 5 (*om DSU artikel 5 afsnit 14.1.2*). Rekurs til alternativ konfliktløsning i form af voldgift underlagt en selvstændig pligt til at underrette alle medlemmer herom, jf. DSU artikel 25.2. Disse ganske omfattende underretningsforpligtelser må ses som sikring af, at selv forhandlede løsninger håndteres indenfor konflikthåndteringssystemet.

4.4 Grundlæggende principper i DSU

På baggrund af en række bestemmelser i DSU – ikke mindst i artikel 3 – har paneler og især Appellate Body identificeret en række principper, der typisk er blevet anvendt ved fortolkning af bestemmelser i DSU.

De i praksis vigtigste af disse principper og deres basis i GATT 1947/DSU skal kort præsenteres i det følgende: et princip om hurtig løsning af konflikter, et princip om anvendelse af konflikthåndterings-procedurerne i god tro, et princip om at løsninger skal være tilfredsstillende for de implicerede parter, et princip om søgning af tilfredsstillende justering af handelskoncessioner.

4.4.1 Hurtig løsning af konflikter

Det er et gennemgående princip for GATT/WTO konflikthåndtering, at konflikter skal løses ekspedit. GATT artikel XXIII:2 giver således mulighed for at forelægge en konflikt for GATT CONTRACTING PARTIES, hvis ikke parterne selv kan komme til enighed indenfor et rimeligt tidsrum; bestemmelsen pålægger CONTRACTING PARTIES hurtigt at undersøge sagen og komme med passende anbefalinger eller kendelser. Denne bestemmelse gælder stadig i WTO dog med den ændring, at 'CONTRACTING PARTIES' skal erstattes med enten 'WTO' som organisation eller 'Ministerial Council', afhængigt af kontekst, jf. GATT 1994, pkt.2(b) (*om overgangen fra GATT til WTO afsnit 2.2.1.2*).

I DSU angiver artikel 3.3 ligeledes, at en hurtig løsning af situationer hvor fordele, der ellers ville tilfalde WTO medlemmer er blevet udslettet eller svækket, er essentielt. Der angives i bestemmelsen to grunde: dels, at WTO kan fungere effektivt, dels opretholdelse af en passende balance mellem medlemmernes rettigheder og forpligtelser.

I *EC – Hormones* havde panelet under DSU artikel 9.3 givet adgang til informationer udover normale tredjeparts rettigheder til de to klagende stater USA og Canada i hinandens respektive sager, samt havde afholdt et fælles møde med videnskabelige eksperter. Appellate Body fandt dette velbegrundet i lyset af hensynet udtrykt i DSU artikel 3.3 til at undgå unødige forsinkelser.⁹⁶

Samme hensyn ligger til grund for tidsfristerne for de forskellige dele af procedurerne under DSU: Dette gælder anmodninger om og forløbet af konsultationer (DSU artikel 4.3 og 4.7), særligt om konsultationer involverende let forgængelige varer (DSU artikel 4.8-8.9), etableringen af et panel (DSU artikel 6.1), fastlæggelsen af panelers “terms of reference” (DSU artikel 7.1), udpegningen af medlemmer af et panel (DSU artikel 8.5 og 8.7), panelers arbejdsprocedurer som specificeret i Bilag 3 til DSU (DSU artikel 12.1), panelernes arbejde (DSU artikel 12.2-3), angivelse og overholdelse af specifikke tidsfrister (DSU artikel 12.5), generel tidsramme for panelernes arbejde (DSU artikel 12.9), vedtagelse af panelrapporter af Dispute Settlement Body eller appel (DSU artikel 16.4), tidsramme for appelproceduren (DSU artikel 17.5), vedtagelsen af appelrapporten (DSU artikel 17.14), generel tidsramme for beslutninger truffet af Dispute Settlement Body (DSU artikel 20), forpligtelsen til hurtigt at efterleve Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser (DSU artikel 21.1), information af Dispute Settlement Body om hensigter med henblik på implementering af anbefalinger og kendelser (DSU artikel 21.3), begrænsningerne i længden af det rimelige tidsrum givet til implementering (DSU artikel 21.3), tidsrammen for procedurerne til og med bestemmelsen af det rimelige tidsrum for implementering (DSU artikel 21.4), de særlige hurtige procedurer vedrørende overensstemmelsen med WTO forpligtelser af foranstaltninger taget til at efterkomme Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser (DSU artikel 21.5), tidsgrænsen for at forhandle kompensation (DSU artikel 22.2), samt fristen for ved voldgift at vurdere lovlighed af og niveau for eventuel suspension (DSU artikel 22.6).

Når en tidsfrist, hvorunder et medlem skal foretage en bestemt kommunikation eller handling, udløber på en dag, der ikke er en arbejdsdag for WTO Sekretariatet, betragtes den først følgende arbejdsdag som rettidig.⁹⁷

DSU artikel 3.3 er blevet anvendt i betydeligt omfang i fortolkningen af andre af DSUs bestemmelser.

I *EC – Asbestos* genkaldte Appellate Body sig, at den tidligere havde færdiggjort panelets analyser med henblik på at opnå en hurtig løsning på en konflikt som foreskrevet i DSU artikel 3.3. Dette var dog kun sket, når panelets faktuelle “findings” og uomtvistede fakta i panelets optegnelser udgjorde tilstrækkelig basis herfor – i modsat fald var analyserne ikke blevet færdiggjort.⁹⁸

I *US – Shrimp (DSU 21.5)* konkluderede Appellate Body med hensyn til DSU artikel 21.5 procedurerne, at ikke blot vedtagne panel rapporter men tillige vedtagne Appellate Body rapporter skulle accepteres betingelsesløst af parterne i en konflikt, jf. DSU artikel 17.14. Rapporter vedtaget af Dispute Settlement Body skal således behandles af parterne som den endelige løsning på en given konflikt (“final resolution to that dispute”). I denne sammenhæng henviste Appellate Body til understregningen i DSU artikel 3.3 af vigtigheden af hurtig efterlevelse for WTOs virke.⁹⁹

I *EC – Bed Linen (AD Duties)(DSU 21.5 – India)* skulle Appellate Body vurdere, hvorvidt det havde været berettiget, at panelet ikke havde fundet det indenfor sin kompetence at revurdere en påstand, der havde været genstand for vurdering i den originale sag. Appellate Body fremhævede, at når en panelrapport er vedtaget, udelukkes genfremsættelse af påstande i en eventuel efterfølgende DSU artikel 21.5 procedure. Dette fandt Appellate Body i overensstemmelse med DSUs formål, konkret konstateringen i DSU artikel 3.3, at hurtig efterlevelse er essentiel for WTOs funktion. Procedurerne i DSU artikel 21.5 er beregnet netop på at sikre hurtig efterlevelse ved at sørge for en hurtig procedure til konstatering af implementeringsskridt eksistens eller lovlighed. På denne baggrund fandt Appellate Body det uoverensstemmende med WTOs konfliktløsningssystems funktion og formål, hvis påstande kunne genfremsættes efter, at det i den oprindelige konflikt var slået fast i en vedtaget panel- eller appelrapport. Sluttelig slog Appellate Body ud med armene og konstaterede, at på et eller andet tidspunkt må konflikter anses for at være endeligt løst af WTOs konfliktløsningssystem.¹⁰⁰

I *US – CDSOA* fandt Appellate Body med henvisning til DSU artikel 3.3 det berettiget, at panelet sent i forløbet havde afslået at udfærdige to separate panelrapporter under DSU artikel 9.2.¹⁰¹

4.4.2 *God tro*

Et andet bærende princip er det for så vidt oplagte, at anvendelse af konflikthåndteringsprocedurerne fordrer god tro hos de implicerede medlemmer.

Dette ligger implicit i forpligtelsen til velvilligt at indgå i konsultationer i GATT artikel XXII:1 – som er gentaget i DSU artikel 4.2, samt i den parallelle pligt til velvilligt at overveje klager som er udtrykt i GATT artikel XXIII:1. DSU artikel 3.10 udtrykker eksplicit den forståelse, at WTO medlemmer ved konflikter i god tro vil bruge procedurerne i DSU i en indsats for at løse konflikten. God tro ligger også som bærende princip bag forståelsen i samme bestemmelse, at brugen af DSU ikke skal intenderes eller opfattes som en stridbar handling samt, at klager og kontra-klager ikke skal sammenkædes. Dette indgår også som et element i princippet om konflikthåndteringssystemets betydning (*om DSU artikel 3.2, 3.10 og 23 afsnit 4.3*).

Uanset, at DSU artikel 3.10 er formuleret som en ‘forståelse’ og ikke som en egentlig pligt, skal bestemmelsen opfattes som en pligt. Under DSU artikel 4.3 er WTO medlemmer forpligtet til i god tro at deltage i konsultationer. Endelig bygger DSU artikel 23 ligeledes på et princip om anvendelse af konflikthåndteringsprocedurerne i god tro (*om DSU artikel 23 afsnit 4.3.2*).

Mere overraskende er det nok, at denne bestemmelse faktisk har fundet anvendelse af især Appellate Body.

I *US – FSC*, fandt Appellate Body i relation til spørgsmålet om USA's langvarige passivitet i forhold til visse proceduremæssige mangler, at princippet om god tro som nedskrevet i DSU artikel 3.10 og på baggrund af det generelle retsprincip om god tro fordrede, at modparten, Dispute Settlement Body eller panelet blev gjort opmærksomme herpå således, at nødvendige rettelser ville kunne blive lavet. Endelig konstaterede Appellate Body, advarende med en løftet pegefinger, at WTO procesuelle regler ikke var designet til at fremme udviklingen af søgsmålsteknikker men derimod retfærdig, hurtig og effektiv løsning af handelskonflikter.¹⁰²

4.4.3 *Tilfredsstillende løsninger*

Et tredje bærende princip i det multilaterale handelssystems procedurer for konflikthåndtering er, at konflikter skal løses til de implicerede parter tilfredshed. ‘Tilfredsstillende løsning’ er vel næppe et egentligt retligt princip, men er vel nærmere et konkret gennemslag af præfe-

rensen for diplomatiske forhandlede løsninger. Når jeg alligevel nævner princippet her, er det dels under hensyntagen til, at den diplomatiske side af konflikthåndtering må ses som en integreret del af systemet kodificeret i DSU, og dels fordi princippet af denne årsag og uanset dets karakter ikke desto mindre kan findes i en række bestemmelser i GATT/DSU (*om samspillet mellem jura og diplomati afsnit 4.1*).

I GATT artikel XXII:2 finder princippet udtryk ved, at CONTRACTING PARTIES/WTO først inddrages, når det ikke har vist sig muligt for parterne gennem konsultationer at opnå en tilfredsstillende løsning. Dette kan udtrykkes som en præference for ikke-eskalering af konflikter.

I DSU artikel 4.5 pålægges parterne i en konflikt at søge at opnå en tilfredsstillende løsning gennem konsultationer før yderligere handling tages under DSU. Indholdet af således opnåede tilfredsstillende løsninger er ikke uden begrænsninger. Således foreskriver DSU artikel 3.5, at alle løsninger på problemer indbragt under WTOs konflikthåndteringsbestemmelser inklusiv voldgiftskendelser, skal stemme overens med de omfattede aftaler og ikke selv må give anledning til nye klagemål. I 1989 procedurerne, hvor forgængerer til denne bestemmelse blev introduceret, fandtes kun en enkelt adgang til voldgift svarende til den nuværende DSU artikel 25.¹⁰³ Med brug af voldgift i andre sammenhænge er rækkevidden af dette konsistenskrav øget (*om udnævnelse af voldgiftsdommere afsnit 3.2.3; om voldgift under DSU artikel 21.3(c) afsnit 12.1.3.3; om voldgift til bestemmelse af niveauet af suspension afsnit 13.2.4; om voldgift under DSU artikel 25 afsnit 14.2.1; om voldgift under "General Agreement on Trade in Services" (GATS) afsnit 14.2.2; om voldgift udenfor DSU afsnit 14.2.3*).

Opnåelse af en tilfredsstillende løsning er i DSU artikel 3.4 formuleret som en pligt hvilende på Dispute Settlement Body – også her afgrænset af en pligt til, at løsningen stemmer overens med rettighe-der og forpligtelser under DSU og de øvrige omfattede aftaler. Princippet kan således formuleres som en pligt til at søge et for parterne tilfredsstillende kompromis, men vel at mærke indenfor de rammer WTO aftalerne opstiller. Det sidste element sikrer vel også de øvrige medlemmer tilfredshed om ikke andet så i hvert tilfælde forudgående og abstrakt ved deres tiltrædelse til WTO Aftalen.

Princippet slår også igennem i DSU artikel 12.7. Denne bestemmelse, der er rettet til paneler, opstiller en sondring mellem situationer,

hvor parterne har opnået en tilfredsstillende løsning på konflikten samt situationer, hvor dette ikke er tilfældet. Kun i situationer, hvor parterne ikke selv har opnået en tilfredsstillende løsning, er panelet forpligtet til at udfærdige en fuldstændig rapport (*om kvalitative krav til panelrapporter afsnit 8.5*). Er en tilfredsstillende løsning opnået, skal panelet begrænse sin rapport til en kort beskrivelse af sagen og rapportere til Dispute Settlement Body, at en løsning er opnået.

Til sidst skal nævnes, at DSU artikel 3.7 foreskriver som mål for konfliktløsningsmekanismen at opnå en positiv løsning ("positive solution") på konflikter. For det første må dette formentlig opfattes som en henvisning både til de diplomatiske og judicielle elementer af konfliktløsningssystemet, idet begge indgår i DSU. For det andet er rækkevidden og indholdet af begrebet positive løsninger i bedste fald uklart, men dette falder, i hvert tilfælde delvist, sammen med et princip om, at løsninger på konflikter skal være tilfredsstillende. Hvad derudover måtte indgå i en positiv løsning er endnu uafklaret.

I *Australia – Salmon* vurderede Appellate Body med henvisning til DSU artikel 3.7 panelets udøvelse af procesøkonomi ("judicial economy") i lyset af, at målet for konfliktløsningssystemet således er at løse sagen ("the matter at issue") og sikre en positiv løsning på konflikten (*om procesøkonomi afsnit 9.2.3*).¹⁰⁴

I *US – Shirts & Blouses* skulle Appellate Body tage stilling til om panelet havde været forpligtet til at drøfte alle spørgsmål rejst i sagen, eller om det var tilstrækkeligt at drøfte nødvendige spørgsmål. På baggrund af DSU artikel 3.7 og 3.4 fandt Appellate Body ikke overraskende, at formålet med konfliktløsningssystemet er at løse konflikter. Dette skal ses i sammenhæng med den efterfølgende henvisning til DSU artikel 3.2. Denne bestemmelse, fandt Appellate Body med en diplomatisk formulering, var ikke ment til at opfordre hverken paneler eller Appellate Body til at skabe regler ved at fortolke ("clarify") bestemmelser udenfor, hvad der er nødvendigt for at løse en bestemt konflikt.¹⁰⁵ Senere, i en anden sag, *US – Bismuth Carbon Steel*, viste Appellate Body tilbage til denne argumentation.¹⁰⁶

Efter at have underkendt en af panelets retlige konklusioner fandt Appellate Body i *US – Shrimp* sig forpligtet til at færdiggøre den retlige analyse. Appellate Body understregede, at den var opmærksom på begrænsningerne i DSU artikel 17, men fandt støtte til færdiggørelse af analysen i tidligere eksempler på samme fremgangsmåde og delvist i DSU artikel 3.7. Appellate Body understregede, at dette, heldigvis kunne ske på baggrund af fakta i panelrapporten.¹⁰⁷

I *Chile – Price Band System* var Appellate Body stillet overfor spørgsmålet, om det var indenfor dens mandat at vurdere ændringer i de omtvistede chilenske foranstaltninger, der var sket efter etableringen af panelet. Appellate Body baserede sin konklusion (at det var indenfor mandatet) på fire faktorer. For det første formålet med DSU som beskrevet i artikel 3.7, nemlig at sikre en positiv løsning på en konflikt. For det andet målet med Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser i DSU artikel 3.4: at opnå en tilfredsstillende løsning. For det tredje målet med konfliktløsningssystemet som defineret i *Australia – Salmon*, para.223. I denne rapport havde Appellate Body konkluderet, at formålet med konfliktløsningssystemet var at gøre det muligt for Dispute Settlement Body at give tilstrækkeligt præcise anbefalinger og kendelser til at muliggøre hurtig opnåelse af overensstemmelse og sikring af effektiv løsning af konflikter til alle medlemmers fordel. Endelig noterede Appellate Body sig, at ingen af parterne protesterede. Appellate Body forklarede, at det ikke burde være nødvendigt for et klagende medlem at forsøge at ramme et “bevægeligt mål” i form af foranstaltninger, der blev ændret under procedurene. Hvis de konkrete “terms of reference” var tilstrækkeligt brede til at kunne rumme efterfølgende ændringer, og hvis det er nødvendigt at vurdere ændringer for at sikre en positiv løsning, er det passende at gøre dette.¹⁰⁸

Hvor det må antages at alle fire faktorer har influeret på Appellate Bodys beslutning, skal betydningen af parternes accept for konklusionen næppe undervurderes.

4.4.4 Tilfredsstillende justering

Et fjerde princip er et princip om, at mange konflikter kan løses ved en tilfredsstillende justering (“satisfactory adjustment”). Som sådan er en tilfredsstillende justering en undergruppe til tilfredsstillende løsninger men fortjener en selvstændig præsentation. For det første findes baggrunden i de i GATT/WTO forhandlede koncessioner, altså i den balance af forpligtelser og rettigheder der ligger i de løbende forhandlinger og binding af toldsatser i medlemmernes “Schedules”. En tilfredsstillende justering peger direkte på behovet for at opretholde denne balance. For det andet indgår dette princip selvstændigt flere steder i GATT, GATS og DSU.

I DSU artikel 4.5 opfordres medlemmer til, under konsultationer og før anden handling tages, at søge at opnå en tilfredsstillende justering. Med brugen af “should” har bestemmelsen nærmere karakter af en opfordring eller henstilling end en egentlig pligt. Dette kan forekomme vagt, men er for så vidt en logisk konsekvens af forhandling

som et diplomatisk alternativ til de judicielle procedurer (*om forhandlingsløsninger afsnit 14.1.1*). Parallelt hermed angiver GATT artikel XXIII:1, at målet med klager til andre medlemmer er opnåelse af en tilfredsstillende justering, og GATT artikel XXIII:2 bemyndiger henvisning til CONTRACTING PARTIES/WTO, hvis ikke tilfredsstillende justering kan opnås indenfor rimelig tid.

I GATS sammenhæng indgår 'tilfredsstillende justering' i procedurerne vedrørende "non-violation" klager under GATS artikel XXIII:3. Ifølge denne bestemmelse har medlemmer i sådanne sager ret til en gensidigt tilfredsstillende justering ("mutually satisfactory adjustment") under de procedurer, der regulerer medlemmers opnåelse af kompensatorisk justering som følge af andre medlemmers modifikationer af deres respektive "Schedules" under GATS artikel XXI:2-3 (*om GATS artikel XXI:3 voldgift afsnit 14.2.2*). Implicit i dette ligger i GATS regi en anerkendelse af, at "non-violation" i praksis kan svare til modifikation af et medlems "Schedule" samt, at compensation kan udgøre passende oprejsning.

At tilfredsstillende justering rækker udover de retlige elementer i GATT/WTO fremgår af modifikationerne til de almindelige regler, som finder anvendelse i "non-violation" sager. For det første forpligtes paneler og Appellate Body at anbefale parterne at opnå en gensidigt tilfredsstillende justering, jf. DSU artikel 26.1(b). Dette er en modifikation af den pligt til at anbefale, at de indklagede foranstaltninger bringes i overensstemmelse med medlemmets WTO forpligtelser, der i "violation" sager påhviler de judicielle *organer* (*om panelers anbefalinger afsnit 10.3*). For det andet udvides i samme type klager voldgiftsrettens mandat under DSU artikel 21.3(c) til at omfatte forslag til, hvordan en tilfredsstillende justering kan opnås, jf. DSU artikel 26.1.(c) (*om tidsrummet til implementering afsnit 12.1.3*). Endelig modificeres DSU artikel 22.1 således, at compensation kan udgøre en del af en tilfredsstillende justering til endelig løsning af konflikten, jf. DSU artikel 26.1(d) (*om den midlertidige karakter af håndhævelsesmulighederne afsnit 13.1*).

I rapporten i *India – Patents* påpeger Appellate Body netop, at målet med en "non-violation" klage ikke er tilbagetrækning af en foranstaltning men rettere opnåelse af en tilfredsstillende justering – sædvanligvis ved hjælp af compensation.¹⁰⁹

Til håndhævelse af vedtagne panel eller Appellate Body rapporter indeholder DSU artikel 22.2 en pligt til, forud for anmodninger om bemyndigelse til suspension af koncessioner eller andre forpligtelser, gennem forhandlinger at søge at enes om en gensidigt tilfredsstillende kompensation (*om kompensation afsnit 13.1*). Kompensation bliver derved et middel til at genetablere en balance, hvilket også er baggrunden for Appellate Bodys udtalelse i foregående afsnit. Udover betaling af pengebeløb antages det, at kompensation f.eks. kan omfatte reduktion af toldsatser (*om karakteren af kompensation afsnit 13.1.2*).

Endelig ligger en tilfredsstillende justering implicit i begrænsningen af suspension under DSU artikel 22.4 til et omfang, der modsvarer den lidte udslettelse eller svækkelse af ellers tilfaldende fordele. Uanset at justeringen i så fald ikke opnås på frivillig basis, ligger bevarelsen af balancen dog åbenlyst i sammenhængen mellem den lidte skade og den bemyndigede modforholdsregel – nok især i det manglende element af straf (*om niveauet for suspension afsnit 13.2.3*).

Litteratur

Om jura og diplomati se Hudec, *GATT or GABB? – The Future Design of the General Agreement on Tariffs and Trade* (1971), Yale Law Journal, Vol.80(7); McGovern, *Dispute Settlement in the GATT – Adjudication or Negotiation?* (1986), i Hilf, Jacobs & Petersmann (eds.), *The European Community and GATT*; Bael, *The GATT Dispute Settlement Procedure* (1988), Journal of World Trade, Vol.22; Nordgren, *The GATT Panels During the Uruguay Round – A Joker in the Negotiating Game* (1991), Journal of World Trade, Vol.25(4); Ostrihansky, *Settlement of Interstate Trade Disputes – The Role of Law and Legal Procedure* (1991), Netherlands Yearbook of International Law, Vol.XXII; Brand, *Competing Philosophies of GATT Dispute Resolution in the Oilseeds Case and the Draft Understanding on Dispute Settlement*, (1993), Journal of World Trade, Vol.27(6); Mora, *A GATT With Teeth: Law Wins over Politics in the Resolution of International Trade Disputes* (1993), Columbia Journal of Transnational Law, Vol.31; Footer, *Institutions for International Economic Integration: The Role of Consensus in GATT/WTO Decision-Making* (1997), Journal of International Law

and Business, Vol.17; Busch & Reinhardt, *Bargaining in the Shadow of the Law: Early Settlement In GATT/WTO Disputes* (2000), Fordham International Law Journal, Vol.24; Hilf, *Power, Rules and Principles – Which Orientation for GATT/WTO Law?* (2001), Journal of International Economic Law, Vol.4; Weiler, *The Rule of Lawyers and the Ethos of Diplomats: Reflections on the Internal and External Legitimacy of WTO Dispute Settlement* (2001), Journal of World Trade, Vol.35(2); Ehlermann, *Tensions Between the Dispute Settlement Process and the Diplomatic and Treaty-Making Activities of the WTO* (2002), World Trade Review, Vol.1(3); McRae, *Claus-Dieter Ehlermann's Presentation on 'the Role and Record of Dispute Settlement Panels and the Appellate Body of the WTO' – Comments by Professor Donald McRae* (2003), Journal of International Economic Law, Vol.6(3). **Udvikling af GATT systemet** er beskrevet i Castel, *The Uruguay Round and the Improvements to the GATT Dispute Settlement Rules and Procedures* (1989), International Comparative Law Quarterly, Vol.38; Canal-Forgues & Ostrihansky, *New Developments in GATT Dispute Settlement Procedures*, (1990), Journal of World Trade, Vol. 24; Petersmann, *The Dispute Settlement System of the World Trade Organization and the Evolution of the GATT Dispute Settlement System Since 1948* (1994), Common Market Law Review, Vol.31. Om **udviklingen af DSU**: Mora, *A GATT With Teeth: Law Wins over Politics in the Resolution of International Trade Disputes* (1993), Columbia Journal of Transnational Law, Vol.31; Pescatore, *The GATT Dispute Settlement Mechanism – Its Present Situation and Its Prospects* (1993), Journal of World Trade, Vol.27(1); Aldonas, *The World Trade Organization – Revolution in International Trade Dispute Settlements* (1995), Dispute Resolution Journal, Vol.50(3); Dillon, *The World Trade Organization: A New Legal Order For World Trade* (1995), Michigan Journal of International Law, Vol.16; Komuro, *The WTO Dispute Settlement Mechanism* (1995), Journal of International Arbitration, Vol.12; Vermulst & Driessen, *An Overview of the WTO Dispute Settlement System and its Relationship with the Uruguay Round Agreements – Nice on Paper but Too Much Stress for the System* (1995), Journal of World Trade, Vol.29(2); Spiermann, *WTO og verdenshandelens nye vilkår – om folkeretten, en ny bilæggesmekanisme og traktatfortolkninger* (1998), Juristen, Vol.(8); Palmeter, *The WTO as a Legal System* (2000), Fordham International Law Journal, Vol.24; Waincymer, *Settlement of Disputes*

Within the World Trade Organisation: A Guide to the Jurisprudence (2001), *World Economy*, Vol.24(9); Busch & Reinhardt, *Testing International Trade Law: Empirical Studies of GATT/WTO Dispute Settlement* (2002) i Kennedy & Southwick (eds.), *The Political Economy of International Trade Law – Essays in Honour of Robert E. Hudec*; Waincymer, *WTO Litigation – Procedural Aspects of Formal Dispute Settlement* (2002). Om DSU artikel 23 Shell, *Trade Legalism and International Relations Theory: An Analysis of the World Trade Organization* (1995), *Duke Law Journal*, Vol.44(5).

Kapitel 5

Jurisdiktion og søgsmålskompetence

Som det fremgår af overskriften har dette kapitel det dobbelte formål at beskrive WTOs konfliktbehandlingssystems generelle jurisdiktion samt at redegøre dels for WTO medlemmers deltagelse i konfliktløsningsprocedurerne som parter eller tredjeparter dels for deltagelse af ikke-medlemmer.

Kapitlet er opdelt i fire afsnit. I første afsnit afgrænses systemets jurisdiktion generelt. Andet afsnit behandler de retlige betingelser for at anmode om konsultationer, iværksætte panel- og appelprocedure samt anvende procedurerne for voldgift under DSU. Tredje afsnit omfatter adgangen for andre WTO medlemmer til at deltage i konfliktbehandlingsprocedurerne end konfliktens umiddelbare parter. Dette omfatter adgangen for tredjeparter til at deltage i konsultationer, panelprocedure, appelprocedure samt voldgift. I fjerde afsnit præsenteres den af Appellate Body skabte adgang til WTOs konfliktbehandlingsprocedurer for andre end WTO medlemmer – de såkaldte ‘retens venner’ (“amicus curiae”).

5.1 DSU 1.1 jurisdiktion

WTOs jurisdiktion er begrænset på tre planer. For det første er det ikke alle og enhver, der har adgang til at benytte WTOs konfliktbehandlingsprocedurer. Dertil kommer, at ikke alle stridspunkter mellem medlemmer kan behandles under DSUs procedurer. Endelig begrænses adgangen til procedurerne tidsmæssigt. I afsnittets tre dele redegøres for disse tre typer af begrænsninger, der tilsammen afgrænser konfliktbehandlingssystemets jurisdiktion.

5.1.1 *Hvem kan anvende DSU*

DSU artikel 1.1 nævner i denne forbindelse udelukkende medlemmer af WTO. WTO Aftalen skelner mellem originale og senere tiltrædende

medlemmer. I WTO Aftalens artikel XI:1 defineres de originale WTO medlemmer som de kontraherende parter til GATT samt De Europæiske Fællesskaber. I WTO Aftalens artikel XII:1 nævnes som mulige senere tiltrædende medlemmer stater samt separate toldterritorier med fuld autonomi i deres eksterne handels- og WTO-relevante relationer. I en forklarende note til WTO Aftalen præciseres det, at reference til "country" eller "countries" også omfatter sådanne selvstændige toldterritorier, der er blevet medlemmer af organisationen.¹¹⁰ Efterfølgende tiltræden skal forhandles med den eksisterende medlemsskare, jf. WTO Aftalen artikel XII:1. Uanset sondringen mellem originale og senere tiltrædende medlemmer er der ingen formel forskel, når først medlemskab er opnået.

Alle WTO medlemmer kan anvende DSU med henblik på rettigheder og forpligtelser i de multilaterale aftaler (*om de multilaterale aftaler afsnit 2.2.1.2*). Kun WTO medlemmer, der er part til de plurilaterale aftaler, kan anvende DSU herpå, jf. DSU artikel 2.1, 3. og 4. pkt (*om plurilaterale aftaler afsnit 2.2.1.3*).

I *US – Shrimp* slog Appellate Body fast, at adgangen til WTOs konfliktløsningsmekanisme var begrænset til medlemmer og ikke til hverken private, governmentale eller ikke-governmentale internationale organisationer.¹¹¹

I en konkret konflikt må kredsen af WTO medlemmer, der har tilstrækkeligt retlig interesse i et spørgsmål, konkret afgrænses (*om søgsmålskompetence afsnit 5.2.1*).

5.1.2 Hvilke spørgsmål kan DSU anvendes på

DSU er anvendelig på konflikter bragt under de 'omfattede aftaler', der er defineret i Bilag 1 til DSU. Disse aftaler omfatter WTO Aftalen, de multilaterale aftaler, DSU og de plurilaterale aftaler (*om aftalekomplekset afsnit 2.2.1*). Både WTO Aftalen og DSU er tillige nævnt i DSU artikel 1.1. At samtlige af DSU omfattede aftaler således kan indgå i panelers og Appellate Bodys jurisdiktion er generelt og specifikt bekræftet af Appellate Body.¹¹²

I *US – 1916 Anti-Dumping Act* slog Appellate Body fast, at hvis en foranstaltning påstås stridende mod flere af de omfattede aftaler, er det en forudsætning, at der skal være retlig basis herfor i hver af disse aftaler.¹¹³

I praksis er dette spørgsmål knyttet til spørgsmålet om, hvilke regler paneler og Appellate Body må anvende i løsningen af konflikter (*om retskilder afsnit 6.1.2*). Et andet perspektiv på denne problemstilling er, om DSU kan anvendes i forhold til konflikter, der ikke vedrører rettigheder og forpligtelser i WTO.

I *Mexico – Soft Drinks* konkluderede Appellate Body, at DSU artikel 3.2 ikke muliggjorde afgørelse af ikke-WTO konflikter indenfor DSU. Senere i samme rapport fandt Appellate Body, at 'love og reguleringer' som et medlem kan håndhæve under GATT artikel XX(d) ikke omfatter et andet medlems forpligtelser under en international aftale udenfor WTO systemet.¹¹⁴

5.1.3 Tidsbegrænsning

I begrænsningen af DSU's jurisdiktion til de af WTO omfattede aftaler ligger også en tidsmæssig begrænsning af jurisdiktionen til konflikter indklaget under konsultations- og konfliktløsningsbestemmelser under disse omfattede aftaler. Afgørende er det tidspunkt, hvor der er anmodet om konsultationer, idet DSU artikel 3.11 afskærer DSU's anvendelse i forhold til alle konflikter, hvor anmodningen om konsultationer blev bragt før WTO's ikrafttræden, dvs. 1/1 1995. Anmodninger om konsultationer bragt før denne dato skal behandles efter de regler, der gjaldt umiddelbart før WTO's ikrafttræden. Det uddybes i en fodnote til bestemmelsen, at dette omfatter GATT panel-rapporter, der enten ikke er vedtaget eller endnu ikke er fuldt implementeret.

En undtagelse gælder klager indbragt af udviklingslande over udviklede lande, jf. DSU artikel 3.12, der henviser til en beslutning af 1966 (*om særlige hensyn til udviklingslande afsnit 2.1.3.2*).

5.2 Søgsmålskompetence – retlig interesse

I dette afsnit beskrives de retlige betingelser for WTO medlemmers iværksættelse af konfliktløsningsprocedurernes forskellige elementer. Afsnittets første del vedrører kravene til iværksættelse af konsultationer. Anden og tredje del præsenterer reglerne for iværksættelse af panel og appelprocedurerne. Endelig i fjerde del præsenteres kravene til iværksættelse af voldgiftsprocedurer.

5.2.1 Konsultationer

Under GATT artikel XXII:1 skal alle WTO medlemmer velvilligt overveje andre medlemmers indsigelser samt give passende mulighed for konsultationer vedrørende enhver sag, der påvirker GATTs funktion (*om retlig basis for konsultationer i GATT afsnit 7.1.1*). DSU artikel 4.2 foreskriver en tilsvarende forpligtelse i forhold til enhver indsigelse gjort af andre WTO medlemmer vedrørende foranstaltninger, der påvirker funktionen af enhver omfattet aftale indenfor pågældende medlems territorium (*om konsultationer i WTO afsnit 7.1.2*). Tilsvarende findes i GATS artikel XXII:1 en forpligtelse i forhold til enhver sag, der påvirker funktionen af GATS.

Disse bestemmelser indebærer for det første en emnemæssig begrænsning til sager/foranstaltninger, der påvirker funktionen af aftaler omfattet af WTO (*om emnemæssig jurisdiktion afsnit 5.1.2*). Til dette skal bemærkes, at hvor 'sager' nok er bredere end 'foranstaltninger', er sidste ikke begrænset til at omfatte lovgivning eller anden regulering. For det andet indebærer ovennævnte bestemmelser intet krav om, at det WTO medlem, der anmoder om konsultationer, skal bevise konkret påvirkning som følge af pågældende sag/foranstaltning. For det tredje er kompetencen afgrænset til at omfatte WTO medlemmer.

Ethvert WTO medlem er således kompetent til at rejse indsigelser overfor andre WTO medlemmer med henblik på iværksættelse af konsultationer, sålænge dette vedrører sager/foranstaltninger, der påvirker funktionen af aftaler omfattet af WTO systemet. Eneste begrænsning på dette findes i DSU artikel 3.7, der i sin første sætning forpligter WTO medlemmer til før 'en sag bringes' at overveje hvorvidt handling under 'disse procedurer' er frugtbar. Denne bestemmelse rummer uklare elementer, der gennemgås nøjere umiddelbart nedenfor (*afsnit 5.2.2*).

5.2.2 Panelprocedure

5.2.2.1 'Frugtbarhed' af at 'bringe en sag'

Før 'en sag bringes', skal WTO medlemmer overveje, hvorvidt handling under 'disse procedurer' er 'frugtbar', jf. DSU artikel 3.7, 1.pkt.

Som indikeret i foregående afsnit er denne sætning ikke ganske klar. For det første fremgår det ikke om henvisningen til at 'bringe en sag' er møntet på anmodning om iværksættelse af konsultationer,

eller om den relevante situationen rettere er anmodningen om etablering af et panel. Dette spørgsmål er knyttet til en anden uklarhed, nemlig spørgsmålet om den konkrete rækkevidde af henvisningen til ‘disse procedurer’. Iværksættelse af panel/appelproceduren er omfattet heraf. En anmodning om konsultationer synes på den ene side at være omfattet af ‘disse procedurer’ men forekommer på den anden side ikke umiddelbart at indebære at ‘bringe en sag’. Fokuseres i stedet på, at forpligtelsen indholdsmæssigt består i en pligt til at ‘overveje’ frugtbarheden af at ‘bringe en sag’, forekommer det uproblematisk at lade denne omfatte begge situationer. Overvejelser om frugtbarhed forekommer logisk at indgå i beslutninger om at anmode om konsultationer eller iværksætte panel/appelproceduren. Tilbage står spørgsmålet om vurderingen af ‘frugtbarhed’.

I *EC – Bananas* sammenlignede Appellate Body først de specificerede krav i DSU artikel 4.11 og 10.2 vedrørende tredje parter med den mere åbne formulering af GATT artikel XXIII:1 og DSU artikel 3.7. På denne baggrund konstaterede Appellate Body, at et WTO medlem har et vidt skøn (“broad discretion”) med hensyn til beslutningen om at bringe en sag, og tilføjede, at WTO medlemmer under GATT artikel XXIII:1 og DSU artikel 3.7 stort set selv ville afgøre (“largely self-regulating”), om det er frugtbart at bringe en sag.¹¹⁵

I *Mexico – HFCS (DSU 21.5 – US)* uddybede Appellate Body, at dette indebar dels, at WTO medlemmer ikke skulle bringe betydningsløse sager og dels, at paneler under DSU artikel 3.7 hverken er forpligtet eller bemyndiget til at stille spørgsmål til WTO medlemmers udøvelse af dette skøn.¹¹⁶

I *US – Sunset Review* konstaterede Appellate Body, at WTO medlemmer har en ret til, at paneler undersøger påstået ‘udslettelse’ eller ‘svækkelse’, så længe principperne i DSU artikel 3.7 og 3.10 overholdes.¹¹⁷

5.2.2.2 Spørgsmålet om interesse og karakteren heraf

Iværksættelse af panelproceduren sker med henvisning til det retlige grundlag for klager i GATT artikel XXIII:1/GATS artikel XXIII:1 (*om det retlige grundlag for klager afsnit 7.2*). Dette rejser spørgsmålene, dels om en ‘interesse’ skal bevises og dels karakteren af en sådan interesse, for at et WTO medlem kan anmode om etablering af et panel.

I *EC – Bananas* baserede Appellate Body sig på fire faktorer i forhold til USA's interesse i at deltage i en sag mellem en række centralamerikanske lande og EU. For det første er USA producent af bananer. For det andet kunne en potentiel amerikansk eksportinteresse ikke udelukkes. For det tredje ville det interne amerikanske marked kunne blive påvirket af de omtvistede foranstaltningers påvirkning af verdensmarkedsprisen på bananer. For det fjerde tilsluttede Appellate Body sig panelets konstatering af, at med den øgede sammenhæng ("interdependence") af den globale økonomi har WTO medlemmer en større interesse i håndhævelsen af WTO regler end tidligere, idet det er mere sandsynligt, at afvigelser fra den forhandlede balance af rettigheder og forpligtelser direkte eller indirekte vil påvirke dem. Tilsammen var disse faktorer tilstrækkelige til, at USA var søgsmålskompetent, om end Appellate Body forsigtigt tilføjede, at dette ikke var ensbetydende med, at en eller flere af disse faktorer nødvendigvis ville være afgørende i en anden sag.¹¹⁸

Hvis dette indebærer en afgrænsning af 'interesse', er forbrug, produktion og/eller mulig eksport en ganske bred definition heraf. Den fjerde faktor er interessant. Eksistensen af WTO bidrager i et vist omfang til den øgede sammenhæng i den globale økonomi og udgør derved en del af begrundelsen for at udstrække søgsmålskompetence til alle WTO medlemmer, hvis balancen af forhandlede rettigheder og forpligtelser direkte eller indirekte påvirkes.

I tråd hermed konkluderedes i *EC – Bananas (DSU 22.6 – EC)* (EC), at potentiel handelsinteresse samt en interesse i fastlæggelse af rettigheder og forpligtelser under WTO Aftalen hver for sig var tilstrækkeligt til at etablere en ret til at anvende WTOs konfliktløsningsprocedurer.¹¹⁹

Eneste forudsætning for at kunne iværksætte WTO konfliktløsningsprocedurer under DSU artikel 3.7 synes at være WTO medlemskab. Dette må ses i lyset af konstateringen af, at WTO krænkelser under DSU artikel 3.8 indebærer en formodning for 'udslettelse' eller 'svækkelse' af ellers tilkommende fordele og ikke forudsætter beviser for konkrete skadelige virkninger på handelen (*om klagegrundlag afsnit 7.2.1 og 7.2.2*).

Det er i denne sammenhæng vigtigt at påpege, at muligheden for at håndhæve panel-og appelrapporter under DSU artikel 22 er afgrænset af et kvantificeret niveau for 'udslettelse' eller 'svækkelse' af ellers tilkommende fordele (*om håndhævelse under DSU artikel 22 kapitel 13; om niveauet for suspension afsnit 13.2.3*).

5.2.2.3 Særlig bestemmelse i TBT artikel 14.4

Endelig skal nævnes, at TBT artikel 14.4 i nærmere beskrevne situationer kvalificerer søgsmålskompetencen til situationer, hvor handelsinteresser påvirkes betydeligt (“significantly”). Det uddybes ikke nøjere, hvad dette indebærer. Selv med en parallel til den meget brede opfattelse af interesse nævnt kan det ikke udelukkes, at kvalificeringen medfører at der kan stilles kvantitative krav (*om kravene til tredjeparter afsnit 5.3.1 og 5.3.2*).

5.2.2.4 DSU artikel 21.5 proceduren

En særlig situation foreligger i DSU artikel 21.5, der hjemler en adgang til en hurtig panel- og appelprocedure til bestemmelse af eksistensen eller WTO overensstemmelsen af foranstaltninger truffet til at efterkomme Dispute Settlement Bodys anbefalinger eller kendelser (*om DSU artikel 21.5 procedurerne afsnit 11.2*). DSU artikel 21.5 giver ikke selv nogen indikation af hvem, der er berettiget til at bruge proceduren men henviser blot generelt til ‘uoverensstemmelse’ vedrørende efterkommelse af Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser. Derudover er den eneste direkte tilknytning til den oprindelige konflikt brugen af det oprindelige panel.

Hvor det synes oplagt, at DSU artikel 21.5 proceduren står til rådighed for det oprindeligt klagende WTO medlem, er det mere tvivlsomt, om også det indklagede medlem kan påberåbe sig bestemmelsen.

I *EC – Bananas (DSU 21.5 – EEC)* lod panelet udtrykkeligt muligheden af, at det oprindeligt indklagede medlem kunne iværksætte DSU artikel 21.5 procedurer stå åben. Panelet bemærkede, at dette især ville kunne tænkes, hvis formålet klart var at undersøge WTO konsistensens af implementeringsskridt.¹²⁰

Det er formentlig underforstået, at dette konkret ikke var tilfældet.

Til dette kommer spørgsmålet om andre end konfliktens oprindelige parter kan iværksætte proceduren under DSU artikel 21.5.

I december 2005 anmodede Nicaragua og Panama, der ikke havde været parter i de oprindelige panel- og appelprocedurer i *EC – Bananas* sammen med en række af de oprindelige klagere, om iværksættelse af konsultationer under DSU artikel 21.5.¹²¹

Dette tyder på, at i det mindste disse to lande er af den opfattelse at det ikke er en betingelse for at iværksætte DSU artikel 21.5 procedurerne at have været part i de oprindelige procedurer. Dette stemmer med de nødvendige modifikationer overens med panelets opfattelse i den ovenfor nævnte *EC – Bananas (DSU 21.5 – EEC)* inklusive forbeholdet om, at formålet med at lade andre end den oprindelige klager tage initiativ under DSU artikel 21.5 må være at undersøge eksistensen eller WTO overensstemmelsen af implementeringsskridt.

5.2.3 Appelpcedure

Retten til at appellere er afledt af deltagelse i panelproceduren. Kun parter i panelproceduren kan appellere dele af panelets rapport, jf. DSU artikel 17.4 (om Appellate Bodys mandat afsnit 9.2). Denne ret tilfalder begge konfliktens parter.

Dette gælder også ved appel af DSU artikel 21.5 panel rapporter (om DSU artikel 21.5 afsnit 12.2).

5.2.4 Voldgift

For de fleste af reglerne om voldgift gælder, at de opfylder særlige veldefinerede funktioner. Spørgsmålet om kompetence til at iværksætte dem vil derfor være afhængigt af konteksten. I det følgende præsenteres kort reglerne vedrørende voldgift under DSU artikel 21.3(c), 22.6-7, 25 samt GATS artikel XXI:3 og XXII:3.

5.2.4.1 DSU artikel 21.3(c)

DSU artikel 21.3(c) afgrænser ikke umiddelbart hvem, der kan tage initiativ til at få bestemt det rimelige tidsrum til implementering via voldgift.

I sammenhængen har såvel det implementerende WTO medlem som det oprindeligt klagende WTO medlem fremtrædende roller i de to foregående underpunkter i DSU artikel 21.3 (om *fastlæggelse af det rimelige tidsrum til implementering afsnit 12.1.3*). Dette, sammenholdt med, at kompetencen til at anmode om voldgift vil være i begge parter interesse, taler for, at alle parter i den bagved liggende konflikt er kompetente til at anmode om rekurs til voldgift.

5.2.4.2 DSU artikel 22.2 og 22.6-7

DSU artikel 22.6 præciserer, at når situationen i DSU artikel 22.2 opstår skal Dispute Settlement Body på anmodning bemyndige sus-

pension af koncessioner eller andre forpligtelser. Det ikke-implementerende medlem har ret til at henvise til niveauet for den påtænkte suspension eller procedurerne for hvilke koncessioner eller forpligtelser, der søges suspenderet til voldgift.

5.2.4.3 DSU artikel 25

DSU artikel 25 muliggør rekurs til voldgift som alternativ konflikt-løsningsprocedure. Proceduren under denne bestemmelse er ikke begrænset til at udgøre et alternativ til panelproceduren men kan tænkes anvendt også som alternativ til de øvrige judicielle elementer i DSU (*om DSU artikel 25 afsnit 14.2.1*)

Rekurs til DSU artikel 25 forudsætter parternes enighed, men yderligere betingelser må afspejle, hvilken procedure DSU artikel 25 voldgift anvendes som alternativ til.

5.2.4.4 GATS artikel XXI:3 og XXII:3

GATS artikel XXI:3 foreskriver, at voldgiftsprocedurer kan sættes i værk af et WTO medlem, der kan blive påvirket af et andet WTO medlems påtænkte ændringer i sin "Schedule" (*om GATS artikel XXI:3 afsnit 14.2.2*). Det påvirkede medlems subjektive opfattelse bliver således styrende. Dette skal ses i sammenhæng med, at målet er opnåelse af et niveau for kompenserende justering. Hvis påvirkningen ikke er kvantificerbar, vil compensation ikke skulle realiseres. Dette suppleres i bestemmelsen med en præcisering af, at alle WTO medlemmer, der ønsker at håndhæve en ret til compensation, skal deltage i voldgiften. Det må antages, at dette svarer til indtræden på lige fod med det WTO medlem, der har foranlediget voldgiften.

Under GATS artikel XXII:3 kan begge parter i en sag om, hvorvidt en foranstaltning er omfattet af en dobbeltbeskatningsoverenskomst bringe sagen for Rådet for GATS (*om GATS artikel XXII:3 afsnit 13.2.2*).

5.3 Deltagelse af tredjeparter

Denne del præsenterer tredjeparters mulighed for at deltage i konsultationer, panelproceduren, appelproceduren samt de forskellige voldgiftsprocedurer.

5.3.1 Konsultationer

Tredjeparter har en mulighed for at blive inddraget i igangværende konsultationer under DSU artikel 4.11. Denne mulighed består på den ene side af en ret til at underrette konsulterende parter om ønsket om at blive inddraget og på den anden side af den anmodede parts ret til at nægte deltagelse.

Ret til at anmode om deltagelse som tredjepart bygger på en række forudsætninger og betingelser. For det første skal der være igangværende konsultationer under GATT artikel XXII, GATS artikel XXII eller de tilsvarende bestemmelser i de øvrige af WTO omfattede aftaler. Denne afgrænsning af relevante konsultationsbestemmelser svarer til de bestemmelser, hvorunder en sag formelt rejses (*om konsultationer under GATT artikel XXII og XXIII afsnit 7.1*). For det andet skal vedkommende tredjepart være af den opfattelse, at den har en væsentlig handelsinteresse ("substantial trade interest") i disse konsultationer. Det uddybes ikke nærmere, hvad 'en væsentlig handelsinteresse' indebærer; herom nedenfor. For det tredje skal såvel Dispute Settlement Body som de allerede konsulterende WTO medlemmer underrettes om ønsket om at blive inddraget indenfor ti dage efter, at parternes anmodning om konsultationer er blevet cirkuleret. Denne frist svarer til det anmodede medlems frist for svar til det anmodende medlem under DSU artikel 4.3 (*om tidsfrister for konsultationer afsnit 7.1.4*). En forudsætning for udøvelsen af denne ret for tredjeparter er underretningspligten i DSU artikel 4.4 (*om underretningsforpligtelsen afsnit 4.3.4*).

Heroverfor har den anmodede part retten til at afslå deltagelse af tredjeparter i igangværende konsultationer. Det anmodede medlem skal afgøre, om tredjepartens påståede væsentlige interesse ("substantial interest") er velfunderet. Formuleringen i denne del af bestemmelsen adskiller sig fra beskrivelsen af tredjepartens ret, idet 'handels' er udeladt, men i sammenhængen må det antages, at de to formuleringer har samme rækkevidde; om rækkevidden se nedenfor. Findes den væsentlige interesse velfunderet, skal vedkommende tredjepart inddrages i konsultationerne, og Dispute Settlement Body underrettes herom. Findes på den anden side den påståede væsentlige interesse uden fundament, reserverer bestemmelsen udtrykkeligt ret for tredjeparten til på egen hånd at anmode om konsultationer under GATT artikel XXII, GATS artikel XXII eller de øvrige formelle bestemmelser

om konsultationer, der er specificeret i fodnote 4 til DSU artikel 4.11 (*om konsultationer afsnit 7.1*).

Med hensyn til rækkevidden af 'væsentlig (handels)interesse' er spørgsmålet, om dette begreb er analogt til eller snævrere end retten til at iværksætte panelproceduren, og derved om gruppen af kompetente medlemmer er den samme i begge tilfælde, eller eventuelt mindre for så vidt angår potentielle tredjeparter (*om søgsmålskompetence afsnit 5.2.2*). Problemet er, at et begreb som 'væsentlig (handels)interesse' vanskeligt kan sammenlignes med overvejelser om frugtbarhed. Dertil kommer, at begrebet er kvalificeret i forhold til, og derved snævrere end adgangen til at anmode om konsultationer i GATT artikel XXII:1 og DSU artikel 4.2, der vedrører 'enhver indsigelse' (*om konsultationer afsnit 5.2.1*). Det er min opfattelse, at dette er et resultat af, at det ikke har været intentionen at søgsmålskompetencen skulle omfatte hverken potentielle eksportsinteresser eller generel overholdelse af WTO forpligtelser som udviklet i praksis (*om søgsmålskompetence afsnit 5.2.2*). I lyset af, at Appellate Body med denne praksis har indikeret, at paneler ikke skal overveje frugtbarheden af at bringe sager, synes en acceptabel løsning at være, at et medlem, der er anmodet om at deltage i konsultationer, ligeledes accepterer tredjeparters deltagelse uden at stille spørgsmål hertil.

5.3.2 Panelprocedure

DSU artikel 10.1 udtrykker generelt, at såvel parter som andre WTO medlemmers interesser fuldt ud skal tilgodeses under panelproceduren. DSU artikel 10.2 beskriver rettighederne for tredjeparter i forhold til panelproceduren.

Udøvelse af tredjepartsrettigheder bygger på to forudsætninger. For det første skal pågældende WTO medlem have en væsentlig ("substantial") interesse i at få en sag bragt for et panel (*om denne problematik se diskussionen afsnit 5.3.1*). For det andet skal Dispute Settlement Body være informeret om denne interesse.

Tredjepartsrettighederne omfatter retten til at blive hørt af panelet og komme med skriftlige indlæg. Disse indlæg skal udleveres til parterne og skal reflekteres i panelrapporten, jf. DSU artikel 10.2. Derudover skal tredjeparter modtage parternes skriftlige indlæg til panelets første møde, jf. DSU artikel 10.3.

I *US – FSC (DSU 21.5 – EC)* fandt Appellate Body, at dette omfattede alle skriftlige indlæg før første møde, uanset om kun et møde afholdes, som tilfældet er under DSU artikel 21.5 procedurer.¹²²

Panelers arbejdsprocedurer er specificeret i Bilag til DSU og præciserer, at tredjeparter skal inviteres skriftligt til panelets første møde med parterne, hvor de må deltage i hele mødet, jf. Regel 6.

I *US – 1916 Anti-Dumping Act* konstaterede Appellate Body, at disse bestemmelser udgør tredjeparters minimumsrettigheder. Til dette kommer, under panelets kompetence i DSU artikel 12.1, at panelet kan tildele yderligere rettigheder efter eget skøn, kun begrænset af “due process”.¹²³

Tredjeparters eventuelle mundtlige indlæg skal stilles til rådighed for panelet i skriftlig form, jf. Regel 9.

Endelig giver DSU artikel 10.4 mulighed for, at tredjeparter, hvis de finder, at foranstaltninger, der allerede er genstand for en panelprocedure, ‘udsletter’ eller ‘svækker’ ellers tilkommende fordele under de af WTO omfattede aftaler, kan have rekurs til de almindelige procedurer. Om muligt skal en sådan konflikt henvises til det oprindelige panel. Det her nævnte klagegrundlag modsvarer ikke fuldstændigt klagegrundlaget specificeret i GATT artikel XXIII:1, men kan formentlig opfattes som en refleksion af, at kun ‘udslettelse’ eller ‘svækkelse’ har været anvendt i praksis (*om klagegrundlag afsnit 7.2*).

5.3.3 *Appelprocedure*

Kun WTO medlemmer, der har været tredjeparter under panelproceduren ifølge DSU artikel 10.2, kan blive tredjeparter under appelproceduren, jf. DSU artikel 17.4. Tredjepartsrettigheder under DSU artikel 17.4 indebærer en ret til at komme med skriftlige indlæg til Appellate Body samt en ret til at få muligheden for at blive hørt af samme instans. Udøvelsen af disse rettigheder præciseres i Regel 24 i Appellate Bodys arbejdsprocedurer. Til dette kommer under arbejdsprocedurerne omfattende rettigheder til at blive informeret om procesuelle spørgsmål, modtage dokumenter og parternes skriftlige indlæg, deltage i den mundtlige høring, samt besvare eventuelle forespørgsler fra Appellate Body

Appelprocedurer under DSU artikel 21.5 er analoge hertil.

5.3.4 Voldgiftsprocedurer

5.3.4.1 DSU artikel 21.3(c)

DSU artikel 21.3(c) regulerer ikke udtrykkeligt eventuelle tredjeparters adgang til voldgiftsprocedurerne.

På den ene side synes spørgsmålet om tidsrummet til implementering primært at være af interesse for parterne til de bagvedliggende panel/appelprocedurer, jf. DSU artikel 21.3(a)-(b) (*om parterne afsnit 5.2.4.1*). På den anden side kan det argumenteres, at når adgangen til at iværksætte panel/appelproceduren kan betinges af en interesse i fastlæggelse af rettigheder eller forpligtelser under WTO aftalen, kan samme brede interesse omfatte tidsrummet for lovliggørelse, når sådanne rettigheder og forpligtelser er fastlagt gennem panel/appelproceduren (*om søgsmålskompetence afsnit 5.2.2*). Dette understøttes af andre dele af DSU artikel 21. I DSU artikel 21.1 udtrykkes erkendelsen, at hurtig efterlevelse er til alle WTO medlemmers fordel (*om hurtig løsning af konflikter afsnit 4.4.1 og 12.1.2*). Under DSU artikel 21.6 kan alle medlemmer rejse spørgsmål vedrørende implementering (*om DSU artikel 21.6 afsnit 10.3.3.1*). Endelig kan det ikke udelukkes, at DSU artikel 21.5 proceduren kan anvendes af andre end de oprindelige parter/tredjeparter (*om adgang til procedurerne under DSU artikel 21.5 afsnit 5.2.2*). I praksis har kun WTO medlemmer, der har været parter i panel/appelproceduren deltaget i DSU artikel 21.3(c) voldgift.

5.3.4.2 DSU artikel 22.6-7

Deltagelse af tredjeparter i voldgift under DSU artikel 22.6-7 er ikke forudsat i disse bestemmelser. I praksis vil ønsket om deltagelse typisk opstå ved flere parallelle procedurer, men det kan ikke udelukkes, at andre WTO medlemmer tillige kan ønske tredjepartsstatus.

I *EC – Bananas (DSU 22.6 – EC)* (EC) afslog voldgiftsretten at give Ecuador tredjepartsrettigheder begrundet med fraværet af bestemmelser herom i DSU artikel 22 samt, at Ecuadors rettigheder ikke ville blive påvirket af de igangværende procedurer.¹²⁴

I *EC – Hormones (US)* (DSU 22.6 – EC) blev USA og Canada givet ret til, i de to parallelle sager, at deltage i voldgiftsprocedurerne, komme med en udtalelse og modtage skriftlige indlæg i kopi. Denne afgørelse blev for det første baseret på, at voldgiftsretten under sine arbejdsprocedurer var kompetent til at træffe processuelle beslutninger om spørgsmål, der ikke var reguleret i DSU, og at tredjepartsrettigheder netop ikke var reguleret i

konteksten af DSU artikel 22 voldgift. For det andet ville de to parter respektive rettigheder kunne blive påvirket i begge voldgiftsprocedurer. For det tredje havde EU ikke påvist, at tildeling af tredjepartsrettigheder ville skade EU's rettigheder.¹²⁵

I *Brazil – Aircraft* (DSU 22.6, SCM 4.11) afviste voldgiftsretten at tildele Australien tredjepartsrettigheder baseret på manglen på bestemmelser herom i DSU samt, at voldgiftsretten ikke mente, at Australiens rettigheder ville blive påvirket af de igangværende procedurer. Voldgiftsretten henviste i dette til de to ovennævnte voldgiftskendelser og forklarede, at Australiens situation var anderledes, idet Australien ikke havde iværksat konfliktløsningsprocedurer og ikke havde påvist, at fordele eller rettigheder under WTO Aftalen ville blive påvirket af kendelsen.¹²⁶

I disse kendelser har det afgørende element været om andre end parternes rettigheder ville kunne blive påvirket af voldgiften. Dette krav om påvirkning af rettigheder er vurderet ganske restriktivt af voldgiftsretterne. Blot det at være part i en parallel procedure vedrørende samme foranstaltninger er ikke i sig selv tilstrækkeligt. Afgørende synes at være, om fordele eller rettigheder kan påvirkes af kendelsen, hvilket på den anden side ikke fuldstændigt udelukker deltagelse af WTO medlemmer, der hverken har været parter eller tredjeparter i panel/appelproceduren.

5.3.4.3 DSU artikel 25

Under DSU artikel 25.3 kan andre WTO medlemmer bliver parter til en DSU artikel 25 voldgift forudsat, at parterne indvilliger heri. Dette kan formentlig udstrækkes til også at omfatte tredjeparter, men igen forudsat parternes accept.

5.3.4.4 GATS artikel XXI:3 og XXII:3

Med hensyn til voldgift under GATS artikel XXI:3 foreskrives, at ethvert WTO medlem, der ønsker at håndhæve en ret til kompensation, skal deltage i voldgiften (*om parterne til GATS artikel XXI:3 voldgift afsnit 5.2.4.4*). Dette udstrækker sig også til andre end det WTO medlem, der tager initiativet til voldgiften, men eventuelle andre parter indtræder på lige fod med dette medlem. Der er således ikke tale om egentlig tredjepartsrettigheder.

For såvidt angår GATS artikel XXII:3 er også denne bestemmelse tavs om tredjeparters rettigheder (*om parterne til voldgift under GATS*

artikel XXII:3 afsnit 5.2.4.4). Det synes dog velbegrunder, at i det mindste andre WTO medlemmer, der tillige er parter i den dobbelt-beskatningsoverenskomst, der udgør del af voldgiftens kerne, kan gives mulighed for at deltage som tredjeparter. Om retten skal strækkes videre må afgøres i lyset af potentielle tredjeparters konkrete interesse i deltagelse.

5.4 Deltagelse af ikke-medlemmer – *amicus curiae*

En problemstilling, der har været særdeles kontroversiel i forbindelse med panel- og appelproceduren, er hvorvidt det er muligt for individer eller organisationer at komme med indlæg i form af uanmodede skriftlige henvendelser til panel/Appellate Body.

Konkret opstod problemet i *US – Shrimp*, hvor panelet modtog to dokumenter fra ikke-governmentale organisationer. Panelet fandt, at siden informationen ikke var fremkommet på panelets initiativ under kompetencen hertil i DSU artikel 13, og at kun parter eller tredjeparter er kompetente til forelægge panelet information, ville det stride mod DSU som aktuelt anvendt, om panelet accepterede disse dokumenter. Panelet bemærkede overfor parterne, at det stod dem frit for at fremlægge dokumenterne som dele af deres respektive indlæg.¹²⁷

Under DSU artikel 13 har paneler en bred kompetence til at søge (“seek”) information (*om panelers ret til at søge informationer under DSU artikel 13 afsnit 8.4.1*). Panelets konklusion hvilede på, at panelet fandt, at formuleringen ‘søge’ indebar, at initiativet lå hos panelet.

Ved appellen opstillede Appellate Body to sondringer. For det første en sondring mellem parter/tredjeparter overfor individer/organisationer, der ikke er parter. For det andet en sondring mellem på den ene side rettigheder/pligter og på den anden kompetencer. Kun WTO medlemmer, der er parter eller tredjeparter, har ret til at komme med indlæg og en korresponderende pligt for panelet til at tage disse indlæg i betragtning. På baggrund af karakteren af kompetencen i DSU artikel 13 samt bemyndigelsen i DSU artikel 12.1 for panelet til at afvige fra arbejdsprocedurerne, konstaterede Appellate Body, at ordet ‘søge’ i DSU artikel 13 ikke skulle læses for bogstaveligt. Paneler er således kompetente til at acceptere eller forkaste information, uanset om panelet har anmodet herom. Endelig blåstemplede

Appellate Body panelets opfordring til parterne om at acceptere sådan information som led i egne indlæg.¹²⁸

Denne rapport blev ikke vel modtaget i Dispute Settlement Body og blev mødt med en række vrede protester. Hovedanken var, at WTOs konfliktløsningssystem ved denne åbning for information udefra ikke længere fuldstændigt var i WTO medlemmernes kontrol. Denne reaktion skal formentlig ses og forstås i lyset af de nye regler om vedtagelse af panel- og appelrapporter. En udvidet kompetence for paneler til at acceptere information udefra bidrager til en yderligere styrkelse af systemets judicielle sider.

DSU artikel 12 og 13 vedrører kun paneler. Tilbage stod derfor spørgsmålet, om Appellate Body ligeledes kunne acceptere uanmodet information.

I *US – Bismuth Carbon Steel* fremhævede Appellate Body, at hverken DSU eller “Appellate Body Working Procedures” udtrykkeligt forbød accept af uanmodede indlæg. Tværtimod rummer DSU artikel 17.9 en bred kompetence for Appellate Body til at vedtage processuelle regler, der ikke strider mod DSU eller de omfattede aftaler. I en fodnote påpegedes, at Regel 16(1) i arbejdsprocedurerne også rummede en lignende kompetence. På denne baggrund fandt Appellate Body sig kompetent til at acceptere information, som fandtes vedkommende og brugbar i en appel. Appellate Body fremhævede med citat fra *US – Shrimp* atter sondringerne mellem deltagere og ikke-deltagere i panel/appelprocedurerne og mellem rettigheder/pligter og kompetencer og understregede, at Appellate Body kun var forpligtet til at acceptere og overveje indlæg fra WTO medlemmer, der var parter eller tredje-parter.¹²⁹

Det er bemærkelsesværdigt, at udstrækkelsen af kompetencen til at modtage og inddrage uanmodet information til også at omfatte Appellate Body bygges på den generelle pligt til at etablere arbejdsprocedurer i DSU artikel 17.9. Herved undgås en parallel til spørgsmålet om fortolkningen af ‘søge’ i DSU artikel 13.

Et sidste spørgsmål, der er opstået i praksis, vedrører sondringen mellem parter/tredjeparter og ikke-parter. Spørgsmålet er, om et WTO medlem, der hverken er part eller tredjepart, kan bidrage med indlæg.

Konkret ønskede Marokko at bidrage med et indlæg i *EC – Sardines*. Peru, der var part i sagen, fandt, at dette ville stride mod DSU artikel 10.2 og

17.4. Appellate Body var ikke enig og understregede, at der ikke skulle skelnes mellem, hvorvidt ikke-parter var WTO medlemmer eller individer/organisationer. Appellate Body fremhævede sondringen mellem rettigheder/pligter og kompetencer og understregede, at kompetencen til at acceptere information også omfattede kompetence til ikke at tage denne information i betragtning, og at dette beroede på et konkret skøn.¹³⁰

Hermed har Appellate Body på den ene side skabt et grundlag for, at ikke-parter kan indsende information til paneler og Appellate Body, men har på den anden side lagt kompetencen til ikke at anvende disse informationer i hænderne på paneler og Appellate Body. Det er min opfattelse at man, på grund af kontroverserne omkring karakteren af konfliktløsning i WTO, næppe skal forvente at se Appellate Body formelt basere afgørelser på uanmodet information. Dette udelukker på den anden side ikke, at sådan information bidrager til at forme Appellate Bodys analyser og konklusioner.

Litteratur

Litteratur: Om procedurerne for efterfølgende **tiltræden** til WTO se Olsen, Steinicke, Sørensen, Daniel, Deichmann & Jessen, *WTO Law* (2005), s.47f. Om **søgsmålskompetence** Lichtenbaum, *Procedural Issues in WTO Dispute Resolution* (1998), Michigan Journal of International Law, Vol.19; Martha, *The Duty to Exercise Judgment on the Fruitfulness of Actions in World Trade Law* (2001), Journal of World Trade, Vol.35(5). Se endvidere diskussioner i Bourgeois, *Some Reflections on the WTO Dispute Settlement System From a Practitioner's Perspective* (2001), Journal of International Economic Law, Vol.4; Davey, *Has the WTO Dispute Settlement System Exceeded Its Authority*, (2001), Journal of International Economic Law, Vol.4; Pauwelyn (2002), *The Nature of WTO Obligations* (2002), Jean Monnet Working Papers, (1/02); Martha, *Capacity to sue and be sued under WTO Law* (2004), World Trade Review, Vol.3:1. **Tredjeparters** deltagelse behandles i Covelli, *Member Intervention in World Trade Organization Dispute Settlement Proceedings After EC – Sardines: The Rules, Jurisprudence, and Controversy* (2003), Journal of World Trade, Vol.37(3); Yen Kong, *Thrid Party Rights and the Concept of Legal Interest in World Trade*

Organization Dispute Settlement: Extending Participatory Rights to Enforcement Rights (2004), *Journal of World Trade*, Vol.38(5). Om **Ikke-WTO medlemmers deltagelse**: Slotboom, *Participation of NGOs before the WTO and EC tribunals: which court is the better friend* (2006), *World Trade Review*, Vol.5:1. Om **udviklingslande** Bown & Hoekman, *WTO Dispute Settlement and the Missing Developing Country Cases: Engaging the Private Sector* (2005), *Journal of International Economic Law*, Vol.8(4).

Kapitel 6

Retskilder og Fortolkning

En problematik, der har fyldt en del både i og udenfor WTO, er spørgsmålet, om hvilket retligt grundlag paneler og Appellate Body kan basere deres konklusioner på. Baggrunden er det grundlæggende spørgsmål om WTO rettens generelle forhold til folkeretten. Fra et WTO retligt perspektiv er spørgsmålet hvilken betydning, om nogen, generel folkeret har i konteksten WTO konfliktløsning. På den ene side kan dette præsenteres som en retskildeproblematik, på den anden side et spørgsmål om fortolkning.

Fra det retskildemæssige synspunkt er spørgsmålet, om generelle folkeretlige retskilder er relevante retskilder for paneler og Appellate Body. I Statutten for Den Internationale Domstol artikel 38 opregnes som primære retskilder traktater, sædvaner samt generelle retsprincipper. Dertil kommer, som sekundære kilder, domstolsafgørelser samt højt kvalificerede juristers lære. Hertil føjes ofte andre 'blødere' former for retskilder såsom såkaldt 'soft law'. Denne liste over retskilder, der er relevante for Den Internationale Domstol, overføres ofte til konteksten WTO uden forbehold. Artikel 38 i Statutten for Den Internationale Domstol opregner de kilder, der er relevante for Den Internationale Domstol. Disse kilder er ikke nødvendigvis relevante i WTO sammenhæng. Som udgangspunkt må de relevante retskilder i WTOs konfliktløsningssystem afspejle de særlige begrænsninger og vilkår, dette system opererer under.

Fra et fortolkningsmæssigt synspunkt er spørgsmålet i hvilket omfang, 'relevante folkeretlige regler' kan inddrages i fortolkningen af WTO bestemmelser under Traktatretskonventionens artikel 31(3)(c).¹³¹

Problemstillingen er især relevant fordi WTO rummer et bindende system for løsning af WTO relaterede konflikter med stort set automatisk vedtagelse af panel- og appelrapporter (*om beslutningstagning i Dispute Settlement Body afsnit 3.1.4; om vedtagelse af panel- og appelrapporter afsnit 11.1.1 og 11.1.2*). I dette lys kan brugen af generel folkeret få stor betydning for WTOs medlemmer. Dertil kommer muligheden for, at WTOs konfliktløsningssystem i stigende omfang

søges anvendt på konflikter, der i begrænset omfang eller slet ikke er WTO relaterede.

I dette kapitel redegøres først kort for de retskilder, som står til rådighed for paneler og Appellate Body. Andet afsnit fokuserer på de relevante regler for fortolkning. I tredje afsnit behandles spørgsmålet om forholdet mellem WTO og generel folkeret, dels med udgangspunkt i de traditionelle folkeretlige retskilder og dels udfra et fortolkningsperspektiv. Endelig diskuteres i fjerde afsnit grundlaget for og relevansen af tidligere afgørelser.

6.1 WTO-retlige kilder

Anvendelsesområdet for DSUs regler og procedurer er defineret i DSU artikel 1.1 og omfatter WTO Aftalen, DSU samt de øvrige omfattede aftaler som defineret i Bilag 1 til DSU (*om jurisdiktion afsnit 5.1.2*).

Denne generelle afgrænsning af jurisdiktionen understøttes af specifikke referencer i DSU. Adgangen til at iværksætte konsultationer under DSU artikel 4.2 er begrænset til de omfattede aftaler (*om konsultationer afsnit 7.1.2*). Tilsvarende er panelers mandat og funktion under DSU artikel 7 og 11 direkte afgrænset til de omfattede aftaler (*om panelers mandat og funktion afsnit 8.1 og 8.2*), og endelig er appel-funktionen indirekte tilsvarende defineret med afgrænsningen af Appellate Bodys mandat i DSU artikel 17.6 og 17.13 til retlige spørgsmål i panelrapporten (*om Appellate Bodys mandat afsnit 9.2*).

I WTO Aftalens artikel XIV:1 formuleres udtrykkeligt, at bortset fra hvor andet er bestemt, skal WTO lade sig vejlede ("guide") af beslutninger, procedurer og sædvaner ("customary practices") fulgt af DE KONTRAHERENDE PARTER til GATT 1947 samt organer etableret indenfor rammerne heraf (*om WTO artikel XVI:1 afsnit 2.2.4.1*). Indenfor konflikthåndtering bekræfter WTOs medlemmer at ville overholde GATT principper for konflikthåndtering, jf. DSU artikel 3.1 (*om DSU artikel 3.1 afsnit 4.2*). Principper omfatter såvel skrevne regler som sædvaner. Disse bestemmelser vedrører kun sædvaner udviklet under GATT 1947.

Med hensyn til udviklingen af WTO sædvaner tænkes især på efterfølgende praksis i anvendelsen af WTO bestemmelser som kontekstu-

elt fortolkningselement i Traktatretskonventionens artikel 31(3)(b)s forstand, om end udvikling af almindelige folkeretlige sædvaner ikke kan udelukkes (*om folkeretlige sædvaner i WTO afsnit 6.3.1.2*).

Appellate Body udtalte i *Japan – Alcoholic Beverages*, at udviklingen af en praksis i anvendelsen af en traktat forudsatte en overensstemmende (“concordant”), almindelig (“common”) og konsistent (“consistent”) række handlinger eller udtalelser. Disse handlinger eller udtalelser skal etablere et identificerbart mønster for parternes fortolkning af aftalen.¹³²

6.2 Fortolkning

I dette afsnits første del identificeres hovedreglen for fortolkning af WTO bestemmelser i DSU artikel 3.2 samt Appellate Bodys fortolkning heraf. I anden del præsenteres den særlige fortolkningsregel, der gælder ved panelers vurdering af nationale myndigheders fortolkning af aftalen om anti-dumping. I tredje del skitseres brugen af Traktatretskonventionens almindelige regel om fortolkning i WTO.

6.2.1 Sædvaneretlig regel for folkeretlig fortolkning

Ifølge DSU artikel 3.2 anerkender WTOs medlemmer, at WTOs konfliktløsningssystem blandt andet tjener til at præcisere (“clarify”) de eksisterende bestemmelser i overensstemmelse med de sædvaneretlige regler for folkeretlig fortolkning.

I den første sag på dens bord, *US – Gasoline*, slog Appellate Body fast, at denne formulering i DSU artikel 3.2 var en henvisning til de sædvaneretlige regler, der ligger bag fortolkningsreglen i Traktatretskonventionens artikel 31-32.

DSU artikel 3.2 henviser til WTOs konfliktløsningssystem, hvilket udover paneler og Appellate Body også omfatter voldgift som bekræftet i DSU eller specielle bestemmelser om konfliktløsning i de af DSU omfattede aftaler (*om voldgift under DSU artikel 21.3(c) afsnit 12.1.3.3; om voldgift under DSU artikel 22.6-7 afsnit 13.2.4; om voldgift under DSU artikel 25 afsnit 14.2.1; om voldgift under GATS aftalen afsnit 14.2.2*).

Årsagen til, at DSU i artikel 3.2 henviser til sædvaneretlige regler

for folkeretlig fortolkning, er dels, at Traktatretskonventionen kun kan tiltrædes af stater, hvilket udelukker f.eks. EU, og dels at en række af WTOs medlemsstater ikke er parter til Traktatretskonventionen.

6.2.2 *Anti-dumping aftalen, artikel 17.6(ii)*

En parallel bestemmelse til DSU artikel 3.2 findes i artikel 17.6(ii) i aftalen om anti-dumping ("Agreement on the Implementation of Article VI of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994" – AD) (*om specielle regler for konfliktløsning afsnit 2.2.4.2*). Under denne bestemmelse skal panelet fortolke anti-dumping aftalens bestemmelser under de sædvaneretlige regler med den tilføjelse, at i tilfælde, hvor panelet finder, at det er tilladeligt ("permissible") at fortolke en bestemmelse på mere end en måde, skal nationale myndigheders foranstaltninger accepteres, såfremt de baseres på en af disse tilladelige fortolkninger.

Samtidig anerkendes i en deklaration til WTO Aftalen behovet for konsistent resolution af konflikter indenfor såvel Part V i "Agreement on Subsidies and Countervailing Measures" (SCM) som aftalen om anti-dumping.¹³³ Denne deklaration er nødvendig fordi bestemmelserne i de to aftaler stort set er identiske bortset fra sidstnævnte aftales særlige regel om fortolkning.

AD artikel 17.6(ii) skal sammen med den særlige bestemmelse om intensitet af panelers prøvelse som defineret i AD artikel 17.6(i) ses som et udtryk for, at paneler skal udvise en vis tilbageholdenhed i forhold til nationale myndigheder indenfor dette specifikke område (*om intensiteten af panelers prøvelse afsnit 8.1.2*).

6.2.3 *Traktatretskonventionens artikel 31*

Artikel 31 i Traktatretskonventionen, der har overskriften "Almindelig regel om fortolkning", har følgende formulering:

Artikel 31.

1. En traktat skal fortolkes loyalt i overensstemmelse med den sædvanlige betydning, der måtte tillægges traktatens udtryk i deres sammenhæng og belyst af dens hensigt og formål.
2. Med henblik på fortolkningen af en traktat indgår i sammenhængen foruden selve teksten inklusive dens præambel og bilag:
 - (a) enhver aftale vedrørende traktaten, som er indgået mellem samtlige deltagere i forbindelse med traktatens indgåelse;

- (b) ethvert dokument, som er udarbejdet af en eller flere deltagere i forbindelse med traktatens indgåelse og godkendt af de øvrige deltagere som et dokument i tilknytning til traktaten.
3. Jævnside med sammenhængen skal der tages hensyn til:
 - (a) en eventuel efterfølgende aftale mellem deltagerne vedrørende traktatens fortolkning eller anvendelsen af dens bestemmelser;
 - (b) enhver efterfølgende praksis vedrørende traktatens anvendelse, som fastslår en enighed mellem deltagerne vedrørende dens fortolkning;
 - (c) enhver relevant folkeretlig retsregel, som finder anvendelse i forholdet mellem deltagerne.
 4. Der skal tillægges et udtryk en særlig betydning, hvis det er godtgjort, at dette var deltagernes hensigt.

Som det fremgår af bestemmelsens overskrift etablerer Traktatrets-konventionens artikel 31 en enkelt fortolkningsregel.

Den Internationale Lovkommission fremhævede i sine kommentarer til bestemmelsen, at der ikke var tale om et hierarki mellem de forskellige elementer, men at anvendelsen af bestemmelsen ville være en enkelt kombineret operation, hvor alle elementer i en given sag skulle kastes i smeltediglen. Udgangspunktet for denne operation er dog selve teksten.¹³⁴

Denne opfattelse er delt af såvel paneler som Appellate Body.¹³⁵

6.3 WTO og folkeret

De primære folkeretlige retskilder udgøres af traktater, sædvaner og generelle retsprincipper, jf. Statutten for Den Internationale Domstol, artikel 38. Hvor traktater kun er bindende for traktatens parter, er sædvaner og retsprincipper bindende for alle stater. I første del af dette afsnit behandles spørgsmålet, om traktater, sædvaner og generelle retsprincipper kan udgøre WTO retlige kilder. I afsnittets anden del gøres rede for muligheden for at fortolkning af WTO bestemmelser kan påvirkes af andre relevante folkeretlige regler.

I *US – Gasoline* konstaterede Appellate Body, at DSU artikel 3.2 reflekterede en grad af anerkendelse af, at GATT ikke skulle læses klinisk isoleret fra folkeretten.¹³⁶

Denne udtalelse kan udstrækkes til at omfatte alle aftaler i WTO systemet. Tilbage står som et uafklaret spørgsmål i hvilken grad, og især hvordan folkeret finder anvendelse i WTOs konfliktløsningssystem.

6.3.1 Brugen af folkeretlige retskilder

6.3.1.1 Traktater

Enkelte af WTOs aftaler henviser udtrykkeligt til andre internationale aftaler udenfor WTO systemet. Sådanne referencer kan findes i “Trade-Related Aspects of Intellectual Property” (TRIPS), jf. f.eks. TRIPS artikel 1.3 og 3.1, og “Agreement on Subsidies and Countervailing Measures” (SCM), Annex I(k). Disse aftaler udgør del af WTO retten og kan gøres til genstand for konfliktløsningsprocedurerne i DSU.

Anderledes forholder det sig med internationale aftaler, der ikke er henvist til i WTOs egne regler. Sådanne WTO eksterne regler kan dog indgå i fortolkningen af WTO bestemmelser under Traktatretskonventionens artikel 31(3)(c) (*om artikel 31(3)(c) i Traktatretskonventionen afsnit 6.3.2*).

6.3.1.2 Sædvaner og generelle retsprincipper

For såvidt angår folkeretlige sædvaner står det klart, at henvisningen i DSU artikel 3.2 til sædvaneretlige fortolkningsregler gør disse anvendelige indenfor WTOs konfliktløsningssystem. Det er ikke klart, hvorvidt anden sædvaneret tillige er del af WTO retten. Eller med andre ord hvorvidt sædvaneretlige regler forpligter eller giver rettigheder, der kan påberåbes for WTOs judicielle organer.

I den ikke-appelerede rapport i *Korea – Government Procurement* udtalte panelet, at folkeretlige sædvaner finder anvendelse i det omfang, WTO aftalerne ikke bestemmer anderledes (“contract out”).¹³⁷

Samme konklusion kan udstrækkes til at omfatte generelle retsprincipper. I en lang række tilfælde har paneler og Appellate Body henvist til og anvendt såvel sædvaneretlige regler som generelle retsprincipper.¹³⁸

6.3.2 Traktatretskonventionens artikel 31(3)(c)

Under Traktatretskonventionens artikel 31(3)(c) kan i fortolkningen af traktatbestemmelser som en del af konteksten inddrages ‘enhver

relevant folkeretlig retsregel, som finder anvendelse i forholdet mellem deltagerne'. Dette omfatter såvel sædvaneretlige som traktatbaserede regler.

I *US – Shrimp* identificerede Appellate Body med henvisning til Traktatretskonventionens artikel 31(3)(c) god tro som såvel et generelt retsprincip som et generelt folkeretligt princip.¹³⁹

Omfanget af inddragelse af traktatbaserede regler i et vist omfang afhænger af fortolkningen af 'deltagerne'. Appellate Body har endnu ikke med henvisning til Traktatretskonventionens artikel 31(3)(c) anvendt traktatbaserede folkeretlige regler udenfor WTOs traktatkompleks i fortolkningen af WTO bestemmelser.

Traktatretskonventionens artikel 31(3)(c) giver endvidere rum for, at betydningen af formuleringer i en traktat kan udvikle sig over tid, ("evolutionary interpretation").

I *US – Shrimp* fandt Appellate Body, at begrebet 'udtømmelig naturlig resurse' skulle fortolkes i lyset af det internationale samfunds ("community of nations") nutidige bekymringer over beskyttelse og bevarelse af miljøet samt at 'naturlig resurse' per definition var et begreb i udvikling.¹⁴⁰

Det er interessant, at Appellate Body i denne sammenhæng ikke henviser til artikel 31(3)(c) i Traktatretskonventionen. Udtalelsen blev ikke godt modtaget af WTO medlemmer ved vedtagelsen af rapporten i Dispute Settlement Body (*om vedtagelse af appelrapporter afsnit 11.1.2*).

6.4 Retlig status af tidligere GATT/WTO rapporter

I dette afsnit skal kort skitseres den retlige status af GATT panelrapporter, WTO panel- og appelrapporter samt WTO voldgiftskendelser.

6.4.1 GATT panel rapporter

Under GATTs konflikthåndteringssystem henviste såvel parter som paneler ofte til tidligere panelrapporter uden specifikt at angive, på hvilket grundlag dette skete. Efter etableringen af WTO opstod spørgsmålet om den retlige status af GATT panelrapporter i WTOs

konfliktløsningssystem. På grund af procedurerne for vedtagelse af GATT panelrapporter er det nødvendigt at skelne mellem vedtagne og ikke-vedtagne GATT panelrapporter.

I *Japan – Alcoholic Beverages* argumenterede panelet for, at vedtagne GATT panelrapporter på grund af beslutningen om vedtagelse var efterfølgende praksis i fortolkningen af GATT som forstået i Traktatretskonventionens artikel 31(3)(b), og at GATT 1994, §1(b)(iv) gjorde disse rapporter til en integreret del af WTO.¹⁴¹

Appellate Body var uenig med panelet og konkluderede kryptisk, efter en længere analyse af beslutningsprocedurerne i GATT sammenholdt med artikel XVI:1 i WTO Aftalen, GATT 1994, §1(b)(iv), og DSU artikel 3.9, at vedtagne GATT panelrapporter er en vigtig del af “GATT *acquis*». Appellate Body fortsatte med at konstatere, at vedtagne rapporter ofte bliver taget i betragtning (“considered”) af efterfølgende paneler. Endvidere skaber de berettigede forventninger blandt WTO medlemmer og skal derfor inddrages (“take into account”), hvor de er relevante i en konflikt. Appellate Body slog dog fast, at sådanne rapporter ikke er bindende udover den konkrete konflikt. Endelig konstateredes, at den retlige status ikke var ændret af WTOs ikrafttræden.¹⁴²

Disse udtalelser vedrører brugen af vedtagne GATT panel rapporter, men efterfølgende har paneler og Appellate Body henvist hertil som begrundelse for inddragelse af WTO panel- og appelrapporter.

Med hensyn til relevansen af ikke-vedtagne rapporter opretholdt Appellate Body panelets konklusion.

I *Japan – Alcoholic Beverages* konkluderede panelet med hensyn til ikke-vedtagne GATT panelrapporter, at disse ikke havde nogen retlig status hverken i GATT eller WTO, fordi de ikke var vedtaget. På den anden side fandt panelet, at paneler kunne finde nyttig vejledning (“useful guidance”) i ikke-vedtagne rapporter, som pågældende panel fandt relevante.¹⁴³

Den hermed etablerede sondring mellem vedtagne og ikke-vedtagne GATT panelrapporter er mere formel end reel, hvilket er tydeligt, hvis man sammenholder de to konklusioner. Tidligere rapporter er ikke bindende i senere konflikter, og i begge tilfælde afgør panelet/Appellate Body, hvorvidt det er relevant at lade sig vejlede. For såvidt angår vedtagne rapporter er dog tilføjet den nuance, at disse rapporter skaber berettigede forventninger. Dette indebærer formentlig kun en berettiget forventning om, at paneler giver en forklaring på, hvorfor påberåbte rapporter eventuelt ikke er relevante.

6.4.2 WTO panel- og appelrapporter

Som indikeret ovenfor berørte udtalelsen i *Japan – Alcoholic Beverages* udelukkende retlig status af GATT panelrapporter.

I *US – Shrimp (DSU 21.5)* havde Malaysia protesteret mod DSU artikel 21.5 panelets hyppige referencer til den oprindelige appelrapport i *US – Shrimp*. I denne anledning udtalte Appellate Body, at panelet korrekt havde henvist til og støttet sig til argumentation, der var essentiel for kendelsen. Panelet måtte nødvendigvis henvise til appelrapporten. For det første fordi visse aspekter i den oprindelige panelrapport var blevet underkendt, for det andet (og vigtigere) fordi Appellate Body med sin rapport havde sørget for fortolkningsmæssig vejledning for fremtidige paneler. Dernæst citeredes fra *Japan – Alcoholic Beverages* og endelig udstrakte Appellate Body udtrykkeligt denne konklusion til også at omfatte vedtagne appelrapporter. Panelet havde således korrekt anvendt appelrapporten som værktøj (“tool”) for sit eget ræsonnement.¹⁴⁴

Dette giver anledning til tre bemærkninger. Det er oplagt, at forholdet mellem de oprindelige panel- og appelrapporter og efterfølgende rapporter under proceduren i DSU artikel 21.5 er af en særlig karakter, hvilket der skal tages højde for i vurderingen af Appellate Bodys ræsonnement (*om DSU artikel 21.5 procedurer afsnit 12.2*). Denne sammenhæng påvirker imidlertid ikke udstrækningen af konklusionen i *Japan – Alcoholic Beverages* til vedtagne WTO appelrapporter. Endelig skal man lægge mærke til den meget forsigtige formulering, der lader senere paneler bruge vedtagne appelrapporter som ‘værktøj’ for egne ræsonnementer.

I *US – Lamb* opretholdt Appellate Body panelets formulering af intensitet af prøvelsen af nationale myndigheders beslutninger, fordi panelets formulering var baseret på tidligere appelrapporter og derfor var korrekt.¹⁴⁵

Hermed tilføjedes en nuance, idet WTO overensstemmelsen af panelets argumentation udtrykkeligt sammenkobles med brug af argumentation fra tidligere appelrapporter. Da det i sidste ende er Appellate Body, der træffer afgørelse om, hvorvidt panelets argumentation og konklusioner er korrekte, må en sådan udtalelse veje tungt for paneler. Endelig skal det bemærkes, at udtalelsen faldt udenfor konteksten af DSU artikel 21.5 procedurer.

Ovenstående konklusioner vedrørende relevansen af vedtagne appelrapporter kan udstrækkes til også at omfattet dele af vedtagne panelrapporter, der ikke er appelleret (*om Appellate Bodys mandat afsnit 9.2; om retlig konsekvens af vedtagelsen af panel-og appelrapporter afsnit 11.2.1*). Det samme gælder dele af panelrapporter, der udtrykkeligt opretholdes uændret af Appellate Body. Uanset at sådanne dele af panelrapporter oprinder fra panelet skal de tilskrives Appellate Body.

I WTO sammenhæng er spørgsmålet, om den retlige status af ikke-vedtagne WTO panel- og appelrapporter af begrænset relevans og interesse, da problemet i praksis er begrænset til den korte periode, hvor en panel- eller appelrapport afventer afholdelse af et møde i Dispute Settlement Body (*om vedtagelse af panelrapporter afsnit 11.1.1; om vedtagelse af appelrapporter afsnit 11.1.2*).

6.4.3 Voldgiftskendelser

Endnu er WTO voldgiftskendelser ikke udtrykkeligt nævnt i ovenstående sammenhæng. Det er imidlertid almindeligt for DSU artikel 21.3(c) voldgiftskendelser at henvise til tidligere kendelser under samme procedure. I et enkelt tilfælde henvises til en appelrapport. På samme måde henviser paneler/voldgiftsretter under DSU artikel 22.6-7 til tidligere kendelser. Det synes oplagt, at denne praksis fremmes af de institutionelle, personelle og administrative sammenhænge, disse voldgiftsretter opererer under (*om udnævnelse af voldgiftsdommere under DSU artikel 21.3(c), DSU artikel 22.6-7 og DSU artikel 25 afsnit 3.2.3.1, 3.2.3.2 og 3.2.3.3*).

I praksis svarer argumentationsform, struktur og skrivestil i voldgiftskendelserne i betydeligt omfang til argumentationsform, struktur og skrivestil i panel- og appelrapporter.

Litteratur

Om forholdet mellem GATT/WTO og folkeret: Simma, *Self-Contained Regimes* (1985), Netherlands Yearbook of International Law, Vol.XVI, Ostrihansky, *Settlement of Interstate Trade Disputes – The Role of Law and Legal Procedure* (1991), Netherlands Yearbook of International Law, Vol.XXII; Mavroidis, *Das GATT als Self-Contained*

Regime (1991), *Rechts der Internationale Wirtschaft*, Vol.(6); Kuyper, *The Law of GATT as a Special Field of International Law – Ignorance, further refinement or self-contained system of international law* (1994), *Netherlands Yearbook of International Law*, Vol.XXV; Marceau, *A Call for Coherence in International Law – Praises for the Prohibition Against “Clinical Isolation” in WTO Dispute Settlement* (1999), *Journal of World Trade*, Vol.33(5); McRae, *The WTO in International Law: Tradition Continued or New Frontier* (2000), *Journal of International Economic Law*, Vol.3(1); Pauwelyn, *The Role of Public International Law in the WTO: How Far Can We Go?* (2001), *American Journal of International Law*, Vol. 95; Hu, *The Role of International Law in the Development of WTO Law* (2004), *Journal of International Economic Law*, Vol.7(1); Pauwelyn, *How to Win a World Trade Organization Dispute Based on Non-World Trade Organization Law?* (2003), *Journal of World Trade*, Vol.37(6); Lindroos & Mehling, *Dispelling the Chimeras of ‘Self-Contained Regimes’ International Law and the WTO* (2006), *European Journal of International Law*, Vol.16(5). Om retskildeproblematikken Palmeter & Mavroidis, *The WTO Legal System: Sources of Law* (1998), *American Journal of International Law*, Vol.92(1); Trachtman, *The Domain of WTO Dispute Resolution* (1999), *Harvard International Law Journal*, Vol.40; Bartels, *Applicable Law in WTO Dispute Settlement Proceedings* (2001), *Journal of World Trade*, Vol.35(3); Marceau, *Conflicts of Norms and Conflicts of Jurisdiction – The Relationship between the WTO Agreement and MEAs and other Treaties* (2001), *Journal of World Trade*, Vol.35(6); Cameron & Gray, *Principles of International Law in the WTO Dispute Settlement Body* (2001), *International and Comparative Law Quarterly*, Vol.50(3); Trachtman, *The Boundaries of the WTO: Institutional Linkage: Transcending the “Trade and...”* (2002), *American Journal of International Law*, Vol.96; Weiss, *Security and predictability under WTO law* (2002), *World Trade Review*, Vol.2:2. Om fortolkning Waincymer, *Reformulated Gasoline under Reformulated WTO Dispute Settlement Procedures: Pulling Pandora Out of a Chapeau* (1996), *Michigan Journal of International Law*, Vol.18; Spiermann, *WTO og verdenshandelens nye vilkår – om folkeretten, en ny bilæggesmekanisme og traktatfortolkninger* (1998), *Juristen*, Vol.(8); Howse, *Adjudicative Legitimacy and Treaty Interpretation in International Trade Law: The Early Years of WTO Jurisprudence* (2000) i Weiler (ed.) *The EU, The WTO and NAFTA*;

Lennard, *Navigating by the Stars: Interpreting the WTO Agreements* (2002), *Journal of International Economic Law*, Vol.5(1); Waincymer, *WTO Litigation – Procedural Aspects of Formal Dispute Settlement* (2002); Ortino, *Treaty Interpretation and the WTO Appellate Body Report in US – Gambling: A Critique* (2006), *Journal of International Economic Law*, Vol.9(1). Om retlig status af tidligere rapporter Jackson, *The Legal Meaning of a GATT Dispute Settlement Report: Some Reflections* (1994), reproduceret i *Jurisprudence of GATT and the WTO* (2000); Jackson, *Editorial Comment: The WTO Dispute Settlement Understanding – Misunderstandings on the Nature of Legal Obligation* (1997), *American Journal of International Law*, Vol.91; Martha, *Precedent in World Trade Law* (1997), *Netherlands International Law Review*, Vol.XLIV; Taruffo, *Institutional Factors Influencing Precedents*, (1997) i MacCormick & Summers (eds.) *Interpreting Precedents*; Chua, *Precedent and Principles of WTO Panel Jurisprudence* (1998), *Berkeley Journal of International Law*, Vol.16; Chua, *The Precedential Effects of WTO Panel and Appellate Body Reports* (1998), *Leiden Journal of international Law*, Vol.11; Bhala, *The Myth about Stare Decisis and International Trade Law (Part One of a Trilogy)* (1999), *American University International Law Review*, Vol.14; Bhala, *The Precedent Setters: De Facto Stare Decisis in WTO Adjudication (Part Two of a Trilogy)* (1999), *Journal of Transnational Law and Policy*, Vol.9; Bhala, *The Power of the Past: Towards De Jure Stare Decisis in WTO Adjudication (Part Three of a Trilogy)* (2001), *George Washington International Law Review*, Vol.33; McNelis, *What Obligations Are Created by World Trade Organization Dispute Settlement Reports?* (2003), *Journal of World Trade*, Vol.37(3); Regan, *Do World Trade Organization Dispute Settlement Reports Affect the Obligations of Non-Parties? – Response to McNelis* (2003), *Journal of World Trade*, Vol.37(5).

Kapitel 7

Konsultationer og Klager

En række bestemmelser i de af WTO omfattede aftaler foreskriver konsultationer i forskellige situationer. I konteksten af denne fremstilling fokuserer jeg på konsultationer som et led i konflikthåndteringsprocedurerne. Det vil sige, at jeg lader mig afgrænse af de bestemmelser om konsultationer, der er indeholdt i note 4 til DSU artikel 4.11 og Bilag 2 til DSU (*om de i note 4 nævnte bestemmelser afsnit 5.2.2.1 og afsnit 7.1*).¹⁴⁶

Den retlige basis for konsultationer er emnet for kapitlets første del. Mange konflikter er over årene blevet løst eller reduceret gennem konsultationsprocedurerne. For de konflikter, der ikke løses på dette uformelle og diplomatiske stade, er en formel klage det næste skridt. Herved bevæger en konflikt sig fra de diplomatiske procedurer mod de judicielle. Kapitlets anden del omhandler det retlige grundlag for at bringe formelle klager i GATT/WTO. Endelig bekriver jeg i kapitlets tredje del, hvorledes adgangen til visse typer af klager er blevet begrænset i WTO.

7.1 Konsultationer

I DSU artikel 4.1 bekræfter WTOs medlemmer deres beslutsomhed om at styrke og forbedre effektiviteten af de konsultationsprocedurer, der anvendes af medlemmerne. Dette for så vidt uforbindende udsagn forudsætter dels, at konsultationsprocedurer eksisterede før WTOs ikrafttræden og dels, at disse procedurer blev anvendt af de kontraherende parter til GATT. Konsultationer, der i essensen er forhandlinger fokuseret på en (mulig) konflikt, var en integreret del af Havana Charter for International Trade Organization (*om International Trade Organization afsnit 2.1.1*).

Første del af dette afsnit vedrører det retlige grundlag for anmodninger om konsultationer i GATT artikel XXII:1 og XXIII:1, som fortsat er en integreret del af system for konflikthåndtering (*om den fortsatte relevans af GATT bestemmelser om konsultationer afsnit 4.2*). Med etableringen af WTO fik det institutionaliserede multilaterale han-

delssystem som følge af tilføjelsen af en række nye aftaler et bredere anvendelsesområde. Afsnittets anden del præsenterer de bestemmelser om konsultationer, der findes i disse aftaler, og som på forskellig vis refererer tilbage til udgangspunktet i GATT artikel XXII. I afsnittets tredje del drøftes eventuelle indholdsmæssige krav til konsultationer. Fjerde del præsenterer kort de forskellige tidsfrister indeholdt i procedurerne i DSU. Endelig redegøres i afsnittets femte del for de specielle procedurer, der vedrører udviklingslande og konsultationer. Deltagelse af tredjeparter i konsultationer behandles ovenfor (*om tredjeparters deltagelse i konsultationer afsnit 5.2.2.1*).

7.1.1 Basis for konsultationer i GATT

GATT artikel XXII:1 udgør det primære retlige grundlag for anmodninger om konsultationer under GATT 1947 og GATT 1994. Bestemmelsen pålægger alle kontraherende parter (nu WTO medlemmer) en pligt til velvilligt at overveje samt give adækvat mulighed for konsultationer vedrørende enhver sag, der påvirker aftalens funktion. Den korresponderende ret giver således grundlag for at anmode andre kontraherende parter/medlemmer om konsultationer vedrørende enhver sådan sag.

Der kan formentlig ikke læses nogen begrænsning ind i denne meget brede bestemmelse udover den oplagte, at konsultationerne emnemæssigt skal være begrænset til områder, der påvirker GATTs funktion, dette være direkte eller indirekte. I første omgang må en afgørelse herom bero på opfattelsen hos den part, der rejser spørgsmålet, i anden omgang på de implicerede parters fælles opfattelse. I sidste ende, og selv da formentlig kun i ekstreme tilfælde, kan det tænkes, at alle (andre) kontraherende parter/medlemmer er af den opfattelse, at sagen ikke vedrører GATTs funktion.

Forpligtelsen i GATT artikel XXII:1 er begrænset til velvillig overvejelse af en sag samt given mulighed for konsultationer. Formålet er at undgå unødigt eskalering af konflikter. Konsultationer udgør et diplomatisk element i konflikthåndteringsprocedurerne, og det er i alle kontraherende parter/medlemmers interesse ikke at begrænse indholdet emnemæssigt. Manglende overholdelse af forpligtelsen i GATT artikel XXII:1 er ikke sanktioneret, hvilket uanset, at dette umiddelbart kan synes utilfredsstillende, falder fint i tråd med konsultationers uformelle og for så vidt umiddelbart uforpligtende karakter.

Der må skelnes mellem GATT artikel XXII:1 og GATT artikel XXIII:1. GATT artikel XXIII:1 giver kontraherende parter en ret til skriftligt at præsentere andre kontraherende parter for indsigelser eller forslag i nærmere beskrevne tilfælde med henblik på at opnå en tilfredsstillende justering (*om tilfredsstillende justering afsnit 4.4.4*). Modtageren af en sådan skriftlig henvendelse forpligtes til velvilligt at overveje disse indsigelser eller forslag.

GATT artikel XXIII:1 danner det retlige grundlag for egentlige klager, men muligheden for skriftlige indsigelser eller forslag udgør et mellemstadium mellem GATT artikel XXII:1 og XXIII:2 (*om klagegrundlaget afsnit 7.2*). Sammenkoblingen med klagegrundlaget medfører, at GATT artikel XXIII:1 er snævrere end GATT artikel XXII:1. En konflikt bliver først genstand for retlige afgørelser, når en klage er rejst under GATT artikel XXIII:1, og sagen er henvist til DE KONTRAHERENDE PARTER under GATT artikel XXIII:2 (*om GATT artikel XXIII:2 se indledningen til kapitel 8*). Allerede i 1979 *Understanding on Dispute Settlement* konkluderedes, at parterne burde søge at opnå en gensidigt tilfredsstillende løsning under GATT artikel XXIII:1 før XXIII:2.

7.1.2 Basis for konsultationer i WTO

Den første konstatering i forbindelse med den retlige basis for konsultationer i WTO er den fortsatte relevans af GATT artikel XXII:1 og XXIII:1 og derved også af bemærkningerne i ovenstående (*afsnit 7.1.1*). Dette fremgår utvetydigt af DSU artikel 3.1 (*om viderudviklingen af GATT systemet for konflikthåndtering afsnit 4.2*). I de mange delaftaler til WTO Aftalen findes selvstændige referencer til GATT artikel XXII og XXIII.

En række aftaler indeholder bestemmelser, der udtrykkeligt bekræfter, at GATT artikel XXII og XXIII som viderudviklet og anvendt i DSU skal anvendes. Dette gælder "Agreement on Agriculture" (AA), "Agreement on Trade Related Investment Measures" (TRIMS), Agreement on Preshipment Inspection (PSI), "Rules of Origin" (RO), "Agreement on Import Licensing Procedures" (ILP), "Agreement on Safeguards" (SA).¹⁴⁷ Tre aftaler kvalificerer dette med tilføjesen, at dette gælder medmindre andet specifikt er foreskrevet, jf. "Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures" (SPS), "Agreement on Subsidies and Countervailing Measures" (SCM), "Trade Related Aspects of Intellectual Property" (TRIPS).¹⁴⁸ I en enkelt aftale bekræftes, at GATT artikel XXII og XXIII skal anvendes

med de nødvendige modifikationer, "Agreement on Technical Barriers to Trade" (TBT).¹⁴⁹ I "Agreement on the Implementation of Article VII of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994" (CV) bekræftes, at DSU er anvendelig bortset fra, hvor andet fremgår.¹⁵⁰

Blandt de plurilaterale aftaler præciseres i "Agreement on Government Procurement" (GPA), at DSU er anvendelig bortset fra, hvor andet fremgår af aftalen.¹⁵¹ "Agreement on Trade in Civil Aircraft" anvender stort set samme formulering som forlægget i GATT artikel XXII:1 og henviser i øvrigt generelt til GATT artikel XXII og XXIII.¹⁵²

Endelig genfindes en tvedeling svarende til GATT artikel XXII:1/XXIII:1 i "Agreement on the Implementation of Article VI of the General Agreement on Tariffs and Trade" (AD) og "General Agreement on Trade in Services" (GATS).¹⁵³ Modsat kobles i "Agreement on the Implementation of Article VII of the General Agreement on Tariffs and Trade" (CV) selve klagegrundlaget sammen med retten til at anmode om konsultationer.¹⁵⁴

Bortset fra GATS artikel XXII og XXIII er ingen af de nævnte bestemmelser omfattet af de specielle regler i Bilag 2 til DSU.

I *Guatemala – Cement* forklarede Appellate Body, at dette er tilfældet, fordi disse bestemmelser er den retlige basis for konsultationer under disse aftaler og derfor svarer til GATT artikel XXII og XXIII.¹⁵⁵

Tilsammen udvider disse bestemmelser emneområdet for indledende konsultationer i WTO betragteligt (*om fraværet af begrænsninger i GATT artikel XXII:1 afsnit 7.1.1*). Det samme gælder skriftlige indsigelser og forslag under GATT artikel XXIII:1 om end med den begrænsning, der følger af sammenkoblingen med klagegrundlaget.

Klager under GATT artikel XXIII:1 og de parallelle bestemmelser i de af WTO omfattede aftaler afgrænses emnemæssigt af DSUs anvendelsesområde, jf. DSU artikel 1.1, og tidsmæssigt, jf. DSU artikel 3.11 (*om afgrænsningen af jurisdiktion afsnit 5.1*). Hertil kommer begrænsningerne, der følger af panelernes funktion/mandat i DSU artikel 11 og de konkrete "terms of reference" under DSU artikel 7.1. DSU artikel 11 foreskriver, at panelet skal vurdere anvendeligheden af og overensstemmelsen med de relevante WTO aftaler (*om panelernes funktion afsnit 8.1*). DSU artikel 7.1 henviser panelet til at vurdere de omtvistede foranstaltninger i lyset af de relevante bestemmelser i de af parterne citerede WTO aftaler (*om DSU artikel 7.1 afsnit 8.2.2*). Tilsammen medvirker disse bestemmelser til at sikre, at systemets

judicielle elementer kun anvendes i forhold til stridspørgsmål vedrørende GATT/WTO forpligtelser.

Det er i denne sammenhæng værd at bemærke, at både GATT paneler og WTOs judicielle organer har været meget opmærksomme på ikke-handelsmæssige aspekter af konflikter og har undgået at tage stilling hertil.¹⁵⁶

Konklusionen på baggrund af disse overvejelser er, at GATT artikel XXII:1 og parallelle bestemmelser i WTO kan danne basis for konsultationer udover området for defineret af klagegrundlaget i GATT artikel XXIII:1 og de tilsvarende WTO bestemmelser.

7.1.3 Konsultationers funktion

Konsultationers funktion i WTO/DSU kan beskrives ud fra formulerede mål samt indholdet af eventuelle forpligtelser relateret til konsultationer. Dette beskriver dog ikke fuldstændigt konsultationers funktion i forhold til eventuelt efterfølgende panel/appelprocedure.

7.1.3.1 Målet med konsultationer

Af GATT artikel XXIII:1 fremgår, at målet med konsultationer er at opnå en tilfredsstillende justering af den underliggende uoverensstemmelse. Denne bestemmelse er videreført i WTO, og et tilsvarende mål beskrives i DSU artikel 4.5 (*om tilfredsstillende justering afsnit 4.4.4*). Opnåelse af en tilfredsstillende justering indebærer, at uoverensstemmelsen løses, jf. DSU artikel 4.7.

I *US – Lamb*, konstaterede panelet, at konsultationer afholdes med henblik på at nå en gensidig aftalt løsning på en konflikt.¹⁵⁷

7.1.3.2 Forpligtelsen hvilende på parterne

Under GATT artikel XXII:1 består forpligtelsen i forhold til kontraherende parter indsigelser i en pligt til velvilligt at overveje og give tilstrækkelig mulighed for konsultationer vedrørende sådanne indsigelser. Tilsvarende foreskriver GATT artikel XXIII:1, at skriftlige indsigelser eller forslag velvilligt skal overvejes og DSU artikel 4.2 indebærer en pligt for WTO medlemmer til velvilligt at overveje samt give tilstrækkelig mulighed for konsultationer vedrørende funktionen af enhver omfattet aftale indenfor dens territorium.

I *Brazil – Coconut* fandt panelet på baggrund af DSU artikel 4.2 og 4.6, at pligten til at indgå i konsultationer, ikke kunne betinges af modpartens opfyldelse af vilkår og betingelser.¹⁵⁸

En fodnote til DSU artikel 4.2 præciserer, at hvor omfattende aftaler rummer andre bestemmelser vedrørende foranstaltninger truffet af regionale eller lokale myndigheder, er det disse bestemmelser, der gælder. Alle anmodninger om konsultationer skal være skriftlige og Dispute Settlement Body samt relevante råd og kommiteer skal underrettes herom, jf. DSU artikel 4.4. Anmodningen skal indeholde identifikation af pågældende foranstaltning samt klagens retlige basis. I DSU artikel 4.4 anvendes betegnelsen 'klage' som betegnelse for den med anmodningen om konsultationer rejste problemstilling. Dette afspejler, at bestemmelsen er møntet på de bestemmelser, der er parallelle til konsultationer under GATT artikel XXIII:1 (*om klagegrundlag afsnit 7.2*).

Konsultationer skal være fortrolige og skal ikke skade WTO medlemmers retsstilling under panel- og appelprocedurerne, jf. DSU artikel 4.6.

I hastesager inklusiv sager om forgængelige varer er parterne forpligtet til at gøre alle anstrengelser med henblik på at accelerere processen så meget som muligt, jf. DSU artikel 4.9. Dette understøttes af arbejdsprocedurerne for appelproceduren, jf. "Working Procedures for Appellate Review", Regel 26(3).

Nok er konsultationer en formel pligt, men der kan ikke stilles indholdsmæssige krav. Dertil kommer, at konsultationspligten ikke kan håndhæves af paneler eller Appellate Body. Det eneste yderligere krav vedrørende konsultationer er, at det skal fremgå af en anmodning om etablering af et panel, hvorvidt konsultationer har været afholdt.¹⁵⁹

I modsætning hertil forpligter "Agreement on Subsidies and Countervailing Measures" (SCM), i tilfælde af forbudt støtte under SCM Part II, til indgåelse i konsultationer, jf. SCM artikel 4.1-4.3.¹⁶⁰ En tilsvarende pligt er beskrevet med hensyn til statsstøtte, der resulterer i skade på hjemlig industri, udslettelse eller svækkelse af fordele eller alvorlig trussel om skade, jf. SCM artikel 7.1-7.3.

7.1.3.3 Konsultationer og panel/appelprocedure

I tråd med hensigtserklæringen i DSU artikel 4.1 har paneler/Appellate Body søgt at understrege vigtigheden af konsultationer i forhold til de efterfølgende procedurer.¹⁶¹

I *EC – Bananas* slog panelet fast, at konsultationer normalt var påkrævet som det første skridt i WTOs konfliktløsningsproces. Panelet fandt på baggrund af DSU artikel 4.2, 4.5 og 4.7, at der ikke kunne stilles minimums-krav til indholdet af konsultationer, idet den eneste forudsætning for at anmode om etablering af et panel var, at konflikten ikke havde kunnet løses gennem konsultationer indenfor 60 dage.¹⁶²

I *Brazil – Aircraft* udtalte Appellate Body, at anmodning og afholdelse af konsultationer var nødvendige forudgående skridt til panelproceduren, men at der ikke nødvendigvis skulle være præcis og fuldstændig identitet mellem de foranstaltninger, der var genstand for konsultationer, og de der blev identificeret i anmodningen om etablering af et panel. Med et citat fra panelets rapport i samme sag begrundede Appellate Body dette med, at formålet med konsultationer er at fokusere sagen med henblik på enten at løse den eller præcisere anmodningen om etablering af panelet.¹⁶³

Paneler og Appellate Body understreger de praktiske fordele ved konsultationer. Formuleringen synes at indikere, at afholdelse af (meningsfyldte) konsultationer er en pligt, men dette synes dog efterfølgende forladt.

I *Mexico – HFCS (DSU 21.5 – US)* konkluderede Appellate Body på baggrund af citat fra *Brazil – Aircraft*, para.131 og med henvisning til DSU artikel 4.1, 4.3, 4.7 samt 6.2, at hvis ikke konsultationer var afholdt, og parterne afstod fra forfølge de mulige fordele herved, var dette ikke i sig selv nok til at gøre anmodningen om etablering af et panel ugyldig.¹⁶⁴ Senere tilføjede Appellate Body, at fordi der ikke var nogen pligt til at konsultere, kunne en udeladelse af at nævne, hvorvidt konsultationer havde været afholdt i anmodningen om etablering af et panel under DSU artikel 6.2 ikke medføre, at denne var ugyldig.¹⁶⁵

Hvor denne fortolkning stemmer mere overens med ordlyden af bestemmelseerne, indebærer den dog en stramning i forhold til de tidligere udtalelser. Konkret kan fortolkningen være influeret af Appellate Bodys ønske om at undgå at fortolke DSU artikel 21.5.¹⁶⁶

7.1.4 Tidsfrister

Et WTO medlem, der har modtaget en anmodning om konsultationer skal, medmindre andet konkret aftales, besvare anmodningen indenfor 10 dage efter modtagelsen, jf. DSU artikel 4.3. Samme bestemmelse foreskriver, at konsultationer skal indledes indenfor 30 dage fra modtagelsen af anmodningen, medmindre andet konkret er aftalt. DSU artikel 4.7 reducerer dette til 10 dage i hastesager, hvilket udtrykkeligt inkluderer sager om forgængelige varer.

Overholdes disse frister ikke, kan det anmodende medlem iværksætte etableringen af et panel, jf. DSU artikel 4.3. Ligeledes kan et panel etableres, hvis ikke konsultationer kan løse konflikten indenfor 60 dage, eller hvis parterne inden udløbet af de 60 dage sammen finder, at konsultationerne har fejlet, jf. DSU artikel 4.7. I hastesager inklusiv sager om forgængelige varer reduceres fristen for løsning af konflikten til 30 dage, jf. DSU artikel 4.8.

7.1.5 Specielt om udviklingslande

I DSU artikel 4.10 opfordres WTO medlemmer til at være særligt opmærksomme på udviklingslandes specielle problemer og interesser. Til dette må bemærkes, at dels indeholder bestemmelsen ingen pligt, og dels præciseres det ikke, på hvilken måde denne særlige opmærksomhed over udviklingslandes specielle problemer og interesser skal eller kan udmøntes. En begrænsning kan muligvis udledes af, at de omhandlede problemer og interesser skal vedrøre udviklingslande i deres egenskab af at være udviklingslande.

I situationer, hvor foranstaltninger, der er genstand for konsultationer, er truffet af et udviklingsland, kan parterne enes om at forlænge 60 og 30 dages fristerne i DSU artikel 4.7 og 4.8. Bestemmelsen rummer ingen begrænsning i forhold til sådanne forlængelser. Hvis parterne ikke inden periodens udløb kan blive enige om, at konsultationer er tilendebragt, kan formanden for Dispute Settlement Body, efter at have konsulteret parterne, beslutte yderligere at forlænge fristen og i så fald hvor meget, jf. DSU artikkel 12.10.

7.2 Retlig basis for klager

Den retlige basis for klager i WTO er stadig at finde i de oprindelige bestemmelser i artikel XXIII:1 i GATT aftalen. Med lidt variationer i formuleringerne henviser alle de af WTO omfattede delaftaler til netop GATT artikel XXII og XXIII (*om basis for konsultationer i WTO afsnit 7.1.2*).

Grundlaget for egentlige klager findes i GATT artikel XXIII om ud-slettelse eller svækkelse af ellers tilkommende fordele (“nullification or impairment of benefits accruing”). Dette begreb har rødder tilbage til GATTs forløbere i 1920erne og 1930ernes bilaterale handelsaftaler. Disse aftaler anvendte tre retlige teknikker til at sikre de aftalte toldreduktioner samt den gensidige balance af koncessioner (“balance of concessions”): substantielle regler indeholdende forbud og begrænsninger i brugen af handelspolitiske instrumenter, retlige procedurer omfattende udslettelse (“nullification”) af beskyttede kommercielle muligheder både som følge af regelbrud og anvendelse af ikke retsstridige foranstaltninger, samt endelig kortfristede udtrædelsesklausuler.

Begrebet “nullification or impairment” omfatter mere end blot egentlige brud på substantielle bestemmelser og har til formål at sikre den aftalte balance af koncessioner, især ved at sikre mod undergravelse af aftalte toldreduktioner ved hjælp af andre ikke-tariffære handelsbarrierer, men beskyttelsen strækker sig dog også ud over sikring af værdien af toldkoncessioner til generel sikring mod undergravelse af substantielle bestemmelser.

Som klagegrundlag opregner GATT artikel XXIII tre forskellige årsager, der hver kan give anledning til en af to konsekvenser: I GATT artikel XXIII:1 beskrives først to konsekvenser, der kan danne grundlag for klager: for det første, hvis fordele, der tilkommer en kontraherende part direkte eller indirekte under GATT, bliver udslettet eller svækket (“nullified or impaired”), for det andet hvis opnåelse af et af GATTs mål bliver hindret. Det præciseres i GATT artikel XXIII:1(a)-(c), at disse konsekvenser skal være et resultat af et af tre. Enten manglende overholdelse af forpligtelser, anvendelse af en foranstaltning, uanset om denne strider mod GATTs bestemmelser eller ej, eller eksistensen af enhver anden situation. Disse situationer betegnes i GATT/WTO terminologi respektivt “violation”, “non-violation” og “situation” klager.

Kombinationen af to konsekvenser og tre situationer indebærer teoretisk seks forskellige klagegrundlag. I praksis har langt de fleste klager til dato dog kun været baseret på udslettelse og svækkelse og i hovedsagen som følge af brud – “violation». Uanset, at ‘hindring af mål’ har været bragt på banen i enkelte sager, har begrebet endnu ikke været substantielt behandlet af hverken paneler eller Appellate Body.¹⁶⁷ En refleksion af denne praksis findes i GATS aftalen, hvis artikel XXIII om ‘konfliktløsning og håndhævelse’ refererer til ‘udslettelse eller svækkelse’ men ikke omfatter ‘hindring af mål’. For såvidt angår de øvrige aftaler i WTO systemet henvises til bestemmelserne om konsultationer nævnt ovenfor (*afsnit 7.1.2*).¹⁶⁸

Et mindre antal sager har i GATT regi resulteret i panel-rapporter baseret på “non-violation” klager, i WTO kun en enkelt.¹⁶⁹ “Situation” klager har dannet grundlag for enkelte konflikter men har til dato ikke været substantielt behandlet i rapporter.¹⁷⁰

Betinget af, at parterne ikke kan opnå en tilfredsstillende justering under GATT artikel XXIII:1, kan sagen henvises til DE KONTRAHERENDE PARTER, jf. GATT artikel XXIII:2 (*om erstatningen af ‘DE KONTRAHERENDE PARTER’ med ‘Dispute Settlement Body’ afsnit 2.2.1.2*). Dette udgør det første skridt i panelets procedure (*om panel-proceduren kapitel 8*). Under artikel 17.4 til “Anti-Dumping Agreement” kan det anmodende Medlem, hvis det finder at konsultationerne har fejlet, og hvis enten endelig handling er taget eller midlertidige foranstaltninger har betydelig virkning (“significant impact”), henvise sagen til Dispute Settlement Body.

7.2.1 Manglende gennemførelse af forpligtelser

Ordlyden af GATT artikel XXIII:1(a) indikerer, at “violation” klager indebærer ‘udslettelse eller svækkelse’ af ellers tilkommende fordele eller ‘hindring af mål’ på baggrund af en manglende gennemførelse af forpligtelser under WTO. Der var oprindeligt en vis usikkerhed forbundet med begrebet “nullification or impairment». Det var således ikke ganske klart, om det var tilstrækkeligt at bevise, at forpligtelser ikke er blevet gennemført, eller om der i begrebet tillige ligger et krav om, at det klagende medlem skal bevise skadelige effekter f.eks ved at demonstrere fald i hjemlig produktion.

Et tidligt GATT panel slog fast, at en klar krænkelse af GATT forpligtelser rejste formodning for udslettelse eller svækkelse af tilkommende fordele; toogethalvt årti senere fastslog et andet GATT panel, at den herved rejste formodning i mellemtiden i praksis havde vist sig uigendrivelig.¹⁷¹

Det er således i “violation” sager overflødigt at overveje eventuelle skadelige effekter i vurderingen af lovlighed. Begge paneler fremhævede, at spørgsmålet om skadelige effekter var relevant i forbindelse med bestemmelse af eventuel kompensation eller suspension ved håndhævelsen af vedtagne panelrapporter, men ikke indgik i vurderingen af udslettelse eller svækkelse af fordele. I praksis er spørgsmålet opstået ved, at klager er søgt tilbagevist på baggrund af manglende beviser for skadelige effekter.

I GATT panelrapporten *US – Petroleum (Superfund)* fandt panelet, at en krænkelse af GATT artikel III afhang af påvirkningen af de konkurrencemæssige forhold mellem importerede og nationalt producerede varer og ikke beviser for reguleringens eventuelle kvantificerbare virkninger.¹⁷²

Denne holdning er accepteret også i WTO: I *EC – Bananas* accepterede Appellate Body denne argumentation, omend problemet i sammenhængen var et andet, nemlig om USA havde en tilstrækkelig retlig interesse til overhovedet at kunne klage.¹⁷³

I DSU artikel 3.8 er formodningen for at krænkelse af WTO regler indebærer ‘udslettelse’ eller ‘svækkelse’ blevet kodificeret, og det uddybes i bestemmelsen, at dette normalt indebærer en formodning for, at regelbrud har skadelige effekter. Det præciseres endvidere, at det er op til det indklagede medlem at tilbagevise påstanden.

I *Turkey – Textiles* fandt panelet, at selv hvis formodningen kunne tilbagevises, var dette ikke sket.¹⁷⁴ I *Guatemala – Cement* konkluderede panelet, at Guatemala ikke havde tilbagevist formodningen for udslettelse eller svækkelse som følge af WTO krænkelse.¹⁷⁵ Ligeledes fandt panelet i *Argentina – Ceramic Tiles*, at Argentina ikke havde tilbagevist denne formodning.¹⁷⁶

7.2.2 Anvendelse af ikke-retsstridige foranstaltninger

«Non-violation» referer, som “violation”, til udslettelse eller svækkelse (“nullification or impairment”) af ellers tilkommende fordele eller

‘hindring af mål’. I dette afsnit behandles først begrebet ‘udslettelse eller svækkelse’ i denne særlige kontekst. Dernæst diskuteres hvilke fordele, der er omfattet af beskyttelsen. Endelig redegøres for betingelserne for opfyldelse af en “non-violation” klage.

Som beskrevet ovenfor er intentionen med begrebet ‘udslettelse eller svækkelse’ at beskytte mod undergravelse af den forhandlede og aftalte balance af koncessioner, uanset om dette er resultat af regelbrud eller andre situationer såsom anvendelse af foranstaltninger, der ikke i sig selv er retsstridige. Det kan derfor konkluderes, på baggrund af GATT rapporter og en enkelt WTO panel rapport, at det er, hvorvidt de konkurrencemæssige forhold påvirkes negativt, som afgør, om en “non-violation” klage er berettiget.¹⁷⁷ Herved adskiller “non-violation” klager sig ikke fra “violation” klager.

Med hensyn til hvilke fordele, der beskyttes af adgangen til “non-violation” klager, er der ingen tekstmæssig begrænsning. Oprindeligt var toldkoncessioner den vigtigste fordel, men eftersom regulering af ikke-tariffære handelshindringer med tiden er blevet vigtigere, vil dette udgøre ‘fordele’, der kan ønskes beskyttet.

I *India – Patents* beskrev Appellate Body, at formålet med “non-violation” klager er at beskytte aftalte toldreduktioner mod udhulning.¹⁷⁸

I *Japan – Film* fandt panelet, at andre situationer ikke var udelukket. Panelet bemærkede, at det ikke var afgørende for vurderingen af, om en toldkoncession blev modvirket, hvorvidt den omhandlede assistance fra staten var finansiel eller ikke-finansiel, direkte eller indirekte.¹⁷⁹

I praksis har tre betingelser kumulativt været afgørende for, om paneler fandt klager baseret på “non-violation” berettiget. For det første skal den omtvistede foranstaltning kunne tilskrives den indklagede regering. For det andet må den klagende part ikke rimeligt kunne have forventet, at den pågældende foranstaltning blev truffet da en forpligtelse blev forhandlet. For det tredje skal det konkurrencemæssige forhold etableret med pågældende forpligtelse blive negativt påvirket.¹⁸⁰

I *Japan – Film* bemærkede panelet det beskedne antal “non-violation” klager og konstaterede snusfornuftigt, at dette skyldtes, at medlemmerne havde forhandlet de regler, de havde aftalt at følge og derfor kun exceptio-

nelt forventede at få bestredet handlinger, der ikke var i strid med disse regler.¹⁸¹

7.2.3 *Enhver anden situation*

GATT artikel XXIII:1(c) giver mulighed for at klage på grund af ‘eksistensen af enhver anden situation’. Rækkevidden af formuleringen er uklar, men potentielt er den betydelig. Af en note forberedt i 1999 af WTO Sekretariatet på foranledning af Rådet for TRIPS fremgår det, at bestemmelsen tilsyneladende primært var møntet på makroøkonomiske og beskæftigelsesmæssige påvirkninger eller andre voldsomme forstyrrelser af handelsvilkår.¹⁸² Bestemmelsen har (*som nævnt ovenfor afsnit 7.2 in fine*) aldrig været substantielt behandlet i en panelrapport. Ordene ‘enhver anden’ tyder på, at disse klager ikke overlapper med “violation” og “non-violation”. I modsætning til de to andre klagegrunde kan “situation” klager forelægges direkte for GATT CONTRACTING PARTIES, jf. GATT artikel XXIII:2. Dette kunne indikere, at grundlaget for “situation” klager ikke kan fjernes ved justering, antageligvis fordi det er resultat af en “situation” udenfor parternes kontrol.

7.3 Begrænsninger i anvendelsen af visse klage typer

Det er oplagt, at især “non-violation” og “situation” klager har en betydelig potentiel rækkevidde. Denne rækkevidde er forøget efter WTO aftalens ikrafttræden. Dette er formentlig en vægtig grund til at brugen af “non-violation” og “situation” klager i WTO regi er indskrænket og søgt begrænset:

7.3.1 *Indskrænkninger i klagegrundlaget*

Enkelte aftaler indskrænker eksplicit klagegrundlaget. “General Agreement on Trade in Services” (GATS) artikel XXIII:3 udgør retlig basis for klager baseret på udslettelse eller svækkelse (“nullification or impairment”) af fordele, som et medlem med rimelighed ville kunne forvente skulle tilfalde det (“reasonably have expected”) som følge af et andet medlems anvendelse af enhver foranstaltning, der ikke strider mod bestemmelserne i GATS. Dette omfatter fordele under andre medlemmers “specific commitments”, ikke andre medlem-

mers generelle forpligtelser under GATS. Det er oplagt, at formuleringen af GATS artikel XXIII:3 refererer til “non-violation” klager som defineret i GATT aftalen, men i ordlyden afstemt med den i GATT og WTO panelers praksis udviklede betingelse om rimelige forventninger (“reasonable expectations”), (som beskrevet ovenfor afsnit 7.2.2). “Non-violation” klager er begrænset til forpligtelser indeholdt i medlemmers specifikke forpligtelser (“specific commitments”) om markedsadgang og national behandling i GATS Part III og kan ikke danne basis for klager vedrørende de generelle forpligtelser i GATS Part II. Dette er en konsekvens af GATS særlige struktur med opdelingen i generelle forpligtelser og specifikke “commitments” om markedsadgang og ikke-diskrimination i forhold til hjemlige tjenesteydelser (“national treatment”). Endvidere skal det bemærkes, at sammenholdt med resten af GATS artikel XXIII er det klart, at der intet grundlag er for at bringe “situation” klager under GATS aftalen. I praksis har denne udeladelse ringe om nogen betydning (*om retlig basis for klager afsnit 7.2*).

I “Trade Related Aspects of Intellectual Property” (TRIPS) artikel 64.2 findes et femårigt moratorium på såvel “non-violation” som “situation” klager. I samme tidsrum skal rådet for TRIPS undersøge omfanget og modaliteterne for disse typer klager og videregive sine anbefalinger til Ministerkonferencen til godkendelse; ifølge TRIPS artikel 64.3 kan Ministerkonferencen vedtage disse anbefalinger eller forlænge moratoriet. Moratoriet blev siden, i første omgang, forlænget til udgangen af 2003 og senest i december 2005 frem til næste møde i Ministerkonferencen.¹⁸³

I *India – Patents* slog Appellate Body i en kritik af panelets brug af rimelige forventninger (“reasonable expectations”) som element i fortolkning fast, at hvorvidt “non-violation” klager skulle være tilgængelige under TRIPS var op til Rådet for TRIPS at beslutte og ikke de judicielle organer.¹⁸⁴

TRIPS aftalen adskiller sig fra GATT og GATS, idet aftalen ikke beskytter hverken markedsadgang eller balancen i toldkoncessioner, men etablerer minimum standarder for beskyttelse af immaterialrettigheder. Det er således ikke ganske klart, hvilke ‘fordele’ TRIPS beskytter, og hvis eventuelle udslettelse eller svækkelse ville skulle danne basis for en “non-violation” klage.

I “Agreement on the Implementation of Article VII of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994” (CV) artikel 19.2 begrænses klagebasis til handlinger foretaget af andre medlemmer, hvilket må antages i hvert tilfælde delvist at udelukke klager, der ellers ville falde under “situation” klager.

7.3.2 “Non-violation” klager

For det andet søges med DSU artikel 26 at begrænse muligheden for anvendelse af “non-violation” og “situation” klager. For så vidt angår “non-violation” klager, begrænses panel og Appellate Bodys kendelser og anbefalinger til situationer, hvor en part til konflikten finder, at der er tale om netop sådan en klage og præsenterer en detaljeret redegørelse herfor, jf. DSU artikel 26.1, 1.pkt og 26.1(a).

Det blev påpeget af panelet i *Japan – Film*, at kravet om en detaljeret redegørelse er en næsten ordret kodifikation af GATT praksis som udviklet tidligt i GATT og udtrykt i 1979 Understanding, §5.¹⁸⁵

Dette indebærer dels en præcisering af, at kun hvor en part har påberåbt sig “non-violation”, kan dette inddrages af panelet/Appellate Body, og dels en kvalificering, idet kravet om en detaljeret redegørelse supplerer de almindelige krav til præsentation af påstande og anbringender (*om påstande og anbringender afsnit 8.2.3*). Det præciseres i DSU artikel 26.1(b), at selv hvis ‘udslettelse’ eller ‘svækkelse’ konstateres, medfører dette ingen pligt til at trække pågældende foranstaltning tilbage. Den manglende pligt til tilbagetrækning skal sammenholdes med pligten til at implementere ved tilbagetrækning eller modifikation af WTO stridige foranstaltninger og er en logisk konsekvens af, at der ikke er tale om krænkelse af forpligtelser (*om implementering afsnit 12.1.1*). Paneler og Appellate Body skal dog i så fald anbefale, at parterne enes om en tilfredsstillende justering (*om tilfredsstillende justering afsnit 4.4.4*).

Herudover indeholder DSU artikel 26.1 modifikationer til såvel DSU artikel 21 som DSU artikel 22. Med hensyn til DSU artikel 21 modificerer DSU artikel 26.1(c) reglerne om bestemmelse af et rimeligt tidsrum til implementering af vedtagne panel og Appellate Body rapporter ved voldgift under DSU artikel 21.3(c), idet voldgiftsrettens mandat udvides til også at omfatte forslag til opnåelse af en tilfreds-

stillende justering (om voldgiftsrettens mandat under DSU artikel 21.3(c) afsnit 12.1.3.3) For så vidt angår reglerne om kompensation under DSU artikel 22 bestemmes i DSU artikel 26.1(d), at kompensation, uanset bestemmelserne i DSU artikel 22.1, kan indgå i en gensidigt tilfredsstillende justering som en endelig bilæggelse af konflikten (om tilfredsstillende justering afsnit 4.4.4; om kompensation afsnit 12.1).

7.3.3 “Situation” klager

Anvendelsen af “situation” klager er søgt begrænset i DSU artikel 26.2. Til forskel fra “non-violation” klager under DSU artikel 26.1 er artikel 26.2 møntet udelukkende på paneler. Panelers kendelser og anbefalinger er begrænset til situationer, hvor en part til konflikten har påstået en “situation” klage samt har understøttet påstanden med en detaljeret redegørelse, DSU artikel 26.2, 1.pkt og 26.2(a), der samtidig tydeliggør, at “situation” klager ikke omfatter situationer omfattet af de to andre typer klager. Dette suppleres med en pligt for paneler til, hvis en klage omfatter både “situation” og andre klagegrunde, at behandle disse klagegrunde i separate rapporter, jf. DSU artikel 26.2(b).

For “situation” klager gælder endvidere, at DSU kun er anvendelig i en amputeret form: efter rapportens cirkulation til medlemmerne findes de relevante procedurer vedrørende vedtagelse, overvågning og implementering af anbefalinger og kendelser i en GATT beslutning – “1989 decision”, jf. DSU artikel 26.2, 2.-3.pkt. De væsentligste forskelle i forhold til procedurerne i DSU er, at rapporten skal vedtages med konsensus, jf. 1989 decision, pkt.G.3, samt at Appellate Body på dette tidspunkt endnu ikke var etableret, hvilket forklarer udeladelsen af Appellate Body fra DSU artikel 26.2.

Dette giver anledning til et par bemærkninger: Bevaringen af GATTs procedurer for vedtagelse af panelrapporter viser, at WTOs medlemmer i de særlige tilfælde, der betegnes som “situation” klager ikke har ønsket at give afkald på den suverænitetsbeskyttelse via en politisk kontrol med konflikthåndteringssystemet, der var implicit reglen om vedtagelse med konsensus.

Således er appelbehandling af denne type klager blevet udelukket. Alternativt ville nemlig Appellate Body potentielt stå i den ømtålelige situation at skulle omgøre en beslutning truffet af WTOs medlemmer med konsensus. Vel at mærke en beslutning om vedtagelse af analyser,

konklusioner og anbefalinger i en rapport, som ingen medlemmer formelt var modstandere af. Ligeså ømtålelig for Appellate Bodys integritet ville det være, hvis man havde søgt at udstrække de gamle vedtagelsesprocedurer til også at omfatte appelrapporter. Dette stemmer også overens med en del af historien bag etableringen af en Appellate Body. Etableringen af Appellate Body var et *quid pro quo* for at forlade vedtagelse af panelrapporter med konsensus (*om vedtagelse af panelrapporter i GATT 1947 afsnit 2.2.4.1*). Kravet om separate panelrapporter for “situation” klager og andre klager indikerer samtidig, at man ikke har ønsket at underminere det væsentlige fremskridt for den judicielle side af WTO opnået netop med etableringen af Appellate Body. Dertil kommer, at alle tre klagegrunde gensidigt udelukker hinanden: logisk kan “violation” og “non-violation” ikke overlappe, men med DSU artikel 26.2 er det tydeliggjort, at “situation” klager udgør en selvstændig kategori. Sammenfattende bemærkes det at uanset, at WTOs medlemmer har set et fortsat behov for at kunne lade klager baseret på andet end “violation” og “non-violation” vurdere af en uafhængig instans, har de samme medlemmer samtidig ønsket at bevare en betydelig politisk kontrol i denne type konflikter.

Litteratur

Om ‘udslettelse eller svækkelse’ Roessler, *The Concept of Nullification and Impairment in the Legal System of the World Trade Organization* (1997), i Petersmann (ed.) *International Trade Law and the GATT/WTO Dispute Settlement System*; Trachtman, *The Domain of WTO Dispute Resolution* (1999), Harvard International Law Journal, Vol.40. Om “non-violation” og “situation” klager kan henvises til noter forberedt af WTO sekretariatet WTO Doc. MTN.GNG/NG13/W/31; I TRIPS sammenhæng IP/C/W/124 samt med omfattende redegørelse for diskussioner mellem medlemmer IP/C/349/Rev.1. Af relevante artikler kan nævnes Petersmann, *Violation Complaints and Non-Violation Complaints in International Law* (1991), German Yearbook of International Law; Bogdandy, *The Non-Violation Procedure of Article XXIII:2 GATT – Its Operational Rationale* (1992), Journal of World Trade, Vol.26(4); Cho, *GATT Non-Violation Issues in the WTO Framework: Are they the Achilles Heel of the Dispute Settlement Process*. Har-

vard International Law Journal (1998), Vol.39; Hsu, *Non-Violation Complaints – World Trade Organization Issues and Recent Free Trade Agreements* (2005), *Journal of World Trade*, Vol.39(2).

Kapitel 8

Panelproceduren

I dette kapitel skal først redegøres for panelers funktion som specificeret i DSU. Dernæst præsenteres afgrænsningen af panelers konkrete mandat i de såkaldte “terms of reference”. I tredje afsnit skitseres selve panelproceduren. Fjerde afsnit omhandler tre problemstillinger relateret til panelproceduren. I femte afsnit redegøres for kvalitative krav til panelets rapport.

8.1 Panelets funktion

DSU artikel 11, 1.pkt foreskriver generelt, at det er panelers opgave at hjælpe Dispute Settlement Body med at udføre sine opgaver under DSU og de omfattede aftaler. Denne formulering afspejler et formelt underordningsforhold, der også fremgår af, at paneler skal foretage sådanne andre analyser, der kan hjælpe Dispute Settlement Body til at give anbefalinger eller afsige kendelser under de ‘omfattede aftaler’ (*om forholdet mellem paneler og Dispute Settlement Body afsnit 3.1.4*).

To problemstillinger, der flyder fra panelets funktion, er dels kravet om, at panelet skal foretage en objektiv vurdering af sagen og dels intensiteten af prøvelsen af nationale myndigheders handlinger (“standard of review”). Disse behandles i afsnittets to dele.

Indledningsvis skal her kort nævnes, at der under DSU artikel 11 hviler en pligt på panelet til give parterne tilstrækkelig mulighed for at udvikle en gensidigt tilfredsstillende *løsning* (*om tilfredsstillende løsninger afsnit 4.4.3*). Denne pligt illustrerer samspillet mellem jura og diplomati, idet panelet, der er et judicielt organ, skal give mulighed for udvikling af en diplomatisk løsning på en konflikt (*om jura og diplomati afsnit 4.1*).

8.1.1 Objektiv vurdering

Under DSU artikel 11 skal panelet foretage en objektiv vurdering af sagen, hvilket inkluderer en objektiv vurdering af fakta samt en objektiv vurdering af anvendeligheden af og overensstemmelsen med de

relevante ‘omfattede aftaler’. Den konkrete afgrænsning af de relevante ‘omfattede aftaler’ fremgår af panelets “terms of reference” (*om panelets mandat afsnit 8.2*).

I *Korea – Dairy* konstaterede Appellate Body, at ved udførelsen af denne opgave har panelet pligt til at undersøge og vurdere alle beviser. Afgørelse af betydningen og vægtningen af beviser fremført af parterne er en funktion heraf.¹⁸⁶

Hermed overlades paneler et betydeligt spillerum i bevisvurderingen. Dette rejser spørgsmålet om afgrænsningen af dette spillerum, eller rettere hvornår et panel ikke opfylder betingelsen om at foretage en objektiv vurdering af fakta.

I *EC – Hormones* fandt Appellate Body, at bevidst forbigåen eller vægring ved at overveje beviser er uforeneligt med DSU artikel 11. Det samme gælder forsætlig forvrængning eller fejlfremstilling af beviser. I juridiske og kvasijuridiske processer indebærer en krænkelse af DSU artikel 11 ikke blot en simpel fejlbedømmelse i bevisvurderingen men en alvorlig fejl (“egregious error”), der stiller spørgsmål ved panelets gode tro. En påstand om krænkelse af DSU artikel 11 er således en påstand om, at panelet i større eller mindre omfang har handlet i modstrid med fundamental retfærdighed.¹⁸⁷

I *US – Steel (Safeguards)* udstrakte Appellate Body denne argumentation til tillige at omfatte retlige aspekter af panelets arbejde.¹⁸⁸

I *EC – Poultry* understregede Appellate Body med henvisning til *EC – Hormones, para.133*, at en beskyldning om krænkelse af DSU artikel 11 er meget alvorlig og er rettet mod selve kernen i konfliktløsningssystemets integritet.¹⁸⁹

Konsekvensen af alvoren bag beskyldninger mod panelet for brud på DSU artikel 11 er, at der stilles store krav hertil.

I *US – Steel (Safeguards)* konkluderede Appellate Body, at sådanne beskyldninger ikke må være vage eller tvetydige men skal være tydeligt artikuleret og underbygget med specifikke argumenter. En påstand under DSU artikel 11 skal kunne stå for sig selv og må ikke være subsidier til andre påståede krænkelse.¹⁹⁰

8.1.2 *Intensitet af prøvelsen*

Et særligt problem opstår, når paneler skal prøve nationale myndigheders beslutninger. Spørgsmålet er i denne sammenhæng intensiteten af panelets prøvelse.

I *EC – Hormones* konkluderede Appellate Body, at dette hverken indebar en fuldstændig nyvurdering eller en bøjen sig for (“deference to”) nationale myndigheders vurdering.¹⁹¹

Det korrekte prøvelsesniveau er som indikeret i DSU artikel 11 ‘objektiv vurdering’ (“objective assessment”). Dette omfatter ‘sagen’ (“matter”) og herunder fakta såvel som juridiske aspekter.

Aftalen om anti-dumping (“Agreement on the Implementation of Article VI of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994” – AD) indeholder egne retningslinier for paneler og Appellate Body prøvelse af nationale myndigheders beslutninger. Ifølge AD artikel 17.6(i) skal panelet vurdere, om de nationale myndigheder behørigt har tilvejebragt fakta, og hvorvidt myndighedernes evaluering af disse fakta var upartisk og objektiv. Hvis dette er tilfældet, skal myndighedernes skøn anerkendes uanset, at panelet selv kunne have nået et andet resultat. Dette er den eneste af de af WTO omfattede aftaler, der selvstændigt regulerer standarden for prøvelse af nationale myndigheders skønsudøvelse. Ved vedtagelsen af WTO aftalen besluttedes, at den i AD artikel 17.6(i) specificerede “standard of review” efter tre år skulle vurderes med henblik på eventuel generel anvendelse, men dette er endnu ikke sket.¹⁹² Alle andre WTO aftaler er omfattet af standarden udtrykt i DSU artikel 11.

Dette medfører, at enslydende traktatbestemmelser i to af de omfattede aftaler er underlagt hver sin standard for panelers prøvelse af nationale myndigheders skønsudøvelse. Part V i “Agreement on Subsidies and Countervailing Measures” (SCM) indeholder parallelle bestemmelser til “Agreement on the Implementation of Article VI of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994” (AD). I en særlig deklaration anerkendtes ved etableringen af WTO behovet for en konsistent løsning af konflikter relateret til disse to aftaler.¹⁹³

I *US – Bismuth Carbon Steel* konstaterede Appellate Body, at denne deklaration ikke udtrakke en egentlig forpligtelse til at anvende standarden

fra AD artikel 17.6 under SCM aftalen. Dette var yderligere understøttet af en Uruguay Runde beslutning om efterfølgende vurdering af erfaringer med AD artikel 17.6.¹⁹⁴

Kun aftalen om anti-dumping indeholder en særlig standard, og den skal ikke udstrækkes til at anvendes under andre aftaler. I praksis vil Appellate Body formentlig sørge for at anvende de to aftaler således, at problemet ikke vil opstå.

8.2 Panelets mandat

Generelt omfatter panelers jurisdiktion alle de 'omfattede aftaler' defineret i Bilag 1 til DSU (*om jurisdiktion afsnit 5.1.2*). I en konkret sag afgrænses panelets mandat i første omgang af påstande lagt fast i anmodningen om etablering af et panel og i sidste instans endeligt i panelets "terms of reference".

Afsnittets første del redegør for kravene til anmodningen om etablering af et panel. I anden del præsenteres formuleringen og funktionen af panelets mandat i "terms of reference". Tredje del omhandler sondringen mellem påstande og anbringender ("claims" og "arguments").

8.2.1 *Anmodning om etablering af et panel*

Dispute Settlement Body etablerer paneler på baggrund af WTO medlemmers anmodninger herom. I det følgende skal redegøres for proceduren herfor samt krav til selve anmodningen.

På anmodning af det klagende WTO medlem bliver et panel etableret, medmindre Dispute Settlement Body med konsensus beslutter modsat, jf. DSU artikel 6.1 (*om beslutningstagning i Dispute Settlement Body afsnit 3.1.4*). I praksis betyder dette, at etableringen af et panel sker automatisk. Retten til etablering af et panel indebærer, at panelet etableres senest på mødet efter det møde i Dispute Settlement Body, hvor anmodningen findes på dagsordenen. En fodnote præciserer, at det klagende medlem har ret til at anmode om indkaldelse til et møde indenfor 15 dage efter den første anmodning, forudsat at mødet kan annonceres mindst ti dage forud.

Formålet med denne dobbelte anmodning er at lægge yderligere

pres på parterne i den sidste fase af konsultationer (*om konsultationers funktion afsnit 7.1.3.1*).

Det skal bemærkes, at etableringen af panelet er forskellig dels fra fastlæggelsen af panelets “terms of reference” og dels fra udnævnelsen af panelister (*om “terms of reference” afsnit 8.2.2; om udnævnelsen af panelister afsnit 3.2.1.3*).

Ifølge aftalen om offentlige indkøb (“Agreement on Government Procurement” – GPA) er Dispute Settlement Body kompetent til at etablere paneler med hensyn til sager under denne plurilaterale aftale, jf. GPA artikel XXII:3 (*om plurilaterale aftaler afsnit 2.2.1.3*).

Under “Agreement on Subsidies and Countervailing Measures” (SCM) sker etablering af et panel i sager om forbudt statsstøtte under aftalens Part II umiddelbart ved anmodningen, medmindre Dispute Settlement Body med konsensus beslutter modsat, jf. SCM artikel 4.4. I samme aftales Part III foreskrives, at panelet skal være etableret og dets “terms of reference” fastlagt indenfor 15 dage fra anmodningen. Bestemmelsen indikerer ikke, hvorvidt to anmodninger om etablering af panelet er påkrævet, men antageligvis er en enkelt tilstrækkeligt, jf. SCM artikel 7.4.

I DSU artikel 6.2 er fastlagt krav til anmodningen om etablering af et panel. For det første skal anmodningen være skriftlig. For det andet skal det fremgå, om konsultationer har været afholdt (*om konsultationer afsnit 7.1; om krav til panelrapporten afsnit 8.5.2.1*). For det tredje skal de omtvistede foranstaltninger identificeres. For det fjerde skal det retlige grundlag for klagen præsenteres i form af et resume, der er tilstrækkeligt til at præsentere problemet klart. Endelig, ifald det klagende medlem anmoder om andet end standard “terms of reference”, skal formuleringen af disse specielle “terms of reference” fremgå af anmodningen (*om “terms of reference” afsnit 8.2.2*).

I sager under anti-dumping aftalen (“Agreement on the Implementation of Article VI of the general Agreement on Tariffs and Trade 1994” – AD) skal Dispute Settlement Body etablere et panel til at prøve sagen baseret på en skriftlig redegørelse fra det klagende medlem for klagegrundlaget (*om det retlige grundlag for klager afsnit 7.2*) samt de fakta, der under passende nationale procedurer var tilgængelige for det importerende medlems myndigheder, jf. AD artikel 17.5.

8.2.2 “Terms of reference”

Panelets konkrete mandat findes i de såkaldte “terms of reference”. DSU artikel 7 anviser to muligheder for fastlæggelse heraf. Enten kan parterne selv indenfor 20 dage fra panelets etablering fastlægge “terms of reference” eventuelt i samarbejde med Dispute Settlement Bodys formand jf. DSU artikel 7.1 og 7.3, eller også får panelet standard “terms of reference”, jf. DSU artikel 7.1. Hvis Dispute Settlement Bodys formand er involveret, og andet end standard “terms of reference” aftales, skal disse cirkuleres blandt WTO medlemmerne, der kan rejse spørgsmål hertil i Dispute Settlement Body, jf. DSU artikel 7.3. Standard “terms of reference” har (i min oversættelse) følgende formulering:

»At undersøge, i lyset af de relevante bestemmelser i (navnet på den/de af parterne nævnte omfattede aftale(r)) sagen henvist til Dispute Settlement Body af (partens navn) i dokument ... samt at foretage analyser, der vil hjælpe Dispute Settlement Body med at komme med anbefalinger eller afsige kendelser som foreskrevet i denne/disse aftale(r).«

Det dokument, hvori de relevante bestemmelser i omfattede aftaler samt sagen identificeres, er anmodningen om etablering af et panel. Den tætte sammenhæng mellem anmodningen om etablering af et panel og panelets mandat understreger vigtigheden af en præcis og tilstrækkelig formulering af anmodningen (*om krav til anmodningen om etablering af et panel afsnit 8.2.1.3*). Sidste del af “terms of reference” svarer til en del af beskrivelsen af panelers funktion i DSU artikel 11 (*om panelers funktion afsnit 8.1*).

I *Brazil – Aircraft* accepterede Appellate Body, at ændringer i de omtvistede regler sket efter konsultationerne og før etableringen af panelet faldt indenfor panelets mandat, fordi kernen i den omtvistede foranstaltning var uændret.¹⁹⁵

I *Chile – Price Band System* udstrakte Appellate Body denne konklusion til også at omfatte ændringer sket efter etableringen af panelet. Appellate Body henviste til DSU artikel 3.7, 3.4 samt formålet med konfliktløsnings-systemet som identificeret i *Australia – Salmon*, para.223. Til slut fremhævedes, at det ikke skal være nødvendigt for et klagende WTO medlem at søge at ramme et bevægeligt mål i form af ændrede foranstaltninger. Det er passende at analysere en ændret foranstaltning, hvis “terms of reference” er tilstrækkeligt brede og en sådan analyse er nødvendig for at sikre en positiv løsning på konflikten.¹⁹⁶

Forudsætningen er, at ændringerne kan rummes i formuleringen af “terms of reference”. Dette er (endnu) et eksempel på, hvorledes DSU artikel 3.4 og 3.7 i hænderne på Appellate Body får en fremtrædende rolle i forhold til fortolkninger af andre af DSUs bestemmelser (*om DSU artikel 3.4 og 3.7 afsnit 4.4.3*). Med hensyn til konklusionen er det bemærkelsesværdigt, at Appellate Body ikke lader etableringen af panelet fiksere konfliktens indhold.

8.2.3 Søndringen mellem påstande og anbringender

Under DSU sondres mellem påstande og anbringender. Denne son-
dring bygger på “terms of reference”.

I *EC – Bananas* konkluderede Appellate Body, at påstande skal være inkluderet i “terms of reference”, hvorimod anbringender gradvist klarlægges i skrevne indlæg, svarskrifter, samt de mundtlige møder med panelet.¹⁹⁷

Indenfor de muligheder, der konkret findes for at fortolke “terms of reference”, er påstandene heri definerende for konfliktens omfang. Dette gælder såvel positivt som negativt (*om “terms of reference” afsnit 8.2.2; om Appellate Bodys accept af panelers udøvelse af procesøkonomi afsnit 9.2.3*).

I *Chile – Price Band System* slog Appellate Body fast, at det strider mod DSU artikel 11, hvis et panel vurderer en påstand, der ikke er bragt af en af parterne.¹⁹⁸

I forhold til parternes anbringender er paneler friere stillet.

I *EC – Hormones* konstaterede Appellate Body, at paneler frit kan anvende parternes anbringender eller udvikle deres egen retlige argumentation. Et panel, der kun kan forlade sig på parternes anbringender, kan finde sig ude af stand til at opfylde kravet i DSU artikel 11 om at give en objektiv vurdering.¹⁹⁹

Denne kompetence suppleres af panelernes muligheder for at udspørge parterne under procedurerne, indhente information udefra samt etablere ekspertgrupper (*om panelers spørgsmål til parterne 8.3.1; om indhentning af information afsnit 8.4.1; om adgangen for ikke-parter til procedurerne afsnit 5.4; om ekspertgrupper afsnit 8.4.2*). Eneste be-

grænsning i forhold til anbringender synes at være hensynet til modparten.

I *Australia – Salmon* fandt Appellate Body, at retfærdig rettergang (“due process”) indebærer en ret til kontradiktion i forhold til modpartens anbringender.²⁰⁰

Dette synes at udelukke nye anbringender sent i proceduren.

8.3 Proceduren

I dette afsnit præsenteres panelproceduren. I første del skitseres de enkelte proceduremæssige delelementer. Anden del præsenterer det såkaldte “interim review”, hvor konflikstens parter gives en mulighed for at kommentere en foreløbig udgave af panelrapporten. I tredje del redegøres for reguleringen af to parallelle panelprocedurer vedrørende samme emne. I afsnittets fjerde del opridses overordnede tidsfrister for panelproceduren.

8.3.1 Retsforhandlingerne

Paneler er tillagt et betydeligt skøn i forhold til forløbet af panelproceduren. Under DSU artikel 12.1 skal paneler anvende arbejdsprocedurerne i Bilag 3 til DSU, medmindre panelet efter konsultation med parterne beslutter anderledes. Kompetencen er panelets og forudsætter ikke parternes samtykke, men udøvelsen er underlagt Appellate Bodys mandat (*om Appellate Bodys mandat afsnit 9.2.1*). Arbejdsprocedurerne indeholder en lignende kompetence, jf. Regel 11. Møntet på udøvelsen af dette skøn understreges i DSU artikel 12.2, at panelprocedurerne bør tilstræbe tilstrækkelig fleksibilitet til at sikre, at panelrapporter har en høj kvalitet dog uden at sinke processen unødigt. Det må generelt antages, at disse hensyn er sikret i de procedurer, der er skitseret i arbejdsprocedurerne.

Panelet har ansvaret for at etablere en tidsplan efter at have konsulteret med parterne, jf. DSU artikel 12.3. Tidsplanen skal foreligge så hurtigt som muligt efter sammensætningen af panelet og fastlæggelsen af “terms of reference, og helst indenfor en uge (*om udpegning af panelister afsnit 3.2.1.3; om “terms of reference” afsnit 8.2.2*). Panelet skal sørge for, at parterne har tilstrækkelig tid til at forberede deres indlæg, jf. DSU

artikel 12.4. Paneler bør angive præcise tidsfrister, som parterne bør respektere, jf. DSU artikel 12.5. Det kan undre, at denne forpligtelse er formuleret som et 'bør' og ikke en egentlig forpligtelse. Regel 12 i arbejdsprocedurerne skitserer en vejledende tidsplan.

DSU artikel 12.6 beskriver proceduren for parternes første skriftlige indlæg. Medmindre panelet i overensstemmelse med DSU artikel 12.3 beslutter, at parterne skal indgive deres første skriftlige indlæg samtidigt, skal det klagende WTO medlem indlevere sit indlæg, før det indklagede WTO medlem kommer med sit første skriftlige indlæg. Panelet skal i så fald fastlægge en fast frist for det indklagede medlems indlevering. I DSU artikel 12.6 præciseres, at ethvert ("any") efterfølgende skriftligt indlæg skal indleveres samtidigt, men at mere end et skriftligt indlæg ikke er en ret.

I *US – FSC (DSU 21.5 – EC)* slog Appellate Body således fast, at parterne ikke har en ret til at indgive to skriftlige indlæg eller afholde to møder med panelet.²⁰¹

Skriftlige indlæg skal indgives til Sekretariatet, der sørger for viderebringelse til panelet såvel som andre parter, jf. DSU artikel 12.6.

Under arbejdsprocedurerne i Bilag 3 til DSU er panelproceduren opdelt i to stadier, der begge indebærer indgivelse af skriftlige indlæg og en efterfølgende mundtlig retsforhandling, jf. Regel 4 og 7. Panelet skal have adgang til en skriftlig version af parternes og tredjeparters mundtlige indlæg, jf. Regel 9.

Ved det første møde med parterne skal panelet anmode det klagende WTO medlem om at præsentere sin sag, hvorefter det indklagede medlem skal præsentere sine synspunkter, jf. Regel 5 og DSU artikel 12.6. Tredjeparter, der har underrettet Dispute Settlement Body under DSU artikel 10, har ret til at deltage i hele det første møde mellem parterne og panelet, men skal gives mulighed for skriftligt at redegøre for deres synspunkter i en særskilt del af mødet, jf. Regel 6. Ved det andet møde mellem parterne og panelet har det indklagede medlem ret til at tage ordet før det klagende medlem, jf. Regel 7.

Af hensyn til gennemsækelighed ("transparency") skal parterne være tilstede ved alle mundtlige indlæg under Regel 5-9 og skal endvidere modtage alle skriftlige indlæg inklusiv kommentarer afgivet i forbindelse med "interim review", jf. Regel 10 (om "interim review" afsnit 8.3.2).

Endelig skal det understreges, at panelet under Regel 8 har ret til på ethvert tidspunkt at stille spørgsmål til parterne eller udbede sig forklaringer. Dette gælder såvel under møder som skriftligt.

8.3.2 “Interim review”

Inden en panelrapport offentliggøres gives parterne en mulighed for at gennemse denne og rejse specifikke spørgsmål. DSU artikel 15 regulerer dette såkaldte “interim review”.

Når panelet har overvejet parternes svar på hinandens indlæg og efter de mundtlige retsforhandlinger, skal panelet udlevere de deskriptive dele af udkastet til panelrapporten til parterne med henblik på, at disse skriftligt kan kommentere udkastet indenfor et angivet tidsrum, jf. DSU artikel 15.1. Efter udløbet af dette tidsrum skal panelet udlevere en foreløbig rapport til parterne indeholdende såvel deskriptive som analytiske dele. Parterne kan herefter, indenfor et af panelet bestemt tidsrum, dels skriftligt anmode panelet om at genoverveje præcist angivne dele af rapporten og dels anmode om, at panelet afholder et yderligere møde med parterne med henblik på at diskutere elementer i de skrevne kommentarer, jf. DSU artikel 15.2. “Interim review” udgør ikke en forlængelse af panelproceduren med mulighed for at introducere nye beviser eller argumenter (*om tidsfrister afsnit 8.3.4*).

I *EC – Sardines* godkendte Appellate Body, at panelet havde afslået at vurdere nye beviser under “interim review”. Under DSU artikel 15 kan parterne kommentere panelrapporten og bede panelet genoverveje præcise aspekter af den midlertidige rapport. Dette omfatter ikke overvejelse af nye og uimodsagte beviser.²⁰²

Hermed er ikke taget stilling til introduktion af nye anbringender. I lyset af, at formålet med “interim review” er begrænset til at give parterne en mulighed for at diskutere dele af rapporten med panelet, synes nye anbringender tillige udelukket (*om begrænsninger på introduktion af nye anbringender afsnit 8.3.2*).

På baggrund af panelets udkast til en rapport har parterne under “interim review” en sidste mulighed for at opnå en forhandlet gensidigt tilfredsstillende løsning og derved undgå offentliggørelse af en eventuelt ufordelagtig rapport (*om jura og diplomati afsnit 4.1; om gensidigt tilfredsstillende løsninger afsnit 4.4.3*).

Hvis parterne ikke fremkommer med kommentarer indenfor det angivne tidsrum, betragtes den foreløbige rapport som endelig.

8.3.3 *Parallele panelprocedurer*

Hvis mere end et medlem anmoder om etablering af et panel med hensyn til den samme sag ("matter"), kan et enkelt panel etableres, når dette kan lade sig gøre ("feasible"), jf. DSU artikel 9.1.

Konsekvensen af etablering af et enkelt panel er, at de klagende medlemmer er berettiget til at modtage hinandens skriftlige indlæg samt har ret til at være tilstede ved møder med panelet, jf. DSU artikel 9.2. Panelet skal sikre, at parterne ikke stilles ringere, end de ville have gjort, hvis selvstændige paneler havde været etableret, jf. DSU artikel 9.2.

Kan et enkelt panel ikke etableres skal de samme personer i størst muligt omfang være panelister i begge paneler, og tidsplanerne skal harmoniseres, jf. DSU artikel 9.3 (*om udnævnelse af panelister afsnit 3.2.1.3*).

8.3.4 *Tidsfrister*

Under DSU artikel 12.8 er hovedreglen, at perioden fra panelets sammensætning og "terms of reference" er fastlagt til den endelige panelrapport udleveres til parterne ikke skal overstige 6 måneder. I hastesager inklusiv sager om forgængelige varer skal panelet i størst muligt omfang fremskynde procedurerne og sigte mod at halvere dette tidsrum, jf. DSU artikel 4.9 og 12.8. Tiden brugt på "interim review" er omfattet heraf, jf. DSU artikel 15.3 (*om "interim review" afsnit 8.3.2*).

Finder panelet, at hovedreglen ikke kan overholdes skal Dispute Settlement Body skriftligt underrettes om årsagerne til forsinkelsen samt modtage et overslag over hvornår rapporten bliver færdig, jf. DSU artikel 12.9. Det indskærpes, at det samlede tidsrum i ingen tilfælde bør overstige 9 måneder.

I sager, der vedrører forbudt statsstøtte under Part II i "Agreement on Subsidies and Countervailing Measures" (SCM), er ovennævnte tidsfrister halveret, jf. SCM artikel 4.12. I sager vedrørende den plurilaterale aftale om offentlige indkøb ("Agreement on Government Procurement" – GPA) er fristerne henholdsvis 4 og 7 måneder, jf. GPA artikel XXII:6 (*om plurilaterale aftaler afsnit 2.2.1.3*).

Disse regler suppleres af en adgang for paneler til at bevilge indkla-

gede udviklingslande tilstrækkelig tid ("sufficient time") til at forberede og præsentere argumentation, jf. DSU artikel 12.10.

8.4 Relaterede processuelle problemstillinger

I dette afsnit præsenteres først panelers muligheder for at modtage informationer udefra. I afsnittets anden del redegør jeg for panelers kompetence til at udpege eksperter. Tredje del omhandler parternes mulighed for at lade sig repræsentere af privatpraktiserende juridiske eksperter under panelproceduren.

8.4.1 Indhentning af information

Under DSU artikel 13.1 er paneler tildelt en kompetence til at indhente informationer fra ethvert individ eller organ, som panelet finder passende (*om indlevering af ikke-anmodet information afsnit 5.4*). Panelet skal informere WTO medlemmer under hvis jurisdiktion sådanne individer eller organer hører. Hvis et panel anmoder et WTO medlem om informationer, som panelet finder nødvendige og passende, bør pågældende medlem svare straks og fyldestgørende. Tilsvarende kan paneler under DSU artikel 13.2 søge information fra enhver relevant kilde samt henvende sig til eksperter for at opnå disses holdning til visse af sagens aspekter. Disse kompetencer supplerer panelers ret til at stille spørgsmål eller anmode om forklaringer nårsomhelst under panelproceduren (*om panelers kompetence til at stille spørgsmål til parterne afsnit 8.3.1*).

I *Argentina – Footwear* konstaterede Appellate Body, at panelet ikke var forpligtet til at søge information. Panelets skøn indebærer også retten til at beslutte, hvorvidt informationer overhovedet skal søges.²⁰³

En særlig adgang til at søge informationer fra relevante internationale organisationer findes i "Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures" (SPS) med henblik på konflikter under denne aftale, der vedrører videnskabelige eller tekniske spørgsmål, jf. SPS artikel 11.2. Denne kompetence kan udnyttes efter anmodning af en af parterne eller på panelets eget initiativ.

8.4.2 Brug af eksperter

Paneler kan for så vidt angår faktuelle emner vedrørende videnskabelige eller andre tekniske emner anmode en ekspertgruppe om en vejledende (“advisory”) skriftlig rapport, jf. DSU artikel 13.2.

I *EC – Hormones* fandt Appellate Body, at DSU overlod det til panelernes skøn, hvorvidt det var passende og nødvendigt at etablere ekspertgrupper under DSU artikel 13.2.²⁰⁴

Reglerne for etablering af sådanne grupper samt deres procedurer er fastlagt i Bilag 4 til DSU og skal her skitseres i hovedtræk.

For det første er sådanne ekspertgrupper underlagt panelets autoritet, hvilket indebærer, at deres arbejdsgrundlag fastlægges af panelet, og de rapporterer tilbage til panelet, jf. Bilag 4 til DSU, Regel 1. For det andet opstilles i Regel 2 og 3 en række detaljerede krav til individers deltagelse i sådanne ekspertgrupper. For det tredje kan ekspertgrupper selv konsultere eller søge information fra enhver kilde, de finder passende men skal informere WTO Medlemmer indenfor hvis jurisdiktion sådan information søges, jf. Regel 4, der tilføjer, at WTO medlemmer, der anmodes om informationer, som ekspertgruppen finder nødvendige og passende, skal svare hurtigt og fyldestgørende. Denne kompetence er parallel til panelets kompetence under DSU artikel 13.1 (*om panelers indhentning af information afsnit 8.4.1*). For det fjerde skal parterne have adgang til alle relevante informationer overgivet til ekspertgruppen, medmindre disse informationer er fortrolige, jf. Regel 5. Fortrolig information skal ikke offentliggøres uden samtykke fra den regering, organisation eller det individ, der giver informationerne, men hvor denne tilladelse ikke gives, skal et ikke-fortroligt resume udleveres af vedkommende regering, organisation eller individ. For det femte skal ekspertgruppen udlevere et udkast til en rapport til parterne med henblik på at opnå deres kommentarer, jf. Regel 6. Sådanne kommentarer skal, hvor dette er passende, tages i betragtning i gruppens endelige rapport, der skal udleveres til parterne samtidig med overgivelsen til panelet. Disse bestemmelser svarer i et vist omfang til “interim review” (*om “interim review” afsnit 8.3.2*). Endelig understreges i Regel 6, at rapporten kun er vejledende.

Individer, der tjener i ekspertgrupper er underlagt adfærdskodekset i “Rules of Conduct” (*om “Rules of Conduct” afsnit 3.2.4*).

Ekspertgrupper med særlige mandater kan etableres under en række af de af WTO omfattede aftaler:

I "Agreement on Technical Barriers to Trade" (TBT) gives paneler en ret til på anmodning fra en part eller på eget initiativ at etablere en teknisk ekspertgruppe til at hjælpe med tekniske spørgsmål, der kræver detaljeret overvejelse af eksperter, jf. TBT artikel 14.2. Sådanne ekspertgrupper er omfattet af reglerne i Annex 2 til TBT, jf. TBT artikel 14.3, der er parallelle til de ovenfor skitserede regler i Bilag 4 til DSU.

I konflikter, der vedrører videnskabelige eller tekniske spørgsmål under "Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures" (SPS), kan panelet på anmodning af en af parterne eller på eget initiativ etablere en rådgivende teknisk ekspertgruppe, SPS artikel 11.2 (*om indhentning af information under SPS aftalen afsnit 8.4.1*).

Under "Agreement on Subsidies and Countervailing Measures" (SCM) kan et panel anmode en under denne aftale udnævnt Permanent Ekspertgruppe (PGE) om at give en for panelet bindende vurdering af, hvorvidt en omstridt statsstøtte er forbudt, SCM artikel 4.5.

I "Agreement on the Implementation of Article VII of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994" (CV) etableres en teknisk komite, der af paneler kan anmodes om at undersøge tekniske spørgsmål, jf. CV artikel 19.4 og Annex II.

8.4.3 Parternes brug af privat rådgivning

Et spørgsmål, der er opstået i praksis, er, hvorvidt parterne kan lade sig repræsentere af private juridiske rådgivere under panel- og appel-procedurene. Denne problematik kan formentlig delvist tilskrives den øgede fokus på juridiske elementer i konfliktløsningssystemet (*om jura og diplomati afsnit 4.1*).

I *EC – Bananas* anmodede panelet parterne om at respektere, at kun embedsmænd fra de involverede stater og internationale embedsmænd deltog i panelproceduren. Panelet baserede dette på en række overvejelser: Panelet fremhævede for det første, at det havde været sædvane i GATT og WTO ikke at tillade tilstedeværelse af private rådgivere imod modpartens protester, og at der i den konkrete sag var blevet protesteret; for det andet noterede panelet sig, at man allerede ved redegørelsen for sine arbejdsprocedurer havde udtrykt sin forventning om, at kun embedsmænd deltog i panelets møder; for tredje fandt panelet, at tilstedeværelse af private rådgivere ved møderne ville være uretfærdigt ("unfair") overfor parter, der nok havde benyttet privat rådgivning men havde fulgt panelets anmodning om, at disse rådgivere ikke deltog i møderne med panelet; for det fjerde udtryk-

te panelet bekymring i forhold til, at private rådgivere ikke var underlagt samme disciplinære regler som embedsmænd, og at fortroligheden kunne blive kompromitteret; for det femte så panelet et muligt problem i den uforholdsmæssige økonomiske byrde, der ville kunne blive lagt på mindre medlemmer, hvis det blev almindelig praksis at medbringe private rådgivere; for det sjette var panelet bekymret for, om tilstedeværelsen af private juridiske rådgivere kunne ændre den intergovernmentale karakter af WTOs konfliktløsning; endelig bemærkede panelet, at dette hverken udelukkede adgang til juridisk bistand udenfor møderne med panelet eller til udfærdigelsen af de skrevne indlæg.²⁰⁵

Blandt disse mange grunde er de første tre, der vedrører sædvaner og panelets egne udtrykte forventninger, relativt uproblematisk. Med hensyn til fortrolighed berører panelet et væsentligt punkt, men anvendelse af embedsfolk kan ikke sikre mod brud på fortroligheden. Mere interessant er panelets retfærdighedsbetragtninger i form af bekymring over mindre medlemslandes økonomi og måske især spørgsmålet om procedurernes intergovernmentale karakter.

Panelets kendelse blev ikke appelleret, men Appellate Body blev selv stillet overfor samme problematik og valgte en radikalt anderledes løsning og argumentation, der sætter panelets hovedbekymringer i relief.

I *EC – Bananas* var spørgsmålet for Appellate Body, hvorvidt St. Lucia havde ret til selv at vælge, hvem der skulle repræsentere sig ved den mundtlige høring i appellen. I en foreløbig kendelse fandt Appellate Body intet hverken i WTO Aftalen, i folkeretlige sædvaner, eller i internationale tribunalers sædvaner, der forhindrer parter i selv at bestemme sammensætningen af deres delegationer. I appelrapporten forklarede Appellate Body først, at dette spørgsmål adskiller sig fra den almindelige praksis at søge og modtage bistand fra private rådgivere vedrørende retlige spørgsmål, forberedelse af skriftlige indlæg til panel- såvel som appelproceduren, forberede skriftlige svar på modparterers, panelers og Appellate Bodys spørgsmål, samt andet forberedende arbejde. Til dette lagdes i appelrapporten, at ingen bestemmelser i WTO Aftalen, DSU eller arbejdsprocedurerne specificerer hvem, der kan repræsentere en regering ved de mundtlige retsforhandlinger for Appellate Body. Det samme gjaldt GATT panelrapporter. Endelig noterede Appellate Body sig, at brug af private rådgivere var særligt vigtigt for, at udviklingslande kunne deltage fuldt ud i procedurerne. Brug af kvalificeret rådgivning var vigtig ikke mindst i lyset af afgrænsningen af Appellate Bodys til retlige spørgsmål samt panelets fortolkninger.²⁰⁶

Interessant vælger Appellate Body end ikke at søge at bevare en illusion om procedurernes intergovernmentale karakter. I lyset af omfanget af brugen af ekstern privat juridisk rådgivning, erkender Appellate Body, at de fattigste WTO medlemmers interesser ikke sikres ved at udelukke deltagelse af private rådgivere ved de mundtlige retsforhandlinger. Endelig må det sidste element, karakteren af appelproceduren, ses som et praktisk eksempel på et skred fra diplomati mod jura i konfliktløsningsprocedurerne, her blot indenfor sammensætningen af parternes delegationer (*om jura og diplomati afsnit 4.1*).

Med hensyn til fortroligheden fremhævede Appellate Body i *Thailand H-Beams*, at WTO medlemmer, der er parter eller tredjeparter, er fuldt ansvarlige for enhver af deres embedsmænds og private rådgiveres handlinger under DSU eller de øvrige WTO aftaler.²⁰⁷

I erkendelse af WTOs komplekse og udførlige regelsystem har en række WTO medlemmer etableret “Advisory Center on WTO Law”, der kan assistere lande med overgangsökonomi samt udviklingslande til effektivt at deltage i WTOs konflikthåndteringssprocedurer. Formålet med centeret er at yde juridisk bistand vedrørende WTO, støtte parter og tredjeparter i konfliktløsningsprocedurerne, samt sørge for uddannelse af embedsmænd i juridiske aspekter af WTO.²⁰⁸ Deltagelse af rådgivere fra centeret sker på lige fod med private rådgivere.

8.5 Krav til panel rapporten

I dette afsnit skal som indikeret i overskriften introduceres kvalitative krav til panelrapporten. Første del beskriver kravet i DSU artikel 12.7 om, at panelrapporten indeholder panelets grundlæggende argumentation. I anden del behandles kort særlige krav til rapporten i forhold til konsultationer, “interim review” under DSU artikel 15 og udviklingslande.

8.5.1 Grundlæggende argumentation

I DSU artikel 12.7 skelnes mellem situationer, hvor parterne har opnået en gensidigt tilfredsstillende løsning og situationer, hvor dette ikke er tilfældet. I de første tilfælde kan panelet nøjes med kort at

beskrive sagen og angive, at en løsning er fundet (*om tilfredsstillende løsninger afsnit 4.4.3*).²⁰⁹

Når parterne ikke selv har opnået at finde en løsning, skal panelet under DSU artikel 12.7 indgive en skriftlig rapport til Dispute Settlement Body – panelrapporten. Rapporten skal indeholde faktuelle kendelser, anvendeligheden af relevante bestemmelser samt den grundlæggende argumentation (“basic rationale”) bag panelets kendelser og anbefalinger (*om kendelser, anbefalinger, konklusioner og forslag kapitel 10*).

I *Korea – Alcoholic Beverages* fandt Appellate Body det hverken nødvendigt eller ønskværdigt generelt at definere omfanget af forpligtelsen i DSU artikel 12.7. Konkret var det tilstrækkeligt at konstatere, at panelet dels havde argumenteret detaljeret og grundigt for sine anbefalinger og dels havde taget modstridende overvejelser i betragtning og på denne baggrund begrundet sine analyser og anbefalinger. Dette var mere end tilstrækkeligt til at opfylde kravene i DSU artikel 12.7.²¹⁰

I *Mexico – HFCS AD Investigation (DSU 21.5 – US)* uddybede Appellate Body, at dette afspejler og stemmer overens med principperne om grundlæggende retfærdighed og retfærdig rettergang. Dertil kommer, at medlemmernes forståelse af deres forpligtelser bedres, og at de derved kan træffe kvalificerede beslutninger om implementering og eventuel appel. Appellate Body henviste endvidere til formålet udtrykt i DSU artikel 3.2. Opfyldelsen af DSU artikel 12.7 må afgøres konkret. Paneler skal identificere relevante fakta og anvendelige retlige normer og skal i anvendelsen af disse normer på fakta redegøre for, hvorledes og hvorfor normerne er anvendelige. Således anskueliggøres den essentielle eller grundlæggende motivering for deres kendelser og anbefalinger. Dette betyder dog ikke, at paneler nødvendigvis skal komme med lange redegørelser,. Det kan være tilstrækkeligt at henvise til andre dokumenter, såsom tidligere panel- og appelrapporter med citater eller i det mindste referencer.²¹¹

Denne afgørelse rummer flere aspekter, som jeg kort vil fremhæve. For det første har Appellate Body fundet, at det var ønskværdigt eller måske nødvendigt at supplere udtalelsen fra *Korea – Alcoholic Beverages* uden dog at ændre på kernen i denne, nemlig at spørgsmålet om overholdelse af DSU artikel 12.7 må afgøres fra sag til sag. For det andet inddrages generelle judicielle principper. For det tredje henvises til formålet beskrevet i DSU artikel 3.2 (*om DSU artikel 3.2 afsnit 4.3.1*). Endelig styrkes indirekte betydningen af tidligere afgørelser,

idet paneler reelt vil kunne erstatte egen argumentation med referencer hertil. Nok nævnes både panel- og appelrapporter, men i realiteten er udtalelsen nok især møntet på appelrapporter (*om brugen af tidligere afgørelser afsnit 6.4.2*).

8.5.2 Særlige krav til panelrapporter

I denne del skal kort præsenteres formelle krav til panelrapporter vedrørende afholdelsen af konsultationer, præsentation af forløbet af “interim review” samt særskilt diskussion af særlige hensyn taget til udviklingslande.

8.5.2.1 Vedrørende konsultationer

Under DSU artikel 6.2 skal det fremgå af en anmodning om etablering af et panel, hvorvidt konsultationer har været afholdt. Spørgsmålet om gennemførelse af konsultationer og indholdet heraf falder udenfor panelers mandat, men om konsultationer har været afholdt eller søgt afholdt vil typisk fremgå af panelets indledningsvise sagsfremstilling. Udeladelse heraf udgør ikke en ugyldighedsgrund (*om konsultationer afsnit 7.1.3.3; om panelers mandat afsnit 8.2*).

8.5.2.2 Redegørelse for forløbet af “interim review”

Inden offentliggørelsen af en panelrapport er paneler under DSU artikel 15.1-2 forpligtet til at diskutere parternes eventuelle kommentarer til panelrapporten (*om “interim review” afsnit 8.3.2*). Den endelige panelrapport skal indeholde en diskussion af de argumenter, der er fremkommet under “interim review”, jf. DSU artikel 15.3.

8.5.2.3 Hensyn taget til udviklingslande

Er en af konfliktens parter et udviklingsland, skal panelet i sin rapport udtrykkeligt angive, hvorledes regler om forskellig (“differential”) og mere favorabel behandling (“more-favourable treatment”) inddraget af pågældende udviklingsland er taget i betragtning, jf. DSU artikel 12.11. Dette er henvisning til den brede vifte af regler om forskellig og mere favorabel behandling, der findes i de af WTO omfattede aftaler. Ifølge præamblerne til såvel GATT som WTO Aftalen er et af formålene med det institutionaliserede multilaterale handelssystem at eliminere diskrimination i internationale handelsforhold. I lyset heraf er formålet med DSU artikel 12.11 at sikre åbenhed omkring anven-

delsen af regler, der rummer fravigelser fra dette grundlæggende formål (om *panelister fra udviklingslande* afsnit 3.2.1.3; om *klager bragt af udviklingslande* afsnit 7.1.5; om *tidsfrister* afsnit 8.3.4; vedrørende *implementering* afsnit 12.3.1).

Litteratur

Om **procedurespørgsmål**: Lichtenbaum, *Procedural Issues in WTO Dispute Resolution* (1998), Michigan Journal of International Law, Vol.19. Om **panelproceduren** Stewart & Burr (1998a), *Performance of the System II: Panel Adjudication – The WTO Panel Process: An Evaluation of the First Three Years*. Int'l Law. 32(3). Om brugen af **eksperter** se Pauwelyn, *The Use of Experts in WTO Dispute Settlement* (2002), International and Comparative Law Quarterly, Vol.51. Om **intensitet af prøvelse** Croley & Jackson (1996), *WTO Dispute Procedures, Standard of Review, and Deference to National Governments*. A.J.I.L. 90; Croley & Jackson (1997), *WTO Dispute Panel Deference to National Government Decisions: The Misplaced Analogy to the U.S. Chevron Standard-Of-Review Doctrine*; Ehlermann & Lockhart, *Standard of Review in WTO Law* (2004), Journal of International Economic Law, Vol.7(3); Becroft, *The Standard of Review Strikes Back: The US – Korea DRAMS Appeal* (2006), Journal of International Economic Law, Vol.9(1).

Kapitel 9

Appelproceduren

Som en nyskabelse etableredes med WTO for første gang en appelinstans i det institutionaliserede multilaterale handelssystem. Appelinstansen, der er et permanent organ, kaldes Appellate Body.

I dette kapitel skal først kort beskrives Appellate Bodys funktion, som denne er specificeret i DSU. Dernæst præsenteres de bestemmelser, der afgrænser Appellate Bodys mandat i konkrete sager. I tredje afsnit redegøres kort for forløbet af appelproceduren.

9.1 Appellate Bodys funktion

Appellate Bodys funktion er ikke beskrevet direkte i DSU. En række bestemmelser i DSU kaster dog indirekte lys herover.

For det første konstateres i DSU artikel 17.1, at Appellate Body skal afgøre appeller af panelers sager. For det andet er Appellate Bodys mandat begrænset til retlige aspekter af panelrapporten, jf. DSU artikel 17.6 (*om Appellate Bodys mandat afsnit 9.2*). Denne bestemmelse indebærer, at Appellate Bodys funktion er tvedelt. Dels er Appellate Bodys funktion afledt af panelets funktion som denne er beskrevet i DSU artikel 11, og dels er funktionen at prøve retlige aspekter af panelets udøvelse af sine funktioner. Den sidste del af Appellate Bodys funktion er, bortset fra spørgsmålet om procesøkonomi og det relaterede spørgsmål om færdiggørelse af panelets analyse, omfattet af foregående kapitel (*om procesøkonomi afsnit 9.2.3; om Appellate Bodys færdiggørelse af panelers analyser afsnit 9.2.4*).

Med hensyn til det første aspekt bemærkes, at når Appellate Bodys funktion er afledt af panelets ditto består denne funktion i at assistere Dispute Settlement Body med at udføre sine opgaver under DSU og de omfattede aftaler, jf. DSU artikel 11 (*om DSU artikel 11 afsnit 8.1*). Dette understøttes af, at der i DSU ikke skelnes mellem paneler og Appellate Body hverken i de generelle bestemmelser i DSU artikel 3, som suppleret med DSU artikel 23, eller i DSU artikel 19 om anbe-

falinger og eventuelle forslag (om DSU artikel 3 og 23 afsnit 4.3 og 4.4, om DSU artikel 19 afsnit 8.4.5 og 8.4.6).

Udover den i DSU artikel 16.4 tidsbegrænsede mulighed for at appellere en panelrapport skelnes heller ikke mellem panel- og appellerapporter med hensyn til vedtagelse, implementering og eventuel efterfølgende håndhævelse (om vedtagelse afsnit 11.1.1 og 11.1.2; om implementering kapitel 12; om håndhævelse kapitel 13).

9.2 Appellate Bodys mandat

Appellate Bodys mandat er beskrevet i DSU artikel 17.6 og 17.13. Disse bestemmelser udgør emnet for afsnittets to første dele. I afsnittets tredje del redegøres for paneler og Appellate Bodys udøvelse af procesøkonomi.

9.2.1 Retlige spørgsmål

Under DSU artikel 17.6 er Appellate Bodys mandat begrænset til retlige aspekter af panelets rapport samt panelets fortolkninger. Den væsentligste følge af dette er, at indhentning af fakta udelukkende hviler på panelet.

I *EC – Hormones* fandt Appellate Body, at DSU artikel 17.6 indebærer, at beslutninger vedrørende fakta og vurderingen af beviser udelukkende påhviler panelet. Spørgsmål om faktas overensstemmelse med kravene i traktatbestemmelser er derimod et retligt spørgsmål, og det samme gælder spørgsmålet om, hvorvidt et panel har foretaget en objektiv vurdering af fakta i overensstemmelse med DSU artikel 11.²¹²

Henvisningen til DSU artikel 11 understreger, at Appellate Body ser det som en del af sin funktion og indenfor sit mandat at prøve retlige aspekter af panelernes arbejde (om Appellate Bodys funktion afsnit 9.1).

I *US – Countervailing Measures* slog Appellate Body fast, at en sådan påstand i sagens natur ikke kan være underforstået i anmodningen om etablering af et panel, men udtrykkeligt skal inkluderes i “Notice of Appeal”.²¹³

Sammenkædningen af Appellate Bodys mandat med retlige aspekter af panelets arbejde indebærer en begrænsning i forhold til muligheden for at introducere nye retlige spørgsmål for Appellate Body.

I *US – Foreign Sales Corporations (FSC)* afslog Appellate Body at tage stilling til retlige spørgsmål, som ikke var påstået overfor panelet, der derfor ikke havde taget stilling til dem.²¹⁴

Dette forekommer umiddelbart logisk men kan medføre en vis spænding overfor panelernes skøn i forhold til at udøve proces-økonomi (*om procesøkonomi afsnit 9.2.3.1*).

Kompetencefordelingen mellem paneler og Appellate Body i relation til fakta kan have betydning i forhold til parternes argumenter ved appellen.

I *Canada – Aircraft* fandt Appellate Body, at nye argumenter ikke principielt var udelukket fra appel, men at det konkrete tilfælde forudsatte identifikation, indsamling og vurdering af nye fakta, hvilket DSU artikel 17.6 udelukker.²¹⁵

Afgørende er således om nye argumenter bygger på eksisterende fakta.

9.2.2 *Underkendelse, opretholdelse eller modifikation*

Appellate Body kan opretholde, modificere eller underkende panelets retlige analyser eller konklusioner (*om kendelser, anbefalinger, analyser og forslag afsnit 10.2.2*), jf. DSU artikel 17.13. Appellate Body sonderer mellem analyser og konklusioner. Det er således ikke sjældent, at en konklusion opretholdes, mens den forudgående analyse modificeres.

Såvel panelets anbefalinger som eventuelle forslag under kompetencen i DSU artikel 19.1 kan tillige med analyser og konklusioner opretholdes, modificeres eller underkendes.

Det skal bemærkes, at Appellate Body ingen mulighed har for at tilbagevise spørgsmål til panelet til fornyet vurdering (*om konsekvenser heraf afsnit 9.2.3.3*).

9.2.3 *Procesøkonomi*

Et spørgsmål, der er opstået i praksis, er muligheden for, at paneler/Appellate Body udøver procesøkonomi og ikke tager stilling til hver

enkelt af parternes påstande. I det følgende redegøres først for dette spørgsmål i relation til paneler, dernæst spørgsmålet om Appellate Bodys eventuelle efterfølgende færdiggørelse af panelets analyse, samt endelig spørgsmålet om Appellate Bodys egen udøvelse af procesøkonomi.

9.2.3.1 Panelers udøvelse af procesøkonomi

DSU artikel 7.2 forpligter paneler til at tage stilling til ("address") de relevante bestemmelser i enhver af WTO omfattet aftale, som parterne henviser til. 'Relevansen' af påstande kan, på den ene side tolkes som et skøn, hvis udøvelse hviler på paneler. På den anden side er de 'relevante bestemmelser' de bestemmelser i "terms of reference", der er identificeret af det klagende WTO medlem i anmodningen om etablering af panelet (*om "terms of reference" afsnit 8.2.2; om etablering af et panel afsnit 8.2.1*).

I *US – Shirts & Blouses* konstaterede Appellate Body, at intet i DSU artikel 11 eller tidligere GATT praksis forpligter paneler til at undersøge alle parternes påstande. Appellate Body forklarede, at tidligere GATT og WTO paneler ofte kun tog stilling til spørgsmål, der betragtedes som nødvendige for løsningen af sagen. Selvom enkelte GATT og WTO paneler har afgivet bredere kendelser ved at overveje og afgive kendelser vedrørende spørgsmål, der ikke er absolut nødvendige for sagens løsning, findes i DSU intet krav herom. Appellate Body understøttede dette ræsonnement med henvisning til DSU artikel 3.7, 3.4 samt underforståede begrænsninger i DSU artikel 3.2. Konklusionen blev, at et panel kun behøver at tage stilling til de påstande, der er nødvendige at tage stilling til for at løse ("resolve") konfliktens stridsspørgsmål.²¹⁶

Det er bemærkelsesværdigt, at Appellate Bodys analyse udelukkende fokuserer på DSU artikel 11 og ganske udelader referencer til DSU artikel 7.2. (*om DSU artikel 11 afsnit 8.1*). Ordlyden af DSU artikel 7.2 synes vanskeligt foreneligt med påstanden om, at DSU ikke rummer krav om, at andre spørgsmål end absolut nødvendige behandles. Endvidere skal bemærkes den praktiske relevans af de grundlæggende principper i DSU artikel 3 (*om DSU artikel 3.2 afsnit 11.4.3; om DSU artikel 3.4 og 3.7 afsnit 4.4.3*). Konklusionen er imidlertid klar. Paneler kan nøjes med at analysere spørgsmål, der af dem anses for nødvendige til løsning af konflikten. Til dette skal føjes, at udøvelsen af dette

skøn eventuelt er underlagt Appellate Bodys efterfølgende vurdering (om Appellate Bodys mandat afsnit 9.2).

9.2.3.2 Færdiggørelse af panelets analyse

En konsekvens af panelers udøvelse af procesøkonomi er, at situationer kan opstå, hvor Appellate Body for at kunne træffe en afgørelse er nødsaget til at færdiggøre panelets analyse. I sådanne tilfælde kommer Appellate Body i praksis til at fungere som første instans. Problematikken er knyttet til den manglende mulighed for tilbagevisning til panelet (om Appellate Bodys mandat afsnit 9.2).

I *EC – Poultry* konstaterede Appellate Body, at i visse tilfælde hvor panelets konklusioner var underkendt, var det påkrævet at færdiggøre analysen. Det samme var tilfældet, hvor panelet havde udøvet procesøkonomi.²¹⁷

Sammenhængen med spørgsmålet om procesøkonomi er her åbenbar. Appellate Body har siden fundet et traktatmæssigt fundament for denne praksis.

I *US – Shrimp* konstaterede Appellate Body med henvisning til tidligere eksempler, at det var dens ansvar at færdiggøre analysen. Appellate Body baserede sig 'delvist' på erkendelsen i DSU artikel 3.7 af, at det er et mål at nå en positiv løsning (om positive løsninger afsnit 4.4.3).²¹⁸

I *EC – Asbestos* henvistes til tidligere eksempler på færdiggørelse af panelets analyser sket med henvisning til DSU artikel 3.3 (om DSU artikel 3.3 afsnit 4.4.1).²¹⁹

Appellate Bodys færdiggørelse af panelets analyse er baseret på opfyldelsen af to betingelser. Dels eksistensen af relevante fakta, der enten kan findes i panelets kendelser eller i form af uomtvistede fakta i panelets optegnelser.²²⁰ Dels skal bestemmelserne i panelets analyse og de bestemmelser, hvorunder Appellate Body skulle færdiggøre analysen, danne et logisk sammenhængende hele ("logical continuum").²²¹ Denne sidste betingelse synes at udelukke analyse af en længere række subsidiære påstande.

9.2.3.3 Procesøkonomi og Appellate Body

Under DSU artikel 17.12 er Appellate Body forpligtet til at tage stilling til alle 'stridsspørgsmål' ("issues") rejst under DSU artikel 17.6.

Denne forpligtelse svarer til DSU artikel 7.2, der er rettet til paneler og synes at udelukke Appellate Bodys udøvelse af procesøkonomi (*om DSU artikel 7.2 afsnit 9.2.3.1*). Dette har imidlertid ikke hindret Appellate Body i at udøve procesøkonomi.²²² Dertil kommer, at argumentationen til fordel for udøvelse af procesøkonomi baseret på DSU artikel 3.2, 3.4 samt 3.7 kan overføres direkte på Appellate Body (*om DSU artikel 3.2, 3.4 og 3.7 afsnit 9.2.3.1*).

9.3 Appellproceduren

Under DSU artikel 17.9 påhviler det Appellate Body i konsultation med såvel formanden for Dispute Settlement Body som WTOs “Director-General” at udarbejde arbejdsprocedurer. Disse procedurer findes i “Working Procedures for Appellate Review”.²²³ Under Regel 16(1) heri er Appellate Body Afdelinger kompetente til at vedtage passende procedurer med henblik på løsning af processuelle problemer, der ikke er omfattet af arbejdsprocedurerne, sålænge dette ikke strider mod DSU, de øvrige omfattede aftaler og arbejdsprocedurerne selv.

I dette afsnit skal først på baggrund af DSU og arbejdsprocedurerne præsenteres de formelle krav til påbegyndelsen af en appelsag. Dernæst skitseres forløbet af retsforhandlingerne og endelig redegøres for tidsfrister.

Først skal dog kort gøres rede for forskellige begreber og definitioner i “Working Procedures for Appellate Review”. Udover parter og tredjeparter opererer “Working Procedures for Appellate Review” med yderligere kategorier, nemlig ‘deltagere’ og ‘tredjepartsdeltagere’, der er defineret i Regel 1. Disse kategorier er unikke for arbejdsprocedurerne.

Parter (“parties”) er WTO medlemmer, der klagede eller var indklaget ved panelproceduren. Parter kan blive ‘deltagere’ (“participant”) på fire måder. For det første ved at indgive en “Notice of Appeal” under Regel 20 og derved blive ‘appelerende’ (“Appellant”). For det andet ved at indgive en “Notice of Other Appeal” under Regel 23 og derved blive ‘anden appelende’ (“other appellant”). For det tredje ved at komme med indlæg under Regel 22, hvorved status opnås som ‘appelleret’ (“appellee”). For det fjerde ved at komme med

indlæg under Regel 23(4), der vedrører ‘appellerende’, ‘appelleret’ eller andre parter til konfliktens adgang til at bringe skriftlige indlæg i reaktion på ‘andre appellerendes’ indlæg under Regel 23(3).

Tredjeparter (“third parties”) defineres som WTO medlemmer, der under DSU artikel 10.3 har tilkendegivet, at de betragter sig som tredjeparter. Tredjepartsdeltagere (“third participant”) i en appel er tredjeparter, der har indgivet et skriftligt indlæg under Regel 24(1), eller deltager i den mundtlige høring uanset om vedkommende WTO medlem kommer med mundtlige indlæg eller ej, jf. Regel 24(2) og (4).

9.3.1 Påbegyndelse af en appelsag

I denne del redegøre for de formelle regler for iværksættelse af en appelsag.

9.3.1.1 Appel

Påbegyndelsen af en appelsag er reguleret i Regel 20 i “Working Procedures for Appellate Review”. En appel starter med skriftlig underretning af Dispute Settlement Body i overensstemmelse med DSU artikel 16.4 og samtidig indlevering af “Notice of Appeal” til WTO Sekretariatet. “Notice of Appeal” skal angive titlen på den appellerede panelrapport, navnet på det ‘appellerende’ medlem (“appellant”), kontaktinformationer samt en kort angivelse af appellens karakter. Det sidste punkt inkluderer identifikation af påståede fejl i panelrapportens retlige spørgsmål og panelets fortolkninger (*om Appellate Bodys mandat afsnit 9.2.1*), en liste over de bestemmelser, som panelet bekyldes for at have fejlfortolket eller anvendt forkert samt en vejledende liste over hvilke afsnit af panelrapporten, der indeholder de påståede fejl.

9.3.1.2 Tilslutning til appel

Andre parter fra den oprindelige konflikt kan tilslutte sig en appel som ‘anden appellerende’ og skal i denne egenskab underrette Dispute Settlement Body herom samt indgive en “Notice of Other Appeal” indenfor 12 dage efter indleveringen af “Notice of Appeal”, jf. Regel 23(1). “Notice of Other Appeal” skal angive titlen på den appellerede panelrapport, navnet på ‘anden appellerende’, kontaktinformationer, redegørelse for hvilke stridspunkter vedkommende part ønsker at tilslutte sig samt en kort redegørelse for dels påståede retlige fejl/fejlfor-

tolkninger i panelrapporten, dels identifikation af de i denne sammenhæng relevante retlige bestemmelser, og dels en vejledende liste over relevante afsnit i panelrapporten, jf. Regel 23(2).

9.3.1.3 Ændringer i appellen

Den relevante Appellate Body Afdeling kan på anmodning bemyndige ændringer i “Notice of Appeal” eller “Notice of Other Appeal”, jf. Regel 23*bis*(1). En sådan anmodning skal gives skriftligt og så hurtigt som muligt og skal angive årsagerne til anmodningen samt præcist identificere de foreslåede ændringer, jf. Regel 23*bis*(2). Anmodningen skal fremsendes til de øvrige parter, tredjeparter, deltagere og tredjepartsdeltagere, der alle skal gives mulighed for at kommentere herpå.

Ved afgørelsen af om en anmodning skal imødekommes, skal pågældende Appellate Body Afdeling inddrage flere aspekter. Dette omfatter tidsfristerne i DSU artikel 17.5/SCM artikel 4.9, karakteren og omfanget af ændringen, tidpunktet for anmodningen, årsager til at indholdet af anmodningen ikke indgik fra begyndelsen af appellen samt andre passende overvejelser, jf. Regel 23*bis*(3). Parter, tredjeparter, deltagere og tredjepartsdeltagere skal underrettes om Afdelingens beslutning.

9.3.2 Retsforhandlingerne

Bortset fra sager vedrørende forbudt statsstøtte er alle andre appeller omfattet af reglerne i “Working Procedures for Appellate Review” til hvilke, dette afsnit henviser. Sager vedrørende forbudt statsstøtte under “Agreement on Subsidies and Countervailing Measures” (SCM) Part II er underlagt særskilte frister, jf. Annex I til arbejdsprocedurerne.

Efter indlevering af “Notice of Appeal” skal det ‘appellerende’ medlem under Regel 21(1)-(2) indenfor 7 dage indgive et underskrevet skriftligt indlæg til Sekretariatet og andre parter og tredjeparter. Indlægget skal indeholde dels en præcis angivelse af årsagerne til appellen inklusiv specifikke retligt begrundede beskyldninger om retlige fejl i panelrapporten og panelets retlige fortolkninger, dels en præcis angivelse af hvilke kilder dette støttes på såsom bestemmelser i de omfattede aftaler og andre kilder, dels karakteren af den søgte kendelse. Eventuelle ‘anden appellerende’ WTO medlemmer er underlagt sam-

me bestemmelse, jf. referencen hertil i Regel 23(3), dog med 15 dages frist efter 'appellerende's indlevering af "Notice of Appeal".

Enhver part i en konflikt, der ønsker at tage til genmæle overfor det 'appellerende medlems' beskyldninger rejst under Regel 21 kan indenfor 25 dage indgive et underskrevet skriftligt indlæg til Sekretariatet, det appellerende medlem samt andre parter og tredjeparter, jf. Regel 22(1). Dette indlæg skal indeholde dels en præcis angivelse af grundene til uenighed med det appellerende medlems indlæg, dels en angivelse af accept af eller uenighed med hver af det appellerende medlems påstande, dels en præcis angivelse af hvilke WTO bestemmelser og andre kilder, der anvendes, og endelig en angivelse af hvilken type kendelse, der søges, jf. Regel 22(2).

For så vidt angår tredjeparter rummer Regel 24 tre typer af adgang til procedurerne. For det første kan tredjeparter indenfor 25 dage efter indgivelsen af "Notice of Appeal" indgive et skriftligt indlæg indeholdende begrundelser og retlige argumenter, jf. Regel 24(1). I Regel 24(3) opfordres tredjeparter til at indgive sådanne skriftlige indlæg for at sikre, at deres holdninger tages til efterretning af Afdelingen samt kendes af andre parter og tredjeparter før de mundtlige retsforhandlinger. For det andet kan en tredjepart, der ikke indgiver et skriftligt indlæg indenfor 25 dage underrette Sekretariatet om intentioner med hensyn til at deltage i de mundtlige retsforhandlinger og der komme med et mundtligt indlæg, jf. Regel 24(2). Endelig, for det tredje, kan en tredjepart, der ikke har benyttet en af de to første muligheder, så hurtigt som muligt skriftligt underrette Sekretariatet om, at pågældende tredjepart ønsker at deltage i de mundtlige retsforhandlinger og yderligere anmode om tilladelse til at komme med et mundtligt indlæg, jf. Regel 24(4).

Tilsammen sikrer disse tre dele af regel 24 en ganske omfattende adgang for tredjeparters deltagelse i retsforhandlingerne og besvarelse af spørgsmål, dog med en klart formuleret præference for skriftlige indlæg og en præcisering af, at adgangen til at komme med indlæg under Regel 24(4) er underlagt pågældende Appellate Body Afdelings skøn, jf. Regel 27(3)(a)-(c).

Straks efter iværksættelsen af en appel skal Appellate Body Afdelingen etablere en passende tidsplan under iagttagelse af tidsfristerne i arbejdsprocedurerne, jf. Regel 26(1). Denne tidsplan skal fastlægge præcise datoer for indlevering af dokumenter og om muligt datoen

for de mundtlige retsforhandlinger, jf. Regel 26(2). Kan datoen for de mundtlige retsforhandlinger endnu ikke angives, skal parter, deltagere, tredjeparter, og tredjepartsdeltagere underrettes herom så hurtigt som muligt, jf. Regel 27(2). En kopi af tidsplanen skal straks overgives ‘appellerende’, andre parter samt tredjeparter, jf. Regel 26(3).

Mundtlige retsforhandlinger afholdes i overensstemmelse med Regel 27(1); som hovedregel skal dette ske mellem dag 35 og 45 efter indgivelse af “Notice of Appeal”.

Afdelingen kan på ethvert tidspunkt rette spørgsmål til eller anmode om memoranda fra deltagere eller tredjepartsdeltagere. Dette kan ske skriftligt eller mundtligt og skal indeholde tidsfrister for besvarelse eller indgivelse af memoranda, jf. Regel 28(1). Sådanne spørgsmål, memoranda eller svar herpå skal overgives til andre deltagere eller tredjepartsdeltagere, der skal gives mulighed for at reagere herpå, jf. Regel 28(2). Hvis såvel spørgsmål/anmodninger samt svar/memoranda er tilgængelige før de mundtlige retsforhandlinger skal disse udleveres til tredjeparter, der skal gives mulighed for at reagere herpå, jf. Regel 28(3).

9.3.3 Tidsfrister

Tidsfristerne for appelproceduren findes i DSU artikel 17.5 og i “Agreement on Subsidies and Countervailing Measures” (SCM) artikel 4.9. Den generelle regel er, at tidsrummet fra den dag en af konfliktens parter formelt indgiver appel til den dag, hvor Appellate Body cirkulerer sin rapport, ikke skal overstige 60 dage. Under SCM aftalen er dette tidsrum 30 dage. Begge bestemmelser rummer en subsidiær mulighed for, at Appellate Body, hvis det findes, at de 60/30 dage ikke kan overholdes, skriftligt kan informere Dispute Settlement Body om årsagerne til forsinkelsen samt angive et nyt tidsestimat, der dog ikke må medføre, at retshandlingerne ikke øges med mere end 30 dage.

I hastesager inklusive sager om forgængelige varer skal Appellate Body tage højde herfor ved fastlæggelsen af sit tidsskema, jf. DSU artikel 17.5 og 4.9.

I exceptionelle tilfælde er Appellate Body afdelinger bemyndiget til at ændre frister for indlevering af dokumenter eller dato for mundtlige retsforhandlinger, jf. “Working Procedures for Appellate Review”, Regel 16(2). Dette skal ske på anmodning af parter, deltagere, tredjeparter eller tredjepartsdeltagere. Dette omfatter situationen, hvor

striks overholdelse af tidsfrister vil medføre udtalt uretfærdighed (“manifest unfairness”). Bevilges ændringen, skal øvrige parter, delta-
gere, tredjeparter og tredjepartsdeltagere underrettes.

Med hensyn til udregningen af tidsfrister præciseres i Regel 17(1), at den dag en specificeret tidsperiode i DSU eller de heraf omfattede aftaler starter, ikke skal medregnes. Den sidste dag i en periode skal medregnes dog under iagttagelse af særlige regler, der tager højde for udløb af tidsfrister på dage, der ikke er arbejdsdage (*om hurtig løsning af konflikter afsnit 4.4.1*).

Ved manglende overholdelse af tidsfrister eller manglende fremmøde ved de mundtlige retsforhandlinger kan Afdelingen af Appellate Body efter høring af deltagerne komme med en passende kendelse. Dette inkluderer kompetence til at afvise appellen, jf. Regel 29.

Efter cirkulation af appelrapporten skal denne vedtages af Dispute Settlement Body indenfor 30 dage (*om vedtagelse af appelrapporter i Dispute Settlement Body afsnit 11.1.2; om overordnede tidsrammer for panel- og appelproceduren afsnit 11.6*).

Litteratur

Appellate Bodys **mandat**: Voon & Yanovich, *The Facts Aside: The Limitation of WTO Appeals to Issues of Law* (2006), Journal of World Trade, Vol.40(2). Om den manglende mulighed for **tilbagevisning** til panelet Waincymer, *Reformulated Gasoline under Reformulated WTO Dispute Settlement Procedures: Pulling Pandora out of a Chapeau* (1996), Michigan Journal of International Law, Vol.18; Palmetier, *The WTO Appellate Body Needs Remand Authority* (1998), Journal of World Trade, Vol.32(1). Om Appellate Bodys **færdiggørelse af pane-
lers analyser** Cone, *The Appellate Body, the Protection of Sea Turtles and the Technique of “Completing the Analysis”* (1999), Journal of World Trade, Vol.33(2). Vurdering af **Appellate Bodys virke** i: Steger & Hainsworth (1998), *World Trade Organization Dispute Settlement: The First Three Years*, Journal of International Economic Law 1(2); Stewart & Burr (1998), *The WTO’s First Two and a Half Years of Dispute Resolution*, North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation, Vol. 23; Behboodi, *Legal Reasoning and the International Law of Trade – First Steps of the Appellate Body of*

the WTO (1998), *Journal of World Trade*, Vol. 32(4); Vermulst, Mavroidis & Waer, *The Functioning of the Appellate Body After Four Years – Towards Rule Integrity* (1999), *Journal of World Trade*, Vol. 33(2); Ehlermann, *Six Years on the Bench of the “World Trade Court”* (2002), *Journal of World Trade*, Vol. 36(4); McCall Smith, *WTO Dispute Settlement: the politics of procedure in Appellate Body rulings* (2002), *World Trade Review*, Vol.2:1; Ehlermann, *Experiences from the WTO Appellate Body* (2003), *Texas International Law Journal*, Vol. 38; Krikorian, *Planes, Trains and Automobiles* (2005), *Journal of International Economic Law*, Vol.8(4).

Kapitel 10

Panel- og appelrapporter

Generelt redegøres i dette kapitel for strukturen af resultatet af paneler og Appellate Bodys arbejde. Kapitlet er en logisk forlængelse af de to foregående kapitler. Første afsnit søger at udrede betydningen af og forholdet mellem en række begreber, der findes i de judicielle organers praksis samt i såvel GATT artikel XXIII som DSU. I kapitlets andet afsnit redegøres kort for paneler og Appellate Bodys konklusioner. I tredje afsnit præsenteres forpligtelsen for paneler og Appellate Body til at komme med nærmere angivne anbefalinger. Endelig diskuteres i fjerde afsnit panel og Appellate Bodys mulighed for at komme med forslag til implementering af givne anbefalinger.

10.1 Kendelser, anbefalinger, analyser og forslag

I GATT artikel XXIII, DSU samt panel- og appelrapporter optræder flere begreber, der hverken er klart defineret eller afgrænset i forhold til hinanden. I første del af dette afsnit præsenteres begreberne 'kendelse', 'anbefaling', 'forslag' og 'konklusioner' som anvendt i traktatgrundlaget og i de judicielle organers praksis. I anden del redegøres kort for strukturen i panel- og appelrapporter. Afsnittets tredje del omhandler en forvirring i begreberne, der er et resultat af et sammenstød mellem GATT praksis, reglerne i DSU samt Appellate Body praksis. Endelig diskuteres i fjerde del problemer forbundet med det ændrede forhold mellem judicielle organer og Dispute Settlement Body.

10.1.1 Præsentation af de grundlæggende begreber

Under GATT artikel XXIII:2 kunne DE KONTRAHERENDE PARTER, efter at have undersøgt sager henvist til dem, give en anbefaling ("recommendation") eller afgive en kendelse ("ruling"), alt efter hvad der var passende. Det er ikke ganske klart, hvad forskellen er på de to reaktionstyper. Forskellen kan i GATT sammenhæng have beroet på, om der var tale om retlige konklusioner, eller om sigtet var at opnå en tilfredsstillende løsning. I sin rapport til DE KON-

TRAHERENDE PARTER ville et GATT panel samle sine analyser under overskriften kendelser (“findings”) afsluttet af konklusion(er) (“conclusions”) og på denne baggrund anbefale (“recommend”), at DE KONTRAHERENDE PARTER anmodede de involverede parter om at bringe GATT stridige foranstaltninger i overensstemmelse med GATT forpligtelser. Til tider har sådanne anbefalinger også foreslået specifik adfærd (“suggestions”). Denne noget kringlede procedure var nødvendiggjort af GATT panelernes underordnelse til DE KONTRAHERENDE PARTER (*om forholdet mellem paneler og DE KONTRAHERENDE PARTER se afsnit 2.1.3.1 og 3.1.4*).

Under DSU artikel 2.1 er Dispute Settlement Body kompetent på den ene side til at vedtage panel- og appelrapporter og på den anden side til at overvåge implementering af anbefalinger og kendelser. Mere præcist forudsætter såvel DSU artikel 3.2 som DSU artikel 3.4, at Dispute Settlement Body kan komme med ‘anbefalinger’ (“recommendations”) og afgive ‘kendelser’ (“rulings”). Kompetencen til at komme med anbefalinger og afgive kendelser er stadig reguleret under GATT artikel XXIII:2, jf. DSU artikel 3.1.

Paneler og Appellate Body kan ifølge DSU artikel 19.1 komme med ‘anbefalinger’ (“recommendations”) samt foreslå implementeringsmåder (“suggestions”).

10.1.2 Panel- og appelrapporters struktur

I panelrapporter anvendes ‘kendelser’ (“findings”) som betegnelse for panelets retlige analyser, der efterfølges af ‘konklusioner’ (“conclusions”) samt ‘anbefalinger’ (“recommendations”) og eventuelt forslag til implementeringsskridt (“suggestions”).

I appelrapporter optræder de retlige analyser under overskriften ‘stridsspørgsmål’ (“issues”), som er afledt af DSU artikel 17.12 (*om DSU artikel 17.12 afsnit 9.2.3.3*) og opsummeres under afsnittet ‘kendelser og konklusioner’ (“findings and conclusions”) efterfulgt af ‘anbefalinger’ (“recommendations”) og eventuelt ‘forslag’ til implementering (“suggestions”).

I DSU artikel 19.1 er det præciseret, at i tilfælde af WTO inkonsistens skal paneler og Appellate Body anbefale, at pågældende foranstaltning bringes i overensstemmelse med WTO forpligtelser (*om anbefalinger afsnit 10.3*). Forslag til implementering er en skønsmæssig beføjelse (*om forslag til implementering afsnit 10.4*). Endelig henviser

DSU artikel 19.2 til “findings” og anbefalinger i sin konstatering af, at hverken paneler eller Appellate Body kan føje til eller formindske WTO forpligtelser (*om begrænsninger pålagt paneler og Appellate Body afsnit 11.4.4*).

10.1.3 Begrebsforvirring

Det er umiddelbart uproblematisk, at paneler og Appellate Body anvender to forskellige begreber til at betegne deres analyser (“findings” og “issues”). Panelers brug af “findings” beror på GATT tradition. Det er sandsynligt, at Appellate Body har villet adskille sig herfra for at understrege sin selvstændige karakter. Det hjælper dog ikke på klarheden, at Appellate Body i sit konkluderende afsnit anvender “findings” sammen med konklusioner, hvor paneler nøjes med at konkludere, men heller ikke denne divergens er umiddelbart af den store praktiske betydning.

Problemer opstår dog, når den meget forskellige anvendelse af “findings” holdes op mod DSU artikel 19.2. Det er af væsentlig betydning, om forbuddet mod at føje til eller trække fra WTO forpligtelser, der følger af DSU artikel 19.2, vedrører hele analysen eller kun det endelige konkluderende afsnit. Da formuleringen af DSU artikel 19.2 er sket på baggrund af erfaringerne i GATT, anser jeg det som mest sandsynligt, at intentionen med forbuddet har været at lade hele analysen være omfattet samt, at dette gælder både panel- og appelrapporter.

10.1.4 Forholdet til Dispute Settlement Body

Det næste problem er affødt af de ændrede vedtagelsesprocedurer og det deraf ændrede forhold mellem de judicielle og de politiske organer (*om forholdet mellem judicielle og politiske organer afsnit 2.1.3.1 og 3.1.4*). Hvor et GATT panel ville anbefale DE KONTRAHERENDE PARTER en bestemt adfærd, er WTO anbefalinger rettet til konfliktens parter. Dispute Settlement Body fungerer i denne sammenhæng som en formel blåstempling af panelets/Appellate Bodys anbefalinger/forslag. På denne baggrund er henvisningen i DSU artikel 3.2 til Dispute Settlement Bodys ‘anbefalinger og kendelser’ reelt blot en henvisning til panelets/Appellate Bodys ‘konklusioner og anbefalinger’. Det er ikke klart, om eventuelle forslag under DSU artikel 19.1 tillige er omfattet, men det er de antageligvis.

I *US – Shirts & Blouses* fandt Appellate Body, at DSU artikel 3.2 bandt paneler og Appellate Body.²²⁴ Tilsvarende men dog mere korrekt fandt Appellate Body i *India – Patent*, at DSU artikel 3.2 og 19.2 taler for sig selv og utvivlsomt binder paneler og Appellate Body.²²⁵ At grænsen mellem panel/Appellate Body ‘anbefalinger’ og Dispute Settlement Bodys ‘anbefalinger og kendelser’ stadig ikke er ganske klar for Appellate Body fremgår af *US – Softwood Lumber (DSU 21.5 – Canada)*, hvor det påpeges, at ‘anbefalinger og kendelser’ (“recommendations and rulings”) findes i den oprindelige rapport og i samme forbindelse i en fodnote henviser til DSU artikel 19.1. Kort efter henviser Appellate Body til, at det oprindelige panel kom med de oprindelige anbefalinger og afsagde de oprindelige kendelser (“recommendations and rulings”).²²⁶

På denne baggrund kan man næppe bebrejdes forvirring. Afgørende er det dog, at disse udtalelser viser, at der reelt ikke er forskel på panelets og Appellate Body ‘anbefalinger’ og eventuelle forslag og Dispute Settlement Bodys ‘anbefalinger og kendelser’.

10.2 Konklusioner

Dette afsnit beskriver panelers såvel som Appellate Bodys konklusioner.

10.2.1 Panelets konklusioner

Som afslutningen på panelets analyser vil en panelrapport mod slutningen rumme panelets konklusioner i forhold til omstridte elementer i konflikten med angivelse af, hvorvidt de omtvistede foranstaltninger strider mod en eller flere bestemmelser i de af WTO omfattede aftaler.

10.2.2 Appellate Bodys konklusioner

I Appellate Body rapporter vil denne afslutning på analyserne på grund af Appellate Bodys mandat i forhold til panelets håndtering af konflikten ofte tage sig anderledes ud. I tillæg til 2. instans vurdering af forhold der henhører under den egentlige konflikt, tager Appellate Body således også ofte stilling til spørgsmål vedrørende panelets udførelse af sit mandat (*om DSU artikel 11 afsnit 8.1.1 og afsnit 9.2.1*). Dette kan omfatte en række forskellige spørgsmål.

Hyppigt forekommende i praksis er Appellate Body analyser og vurdering af panelets fortolkning af sit konkrete mandat under “terms of reference” i henhold til DSU artikel 7, panelets konklusioner vedrørende vigtigheden og de retlige virkninger af konsultationer, om panelet har behandlet alle rejste spørgsmål som foreskrevet i DSU artikel 7.2, panelets vurdering af forskellige WTO aftalers indbyrdes forhold (herunder også konflikthåndteringsregler i forskellige aftaler), spørgsmål relateret til panelets placering af bevisbyrde, panelets vægtning af beviser, panelets eksplicite eller implicite opfattelse af vægten af tidligere GATT/WTO afgørelser, panelets fortolkning og anvendelse af traditionelle GATT/WTO doktriner såsom vurdering af lovgivning som sådan, brug af den korrekte traditionelle analytiske model i “non-violation” klager, og den retlige betydning af omtvistede foranstaltningers faktiske indvirkning på handelen. Dertil kommer Appellate Body analyser og vurdering af spørgsmål om, hvorvidt panelet har foretaget en objektiv vurdering (“objective assessment”) under DSU artikel 11, om panelet korrekt har forvaltet kompetencen under DSU artikel 13 til at indhente yderligere information, om panelrapporten opfylder kravene til at angive faktuelle konklusioner, anvendeligheden af relevante bestemmelser og det grundlæggende rationale, der ligger til grund for kendelser og anbefalinger som påkrævet i DSU artikel 12.7, om panelet kommer med de korrekte anbefalinger under DSU artikel 19.1.

Appelrapporter vil derfor, tillige med konklusioner på omtvistede spørgsmål i den egentlige konflikt, ofte også indeholde konklusioner vedrørende panelets håndtering af panelproceduren.

10.3 Anbefalinger

Når et panel/Appellate Body i en rapport finder en klage berettiget er panelet/Appellate Body forpligtet til at komme med en passende anbefaling, der skal afspejle typen af klagen.

10.3.1 I forhold til “violation” klager

Når et panel eller Appellate Body i forhold til en “violation” klage konkluderer, at en omtvistet foranstaltning ikke stemmer overens med en eller flere forpligtelse(r) under de af WTO omfattede aftaler, er det hovedreglen, at panelet/Appellate Body er forpligtet til at anbefale (“recommend”), at medlemmet, til hvilket anbefalingen er rettet, bringer pågældende foranstaltning i overensstemmelse med WTO forpligtelserne, jf. DSU artikel 19.1.

I situationer, hvor panelet/Appellate Body finder, at en omtvistet støtte udgør en forbudt statsstøtte under Part II “Agreement on Subsidies and Countervailing Measures” (SCM), består forpligtelsen for panelet/Appellate Body dels af en pligt til at anbefale, at den ulovlige støtte skal trækkes tilbage uden forsinkelse og dels til at angive et tidsrum indenfor hvilket, tilbagetrækning skal være sket, jf. SCM artikel 4.7. Det skal understreges her, at denne pligt til at anbefalingen også rummer en bindende angivelse af et tidsrum er enestående for netop SCM artikel 4.7.

I *Australia – Automotive Leather (DSU 21.5 – US)* konkluderede panelet, at tilbagetrækning af ulovlig statsstøtte indbefattede retrospektiv handling såsom begunstigede virksomheders tilbagebetaling af ulovlig støtte.²²⁷

10.3.2 I forhold til “non-violation” klager

Indholdet af anbefalinger i forhold til succesfulde “non-violation” klager er reguleret af DSU artikel 26.1(b) (om “non-violation” klager afsnit 7.2.2 og 7.3.2). I disse tilfælde hviler der ingen pligt på det indklagede medlem til at trække den omtvistede foranstaltning tilbage. I overensstemmelse hermed skal panelet/Appellate Body, i stedet for tilbagetrækning af den omtvistede foranstaltning, anbefale, at de implicerede medlemmer foretager en gensidigt tilfredsstillende justering (om tilfredsstillende justering afsnit 4.4.4).

General Agreement on Trade in Services (GATS) aftalen indeholder specielle regler, der vedrører succesfulde “non-violation” klager. I GATS sammenhæng er løsning af konflikten gennem opnåelse af en gensidigt tilfredsstillende justering udtrykkeligt formuleret som en ret tilfaldende det klagende medlem, jf. GATS artikel XXIII:3, og det er yderligere udtrykkeligt præciseret, at dette kan indebære modifikation eller tilbagetrækning af den omtvistede foranstaltning (om gensidigt tilfredsstillende løsninger afsnit 4.4.3).

Med hensyn til opnåelse af en gensidigt tilfredsstillende justering henviser GATS artikel XXIII:3 til GATS artikel XXI:2. GATS artikel XXI regulerer generelt situationer, hvor et medlem foreslår en ændring eller en tilbagetrækning af “commitments” i sin GATS “Schedule”. Når sådanne ændringer af en “Schedule” kan påvirke andre medlemmers fordele under GATS aftalen, giver GATS artikel XXI:2 disse påvirkede medlemmer en ret til forhandlinger med henblik på

at opnå en hvilken som helst (“any”) nødvendig kompenserende justering på mestbegünstiget (“most-favoured-nation”) basis.

Det er selve forhandlingen og ikke resultatet heraf, der definerer det påvirkede medlems ret og det modificerende medlems korresponderende pligt. I både forhandling og den endelige aftale om kompenserende justering er parterne dog forpligtet til at stræbe efter at opretholde et niveau for gensidigt fordelagtige forpligtelser (“commitments”) i deres respektive “Schedules”, der ikke er mindre favorabelt end niveauet før forhandlingerne. Igen skal det bemærkes, at pligten der hviler på de forhandlende parter er begrænset og formentlig ikke strækker sig videre end til en ‘stræben’ efter at opretholde et vist minimumsniveau for “commitments». Det er dog klart, at intentionen er at søge at undgå, at det samlede niveau for “commitments” indeholdt i medlemmernes GATS “Schedules” ikke sænkes.

10.3.3 I forhold til “situation” klager

“Situation” klager er reguleret i DSU artikel 26.2 (*om “situation” klager afsnit 7.2.3*), der ikke udtrykkeligt opstiller nogen rammer for indholdet af anbefalinger i forhold til succesfulde klager af denne type. Dette betyder dog ikke, at paneler har frie hænder i forhold til anbefalinger, idet enkelte elementer i DSU artikel 26.2 kan kaste lys over spillerummet herfor.

For det første er det udtrykkeligt angivet, at “situation” klager ikke kan omfatte situationer, der falder under “violation” og “non-violation”. Begge disse andre situationer vedrører medlemmers anvendelse af foranstaltninger det være sig i strid med WTO forpligtelser, eller blot med det resultat, at ellers tilkommende fordele udslettes eller svækkes. Tilsammen synes dette at omfatte enhver anvendelse af foranstaltninger og som en konsekvens heraf, må det antages, at “situation” klager netop ikke vedrører anvendelse af foranstaltninger. En succesfuld “situation” klage vil derfor vedrøre en situation, der ikke direkte kan korrigeres af de implicerede parter gennem ændringer eller tilbagetrækning af foranstaltninger. I så fald er det lidet meningsfuldt at anbefale parterne handling af denne karakter. Dette understøttes af DSU artikel 26.2(b), der, i fald en konflikt rummer elementer af både “violation”/“non-violation” og “situation” karakter, forpligter panelet til at adskille disse elementer i separate rapporter.

I relation til disse typer af klager hviler der derfor næppe nogen

pligt på panelet til at komme med anbefalinger. Det er uafklaret om paneler derved også er afskåret fra på egen hånd at komme med anbefalinger. Tre muligheder for en sådan kompetence kan tænkes. For det første, at panelet, i lyset af at "situation" klager er af en exceptionel karakter, af egen drift kommer med anbefalinger. For det andet, at anbefalinger kunne tænkes omfattet af panelets mandat som defineret i "terms of reference" under DSU artikel 7. For det tredje, at en anbefaling falder under kompetencen under DSU artikel 19.1 til at foreslå, hvorledes en anbefalingen kan implementeres (*om forslag til implementering afsnit 10.4*). Denne sidste mulighed har dog den oplagte svaghed, at det i lyset af den manglende pligt til at komme med anbefalinger, ville være nødvendigt at bortfortolke bestemmelsens sammenkobling mellem 'anbefalinger' og eventuelle forslag til, hvorledes disse kunne implementeres.

10.4 Forslag til implementering af anbefalinger

Som supplement til den pligt til at komme med anbefalinger, der hviler på paneler/Appellate Body, rummer DSU artikel 19.1 tillige en bemyndigelse til at foreslå, hvorledes den givne anbefaling kan implementeres. Udover ganske generelt at bemyndige sådanne forslag giver bestemmelsen ingen vejledning. For det første er det oplagt, at bestemmelsen indeholder en bemyndigelse af paneler/Appellate Body til at komme med forslag efter eget skøn.

I *US – Stainless Steel (AD Measures)* bemærkede panelet udtrykkeligt, at 'bemyndigelse' ikke betyder, at panelet skal eller bør komme med forslag.²²⁸

For det andet er de retlige konsekvenser af en eventuel udøvelse af dette skøn uklare. Da bemyndigelsen ikke strækker sig videre end til at komme med forslag, er forslaget ikke bindende for det medlem, til hvem det er rettet.

I voldgiften *US – CSDOA (DSU 21.3(c))* konstaterede voldgiftsretten, at uanset, at et forslag kunne udgøre et brugbart bidrag til den nationale beslutningsproces, ville dette ikke påvirke det veletablerede princip, at

valget af implementeringsmetode er det implementerende medlems prærogativ.²²⁹

Omvendt fremgår det heller ikke af DSU artikel 19.1, hvad konsekvensen af at følge et sådant forslag er eller kunne være. En konsekvens kunne være, at et medlem, der følger et sådant forslag, herved ville udelukke efterfølgende klager vedrørende ikke-implementering eller mangelfuld implementering under DSU artikel 21.5.

Dette blev dog udelukket af panelet i *Guatemala – Cement* med henvisning til, at DSU artikel 21.3 foreskriver, at et implementerende WTO medlem skal informere Dispute Settlement Body om sine intentioner i denne retning.²³⁰

Vægten lægges alene på det implementerende medlems egne intentioner. Nok foreskriver DSU artikel 3.4, 3.5 og 3.7, at løsninger på konflikter skal være WTO konsistente (*om DSU artikel 3.4, 3.5 og 3.7 afsnit 4.4.3*), men Appellate Body har mandat til at granske de forskellige aspekter af panelets arbejde. Appellate Body vil således vanskeligt kunne undslå sig for at vurdere lovligheden af et panels forslag til implementering af deres anbefaling, hvis en af parterne anmoder herom. Panelets holdning i *Guatemala – Cement* kan udstrækkes til også at omfatte appelrapporter (*om Appellate Bodys kompetence til at vurdere juridiske aspekter af panelets arbejde afsnit 9.2.1*).

Spørgsmålet kan også være relevant i eventuel voldgift til bestemmelse af et rimeligt tidsrum til implementering under DSU artikel 21.3(c), især hvis panelet/Appellate Bodys forslag gik på implementering via lovgivning fremfor f.eks administrative implementering. I denne sammenhæng er det dog det implementerende medlems beslutning om valg af implementeringsmetode, der er det afgørende, og ikke hvorvidt dette valg oprindeligt blev foreslået af panelet/Appellate Body (*om konsekvenser af valg af implementeringsmåde afsnit 12.1.3*).

I tråd hermed fandt voldgiftsretten i *Canada – Pharmaceutical Patents* (DSU 21.3(c)), at voldgift under DSU artikel 21.3 (c) kun beskæftigede sig med spørgsmålet om, hvornår implementering skal finde sted, ikke hvad implementering indebærer eller eventuelle tvivlsspørgsmål relateret hertil.²³¹

I praksis er bemyndigelsen til at foreslå hvorledes implementering kan ske kun sjældent blevet udnyttet.

I *US – CDSOA* anerkendte panelet, at der potentielt kunne være en række forskellige implementeringsmetoder, men fandt det svært at forestille sig en mere passende eller effektiv metode end tilbagetrækning af den omhandlede foranstaltning.²³² I *Argentina – Poultry* fandt panelet på baggrund af naturen og omfanget af krænkelsen, at tilbagetrækning af den omtvistede foranstaltning var den eneste mulighed for implementering.²³³ Et tredje eksempel kan findes i *India – Agricultural Products*, hvor panelet henviste til WTO Præambelens reference til udviklingslandenes særlige behov, handelsliberaliserings særlige sårbarhed i forhold til betalingsbalanceproblemer og problemer med intern tilpasning. På denne baggrund foreslog panelet, at det rimelige tidsrum til implementering, som Indien er berettiget til under DSU artikel 21.3, eventuelt kunne overskride de maksimalt 15 måneder, denne bestemmelse nævner som rettesnor. I denne forbindelse henviste panelet endvidere til adgangen til at tage særlig hensyn i forhold til udviklingslande indeholdt i DSU artikel 21.2.²³⁴

I *EC – Bananas (DSU 21.5 – ECU)* fastslog panelet først, at også DSU artikel 21.5 paneler havde kompetence til at komme med forslag under DSU artikel 19.1. Sidenhen fandt panelet det passende at komme med et forslag med henblik på straks at bringe konflikten til ende. Dette var udtrykkeligt begrundet i et kun delvist succesfuldt implementeringsforsøg.²³⁵

Langt de fleste rapporter overvejer ikke spørgsmålet, og de fleste af dem, der gør det, når som oftest frem til enten, at valget af implementeringsmetode hviler på et implementerende medlem eller afstår fra at komme med anbefalinger i lyset af antallet af mulige metoder.²³⁶

Litteratur

Om kendelser og anbefalinger Jackson, *World Trade and the Law of GATT* (1969), p.184; White, *Note on the Effectiveness of Decisions Adopted by the Contracting Parties to the General Agreement on Tariffs and Trade* (1971), i Schwebel, *The Effectiveness of International Decisions*; Kuijper, *Some Institutional Issues Presently Before the WTO* (2002), i Kennedy & Southwick (eds.), *The Political Economy of International Trade Law – Essays in Honour of Robert E. Hudec*. Om pane-

lers forslag til implementering Waincymer, *Settlement of Disputes Within the World Trade Organization: A Guide to the Jurisprudence* (2001), World Economy, Vol.24(9).

Kapitel 11

Politisk efterspil – vedtagelse af judicielle rapporter

I GATT systemet var panelers rolle at hjælpe DE KONTRAHERENDE PARTER med at løse konflikter. Paneler var såvel formelt som reelt underlagt de politiske organer. I WTO er panelers rolle at hjælpe Dispute Settlement Body med at løse konflikter. Appellate Body har en lignende funktion men afledt af panelets. Formelt er de judicielle dele af konfliktløsning stadig underlagt politisk kontrol. Reelt betyder WTO reglerne for vedtagelse af panel og appelrapporter, at balancen mellem de politiske og de judicielle organer er rykket (*om balancen mellem politiske og judicielle organer afsnit 3.1.4*).

Dette kapitel beskæftiger sig med reglerne for det politiske efterspil, når panelet/Appellate Body har færdiggjort sin rapport. I første afsnit præsenteres DSUs regler for vedtagelse af rapporter. Andet afsnit redegør for retlige konsekvenser af Dispute Settlement Bodys vedtagelse af panel- og appelrapporter. Tredje afsnit berører WTO medlemmers muligheder for at tilkendegive meninger om panel- og appelrapporter. Fjerde afsnit præciserer en række bestemmelser, der tjener til at begrænse spillerummet for retsskabelse gennem brug af konfliktløsningssystemets judicielle dele. I afsnit fem beskrives forpligtelsen hvilende på Dispute Settlement Body til at overvåge implementering af anbefalinger og kendelser i vedtagne panel- og appelrapporter. Endelig redegøres i afsnit seks for de overordnede tidsrammer for konfliktløsning.

11.1 Vedtagelse af rapporter

I GATT systemet skulle panelrapporter vedtages med konsensus ved en almindelig beslutning i Rådet (*om vedtagelse af GATT panelrapporter afsnit 2.1.3.1*). Med WTO er vedtaget nye regler, der specifikt vedrører vedtagelse af panel og appelrapporter. Disse bestemmelser er genstand for afsnittets to første dele. I tredje del redegøres til

sammenligning for procedurer for iværksættelse og afslutning af voldgift.

11.1.1 Panelrapporter

En panelrapport skal vedtages på et møde i Dispute Settlement Body, medmindre der er konsensus imod vedtagelsen, eller rapporten appelleres, jf. DSU artikel 16.4. Dette gælder også panelrapporter vedrørende statsstøtte omfattet af Afsnit II og III i "Agreement on Subsidies and Countervailing Measures" (SCM), jf. SCM artikel 4.8 og 7.6. Appelleres panelrapporten, skal den først bringes for Dispute Settlement Body med henblik på vedtagelse efter færdiggørelse af appelrapporten, jf. DSU artikel 16.4. Det bemærkes som et kuriosum, at i modsætning til appelrapporter skal vedtagelsen af panelrapporten, ifølge ordlyden ikke være ubetinget. Dette har formentlig ingen selvstændig betydning (*om den retlige konsekvens af vedtagelse afsnit 11.2.1*).

Forelæggelsen af panelrapporten for Dispute Settlement Body med henblik på vedtagelse skal ske i tidsrummet fra 20 til 60 dage fra rapportens cirkulation til WTO medlemmerne, jf. DSU artikel 16.1 og 16.4 (*om begrundelsen for denne tidsramme afsnit 11.3.1*). I en fodnote præciseres det, at ifald, der ikke er planlagt et møde i Dispute Settlement Body indenfor dette tidsrum skal et sådant alligevel afholdes med henblik på vedtagelse af panelrapporten. Med hensyn til klager vedrørende Afsnit II og III i "Agreement on Subsidies and Countervailing Measures" (SCM) er fristen for vedtagelse 30 dage, jf. SCM artikel 4.9 og 7.6. Sammenholdt med DSU artikel 16.1 må dette betyde, at panelrapporter vedrørende SCM afsnit II og III skal forelægges for Dispute Settlement Body mellem 20 og 30 dage fra deres cirkulation, uanset om et møde er planlagt i dette tidsrum.

Med hensyn til panelrapporter under DSU artikel 21.5 er de væsentligste forskelle i forhold til 'almindelige' panelrapporter, de korte tidsfrister og det specielle mandat (*om DSU artikel 21.5 afsnit 12.2*). Da dette ikke berører selve vedtagelse af DSU artikel 21.5 panelrapporter er denne situation tillige omfattet af DSU artikel 16.²³⁷

11.1.2 Appelrapporter

En appelrapport skal vedtages på et møde i Dispute Settlement Body indenfor 30 dage efter dens cirkulation til WTO medlemmerne, jf.

DSU artikel 17.14. Ifølge denne bestemmelse skal rapporten accepteres ubetinget af konfliktens parter. Samme regler gælder for rapporter vedrørende Afsnit II og III i “Agreement on Subsidies and Countervailing Measures” (SCM), dog er fristen her 20 dage, jf. SCM artikel 4.9 og 7.7.

Igen præciserer en fodnote, at ifald intet møde er planlagt for Dispute Settlement Body indenfor det angivne tidsrum, skal et sådant alligevel afholdes.

Disse bestemmelser regulerer også vedtagelsen af appelrapporter under DSU artikel 21.5 (*se begrundelsen afsnit 11.1.1 in fine*).

11.1.3 Voldgiftskendelser

Situationen er en lidt anden ved voldgiftskendelser. I det følgende præsenteres reglerne for voldgift med fokus på procedurerne for iværksættelse og et eventuelt politisk efterspil.

11.1.3.1 Rimeligt tidsrum til implementering

Under DSU artikel 21.3(c) kan et rimeligt tidsrum til implementering af Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser i sidste instans bestemmes gennem voldgift (*om DSU artikel 21.3(c) voldgift afsnit 12.1.3.3*).

Intet i denne bestemmelse indikerer, at adgangen til voldgift er betinget af, at en beslutning træffes af Dispute Settlement Body. Tværtimod er DSU artikel 21.3(c) voldgift formuleret som en ret, der tilkommer det implementerende medlem efter anmodning. Tilsvarende er bestemmelsen tavs i forhold til, om voldgiftskendelsen skal vedtages af Dispute Settlement Body.

11.1.3.2 Foreslået suspension

DSU artikel 22.6-7 giver mulighed for ved voldgift at få prøvet afgrænsede spørgsmål relateret til suspension af koncessioner eller andre forpligtelser (*om afgørelse af niveau for suspension ved voldgift afsnit 13.2.4*).

Under denne bestemmelse er adgangen til voldgift en ret, der tilkommer parten i modtagerenden af den foreslåede suspension. Dette betyder, at DSU artikel 22.6-7 voldgift ikke er betinget af en beslutning af Dispute Settlement Body, men skal iværksættes efter anmodning af pågældende part. Når voldgiftskendelsen foreligger, skal Dis-

pute Settlement Body hurtigt oplyses herom. Parallelt med situationen hvor suspension bemyndiges uden rekurs til voldgift, skal Dispute Settlement Body bemyndige suspension i overensstemmelse med voldgiftskendelsen, hvis anmodet herom og medmindre, der er konsensus i Dispute Settlement Body imod.

11.1.3.3 Alternativ konfliktløsning

Under DSU artikel 25 kan WTO medlemmer ty til voldgift som alternativt konfliktløsningsmiddel i klart definerede situationer (*om DSU artikel 25 afsnit 14.2.1*).

Dispute Settlement Body er ikke involveret i iværksættelsen af disse procedurer, dog skal de øvrige medlemmer underrettes herom. Parternes aftale om at ty til DSU artikel 25 voldgift forudsættes også i tilfælde, hvor voldgiften anvendes i stedet for rettigheidsbaseret voldgift såsom DSU artikel 21.3(c) og DSU 22.6-7, jf. DSU artikel 25.2. I disse tilfælde påvirkes den grundlæggende ret til voldgift under DSU artikel 21.3(c) og 22.6-7 ikke af, om alternative procedurer forsøges anvendt. Dispute Settlement Body og relevante Råd/komiteer skal underrettes om voldgiftskendelsen, jf. DSU artikel 25.3.

11.1.3.4 GATS artikel XXI:3 og XXII:3

Under General Agreement on Trade in Services (GATS) artikel XXI:3 kan et WTO medlem få fastlagt niveauet for compensation til udligning af effekten af et andet medlems modifikationer af sin "Schedule" (*om voldgift under GATS afsnit 14.2.2*).

Det WTO medlem, der vil blive påvirket af et andet medlems modifikationer, kan henvise spørgsmålet om compensation til voldgift ved udløbet af tidsrummet afsat til forhandlinger, jf. GATS artikel XXI:3(a). Udøvelsen af denne ret forudsætter ikke handling fra Dispute Settlement Body eller andre politiske organer. Voldgiftskendelsen skal ikke vedtages af Dispute Settlement Body.

Ifølge GATS artikel XXII:3 kan visse spørgsmål relateret til ikke-diskrimination og dobbeltbeskatningsoverenskomster henvises til voldgift. Ved uenighed mellem WTO medlemmer om, hvorvidt en given foranstaltning falder indenfor anvendelsesområdet for en sådan overenskomst, kan sagen bringes for Rådet for GATS (*om voldgift under GATS afsnit 14.2.2*).

For sådanne overenskomster ikrafttrådt før WTO gælder, at begge

sider i konflikten skal samtykke. For senere overenskomster har hver part en sådan ret uafhængigt af den anden, jf. fodnote 11 til GATS artikel XXII:3. Rådet er forpligtet til at henvise sagen til voldgift.

11.2 Retlig konsekvens af vedtagelse

Når en panel- eller appelrapport er fremlagt for og vedtaget af Dispute Settlement Body er den umiddelbare retlige konsekvens, at det indklagede WTO medlem er forpligtet til at implementere Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser (*om implementeringspligt afsnit 12.1.1*). Dette afsnit berører en anden retlig problemsstilling.

I første del vurderes mere generelt de retlige konsekvenser af vedtagelsen af panel og appelrapporter i forhold til den konkrete konflikt. I anden del redegøres for sammenhængen mellem på den ene side paneler og Appellate Bodys analyser, konklusioner, anbefalinger og forslag og på den anden side Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser. I tredje del opsummeres til sammenligning kort retsstillingen, for såvidt angår de forskellige typer af voldgift.

11.2.1 Panel- og appelrapporter

Hvad betyder det i en konkret konflikt, at en panel- eller appelrapport er vedtaget af Dispute Settlement Body? Denne problemstilling er i praksis opstået i forbindelse med fastlæggelse af mandatet for panelet/Appellate Body under den hurtige procedure i DSU artikel 21.5 (*om DSU artikel 21.5 afsnit 12.2*). Spørgsmålet er, i hvilket omfang påstande behandlet af det oprindelige panel/Appellate Body kan genoptages under DSU artikel 21.5.

For at tage det enkleste først foreskriver DSU artikel 17.14, at en vedtaget appelrapport skal accepteres af parterne uden betingelser.

I *US – Shrimp (DSU 21.5)* fandt Appellate Body, at dette indebærer, at vedtagne Appellate Body rapporter skal opfattes af parterne som den endelige løsning ("final resolution") på pågældende konflikt. Appellate Body tilføjede, at DSU artikel 3.3 stipulerede, at hurtig løsning af konflikter var essentiel for WTOs effektive virke.²³⁸

Ved appelrapportens vedtagelse af Dispute Settlement Body anses den underliggende konflikt for endeligt løst. Påstande, som har været be-

handlet af Appellate Body, kan derfor ikke genoptages i en efterfølgende procedure under DSU artikel 21.5. Læg mærke til brugen af DSU artikel 3.3 til støtte for denne opfattelse (*om DSU artikel 3.3 afsnit 4.4.1*).

De retlige konsekvenser af vedtagelse af panelrapporter er ikke i tilsvarende grad klare. DSU artikel 16.4, hvorunder panelrapporter vedtages, indeholder intet kravet om parternes ubetingede accept af rapporten.

I *EC – Bed Linen (DSU 21.5)* fandt panelet, at princippet i DSU artikel 17.14 også gælder for dele af panelrapporten, der ikke var appelleret.²³⁹ Appellate Body var enig i konklusionen, men baserede sig på DSU artikel 16.4, 19.1, 21.1, 21.3 og 22.1.²⁴⁰ Endelig fremhævede Appellate Body princippet om hurtig løsning af konflikter i DSU artikel 3.3 og 21.5 og fandt på denne baggrund, at det ville være uforeneligt med konfliktløsnings-systemets virke og formål, hvis påstande kunne gentages i DSU artikel 21.5 procedurer efter, at det oprindelige panel eller Appellate Body har fundet, at den omtvistede foranstaltning ikke strider mod WTO forpligtelser.²⁴¹

Der er således ingen formel forskel i retlige konsekvenser mellem panel- og appelrapporter. Tilbage står spørgsmålet, om det har nogen retlig betydning, hvorledes panelet/Appellate Body har vurderet de relevante oprindelige påstande.

I *EC – Bed Linen (AD Duties)(DSU 21.5 – India)* slog Appellate Body fast, at når et panels konklusioner er vedtaget af Dispute Settlement Body, er karakteren konklusionerne underordnet. Det er således i denne sammenhæng underordnet, om panelet enten har konkluderet, at en part ikke har etableret en *prima facie* sag, eller om panelet har fundet, at de omtvistede foranstaltninger er WTO stridige, eller om panelet ingen WTO strid har fundet. Det vigtige er effekten af vedtagelsen.²⁴²

Konkret vedrører disse konklusioner panelrapporten, men kan uden vanskeligheder udstrækkes til også at omfatte appelrapporter.

11.2.2 Voldgiftskendelser

Den retlige konsekvens af voldgiftskendelser er reguleret i forhold til de forskellige typer af voldgift.

10.2.2.1 DSU artikel 21.3(c)

Med hensyn til voldgift under DSU artikel 21.3(c) findes i bestemmelsen ingen adgang til at få prøvet voldgiftskendelsen ved en anden

retlig eller politisk instans. Tværtimod præciserer bestemmelsen, at kendelsen er bindende, underforstået, at dette gælder for det implementerende WTO medlem. Sammenholdes endvidere med princippet om vigtigheden af hurtig efterlevelse af anbefalinger og kendelser udtrykt i DSU artikel 21.1, synes det udelukket, at voldgiftskendelsen skulle kunne være andet end umiddelbart bindende (*om hurtig løsning af konflikter afsnit 4.4.1*).

11.2.2.2 DSU artikel 22.6-7

For såvidt angår DSU artikel 22.6-7 voldgift specificeres det, at parterne dels er forpligtet til at opfatte kendelsen som endelig og dels, at de ikke skal søge en anden voldgift. Uanset, at dette ikke siges udtrykkeligt, kan dette næppe tolkes anderledes end, at voldgiftskendelser under DSU artikel 22.6-7 er bindende for parterne. Disse formuleringer tjener til at adskille denne type voldgift fra panelproceduren og er foranlediget af, at det netop er de oprindelige panelister, der konstituerer voldgiftsretten (*om voldgiftsdommerne afsnit 3.2.3.2*). Det bemærkes, at nok er voldgiften bindende for parterne, men implementeringen af kendelsen afhænger af, at det suspenderende medlem anmoder Dispute Settlement Body om bemyndigelse til at suspendere koncessioner eller andre forpligtelser i overensstemmelse med kendelsen. Først efter denne anmodning indtræffer automatikken i beslutningsproceduren.

11.2.2.3 DSU artikel 25

Det forudsættes i DSU artikel 25.3, at parterne aftaler at ville overholde voldgiftskendelsen. Dette indebærer, at kendelsen er bindende for parterne. Voldgift under DSU artikel 25 kan træde i stedet for forskellige dele af konfliktløsningssystemet i DSU. Det kunne overvejes, om en DSU artikel 25 voldgift som alternativ til panelproceduren eventuelt skulle kunne appelleres. Uanset at dette i nogen sammenhænge kunne synes velbegrundet, ville det kræve en ikke ubetydelig fortolkningsmæssig kreativitet fra Appellate Bodys side at indfortolke 'voldgift' i de udtrykkelige referencer til panelet og panelrapporten i DSU artikel 17.6. Ydermere adskiller voldgiftskendelser sig fra panelrapporter ved umiddelbart at binde parterne og ikke være afhængige af at skulle vedtages af Dispute Settlement Body for at få retskraft (*om DSU artikel 25 voldgift afsnit 14.2.1*).

11.2.2.4 GATS artikel XXI:3 og XXII:3

Med hensyn til voldgift under GATS artikel XXI:3 er det udtrykkeligt angivet, at det medlem, der har foreslået modifikationer, skal overholde voldgiftskendelsen, jf. GATS artikel XXI:4(a). For parternes vedkommende slås det fast i GATS artikel XXII:3, at en voldgiftskendelse herunder er endelig og bindende. Disse bestemmelser har endnu ikke været anvendt.

Til slut skal det bemærkes, at præferencen for forhandlede løsninger indebærer, at voldgiftskendelser kan vige for en aftale mellem parterne (*om forhandlede løsninger afsnit 4.4.3 og 14.1.1*).

11.3 Parternes ret til at udtale sig om rapporter

Under DSU gives såvel konfliktens parter som hele WTO medlemskabet mulighed for at kommentere på en konfliktløsningsrapport ved dennes forelæggelse for Dispute Settlement Body.

Denne mulighed er udtrykkeligt reguleret for såvel panel- som appelrapporter. Dette er emnet for afsnittets første og anden del. I tredje del overvejes tilsvarende regler for de forskellige typer af voldgiftskendelser.

11.3.1 Panelrapporter

Den første sikring af WTO medlemmers ret til at kommentere panelrapporter findes i DSU artikel 16.1. Ifølge denne bestemmelse skal en panelrapport ikke forelægges for Dispute Settlement Body før efter 20 dage efter dens cirkulation. Det angives udtrykkeligt, at formålet er at give medlemmerne tilstrækkelig tid til at overveje rapporten. Mindst ti dage før mødet i Dispute Settlement Body skal medlemmer, der har indsigelser på skrift angive disse til cirkulation blandt de øvrige medlemmer, jf. DSU artikel 16.2. Endelig fastslår DSU artikel 16.4, at vedtagelsesproceduren ikke retligt skal påvirke WTO medlemmers ret til at kommentere panelrapporter.

Med hensyn til konfliktens parter angives i DSU artikel 16.3, at disse fuldt ud kan deltage i Dispute Settlement Bodys overvejelse af rapporten, samt at deres opfattelse fuldt ud skal noteres.

Ved vedtagelsen i Dispute Settlement Body fremlægger Formanden pågældende panelrapport og citerer DSU artikel 16.4 eller indholdet

heraf. Herefter kommenterer først parterne og derefter andre WTO medlemmer rapportens indhold, hvilket fremgår af Dispute Settlement Bodys mødereferater.²⁴³

De her omtalte rettigheder omfatter også panelrapporter under DSU artikel 21.5 (*om DSU artikel 21.5 afsnit 12.2*).

11.3.2 Appellerapporter

Med hensyn til appellerapporter er DSU kortfattet. I DSU artikel 17.14 noteres blot, at vedtagelsesproceduren ikke retligt skal influere på WTO medlemmers ret til at udtrykke deres holdning til en appellerapport. Dette gælder såvel konfliktens parter som andre WTO medlemmer. Denne ret noteres af formanden ved fremlæggelsen af Appellate Body rapporter for Dispute Settlement Body.

Retten til at give en appellerapport sit besyv med udstrækkes også til DSU artikel 21.5 appellerapporter (*om DSU artikel 21.5 afsnit 12.2*).

11.3.3 Voldgiftskendelser

Retten til at kommentere voldgiftskendelser er reguleret særskilt. Dette afspejler, at voldgift i mange henseender er væsensforskellig fra panel og appelproceduren både med hensyn til Dispute Settlement Body engagement i iværksættelsen og med hensyn til procedurernes karakter.

11.3.3.1 Rimeligt tidsrum til implementering

DSU artikel 21.3(c) rummer ikke nogen ret for WTO medlemsskabet til at kommentere på en voldgiftskendelse herunder. En sådan ret følger dog af DSU artikel 21.6, hvorunder spørgsmålet om implementering af Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser udtrykkeligt kan rejses af ethvert WTO medlem nårsomhelst efter vedtagelsen af panel/appellerapporten. Denne ret må omfatte en ret til at kommentere på resultatet af voldgift til bestemmelse af implementeringsfristen under DSU artikel 21.3(c). Logisk kan kommentarer til en bestemmelse af et rimeligt tidsrum til implementering under DSU artikel 21.3(c) ikke tænkes, før voldgiftskendelsens er afsagt.

11.3.3.2 Foreslået suspension

Heller ikke DSU artikel 22.6-7 fastlægger nogen ret til at kommentere på resultatet af voldgift vedrørende suspension. En sådan kan

formentlig udledes af retten til, at Dispute Settlement Body bemyndiger suspension i overensstemmelse med voldgiftskendelsen, hvis anmodet herom. I det mindste betyder denne formulering, at punktet vil være at finde på Dispute Settlement Bodys dagsorden. I tillæg hertil foreskriver DSU artikel 22.8, 2. pkt., at Dispute Settlement Body skal overvåge implementering også i sager, hvor kompensation er tilbudt eller suspension er bemyndiget. Denne bestemmelse referer udtrykkeligt til DSU artikel 21.6 (*om DSU artikel 21.6 afsnit 10.5*). Det må derfor antages, at WTO medlemmer også i denne sammenhæng kan rejse spørgsmål i Dispute Settlement Body, og at dette må gælde til enhver tid efter, at DSU artikel 22.6-7 voldgiftskendelsen er afsagt.

11.3.3.3 Alternativ konfliktløsning

Anvendes voldgift som alternativt konfliktløsningsmiddel under DSU artikel 25, skal voldgiftskendelsen notificeres til Dispute Settlement Body og relevante Råd/komiteer. Ifølge DSU artikel 25.3 har ethvert WTO medlem ret til at rejse spørgsmål hertil i disse fora. Dette svarer til retten til at kommentere på panel- og appelrapporter (*om retten til at kommentere panel- og appelrapporter afsnit 11.3.1 og 11.3.2*) og stemmer overens med muligheden for at anvende DSU artikel 25 procedurerne som alternativ til disse (*om DSU artikel 25 procedurerne afsnit 14.2.1*).

11.3.3.4 GATS artikel XXI:3 og XXII:3

Modifikationer i WTO medlemmers GATS "Schedules" er et anliggende for Rådet for GATS, jf. GATS artikel XXI:1(b) og XXI:5. Uanset at GATS artikel XXI:3(a) foreskriver, at det WTO medlem, der påvirkes af et andet medlems påtænkte ændringer henviser spørgsmålet om kompenserende justering til voldgift, vil Rådet for GATS, på grund af sin generelle rolle, være rette forum for WTO medlemmers kommentarer til voldgiftskendelsen.

Med hensyn til voldgift under GATS artikel XXII:3 antages det, at siden Rådet for GATS henviser sagen til voldgift, vil voldgiftskendelsen være adresseret hertil. Rådet for GATS vil udgøre det rette forum til at rejse spørgsmål eller kommentarer i relation hertil.

11.4 Begrænsning af rapporters rækkevidde

Ved løsning af konflikter under DSU vil WTO rettigheder og forpligtelser som beskrevet i traktatgrundlaget blive fortolket og anvendt. Dette er for såvidt uproblematisk og en grundlæggende præmis for judiciel løsning af konflikter. Problemet er, at grænsen mellem fortolkning i konteksten konfliktløsning og autoritativ fortolkning, jf. WTO Aftalen artikel 1X:2 i praksis ikke altid er ganske klar. Autoritative fortolkninger falder indenfor de politiske organers kompetencer, mens fortolkning under konfliktløsning på grund af reglerne om, at panel/appelrapporter vedtages automatisk, medmindre der er konsensus imod i Dispute Settlement Body, reelt er udenfor politisk rækkevidde (*se herom afsnit 3.1.4*). På papiret ville en autoritativ fortolkning helt eller delvist kunne omgøre en panel/appelrapport. En sådan beslutning ville skulle træffes med konsensus, og i så fald ville situationen svare til forkastelse af vedtagelse (*om vedtagelse af panel- og appelrapporter afsnit 11.1*).

I *US – Import Measures* afstod Appellate Body fra at søge at afklare forholdet mellem DSU artikel 21.5 og 22. Dette skete med udtrykkelig reference til WTO Aftalen artikel IX:2 og X samt DSU artikel 3.2. På denne baggrund konstaterede Appellate Body, at det ikke var panelers/Appellate Body ansvar at bestemme indholdet af regler og procedurer i DSU. Dette var derimod WTO medlemmernes ansvar.²⁴⁴

I dette afsnit præsenteres først bestemmelserne i WTO Aftalen om ændringer og autoritative fortolkninger. Del to beskriver kravet om WTO konsistens af løsninger på konflikter. I tredje og fjerde del præsenteres DSU artikel 3.2 og 19.2, der tjener til at afgrænse spillerummet for Dispute Settlement Body, paneler og Appellate Bodys fortolkninger af traktatgrundlaget.²⁴⁵ Femte del illustrerer kort de regler, der tjener til at sikre, at panelister, medlemmer af Appellate Body, voldgiftsdommere samt eksperter overholder begrænsningerne indbygget i DSU.

11.4.1 Ændringer/autoritative fortolkninger

Kun Ministerkonferencen er kompetent til at ændre i WTO Aftalen eller de øvrige omfattede aftaler, jf. WTO Aftalen artikel X. Denne

bestemmelse vedrører ændringer i traktatgrundlaget og kan således adskilles fra fortolkningssituationer. Kompetencen til at fortolke autoritativt er forankret i Det Generelle Råd/Ministerkonferencen, jf. WTO Aftalen artikel IX:2. Det er en konsekvens af begge bestemmelser, at sådanne kompetencer ikke ligger i Dispute Settlement Body. Denne kompetencefordeling afspejles i DSU, hvor DSU artikel 3.9 udtrykkeligt formulerer, at DSUs bestemmelser ikke skader WTO medlemmers retsstilling i forhold til at søge autoritative fortolkninger under WTO Aftalen og de plurilaterale aftaler.

11.4.2 WTO overensstemmelse af løsninger

Dispute Settlement Body er instrueret i, at anbefalinger og kendelser skal sigte mod at opnå en tilfredsstillende løsning i overensstemmelse med rettigheder og forpligtelser under såvel DSU som de øvrige WTO aftaler, jf. DSU artikel 3.4. En tilsvarende forpligtelse fremgår af DSU artikel 3.7, 3. pkt.. Denne sidste bestemmelse kan muligvis tolkes som en præference for sådan WTO overensstemmelse, men den udtrykte præference er nok nærmere møntet på opnåelse af løsninger, der er acceptable for parterne til konflikten. Hertil kommer den generelle forpligtelse i DSU artikel 3.5 til, at alle løsninger på konflikter dels skal være i overensstemmelse med rettigheder og forpligtelser i de omfattede aftaler og dels hverken skal udslette eller svække fordele, der ellers ville tilkomme medlemmer af WTO eller hindre opnåelsen af aftalernes mål. Dette er en reference til grundlagene for klager under GATT artikel XXIII og må i sammenhængen forstås som en forpligtelse til, at løsninger på konflikter ikke skal kunne danne fremtidig basis for hverken “violation”, “non-violation” eller “situation” klager (*om klage typer afsnit 7.2*).

Tilsammen manifesterer disse bestemmelser utvetydigt en pligt for Dispute Settlement Body til at sikre, at løsninger på konflikter ikke strider mod rettigheder og forpligtelser under WTO Aftalen eller de øvrige aftaler i traktatkomplekset. Samtidig med at understrege konfliktbehandlingssystemets eksklusivitet sikres, at både forhandlede og judicielle løsninger på konflikter bliver til dels i overensstemmelse med de beskrevne procedurer og dels med de materielle rettigheder og forpligtelser i de omfattede aftaler.

11.4.3 DSU artikel 3.2 – *Dispute Settlement Body*

I DSU artikel 3.2 udtrykkes først og fremmest WTO medlemmernes anerkendelse af, at konflikthåndteringssystemet I DSU tjener til at bevare medlemmernes rettigheder og forpligtelser under de omfattede aftaler. Til dette føjes i samme sætning, at systemet også tjener til at præcisere de eksisterende bestemmelser i overensstemmelse med folkeretlige sædvanebaserede regler for fortolkning (*om fortolkning afsnit 6.2*). Endelig forpligter den sidste sætning i DSU artikel 3.2 Dispute Settlement Body til ikke at føje til eller reducere i rettigheder eller forpligtelser under de af WTO omfattede aftaler. Dette gælder uanset, at formuleringen lyder 'kan ikke' og ikke 'må ikke'.

På grund af reglerne om, at panel/appelrapporter vedtages automatisk, medmindre der er konsensus imod i Dispute Settlement Body, reflekteres begrænsningerne pålagt Dispute Settlement Body også på paneler og Appellate Body. Omvendt reflekteres begrænsninger pålagt paneler og Appellate Body på Dispute Settlement Body.

At dette ikke heller er gennemskueligt for de implicerede fremgår af *US – Shirts & Blouses*, hvor Appellate Body fandt, at DSU artikel 3.2 ikke var ment som en opfordring til paneler eller Appellate Body om at skabe ret ved at præcisere bestemmelser, der faldt udenfor løsning af den konkrete konflikt (*om denne sammenblanding af DSU artikel 3.2 og 19.2 afsnit 10.1*).²⁴⁶

11.4.4 DSU artikel 19.2 – *paneler og Appellate Body*

DSU artikel 19 regulerer paneler og Appellate Bodys analyser, anbefalinger og eventuelle forslag. (*om analyser, konklusioner, anbefalinger og forslag afsnit 10.2, 10.3 og 10.4*). DSU artikel 19.2 udstrækker ved direkte reference til DSU artikel 3.2 forpligtelsen til ikke at føje til eller formindske rettigheder og forpligtelser til også at omfatte paneler og Appellate Bodys analyser og anbefalinger. I denne bestemmelse er, som i DSU artikel 3.2, brugt formuleringen 'kan ikke', men også her skal bestemmelsen opfattes som en forpligtelse.

I lyset af panelers funktion under DSU artikel 11 til at assistere Dispute Settlement Body i dennes udøvelse af sit ansvar, spejles de øvrige begrænsninger også på paneler og derved indirekte på Appellate Body. Dog skal det bemærkes, at Appellate Bodys funktion i modsætning til panelernes ikke direkte er beskrevet som assisterende DSB (*om Appellate Bodys funktion afsnit 9.1*).

Flere WTO medlemmer har udtrykt den opfattelse, at DSU artikel 19.2 (og 3.2) opstiller begrænsninger for paneler/Appellate Body.²⁴⁷ Appellate Body udtrykker til tider samme opfattelse.²⁴⁸

Disse begrænsninger består nok som en pligt, men håndhævelsesmuligheder mangler. Bortset fra de spekulative muligheder for, at rapporten forkastes af Dispute Settlement Body eller, at en autoritativ fortolkning underkender den helt eller delvist, er juridisk selvbeher-skelse derfor den eneste reelt begrænsende faktor.

I *Chile – Alcoholic Beverages* skulle Appellate Body afgøre om panelet havde overskredet DSU artikel 3.2 og 19.2. Appellate Body fandt, at dette ikke var tilfældet og uddybede, at det er vanskeligt at forestille sig, at et panel kan tilføje eller formindske rettigheder eller forpligtelser, hvis dets konklusioner afspejler en korrekt fortolkning og anvendelse af WTO bestemmelser.²⁴⁹

Pointen er her, at det er Appellate Body, der i sidste ende afgør om panelets fortolkninger og anvendelse af WTO bestemmelser er korrekt. Der findes ingen instans, der er kompetent til at afgøre, om det samme kan siges om Appellate Body. Paneler og Appellate Body kan dog indirekte få et billede af WTO medlemmernes holdninger ved disses udøvelse af retten til at kommentere ved vedtagelsen i Dispute Settlement Body (*om retten til at kommentere panel og appelrapporter afsnit 11.3.1 og 11.3.2*).

11.5 Overvågning af implementering

Dispute Settlement Body er forpligtet til at overvåge implementering af vedtagne anbefalinger og kendelser, jf. DSU artikel 21.6. Hvorvidt implementering er sket, skal på Dispute Settlement Bodys dagsorden seks måneder efter fastsættelsen af det rimelige tidsrum til implementering under DSU artikel 21.3, og skal forblive her indtil spørgsmålet er løst. Dispute Settlement Body kan dog beslutte anderledes, men dette skal ske med konsensus, jf. DSU artikel 2.4. At Dispute Settlement Body kan bestemme anderledes, omfatter formentlig både forkortelse og forlængelse af seks-måneders fristen. Bestemmelsen er ikke entydig i forhold til muligheden for, at Dispute Settlement Body

kan beslutte at fjerne implementering fra dagsordenen. Bestemmelsen rummer ikke noget forbud imod dette, men omvendt kan en konsensus om fjernelse af et dagsordenspunkt i langt de fleste tilfælde side-stilles med, at spørgsmålet er løst. Konsensuskravet medvirker til at sikre andre parters rettigheder. Så længe implementering er på Dispute Settlement Bodys dagsorden, er det implementerende medlem for-pligtet til mindst ti dage før hvert møde at give Dispute Settlement Body en skriftlig statusrapport over fremskridt i implementering.

Overvågningspligten omfatter udtrykkeligt også situationer, hvor kompensation blevet tilbudt, eller der er blevet anmodet om bemyndigelse til suspension af koncessioner eller andre forpligtelser under DSU artikel 22.2, jf. DSU artikel 22.8. Uanset efterspillet efter en rapportes vedtagelse består overvågningspligten indtil anbefalingen om at lovliggøre WTO stridige foranstaltninger er implementeret.

Alle WTO medlemmer kan, efter at en rapport er vedtaget, rejse spørgsmål vedrørende implementering i Dispute Settlement Body, jf. DSU artikel 21.6. Denne ret er ikke begrænset til konfliktens parter eller tredjeparter men er generel og omfatter tillige voldgift under DSU artikel 21.3(c) og 22.6-7 (*om retten til at kommentere voldgiftskendelser afsnit 11.3.3.1 og 11.3.3.2*).

11.6 Overordnede tidsrammer

Under DSU artikel 20 er hovedreglen, at tidsrummet fra et panel etableres, til panelrapporten forelægges Dispute Settlement Body med henblik på vedtagelse, ikke skal overstige 9 måneder, hvis rapporten ikke appelleres. Hvor en rapport er appelleret, er hovedreglen, at det samlede tidsrum ikke skal overstige 12 måneder. Under "Agreement on Subsidies and Countervailing Measures" (SCM) er disse tidsrammer halveret, når sagen drejer sig om ulovlig statsstøtte i Part II under denne aftale, jf. SCM artikel 4.12. Den plurilaterale aftale om statslige indkøb "Agreement on Government Procurement" (GPA) har sine egne regler, ligeledes møntet på at reducere tidsrummet, jf. GPA artikel XXII:6.

I DSU artikel 20 findes en udtrykkelig adgang for konfliktens parter til at aftale en længere tidsramme. Endvidere præciseres det i DSU artikel 20, at hvor panelet, under DSU artikel 12.9, eller Appellate

Body, under DSU artikel 17.5, har udvidet tidsrammen for deres respektive procedurer, skal dette tidsrum lægges til. DSU artikel 12.10 giver mulighed for, i konflikter vedrørende foranstaltninger truffet af et udviklingsland, at forlænge fristerne for konsultationer under DSU artikel 4.7 og 4.8, uden at dette skal påvirke DSU artikel 20, om end det ikke er klart, hvad der menes hermed. Til dette kommer DSU artikel 12.12, der giver paneler mulighed for på parternes foranledning at suspendere proceduren på anmodning af konfliktens parter i op til 12 måneder, i hvilke tilfælde forlængelsen skal lægges til.

Litteratur

Bello, *Editorial Comment: the WTO Dispute Settlement Understanding: Less is More* (1996), American Journal of International Law, Vol.90;
Davey, *Has the WTO Dispute Settlement System Exceeded Its Authority* (2001), Journal of International Economic Law, Vol.4

Kapitel 12

Implementering

Når en panel- eller appelrapport er vedtaget af Dispute Settlement Body skal rapporten accepteres uden betingelser af konfliktens parter, jf. DSU artikel 17.14 (*om konsekvenser af vedtagelse af appelrapporter afsnit 11.1*). Rapporten vil indeholde panelet/Appellate Bodys anbefalinger og eventuelle forslag til implementering, jf. DSU artikel 19.1 og SCM artikel 4.7 (*om anbefalinger afsnit 10.3; om forslag til implementering afsnit 10.4*).

Dette kapitels første afsnit drejer sig om pligten til at implementere Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser samt tidsrammen herfor. I andet afsnit præsenteres den særlige adgang til en hurtig procedure for såvidt angår spørgsmål om eksistensen eller WTO overensstemmelsen af implementerende foranstaltninger. Tredje afsnit berører kort de særlige hensyn, der kan tages til udviklingslande i forbindelse med implementering.

12.1 Implementering – tilbagetrækning/modifikation

I GATT var det primære mål for DE KONTRAHERENDE PARTER i forbindelse med konfliktløsning tilbagetrækning af GATT stridige foranstaltninger.²⁵⁰ Tilbagetrækning inkluderer også modifikation.

I *Argentina – Hides & Leather* (DSU 21.3(c)) observerede voldgiftsretten, at implementering bestod i at bringe WTO stridige foranstaltninger i overensstemmelse med WTO forpligtelser enten ved at trække dem tilbage eller ved at modificere dem. At 'bringe i overensstemmelse' eller 'implementere' var derfor et veldefineret koncept, der ikke måtte forveksles med fjernelse af underliggende økonomiske eller sociale årsager til den WTO stridige foranstaltning.²⁵¹

Det første spørgsmål i dette afsnit drejer sig om, hvorvidt der eksisterer en pligt til at implementere Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser. I anden del behandles udgangspunktet i forhold til tidspunktet for implementering, og i tredje del præsenteres de for-

skellige muligheder for fastlæggelse af det rimelige tidsrum til implementering, der er til rådighed, hvis ikke implementering kan ske straks.

12.1.1 Implementeringspligt

Uden at dette udtrykkeligt formuleres i DSU, er det den bærende præmis for et håndfuld af DSUs bestemmelser, at WTO medlemmer er forpligtede til at implementere Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser.

Helt generelt fastslår WTO Aftalen artikel XVI:4, at ethvert medlem skal sikre WTO overensstemmelsen af love, reguleringer og administrative procedurer. Med hensyn til DSU er WTO medlemmer, for det første under DSU artikel 21.3 forpligtet til ved et møde i Dispute Settlement Body indenfor 30 dage efter rapportens vedtagelse at underrette om intentioner med henblik på implementering. For det andet giver samme bestemmelse mulighed for, hvis umiddelbar overholdelse af Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser er uigennemførlig, at det implementerende medlem har ret til et rimeligt tidsrum hertil (*om implementering indenfor et rimeligt tidsrum afsnit 12.1.3*). For det tredje giver DSU artikel 21.5 adgang til at få prøvet eksistensen eller WTO overensstemmelsen af foranstaltninger taget til at implementere ved en særlig hurtig procedure (*om DSU artikel 21.5 afsnit 12.2*). For det fjerde skal spørgsmålet om implementering ifølge DSU artikel 21.6 findes på Dispute Settlement Bodys dagsorden, indtil spørgsmålet er løst eller Dispute Settlement Body med konsensus bestemmer anderledes (*om overvågning af implementering afsnit 11.5*). For det femte står et pressionsmiddel i form af kompensation/suspension til rådighed i forhold til manglende implementering men udtrykkeligt midlertidigt i afventning af implementering og subsidiært hertil, jf. DSU artikel 22.1 og 22.8 (*om håndhævelse kapitel 12*).

Grundsynspunktet i ovenstående har fundet klart udtryk i *EC – Chicken Cuts* (DSU 21.3(c)), hvor voldgiftsdommeren først slog fast, at hvis krænkelse findes af et panel eller Appellate Body, og rapporten vedtages af Dispute Settlement Body, er det indklagede medlem nødt til hurtigt at implementere Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser. Til dette tilføjede voldgiftsdommeren, at disse anbefalinger og kendelser var bindende og fortsatte til overflod med at konstatere, at de medførte en forpligtelse til at lovliggøre WTO stridige foranstaltninger.²⁵²

12.1.2 Tidsfrister

I DSU artikel 21.1 anføres det generelt, at hurtig efterlevelse af Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser er essentiel for at sikre effektiv løsning af konflikter til alle WTO medlemmers fordel. I DSU artikel 3.3 sammenkobles hurtig efterlevelse med WTOs funktion og opretholdelsen af en passende balance mellem medlemmers rettigheder og forpligtelser (*om hurtig løsning af konflikter afsnit 4.4.1*).

Med disse overvejelser for øje skal det implementerende medlem indenfor 30 dage efter en panel- eller appelrapports vedtagelse i Dispute Settlement Body informere dette organ om sine intentioner med hensyn til implementering af anbefalinger og kendelser. Det ligger implicit heri (og følger i øvrigt af pligten til implementering, jf. afsnit 12.1.1), at intentionen er, at implementering skal ske. Vigtigheden af tidsrammen understreges af, at et specielt møde skal afholdes i Dispute Settlement Body for at overholde denne frist, hvis ikke et ordinært møde er planlagt indenfor fristen, jf. fodnote 11 til DSU artikel 21.3.

Som udgangspunkt skal tidsrummet fra Dispute Settlement Bodys etablering af panelet til den dato, hvor det rimelige tidsrum til implementering fastsættes, ikke overstige 15 måneder. Dette modificeres i de tilfælde, hvor paneler eller Appellate Body har forlænget deres respektive tidsfrister, under DSU artikel 12.9 eller 17.5 (*om frister for panelproceduren afsnit 8.3.4; om frister for appelproceduren afsnit 9.3.3*). I disse tilfælde skal forlængelsen lægges til de 15 måneder dog betinget af, at den samlede periode ikke overstiger 18 måneder, medmindre parterne er enige om, at ekstraordinære omstændigheder taler for en længere periode, jf. DSU artikel 21.4. Under den plurilaterale aftale om offentlige indkøb ("Agreement on Government Procurement" – GPA) skal dette tidsrum søges begrænset til to måneder, jf. GPA artikel XXII:6 (*om plurilaterale aftaler afsnit 2.2.1.3*).

DSU artikel 21.4 skal læses i lyset af, at panelet under DSU artikel 12.12 med reference til netop DSU artikel 21.4 kan suspendere panelprocedurerne i op til 12 måneder samt, at denne suspensionsperiode i så fald skal lægges til de 15 måneder. I forhold til Appellate Body procedurer findes ingen udtrykkelig mulighed for suspension. En sådan kunne dog, som det mindre i det mere, læses ind dels i retten til at trække en appel tilbage/muligheden for at opnå en gensidigt tilfredsstillende løsning under Regel 30 i Appellate Bodys arbejdsprocedurer og dels i, at præferencen for tilfredsstillende løsninger taler

for at tillade suspension af procedurerne med det formål at opnå en forhandlingsløsning (*om tilfredsstillende løsninger afsnit 4.4.3; om forhandlede løsninger afsnit 14.1.1*).

Hvor den omtvistede foranstaltning er truffet af et udviklingsland, giver DSU artikel 12.10 mulighed for at forlænge fristerne for konsultationer under DSU artikel 4.7 og 4.8 uden at dette skal påvirke DSU artikel 21.4.

12.1.3 Rimelig tid til implementering

Er umiddelbar implementering uigennemførlig, er det implementerende medlem berettiget til et rimeligt tidsrum hertil, jf. DSU artikel 21.3. Med denne formulering er det klart, at implementering indenfor et rimeligt tidsrum er subsidiært til umiddelbar implementering. Det er ikke ganske klart, hvor grænsen mellem 'gennemførligt' og 'uigennemførligt' skal drages, men ordvalget synes at indikere en hvis frihed for det implementerende medlem.

I *Chile – Alcoholic Beverages* (DSU 21.3(c)) bemærkede voldgiftsretten, at DSU ikke brugte det mere restriktive 'umuligt' i denne sammenhæng.²⁵³

I øvrigt stiller såvel andre WTO medlemmer som voldgiftsdommere sig generelt tilfredse med det implementerende medlems påstand om, at et rimeligt tidsrum er påkrævet.²⁵⁴ Et par nylige tilfælde har dog været undtagelser.²⁵⁵ Længden af det rimelige tidsrum kan fastsættes på tre måder.

12.1.3.1 Foreslået af det implementerende medlem

Udgangspunktet i forhold til længden af det rimelige tidsrum til implementering er det implementerende medlems eget udspil, jf. DSU artikel 21.3(a). Dette forudsætter Dispute Settlement Body godkendelse med konsensus under hovedreglen for Dispute Settlement Bodys beslutningstagning i DSU artikel 2.4 (*om Dispute Settlement Bodys beslutningstagning afsnit 3.1.4*). Som konsekvens har alle WTO medlemmer derfor mulighed for at modsætte sig forslaget.

12.1.3.2 Aftalt mellem parterne

Kan Dispute Settlement Bodys godkendelse ikke opnås, kan det rimelige tidsrum fastsættes af parterne i fællesskab, jf. DSU artikel 21.3(b).

Dette skal ske indenfor 45 dage fra vedtagelsen af Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser. Denne bestemmelse er subsidær i forhold til DSU artikel 21.3(a) men forudsætter i modsætning hertil ingen godkendelse af Dispute Settlement Body.

12.1.3.3 Voldgift

Som det tredje alternativ og forudsat, at en aftale ikke kan nås mellem parterne, kan det rimelige tidsrum fastsættes ved bindende voldgift, jf. DSU artikel 21.3(c) (*om sammensætning af voldgiftsretten afsnit 3.2.3.1*).

I DSU artikel 21.3(c) er angivet som retningslinier for voldgiftsdommeren for det første, at implementeringsperioden ikke bør overstige 15 måneder fra panel/appelrapportens vedtagelse. For det andet, at perioden kan være kortere eller længere end de 15 måneder, samt for det tredje, at dette beror på de nærmere omstændigheder. Voldgiftsrettens mandat består i at bestemme det rimelige tidsrum ud fra disse retningslinier.

Voldgiftsdommere under DSU artikel 21.3(c) har været meget opmærksomme på begrænsningerne i mandatet. Det er således adskillige gange slået fast i voldgiftskendelser, at mandatet ikke omfatter forslag til, hvordan implementering kan ske, men at voldgiftsdommeren udelukkende skal se på, hvornår implementering skal være sket.²⁵⁶

Det implementerende medlems valg af implementeringsmetode har dog konsekvenser for længden af det rimelige tidsrum. Således anerkendes det i praksis, at lovgivningsmæssig implementering tager længere tid end administrativ implementering.²⁵⁷

At det implementerende medlems valg ikke er fuldstændigt frit fremgår af *EC – Chicken Cuts (DSU 21.3(c))*, hvor voldgiftsdommeren skulle tage stilling til, om EU kunne afvente en beslutning fra World Customs Organization vedrørende en toldklassificering, førend de interne implementeringsprocedurer kunne iværksættes. Voldgiftsdommeren konkluderede, at det frie valg af implementeringsmetode ikke omfattede valg af beslutningsprocedurer uden for det implementerende medlems retsorden.²⁵⁸

Med hensyn til det rimelige tidsrum til implementering har udgangspunktet for voldgiftskendelserne ofte været at finde i en bredere retlig

kontekst. Dette har omfattet referencer til WTO Aftalen artikel XVI:4, DSU artikel 3.3, DSU artikel , 21.1 og til tider DSU artikel 21.4.²⁵⁹ Overvejelserne om længden af tidsrummet er i praksis krystalliseret gennem en række voldgiftskendelser.

I *EC – Hormones (DSU 21.3)(c)* konkluderedes, at det rimelige tidsrum til implementering skulle afspejle det kortest mulige tidsrum for gennemførelse af relevante administrative eller lovgivningsmæssige procedurer i det implementerende medlems retssystem.²⁶⁰ Til denne formulering tilføjedes i *Korea – Alcoholic Beverages (DSU 21.3(c))*, at det ikke var nødvendigt for et implementerende medlem at anvende ekstraordinære lovgivningsprocedurer.²⁶¹ I *US – Hot-Rolled Steel (DSU 21.3(c))* fandt voldgiftsdommeren det passende at citere fra Appellate Body rapporten i samme konflikt med hensyn til ‘rimelig’ og ‘rimelig tid’. På denne baggrund fandt voldgiftsdommeren, at ‘rimelig’ involverede en grad af fleksibilitet, der involverede konkrete overvejelser af alle omstændigheder i en sag.²⁶² Endelig, i *US – OCTG (DSU 21.3(c))* fandt voldgiftsdommeren, at det implementerende medlem forventedes at bruge den til rådighed stående lovgivningsmæssige fleksibilitet til at sikre hurtig implementering.²⁶³

Med hensyn til det sidste element i mandatet har analyserne i voldgiftskendelserne vurderet en række nærmere omstændigheder, som parterne har påberåbt sig med henblik på at forlænge eller forkorte det rimelige tidsrum. For det første er alvorlige finansielle eller økonomiske vanskeligheder blevet accepteret som omstændigheder, der har talt for en længere implementeringsperiode.²⁶⁴ Til dette kommer lovgivningsmæssig kompleksitet.²⁶⁵ Endelig har voldgiftsdommere ikke været ufølsomme overfor nationale stridsspørgsmål.²⁶⁶

De mest indflydelsesrige omstændigheder, der har talt for en kortere periode, har været tidligere udvist evne til hurtige ændringer²⁶⁷ samt lovgivningsmæssig fleksibilitet.²⁶⁸

En bemærkelsesværdig omstændighed inddraget i denne vurdering har efter min opfattelse været eksistensen af implementeringsskridt.

I *US – Section 110(5) (DSU 21.3(c))* konkluderedes, at under voldgiften skulle voldgiftsdommeren vurdere (eksistensen af) implementeringsskridt taget mellem vedtagelsen af panel/appel-rapporten og voldgiftsprocedurerne. Voldgiftsdommeren tilføjede, at hvis det er voldgiftsrettens opfattelse, at implementering ikke er tilstrækkeligt påbegyndt er det forventeligt, at dette tages i betragtning i fastlæggelsen af tidsrummet.²⁶⁹

Det er næppe intentionen, at et medlem, der til trods for pligten til at implementere, udviser passivitet skal belønnes med en længere implementeringsperiode. Selvom det er forståeligt at søge at give et incitament til hurtigt implementering, forekommer det dog paradoksalt at ville afkorte det kortest mulige tidsrum indenfor det nationale system, fordi intet endnu er sket. Logisk står således tilbage, at dette måske kunne indebære en stramning i forhold til den lovgivningsmæssige fleksibilitet. I så fald kun i det omfang dette kan lade sig gøre uden, at det bliver nødvendigt at ty til ekstraordinære procedurer.

Med hensyn til den bevilgede tidsramme lå de første voldgiftskendelser ganske tæt på retningslinien på 15 måneder.²⁷⁰ Derefter har tendensen været kortere perioder. Kun en enkelt har overskredet de 15 måneder – med 5 dage. I udøvelsen af mandatet under DSU artikel 21.3(c) har voldgiftsdommerne således været meget opmærksomme på vigtigheden af hurtig implementering (*om hurtig løsning afsnit 4.4.1*).

Endelig skal det bemærkes, at tidsrammen for voldgift er 90 dage. I praksis er det ikke usædvanligt, at voldgiftsretten anmoder om og får bevilget forlængelse og, at parterne samtidigt tilkendegiver, at de alligevel vil betragte voldgiftskendelsen som en kendelse under DSU artikel 21.3(c).²⁷¹ Omfanget af denne praksis tyder på, at tidsfristen for denne type voldgift i DSU er utilstrækkelig.

12.2 DSU artikel 21.5 – Korrekt implementering?

Opstår der, efter at en panel/appelrapport er vedtaget af Dispute Settlement Body uenighed om, hvorvidt implementeringsskridt er taget, eller hvorvidt tagne implementeringsskridt er WTO stridige, giver DSU artikel 21.5 mulighed for, at sådanne spørgsmål afklares ved anvendelse af 'disse konfliktløsningsprocedurer'.

Første del af dette afsnit beskæftiger sig med de situationer, hvor DSU artikel 21.5 procedurerne kan være relevante, nemlig eksistensen eller WTO overensstemmelsen af implementeringsskridt. Anden del vedrører afgrænsningen af foranstaltninger taget til at efterkomme Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser. I afsnittets tredje del søger jeg at definere hvilke procedurer, der er omfattet af henvisningen til 'disse konfliktløsningsprocedurer'. I fjerde del præsenteres forskelle og ligheder i forhold til den almindelige panel/appelproce-

dure. I del fem analyseres forholdet mellem den oprindelige panel/appelrapport, DSU artikel 21.5 procedurerne og en eventuel anden rekurs til DSU artikel 21.5.

12.2.1 'Eksistensen eller overensstemmelsen af'

DSU artikel 21.5 står til rådighed i to typer sager. Dels uenigheder vedrørende eksistensen af implementeringsskridt, og dels WTO overensstemmelsen af implementeringsskridt. Med 'implementeringsskridt' mener jeg foranstaltninger taget til at efterkomme Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser. Anvendelsesområdet er således snævrere end anvendelsesområdet for almindelige panelprocedurer, hvilket dog ikke lægger begrænsninger på DSU artikel 21.5 panelets adgang til at tage faktuel og retlig baggrund for implementeringsskridt i betragtning (*om "terms of reference" afsnit 8.2.2*).²⁷²

Anvendelsesområdet for DSU artikel 21.5 procedurerne betyder, at særlige krav kan stilles i forhold til aktiveringen af de procedurer, hvorunder eksistensen eller WTO overensstemmelsen af implementeringsskridt søges afklaret.

I *US – FSC (DSU 21.5)(II)* fandt Appellate Body, at under DSU artikel 21.5 skulle DSU artikel 6.2 fortolkes i lyset af DSU artikel 21.5 og derfor tilpasses hertil. Da formålet med DSU artikel 21.5 enten er at fastslå eksistensen af foranstaltninger eller at vurdere overensstemmelsen af sådanne foranstaltninger med WTO forpligtelser, skal dette fremgå af anmodningen om etableringen af et panel. Konsekvensen er, at en sådan anmodning, udover at identificere den/de omtvistede foranstaltning(er) og give et kort resumé af sagen, for det første skal citere Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser i den originale konflikt og eventuelle forudgående procedurer under DSU artikel 21.5. For det andet enten skal identificere foranstaltninger taget til at efterkomme disse anbefalinger og kendelser såvel som udeladelser/fejl heri eller henvise til, at ingen foranstaltninger er truffet. For det tredje skal klageren specificere, hvorledes dette har medført, at WTO uoverensstemmelser ikke er blevet fjernet eller nye er opstået.²⁷³

For at nyde godt af de hurtigere procedurer er dette nødvendige skridt til at sandsynliggøre, at det er berettiget at anvende DSU artikel 21.5 (*om DSU artikel 6.2 afsnit 8.2.1*). Disse konsekvenser kan derfor med de nødvendige modifikationer udstrækkes også til de øvrige relevante procedurer til hvilke DSU artikel 21.5 giver adgang (*om konfliktløsningsprocedurer omfattet af DSU artikel 21.5 afsnit 12.2.3*).

Til dette må tilføjes, at DSU artikel 21.5 panelets “terms of reference” netop definerer panelets mandat.

I *US – Shrimp (DSU 21.5)* tilføjede Appellate Body, at det var et DSU artikel 21.5 panels opgave at analysere, WTO overensstemmelse af implementeringsskridt, men at dette skulle være afgrænset af de konkrete påstande i “terms of reference». Panelet skulle ikke på egen hånd tage påstande op.²⁷⁴

I praksis har DSU artikel 21.5 procedurer hovedsageligt drejet sig om WTO overensstemmelsen af implementeringsskridt. Dette kan blandt andet tilskrives at håndhævelsesprocedurerne i DSU artikel 22 står til rådighed i tilfælde af manglende implementering indenfor det rimelige tidsrum afsat hertil (*om håndhævelse kapitel 13*).

12.2.2 ‘Foranstaltninger taget til at efterkomme’

Ovenfor har jeg sidestillet ‘foranstaltninger taget til at efterkomme Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser’ med ‘implementeringsskridt’. Dette beskriver dog ikke, hvilke foranstaltninger, der falder i denne kategori.

I *Canada – Aircraft (DSU 21.5)* fandt Appellate Body, at foranstaltninger taget til at efterkomme Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser, er foranstaltninger, som er eller burde være taget af det implementerende medlem med henblik på at efterkomme disse anbefalinger og kendelser.²⁷⁵

Formuleringen ‘er eller burde være’ afspejler, at både eksistensen af implementeringsskridt og WTO overensstemmelsen af implementeringsskridt kan vurderes i DSU artikel 21.5 procedurer. Det væsentlige er, at der skal være en sammenhæng mellem Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser og de efterfølgende foranstaltninger. Hvornår en sammenhæng er tilstrækkelig, må bero på en konkret vurdering. En vanskelig situation foreligger især, når den indklagede part benægter, at de omtvistede foranstaltninger i en DSU artikel 21.5 procedure udgør implementeringsskridt.

I *EC – Bed Linen (DSU 21.5)* konkluderede Appellate Body, at det i den sidste ende er panelet, der afgør, om en foranstaltning udgør et implemen-

teringsskridt. Hvis en foranstaltning ikke er et implementeringsskridt, kan den ikke omfattes af DSU artikel 21.5 procedurer.²⁷⁶

I *US – Softwood Lumber (DSU 21.5)* konstaterede Appellate Body, at det vigtige måtte være virkningen af en foranstaltning. Tidligere sager havde anvendt en “nexus-based test” til at afgøre, om foranstaltninger skulle karakteriseres som implementeringsskridt. I disse sager havde de afgørende elementer været timing og egenskaber (“timing and nature”).²⁷⁷

Afgørelsen af, om der er tale om implementeringsskridt er uafhængig af det implementerende medlems opfattelse og skal afgøres konkret af panelet.

I forhold til de oprindelige procedurer og den oprindelige rapport skal et par forhold afklares. Dette drejer sig for det første om forholdet mellem de oprindelige foranstaltninger og de omtvistede implementeringsskridt. For det andet forholdet mellem indholdet af de oprindelige procedurer og implementeringsprocedurerne. For det tredje hvilket retligt grundlag implementeringsforanstaltninger skal vurderes på baggrund af.

Med hensyn til det første forhold konkluderede Appellate Body i *Canada – Aircraft (DSU 21.5)*, at foranstaltninger taget til at efterkomme Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser principielt er forskellige fra de oprindelige foranstaltninger.²⁷⁸

Med hensyn til det andet forhold fandt Appellate Body i den samme sag, at det alvorligt ville underminere nytten af DSU artikel 21.5 procedurerne, hvis panelet måtte nøjes med at vurdere implementeringsskridt fra et perspektiv afgrænset af de oprindelige procedurers påstande, anbringender og fakta.²⁷⁹

For såvidt angår det tredje forhold, er det WTO overensstemmelsen af implementeringsskridt, der skal vurderes. Dette betyder, at analysen under DSU artikel 21.5 er forskellig fra en analyse af om implementeringsskridtene opfylder Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser i forbindelse med den oprindelige rapport.

I *EC – Bananas (DSU 21.5 – ECU)* konstaterede panelet, at intet i DSU artikel 21.5 indskrænkede anvendelsen af denne procedure til sådanne aspekter af implementeringsskridts WTO overensstemmelse.²⁸⁰

Intentionen og mandatet for DSU artikel 21.5 procedurerne er defineret i bestemmelsens tekst og vedrører foranstaltninger taget til at efterkomme Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser. Disse procedurer skal således ikke bruges til at gentage påstande, som allerede har været analyseret af panelet/Appellate Body (*om retlige konsekvenser af vedtagelse af panel- og appelrapporter afsnit 12.2.1*).

I sammenligning med den oprindelige panel/appelrapport vedrører DSU artikel 21.5 procedurerne derfor en ny situation, nye påstande, anbringender og fakta. Vurderingen heraf skal ske på baggrund af hele kataloget af WTO rettigheder og forpligtelser, holdt op imod Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser.

12.2.3 Rekurs til 'disse konfliktløsningsprocedurer'

DSU artikel 21.5 foreskriver, at de ovennævnte implementerings-spørgsmål kan vurderes under 'disse konfliktløsningsprocedurer'. Det er dog ikke ganske klart, hvad der menes hermed. I bestemmelsen nævnes dog udtrykkeligt, at dette omfatter at ty til det oprindelige panel under DSU artikel 6.2.²⁸¹

Ved udtrykkeligt at lade 'disse konfliktløsningsprocedurer' inkludere panelproceduren, peger ordvalget i DSU artikel 21.5 i retning af, at andre procedurer ligeledes kan være relevante. Det var fra starten ikke klart, om appel var omfattet, men dette er nu uomtvistet.²⁸² Når dette ses i lyset af formålet med bestemmelsen, nemlig at give en selvstændig adgang til hurtigt at få afklaret eksistensen eller WTO overensstemmelsen af implementeringsskridt, forekommer det rigtigt at opfatte henvisningen som en reference til hele spektret af konfliktløsningsprocedurer i DSU. I tillæg til panel/appelprocedurerne omfatter dette blandt de judicielle procedurer voldgift under DSU artikel 25 (*om DSU artikel 25 afsnit 14.2.1*).²⁸³

Blandt de diplomatiske procedurer må venskabelig mellemkomst, forsoning og mægling under DSU artikel 5 være omfattet i tillæg til forhandlinger/konsultationer (*om DSU artikel 5 afsnit 14.1.2*). Det bemærkes, at det ikke er fast praksis, at konsultationer udgør et indledende skridt før DSU artikel 21.5 panel/appelproceduren (*om konsultationer afsnit 7.1*).

I nogle tilfælde har konsultationer været afholdt analogt til almindelige procedurer.²⁸⁴ Andre gange fremgår det ikke af DSU artikel 21.5 panel-

rapporten, om/at konsultationer har været afholdt.²⁸⁵ I andre sager har konsultationer ikke været afholdt, men parterne har aftalt, hvorledes forholdet mellem DSU artikel 21.5 og 22 konkret skulle forstås.²⁸⁶ Endelig har konsultationer været afholdt ifølge bilateral aftale om forholdet mellem DSU artikel 21.5 og 22.²⁸⁷ I *Mexico – HFCS (DSU 21.5 – US)* fremgår uklarheden om dette punkt af, at Appellate Body i sin analyse af om panelet skulle have berørt spørgsmålet om konsultationer, udtrykkeligt antog, at dette var tilfældet.²⁸⁸ Denne usikkerhed afspejles i tre WTO medlemmers anmodninger om konsultationer under DSU artikel 21.5 i forbindelse med *EC – Bananas*.²⁸⁹

Voldgift under DSU artikel 21.3(c) og 22.6-7 vil på grund af disse procedurers særlige formål og deraf følgende snævre mandater derimod ikke være omfattet af henvisningen til ‘disse procedurer (om DSU artikel 21.3(c) voldgift afsnit 12.1.3.3; om DSU artikel 22.6-7 voldgift afsnit 13.2.4).’²⁹⁰ Dette gør dog ikke disse voldgiftsprocedurer uanvendelige i forhold til vedtagne DSU artikel 21.5 panel/appealrapporter.²⁹¹

12.2.4 Forskelle i forhold til almindelig panelprocedure

Under DSU artikel 21.5 er det udgangspunktet, at et panel gives 90 dage til at færdiggøre og cirkulere sin rapport. Hvis panelet ikke finder det muligt at overholde fristen, kan panelet skriftligt notificere Dispute Settlement Body om grundene hertil samt give et nyt tidsestimat. I den plurilaterale aftale om offentlige indkøb “Agreement on Government Procurement” (GPA) er fristen for panelet reduceret til 60 dage (om plurilaterale aftaler afsnit 2.2.1.3).²⁹² Der er i modsætning hertil ikke fastsat en særlig tidsgrænse for appelbehandling under DSU artikel 21.5, og det samme gælder andre af DSUs konfliktløsningsprocedurer.

I *US – Softwood Lumber (DSU 21.5 – Canada)* fandt Appellate Body i tillæg til den kortere tidsfrist andre forskelle på almindelige panelprocedurer og DSU artikel 21.5 procedurer. For det første, at panelets sammensætning typisk allerede er afgjort ved genudnævnelsen af det oprindelige panel (om udnævnelse af DSU artikel 21.5 panel afsnit 3.2.1.3 og 3.2.1.4). For det andet er der visse begrænsninger på de påstande, den klagende part kan fremsætte under DSU artikel 21.5 (om begrænsningerne i mandatet under DSU artikel 21.5 afsnit 12.2.1).²⁹³

Som konsekvens af tidspresset afholder DSU artikel 21.5 paneler et, mod normalt to, møder med parterne, men har bibeholdt de normale to skriftlige indlæg (om panelproceduren afsnit 8.3).²⁹⁴

12.2.5 Forholdet til den/de oprindelige rapport(er)

Til trods for, at procedurerne under DSU artikel 21.5 ikke vedrører de oprindelige foranstaltninger samt ikke er afgrænset af de oprindelige påstande, anbringender og fakta, har de oprindelige panel/appelrapporter en særlig rolle.

I *US – Shrimp (DSU 21.5)*, appellerede Malaysia panelets hyppige referencer til den oprindelige appelrapport. Appellate Body konstaterede, at de ræsonnementer panelet henviste til var essentielle og ikke “*dicta*”, og panelet derfor ikke alene gjorde ret i at anvende dem og basere sig herpå, men at dette var, hvad Appellate Body forventede. Appellate Body tilføjede, at siden den oprindelige appel havde underkendt panelet på nogle punkter, måtte panelet nødvendigvis overveje Appellate Bodys holdning. Til dette tilføjedes, at hvad vigtigere var, gav den oprindelige appelrapport fortolkningsmæssige retningslinier til efterfølgende paneler. Appellate Body henviste til *Japan – Alcoholic Beverages* om relevansen af vedtagne GATT panel rapporter og udstrakte udtrykkeligt denne konklusion til vedtagne WTO appelrapporter. Det kunne derfor ikke, og især ikke i lyset af den konkrete relevans af den oprindelige appelrapport, være forkert af panelet at tage Appellate Bodys analyser i betragtning og bruge dem som værktøjer for dets egne ræsonnementer.²⁹⁵

I tillæg til, hvad der kan kaldes ‘almindelig vejledning’ fra tidligere rapporter, har tidligere rapporter en særlig relevans i DSU artikel 21.5 procedurer beroende på den tætte faktuelle sammenhæng (*om vejledning fra tidligere rapporter afsnit 6.3*). Denne særlige relevans er af en karakter, der gør, at Appellate Body udtrykkeligt forventede, at DSU artikel 21.5 panelet forlod sig på analyser i den oprindelige appelrapport.

Formuleringen af DSU artikel 21.5 udelukker ikke gentagen vurdering af eksistensen eller WTO overensstemmelsen af foranstaltninger taget til at implementere Dispute Settlement Bodys kendelser og anbefalinger. Dette kan for en umiddelbar betragtning forekomme overflødigt, men omvendt ville det modsatte resultat medføre, at et enkelt forsøgs forsøg på implementering eller endda en undladelse af overhovedet at forsøge at implementere ville være tilstrækkeligt til at sætte implementeringsforpligtelsen i stå. I forhold til implementering forekommer det urimeligt at begrænse antallet af det klagende medlems skud i bøssen. Til dette kommer, at håndhævelse under DSU artikel 22 er af midlertidig karakter i afventning af implementering (*om den midlertidige karakter af DSU artikel 22 kapitel 13*). I praksis har det da også i nogle tilfælde vist sig nødvendigt at vende tilbage til artikel 21.5.²⁹⁶

Som en konsekvens heraf må forholdet mellem kendelser og anbefalinger i den oprindelige rapport, samt kendelser og anbefalinger i en efterfølgende rapport under artikel 21.5 klarlægges.

Problematikken er for ganske nylig opstået i forbindelse med “Agreement on Subsidies and Countervailing Measures” (SCM) artikel 4.7. Under denne bestemmelse skal panelet/Appellate Body anbefale tilbagetrækning af ulovlig støtte uden forsinkelse og er endvidere forpligtet til at angive et tidsrum, indenfor hvilket tilbagetrækning skal ske (*om anbefalinger afsnit 10.3*).

I *US – FSC (DSU 21.5)(II)* rejste USA overfor Appellate Body spørgsmålet om panelet korrekt havde konkluderet, at det ikke var nødvendigt at komme med en ny anbefaling under SCM artikel 4.7 i forhold til de foranstaltninger, der under den første runde af artikel 21.5 procedurer var blevet vejet og fundet for lette. Appellate Body henviste først og fremmest til, at en panel/appelrapport, når den er vedtaget af Dispute Settlement Body, skal accepteres af parterne uden betingelser. Som konsekvens heraf er den oprindelige anbefaling operativ, indtil den er fuldt opfyldt. En forbudt støtte, der kun delvist trækkes tilbage, eller som erstattes af ny forbudt støtte, kan ikke udgøre fuld implementering af den oprindelige anbefaling. Det influerede ikke herpå, at de oprindelige anbefalinger i sagens natur ikke kunne henvise til eventuelle foranstaltninger truffet for at implementere disse anbefalinger. Ifølge Appellate Body ville sådanne efterfølgende implementeringsforanstaltninger, der selv blev fundet utilstrækkelige under DSU artikel 21.5, alligevel være omfattet af de oprindelige anbefalinger. Appellate Body var især opmærksom på risikoen for, at et krav om en ny SCM artikel 4.7 anbefaling og dertil hørende tidsperiode til tilbagetrækning af støtte ville åbne for en uendelig cyklus af DSU artikel 21.5 procedurer og deraf følgende forlængelser af implementeringsfristen.²⁹⁷

Umiddelbart herefter undlod Appellate Body udtrykkeligt at tage stilling til, om panelet var kompetent til at give en ny anbefaling under SCM artikel 4.7. I et perspektiv begrænset til denne bestemmelse ser jeg ingen principielle indvendinger imod at lade panelet/Appellate Body komme med en ny anbefaling samt eventuelt at angive en ny tidsramme for implementering forudsat, at dette sker med målet om hurtig løsning af konflikter for øje (*om hurtig løsning af konflikter afsnit 4.4.1*). Herved imødekommes Appellate Bodys bekymring for en uendelig cyklus af DSU artikel 21.5 procedurer.

Denne problematik er unik for SCM artikel 4.7, idet denne specielle bestemmelse i modsætning til den generelle bestemmelse i DSU

artikel 19.1 er karakteriseret ved at foreskrive angivelse af et bindende tidsrum for implementering (*om anbefalinger under DSU artikel 19.1 afsnit 10.3.1*). Under DSU artikel 19.1 er panelet/Appellate Body ikke forpligtet til andet end at anbefale, at omtvistede WTO stridige foranstaltninger bringes i overensstemmelse med det implementerende medlems WTO forpligtelser. Set isoleret i forhold til DSU artikel 19.1 synes der ikke her at være principielle indvendinger mod hverken at lade panelet/Appellate Body være forpligtet eller berettiget til at give en ny anbefaling.

Der er dog et yderligere aspekt ved at tildele panelet/Appellate Body kompetence til at give nye anbefalinger under DSU artikel 21.5, der skal tages i betragtning. Skal Appellate Bodys betænkeligheder ved forlængelse af tidsfristerne tages alvorligt, må man også tage højde for tidsrummet givet til implementering under DSU artikel 21.3(a)-(c). I dette perspektiv bliver spørgsmålet, om en ny anbefaling under DSU artikel 19.1 også medfører en ret til en ny implementeringsfrist under DSU artikel 21.3.

Da dette vedrører anbefalingen som sådan og ikke dens indhold, omfatter denne problematik både anbefalinger under SCM artikel 4.7 og DSU artikel 19.1. DSU artikel 21.3 giver det implementerende medlem en ret til et rimeligt tidsrum til implementering af Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser givet i forbindelse med vedtagelsen af rapporten, hvis efterlevelse straks ikke er umiddelbart gennemførlig. Der sondres i denne sammenhæng ikke mellem originale og DSU artikel 21.5 rapporter. Uanset at det vil være panelet/Appellate Body, der giver en ny anbefaling vil en sådan tilsyneladende være omfattet af denne ret til et rimeligt tidsrum til implementering. Med de nødvendige modifikationer vil Appellate Bodys overvejelser om en uendelig cyklus af nye procedurer, nye anbefalinger og nye tidsfrister være en relevant indvending.

For at vende tilbage til *US – FSC (DSU 21.5)(II)* var det første element Appellate Body lagde vægt på i sin analyse, at når en rapport er vedtaget af Dispute Settlement Body, skal den accepteres af parterne uden betingelser (*om vedtagelse af panel og appelrapporter afsnit 11.1.1 og 11.1.2*). Dette omfatter også anbefalinger givet i rapporten. Dette dannede baggrunden for Appellate Bodys konklusion om, at den oprindelige anbefaling står ved magt, til fuld implementering er sket. Nye anbefalinger vil være overflødige og i øvrigt kun egnet til at skabe for-

virring. På baggrund af ovenstående betragtninger samt i lyset af, at DSU artikel 21.5 procedurer i sagens natur hidrører fra den originale konflikt, finder jeg, at panelet/Appellate Body under DSU artikel 21.5 procedurer hverken bør eller kan komme med nye anbefalinger.

12.3 Særlige hensyn til udviklingslande

I DSU artikel 21, som i mange af DSUs øvrige bestemmelser, tages højde for udviklingslandes særligt sårbare situation. Reference til udviklingslande kan findes i DSU artikel 21.2, 21.7 og 21.8.

12.3.1 Klager bragt af udviklingslande

I DSU artikel 21.7 pålægges Dispute Settlement Body i sager rejst af udviklingslande at overveje yderligere tiltag, der vil være passende under omstændighederne. Det uddybes ikke i bestemmelsen, hvad dette kan omfatte, men kreativitet i forhold til tiltag til at fremme overvågning af implementering som indikeret i artiklens overskrift eller med henblik på at fremme hurtig implementering som refereret til i DSU artikel 21.1, synes oplagt.

Dispute Settlement Body instrueres dog, i DSU artikel 21.8, i disse tilfælde at tage hensyn ikke blot til omfanget af den handel, der påvirkes af de omtvistede foranstaltninger men tillige påvirkningen af pågældende udviklingslands økonomi. Med dette præciseres ikke, hvilke typer tiltag bestemmelserne bemyndiger men udelukkende, at den generelle alvor af omtvistede foranstaltninger for berørte udviklingslande kan tages i betragtning.

12.3.2 Rimelig tid til implementering

Til slut vil jeg kort dvæle ved vanskeligheder i forbindelse med implementering af det specielle hensyn til udviklingslande, der har fundet udtryk i DSU artikel 21.2.

For det første er DSU artikel 21.2 blevet brugt af DSU 21.3(c) voldgiftsretter som argument for, at det rimelige tidsrum skulle være længere i tilfælde af implementerende udviklingslandes alvorlige finansielle vanskeligheder (*om bestemmelse af tidsrummet til implementering ved voldgift afsnit 12.1.3.3*).²⁹⁸ Denne type situation forekommer at være omfattet kerneområdet i bestemmelsen.

Der er dog intet i bestemmelsen, der indikerer, at den skulle være reserveret til brug i så begrænsede tilfælde. Tværtimod henvises generelt og bredt til foranstaltninger, der har været underlagt konfliktløsning og som påvirker udviklingslandes interesser.

I *Chile – Price Band System (DSU 21.3(c))* lod voldgiftsdommeren, der var konfronteret med udviklingslande på begge konfliktens sider, de særlige hensyn til parterne opveje hinanden.²⁹⁹

Dette tyder på, at hensyn til udviklingslande kan tages både med hensyn til det implementerende og det klagende medlem. Der var ikke tale om særlig alvorlige finansielle eller økonomiske situationer, hvilket tyder på, som indikeret ovenfor, at bestemmelsens anvendelsesområde er videre end disse særligt alvorlige situationer. Det har imidlertid voldt voldgiftsretterne vanskeligheder, hvorvidt hensyn kan tages til et klagende medlem, der er et udviklingsland.

I *US – CDSOA (DSU 21.3(c))* afslog voldgiftsdommeren, at det faktum, at en klager var et udviklingsland, skulle kunne influere på det identifikation af det kortest mulige tidsrum.³⁰⁰

Omvendt i *US – Gambling (DSU 21.3(c))*, hvor voldgiftsdommeren anerkendte, at relevansen af DSU artikel 21.2 ikke er begrænset til implementerende medlemmer.³⁰¹ Denne sidste opfattelse er blevet understøttet i efterfølgende voldgiftskendelser.³⁰²

Da ordlyden af DSU artikel 21.2 ikke begrænser bestemmelsens anvendelse til implementerende medlemmer, forekommer denne nylige udvikling rigtig. Der kan med en vis ret sættes spørgsmålstejn ved, om det klagende medlems status som udviklingsland kan influere på forløbet af implementeringsproceduren, men hensyn til udviklingslande kan tænkes taget under den ovenfor nævnte lovgivningsmæssige fleksibilitet (*om betydningen af lovgivningsmæssig fleksibilitet for implementeringsfrist afsnit 12.1.3.3*).

Litteratur

Om efterlevelse af GATT panelrapporter Hudec, *GATT Dispute Settlement after the Tokyo Round: An Unfinished Business* (1980), Cornell

International Law Journal, Vol.13(2); **Statistik** med hensyn til GATT konfliktløsning findes i Hudec, Kennedy & Sgarbossa, *A Statistical Profile of GATT Dispute Settlement Cases: 1948-1989* (1993), Minnesota Journal of Global Trade, Vol.2(1). **Generelt:** Finger & Dhar, *Do Rules Control Power? – GATT Articles and Arrangements in the Uruguay Round* (1992), World Bank Policy Research Working Paper 818; Chayes & Chayes, *On Compliance* (1993), International Organizations, Vol.47(2); Sevilla, *Explaining Patterns of GATT/WTO Trade Complaints* (1998), Weatherhead Center for International Affairs – Working Paper Series 98-01; Mota, *The World Trade Organization: An Analysis of Disputes* (1999). North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation, Vol.25; Busch & Reinhardt, *Bargaining in the Shadow of the Law: Early Settlement In GATT/WTO Disputes* (2000), Fordham International Law Journal, Vol.24; Reinhardt, *Aggressive Multilateralism: The Determinants of GATT/WTO Dispute Initiation, 1948-1998* (2000). Om **implementering:** Reif & Florestal, *Performance of the System IV: Implementation – Revenge of the Push-Me, Pull-You: The Implementation Process Under the WTO Dispute Settlement Understanding* (1998), International Lawyer, Vol.32(3); Roessler, Ellard & Elliott, *Performance of the System IV: Implementation – Comments* (1998), International Lawyer, Vol.32(3); Horlick, *Problems with the Compliance Structure of the WTO Dispute Resolution Process* (2002), i Kennedy & Southwick (eds.), *The Political Economy of International Trade Law – Essays in Honour of Robert E. Hudec*; Pauwelyn, *The Nature of WTO Obligations* (2002), Jean Monnet Working Paper (1/02); Fukunaga, *Securing Compliance Through the WTO Dispute Settlement System: Implementation of DSB Recommendations* (2006), Journal of International Economic Law, Vol.9(2). **Tidsrum** for implementering: Monnier, *The Time to Comply with an Adverse WTO Ruling – Promptness within Reason* (2001), Journal of World Trade, Vol.35(5). Om DSU artikel 21.5 se henvisninger til “sequencing” i kapitel 13. Om **udviklingslande** Footer, *Developing Country Practice in the Matter of WTO Dispute Settlement* (2001), Journal of World Trade, Vol.35(1); Mosoti, *Africa in the First Decade of WTO Dispute Settlement* (2006), Journal of International Economic Law, Vol.9(2).

Kapitel 13

Håndhævelse

Efterkommes Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser ikke indenfor det rimelige tidsrum afsat hertil, giver DSU artikel 22 mulighed for, at det implementerende medlem tilbyder kompensation, eller, at modparten anmoder Dispute Settlement Body om tilbladelse til at suspendere koncessioner eller andre forpligtelser. Begge muligheder er midlertidige og subsidiære til fuld implementering. Om dette handler kapitlets første og andet afsnit.

Tredje afsnit præsenterer en problemstilling, der er et resultat af, at forholdet mellem DSU artikel 21.5 procedurerne og adgangen til kompensation eller suspension i DSU artikel 22 ikke er reguleret med tilstrækkelig klarhed i DSU. Denne problemstilling omtales i WTO sprogbrug som “sequencing”, altså i hvilken rækkefølge disse bestemmelser skal anvendes.

13.1 Kompensation

I WTO er muligheden for kompensation reguleret i DSU artikel 3.7, 22.1 og 22.2. Når en omtvistet foranstaltning er fundet WTO stridig, er den primære forpligtelse at trække denne tilbage, jf. DSU artikel 3.7, 4.pkt. (*om pligten til at implementere afsnit 12.1.1*). Tilbagetrækning omfatter også det mindre i det mere i form af modifikation. Er umiddelbar tilbagetrækning/modifikation uigennemførlig, er kompensation en subsidiær og midlertidig mulighed, jf. DSU artikel 3.7, 5.pkt, betinget af, at et rimeligt tidsrum er passeret, DSU artikel 22.1. Det forudsatte rimelige tidsrum til implementering er tidsrummet fastsat under DSU artikel 21.3 (*om bestemmelse af et rimeligt tidsrum til implementering afsnit 12.1.3*).

En undtagelse til midlertidigheden findes i “non-violation” sager, hvor kompensation kan udgøre en del af en gensidigt tilfredsstillende justering som en endelig løsning på konflikten, jf. DSU artikel 26.1(d) (*om tilfredsstillende justering afsnit 4.4.4; om “non-violation” afsnit 7.2.2*).

I dette afsnits første del behandles spørgsmålet, hvorvidt ydelse af kompensation er en ret eller en pligt. I anden del tages kompensationsens form og adressat op. Tredje del drejer sig om størrelsen af kompensation.

13.1.1 Ret eller pligt til at yde kompensation

Sker implementering af Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser ikke inden udløbet af det rimelige tidsrum afsat hertil, kan ethvert WTO medlem, der har påberåbt sig konfliktløsningsprocedurerne, anmode om påbegyndelse af konsultationer med henblik på at aftale gensidigt tilfredsstillende kompensation, jf. DSU artikel 22.2, 1.pkt.. I så fald er det ikke-implementerende medlem forpligtet til at deltage i forhandlinger herom. Pligten strækker sig kun til at indgå i konsultationer og ikke til, at disse når et resultat. Hermed er pligten parallel med pligten til at indgå i konsultationer i indledningen af konfliktbehandlingsprocedurerne (*om konsultationer afsnit 7.1*).

Det fremgår ikke, hvorvidt 'konfliktløsningsprocedurerne' skal opfattes som panel/appelprocedurerne, eller om konsultation under DSU artikel 4.2 også er omfattet (*om deltagelse i konsultationer som betingelse for søgsmålsinteresse afsnit 5.2.1 og 7.1*). I lyset af sammenkædningen med muligheden for suspension, og den deraf følgende afgrænsning af niveauet for suspension til den lidte 'udslettelse' eller 'svækkelse' af ellers tilkommende fordele, falder konsultationer i denne sammenhæng udenfor 'konfliktløsningsprocedurerne' (*om suspension afsnit 13.2*). Voldgift under DSU artikel 25 er udtrykkeligt omfattet, jf. DSU artikel 25.4.

Kan enighed ikke opnås om tilfredsstillende kompensation indenfor 20 dage, kan den part, der har påberåbt sig konfliktløsningsprocedurerne anmode Dispute Settlement Body om tilladelse til at suspendere koncessioner eller andre forpligtelser, jf. DSU artikel 22.2, 2.pkt. Dette betyder på den anden side ikke, at forhandlinger om kompensation ikke kan fortsætte efter udløbet af fristen.

13.1.2 Hvem skal kompenseres og hvordan

Forhandlinger om kompensation skal initieres af det klagende WTO medlem, jf. DSU artikel 22.2. Hermed er dog ikke taget stilling til, hvem som skal kompenseres i afventning af endelig implementering af Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser. I lyset af, at

et af formålene med kompensation er at reetablere en balance i rettigheder, forpligtelser og koncessioner, vil kompensation naturligt primært være rettet til det klagende WTO medlem. Det er da også det klagende og det (ikke)implementerende medlem, der skal forhandle om kompensation. DSU artikel 22.2 er tavs om, hvilken form kompensation skal tage.

At det klagende medlem er den primære adressat betyder ikke nødvendigvis, at dette medlem er det eneste, der kan nyde godt af kompensationen. I denne sammenhæng bliver formen af kompensation afgørende. Betales et kontant beløb, kompenseres kun modtageren heraf. Har kompensationen derimod form af forbedret markedsadgang eller lavere toldsatser er situationen en anden. DSU artikel 22.1 foreskriver, at ydet kompensation ikke må være WTO stridig, hvilket udelukker diskriminerende betingelser for markedsadgang eller toldsatser. I så fald kommer kompensationen alle aktører på det pågældende marked til gode, i øvrigt i tråd med målet for GATT/WTO om at reducere handelsbarrierer og eliminere diskrimination.³⁰³ Fra en økonomisk synsvinkel er kompensation at foretrække fremfor suspension og så meget desto mere, når dette sker på en ikke diskriminerende mest-begünstiget basis.³⁰⁴

En parallel hertil findes i "General Agreement on Trade in Services" (GATS) artikel XXI:2(b), der foreskriver, at kompenserende justering som følge af tilbagetrækning eller modifikation af af koncessioner skal ske på ikke-diskriminerende basis.

13.1.3 Størrelse af kompensation

Under DSU artikel 22.2 skal kompensationen være gensidigt acceptabel for parterne. Dette vil naturligt variere fra sag til sag, men de grundlæggende overvejelser er oplagte.

Fra det klagende medlems synsvinkel må kompensation have til formål at opveje den lidte skade. Uanset om dette skal ske fuldstændigt eller delvist, må niveauet for kompensation i et vist omfang holdes op mod niveauet for udslettelse eller svækkelse af ellers tilkommende fordele, der er resultatet af de WTO stridige foranstaltninger. Herved vil overvejelsen komme til at modsvare overvejelserne i forbindelse med suspension (*om bestemmelse af niveauet for suspension afsnit 13.2.1*).

Fra det kompenserende medlems synsvinkel vil det næppe være

acceptabelt, om kompensationen får et element af straf ved at overstige niveauet for udslettelse eller svækkelse af fordele. Hermed kommer man ikke nærmere forholdet mellem på den ene side udslettelse og slettelse overfor størrelsen af kompensation på et abstrakt grundlag.

I DSU artikel 25 voldgiften i *US – Section 110(5) (DSU 25)* var det netop voldgiftsrettens mandat at fastlægge niveauet for udslettelse eller svækkelse af fordele med henblik på, at dette skulle danne grundlag for niveauet for kompensation (*se nærmere om denne kendelse afsnit 13.2.1*).

Udregningen af kompensation skal endvidere tage højde for, at flere WTO medlemmer kan have overlappende påstande vedrørende udslettelse eller svækkelse af ellers tilkommende fordele.

I *EC – Bananas (DSU 22.6 – EC) (EC)* fandt voldgiftsretten, at kumulativ kompensation for den samme udslettelse eller svækkelse ville være i strid med det generelle folkeretlige princip om proportionalitet af modforanstaltninger.³⁰⁵

Det sidste åbne spørgsmål er, om niveauet for kompensation skal afhænge af den form kompensationen skal tage. Denne problematik er modstykket til overvejelserne om kvantificering af udslettelse eller svækkelse af forskellige typer WTO krænkelser i forbindelse med suspension (*om niveauet for suspension afsnit 13.2.3*).

13.2 Suspension

Under GATT artikel XXIII:2 kunne DE KONTRAHERENDE PARTER bemyndige en kontraherende part til at suspendere anvendelsen af koncessioner overfor en anden kontraherende part. Denne kompetence var kvalificeret på to måder. For det første skulle DE KONTRAHERENDE PARTER finde, at omstændighederne var tilstrækkeligt alvorlige til at retfærdiggøre suspension. For det andet skulle autorisationen til suspension omfatte sådanne koncessioner eller andre forpligtelser, som DE KONTRAHERENDE PARTER fandt passende (“appropriate”). Den kontraherende part, som suspensionen rettedes imod, kunne i så fald trække sig fra GATT. En beslutning om at tillade suspension skulle træffes med konsensus af DE KONTRAHERENDE PARTER. Suspension

blev i GATT levetid bemyndiget en enkelt gang og da ikke udnyttet fuldt ud.

Ifølge DSU artikel 3.7 er diskriminerende suspension af koncessioner eller andre forpligtelser, med Dispute Settlement Bodys tilladelse, den sidste udvej et klagende WTO medlem har overfor en ikke-implementerende modpart. Ifølge både DSU artikel 3.7 og 22.2 er suspension subsidier i forhold til at forsøge at forhandle kompensation. Er kompensation ikke aftalt indenfor 20 dage efter udløbet af det rimelige tidsrum til implementering, kan det klagende WTO medlem anmode Dispute Settlement Body om tilladelse til at træffe modforanstaltninger i form af suspension af koncessioner eller andre forpligtelser (*om håndhævelse afsnit 13.1.1*).

Dispute Settlement Body skal give denne tilladelse indenfor 30 dage efter udløbet af det rimelige tidsrum til implementering, medmindre det besluttet med konsensus at afslå anmodningen, jf. DSU artikel 22.6, 1.pkt.. Dispute Settlement Body skal dog ikke give denne tilladelse, hvis den relevante aftale forbyder dette, jf. DSU artikel 22.5.

I "General Agreement on Trade in Services" (GATS) aftalen er adgangen til suspension formelt kvalificeret, idet GATS artikel XXIII:2 forudsætter, at Dispute Settlement Body finder, at omstændighederne er tilstrækkeligt alvorlige. Denne formulering er en arv fra GATT artikel XXIII:2. Kvalifikationen har ringe betydning, da beslutningen om at bemyndige suspension træffes af Dispute Settlement Body, medmindre der er konsensus imod, jf. DSU artikel 22.6. Dog kan et begrundelseskrav for det suspenderende WTO medlem formentlig udledes svarende til begrundelseskravet i DSU artikel 22.3(e) (*om dette begrundelseskrav afsnit 13.2.2*).

Suspension er et middel, der anvendes i forsøget på at nå et bestemt mål. Målet er efterlevelse af Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser, og midlet er diskriminerende handelsbarrierer. Det er vigtigt at holde sig for øje, at suspension er i strid med kerneformålene for GATT/WTO. Som formuleret i præamblerne til både WTO Aftalen og GATT 1994 er det målet for det institutionaliserede multilaterale handelssystem dels at reducere handelsbarrierer og dels at eliminere diskrimination. Disse mål er opstillet på baggrund af økonomiske teori, og suspension er derfor økonomisk ufornuftigt for begge parter i en konflikt, til tider beskrevet som 'at skyde sig selv i foden'.³⁰⁶

I dette afsnit skal først de grundlæggende formål og hensyn bag

adgangen til suspension præsenteres. Del to omhandler procedurerne i DSU artikel 22.3 til fastlæggelse af hvilke koncessioner eller forpligtelser, der kan suspenderes. I tredje del behandles retningslinierne for bestemmelse af niveauet for suspension under DSU artikel 22.4 og SCM artikel 4.10 og 7.9. Endelig omhandler fjerde del adgangen til ved voldgift at få prøvet, om procedurerne i DSU artikel 22.3 eller niveauet i DSU artikel 22.4 er overholdt.

13.2.1 Grundlæggende hensyn

Grundlæggende fremgår det af pligten til implementering og modforanstaltningernes midlertidige karakter, at formålet i sidste ende er at opnå implementering af Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser (*om pligten til implementering afsnit 12.1.1*).

I voldgiftskendelsen i *EC – Bananas (DSU 22.6 – EC)*(EC) noterede voldgiftsretten sig, at suspensions midlertidige karakter indikerede, at formålet var at tilskynde til overholdelse af WTO forpligtelser. Derfor fandt voldgiftsretten, skulle niveauet for suspension være ækvivalent med niveauet for den lidte udslettelse eller svækkelse af fordele. Voldgiftsretten understregede, at intet i DSU artikel 22.1, 22.4 og 22.7 pegede i retning af at suspensionen skulle rumme elementer af straf.³⁰⁷

Den postulerede sammenhæng mellem 'tilskyndelsen' og det begrænsede niveau for suspension er ikke umiddelbart klar. Umiddelbart synes det, at jo højere niveauet for suspension jo større tilskyndelse.³⁰⁸ Når dette er sagt, fremgår det af voldgiftsrettens analyse for det første, at målet med suspension er at tilskynde til overholdelse af Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser. For det andet, at tilskyndelsen skal være ækvivalent med den lidte udslettelse eller svækkelse af ellers tilkommende fordele samt, som konsekvens af den anden betragtning. For det tredje, at DSU artikel 22 som helhed ikke peger i retning af, at suspension indebærer straf (*om suspension afsnit 13.2*).

I tråd hermed udtalte voldgiftsretten i *EC – Hormones (US)*(DSU 22.6), at det ville stride mod principperne i DSU artikel 3.7, 21.1, 22.1 og 22.8 at lade niveauet for suspension overstige niveauet for at bringe de omstridte foranstaltninger i WTO overensstemmelse.³⁰⁹ I konteksten af den tilsvarende bestemmelse i SCM artikel 4.10 udtalte voldgiftsretten *Brazil –*

Aircraft (DSU 22.6, SCM 4.11), at en modforanstaltning indeholdt elementer af straf, hvis den indeholdt en yderligere dimension beregnet på at sanktionere modpartens handlinger.³¹⁰

Denne sidste bemærkning er interessant, fordi den er møntet på “Agreement on Subsidies and Countervailing Measures” (SCM) artikel 4.10, der rummer et større spillerum for niveauet for suspension (*om niveauet for suspension under SCM artikel 4.10 afsnit 13.2.3.3*).

13.2.2 *Hvad kan suspenderes*

DSU artikel 22.3 specificerer procedurer for hvilke koncessioner eller andre forpligtelser, der kan søges suspenderet.

Det generelle princip er udtrykt i DSU artikel 22.3(a) og indebærer, at suspension skal søges indenfor den/de sektor(er), hvor panelet/Appellate Body har konstateret WTO krænkelse eller anden udslettelse eller svækkelse af fordele. Med denne formulering er bestemmelsen møntet på alle de i praksis anvendte grundlag for klager (*om klagegrundlag afsnit 7.2*). ‘Sektor’ er defineret i DSU artikel 22.3(f)(i)-(iii). Alle varer udgør en sektor. Tjenesteydelser er opdelt i elleve sektorer og immaterialrettighederne under TRIPS er inddelt i ni sektorer.

Hvis det suspenderende medlem finder, at det generelle princip ikke er gennemførligt eller effektivt, kan suspension søges i andre sektorer under samme aftale, jf. DSU artikel 22.3(b). ‘Aftale’ er defineret i DSU artikel 22.3(g)(i)-(iii). I denne sammenhæng udgør GATT, de multilaterale aftaler samt de plurilaterale aftaler, i det omfang de konkret er anvendelige, en aftale. GATS udgør en aftale og det samme gælder TRIPS.

Finder det suspenderende medlem dels, at heller ikke dette er gennemførligt eller effektivt og dels, at omstændighederne er tilstrækkeligt alvorlige, kan suspension søges under en anden omfattet aftale, jf. DSU artikel 22.3(c). Med ‘omfattet aftale’ henvises til inddelingen i DSU artikel 22.3(b). Læg mærke til, at adgangen til suspension under denne bestemmelse, med kvalifikationen vedrørende alvoren af omstændighederne, er mere restriktiv end suspension under DSU artikel 22.3(b).

Den plurilaterale aftale om offentlige indkøb (“Agreement on Government Procurement” – GPA) er ikke omfattet af disse principper. Dette omfatter både situationen, hvor suspension søges på baggrund

af en konflikt relateret til aftalen om offentlige indkøb samt suspension af koncessioner eller andre forpligtelser under aftalen om offentlige indkøb i forbindelse med konflikter vedrørende andre af de omfattede aftaler, jf. GPA artikel XXII:7. (*om plurilaterale aftaler afsnit 2.2.1.2*).

I anvendelsen af de ovennævnte principper skal det suspenderende medlem tage to forhold i betragtning, jf. DSU artikel 22.3(d)(i)-(ii). For det første handelen indenfor den sektor/aftale, hvori WTO krænkelse eller anden udslettelse eller svækkelse af fordele er konstateret samt vigtigheden heraf for det suspenderende medlem. For det andet skal videre økonomiske elementer i forhold til udslettelsen eller svækkelsen samt videre økonomiske konsekvenser af suspensionen tages i betragtning. Det præciseres ikke i bestemmelsen, hvad det konkret indebærer at 'tage i betragtning'.

Suspension på tværs af sektorer eller aftaler betegnes krydssuspension/krydsgengældelse. I denne henseende foreskriver DSU artikel 22.3(e), at ved anmodninger om krydssuspension skal det suspenderende medlem begrunde anmodningen. Derudover skal såvel Dispute Settlement Body som relevante råd modtage anmodningen. Under DSU artikel 22.3(b) skal endvidere relevante underorganer modtage den begrundede anmodning.

Det fremgår klart af formuleringen, at de tre situationer er prioriteret. Således formulerer den første det generelle princip, mens den sidste er anvendelig på betingelse af, at omstændighederne findes tilstrækkeligt alvorlige. Hertil kommer begrundelseskravet i forhold til de to sidste situationer. Samtidig indebærer formuleringen, at det suspenderende medlem i de to sidste situationer har et vist skøn. Dette fremgår klarest sammenholdt med de bredere handelsmæssige og økonomiske betragtninger i DSU artikel 22.3(d).

Tilbage står at præcisere betydningen af 'gennemførlig' og 'effektiv' som anvendt i DSU artikel 22.3(b)-(c). Føjer man til de umiddelbart ovenstående betragtninger erkendelsen, at suspension i de fleste tilfælde er økonomisk skadeligt også for det suspenderende medlem, skal tre forhold bemærkes. For det første, er det indlysende, at de suspenderede koncessioner eller andre forpligtelser skal være relevante i den forstand, at det ikke-implementerende medlem faktisk rammes. For det andet kan det suspenderende medlem søge at maksimere virkningen på det ikke-implementerende medlem.

I *EC – Bananas (DSU 22.6 – EC)(ECU)* konstaterede voldgiftsretten, at 'effektiv' indebar, at det suspenderende medlem herved kunne sikre sig, at effekten af suspension var stærk, og havde det ønskede resultat, nemlig at tilskynde til at lovliggøre WTO stridige foranstaltninger.³¹¹

For det tredje gives det suspenderende medlem mulighed for at minimere de negative virkninger på sig selv – så at sige selv bestemme størrelsen på hullet i foden.³¹²

Endelig skal det bemærkes, at disse procedurer skal forstås ud fra voldgiftsrettens kompetence til under DSU artikel 22.6-7 at granske udøvelsen af skønnet og ikke mindst opfyldelsen af begrundelseskravet, for såvidt angår de to typer krydssuspension.

13.2.3 Niveauet for suspension

Med hensyn til størrelsen af suspension fastsætter DSU artikel 22.4, at niveauet for suspension skal være ækvivalent med niveauet for udslettelse eller svækkelse. SCM aftalen ("Agreement on Subsidies and Countervailing Measures") indeholder yderligere to standarder for denne sammenligning.

Under SCM artikel 4.10 kan Dispute Settlement Body i forbindelse med forbudt statsstøtte tillade brug af passende modforanstaltninger. Dette indebærer logisk, at det suspenderende medlem kan anmode Dispute Settlement Body om tilladelse til at anvende passende modforanstaltninger.

For såvidt angår støtteordninger, hvis lovlighed kan udfordres på baggrund af deres skadelige virkninger, bestemmer SCM artikel 7.9, at Dispute Settlement Body kan bemyndige modforanstaltninger, der står i et rimeligt forhold til de påviste skadelige virkninger. Dette modsvarer det suspenderende medlems ret til at anmode om sådan tilladelse.

I panel/appelproceduren skal det afgøres, om en omtvistet foranstaltning udgør en krænkelse af WTO forpligtelser, eller på anden vis udsletter eller svækker ellers tilkommende fordele (*om klagegrundlag afsnit 7.2*). I forbindelse med statsstøtte skal panelet/Appellate Body afgøre, om den omtvistede støtte er forbudt, eller eventuelt af en art hvor eventuelle skadelige virkninger afgør lovligheden. Alle tre ovennævnte bestemmelser indebærer, at niveauet for udslettelse eller svækkelse af ellers tilkommende fordele/skadelige virkninger af støtte/

eksistens af forbudt statsstøtte skal kvantificeres og sammenlignes med det kvantificerede niveau for den foreslåede suspension/modforanstaltning.

I *EC – Bananas (DSU 22.6 – EC)* konstaterede voldgiftsretten, at sammenligningen forudsætter, at begge niveauer er kendt.³¹³

I *EC – Hormones (US)(DSU 22.6 – EC)* slog voldgiftsretten fast, at dette var en kvantitativ og ikke en kvalitativ vurdering af den foreslåede suspension.³¹⁴

Dette indebærer, at det relevante sammenligningsgrundlag er effekten af den foreslåede suspension, og ikke om denne har samme form og karakter som den omtvistede WTO stridige foranstaltning.

Endelig skal det bemærkes, at hvor implementeringsskridt er taget er det niveauet for udslettelse eller svækkelse af fordele som følge af disse implementeringsskridt, der skal indgå i sammenligningen.³¹⁵

13.2.3.1 DSU artikel 22.4 – ‘ækvivalent med’

Hvilken vejledning giver ækvivalenskravet da det suspenderende medlem?

I *US – 1916 Act (DSU 22.6)* fandt voldgiftsretten, at ækvivalenskravet indebærer, at niveauet for suspension ikke måtte overstige niveauet for de udslettede eller svækkede fordele.³¹⁶

Hvor udslettelse eller svækkelse af ellers tilkommende fordele formodes at være en følge af WTO krænkelser, jf. DSU artikel 3.8, betyder sammenkoblingen af suspension med udslettelse eller svækkelse af ellers tilkommende fordele, at der ikke er en nødvendig sammenhæng mellem et medlems interesse i at påtale et brud og retten til suspension (*om retlig interesse afsnit 5.2.2.2*).³¹⁷ Til dette kommer andre afledte konsekvenser.

I *EC – Bananas (DSU 22.6 – EC)* konstaterede voldgiftsretten, at sammenhængen udelukkede suspension på vegne af tredjelande. I den omvendte situation, hvor den samme foranstaltning forårsagede udslettelse eller svækkelse af fordele i forhold til flere WTO medlemmer, kan den samme udslettelse eller svækkelse ikke tælle flere gange (“double-counting”).³¹⁸

Til den sidste situation føjede voldgiftsretten i *EC – Hormones (US)*(DSU 22.6 – EC) til, at i så fald måtte suspensionen fordeles proportionalt med de forskellige WTO medlemmers lidte udslettelse eller svækkelse.³¹⁹

Endelig er niveauet for udslettelse eller svækkelse ikke nødvendigvis sammenfaldende med en eventuel udgift til en WTO krænkelse. Dette kan på den ene side være tilfældet hvor de fordele, der udslettes eller svækkes kun udgør en del af udgiften til krænkelsen. På den anden side kan det tænkes, at en krænkelse ikke i sig selv kan kvantificeres. Denne situation kan især opstå, hvor en foranstaltning er fundet WTO stridig 'som sådan', hvilket vil sige uden, at den konkret har været anvendt, og gennem anvendelsen har forårsaget udslettelse eller svækkelse.³²⁰

I *US – CDSOA (Brazil)*(DSU 22.6 – US) konkluderede voldgiftsretten, at Brasilien under ækvivalenskravet i DSU artikel 22.4 ikke blot kunne ligestille de amerikanske tilbagebetalinger under den ulovlige foranstaltning med niveauet for udslettelse eller svækkelse af fordele, der ellers ville tilfalde Brasilien. Niveauet for udslettelse eller svækkelse af fordele var i stedet den handel, der direkte blev påvirket af den ulovlige foranstaltning.³²¹ Voldgiftsretten valgte efterfølgende at basere sin udregning på en økonomisk model for at nå et 'troværdigt resultat gennem en transparent proces i en kompleks sag'.³²² Voldgiftsretten konkluderede, at det ville være konsistent med ækvivalenskravet i DSU artikel 22.4 at udregne niveauet for udslettelse og svækkelse og derved det maksimale niveau for suspension ved at gange de amerikanske tilbagebetalinger indenfor et år med den koefficient, der var resultatet af den anvendte økonomiske model.³²³

13.2.3.2 SCM artikel 7.9 – 'i rimeligt forhold til'

Under "Agreement on Subsidies and Countervailing Measures" (SCM) artikel 7.9 skal niveauet for den foreslåede suspension sammenlignes med niveauet for påviste skadelige virkninger. De to niveauer skal stå i et rimeligt forhold til hinanden. På den ene side giver formuleringen lidt mere spillerum for det suspenderende medlem end DSU artikel 22.4.

På den anden side fandt voldgiftsretterne i *US – FSC (DSU 22.6)* og *Canada – Regional Aircraft (DSU 22.6)*, at sammenligningen byggede på de negative virkninger forårsaget af den pågældende statsstøtte.³²⁴

Ordvalget afspejler formentlig, at der ikke er en nødvendig sammenhæng mellem størrelsen af støtten og støtteordningens negative virkninger på andre WTO medlemmer. Med disse forbehold kan situationen formentlig opfattes parallelt med situationen under DSU artikel 22.4 (*om DSU artikel 22.4 afsnit 13.2.3.1*).

13.2.3.3 SCM artikel 4.10 – ‘passende’

Under “Agreement on Subsidies and Countervailing Measures” (SCM) artikel 4.10 skal Dispute Settlement Body bemyndige passende modforanstaltninger. I en forklarende fodnote præciseres, at ‘passende’ ikke skal forstås som en tilladelse af modforanstaltninger, der er disproportionaler i lyset af det faktum, at den omhandlede støtte er forbudt under SCM aftalen. Dette indebærer med en forhåbentlig lidt mindre kryptisk formulering at proportionaliteten af sådanne modforanstaltninger skal afgøres i lyset af den omtvistede støttes ulovlighed.

På basis af en længere analyse af ‘passende modforanstaltninger’ konkluderede voldgiftsretten i *US – Foreign Sales Corporations (FSC)* (DSU 22.6, SCM 4.11), at under SCM artikel 4.10 kan et WTO medlem tage modforanstaltninger, der tager alvoren af retsbruddet samt karakteren af forstyrrelsen i balancen af rettigheder og forpligtelser i betragtning. Modforanstaltninger behøver ikke være begrænset til virkninger på handelen, hvilket dog ikke indebærer, at bemyndigelsen er en blankocheck.³²⁵

Ved ikke at være begrænset til virkninger på handelen adskiller sammenligningen sig fra såvel DSU artikel 22.4 som SCM artikel 7.9. Spillerummet er større for friere fastsættelse af niveauet for suspension, men uden at dette dog legitimerer introduktion af den ekstra dimension, der indebærer straf (*om karakteren af suspension afsnit 13.2.1*).

13.2.4 Voldgift

Under DSU artikel 22.6 kan det WTO medlem, der ikke har implementeret, og mod hvem en anmodning om suspension er rettet, få sagen henvist til voldgift. Voldgiftsretten kan bestå enten af det oprindelige panel eller af nyudnævnte voldgiftsdommere. I praksis anvendes det oprindelige panel (*om udnævnelse af voldgiftsdommere under DSU artikel 22.6 afsnit 3.2.3.2*). Voldgiften skal være afsluttet indenfor

60 dage efter udløbet af det rimelige tidsrum til implementering. Voldgiftskendelsen er endelig og bindende, jf. DSU artikel 22.7 (*om retlige konsekvenser af voldgiftskendelsen afsnit 11.2.2*). Dispute Settlement Body skal underrettes om kendelsen straks og skal på anmodning tillade suspension af koncessioner eller andre forpligtelser i overensstemmelse med voldgiftskendelsen, medmindre det besluttet med konsensus at forkaste anmodningen. Suspension skal ikke ske mens voldgiftskendelsen afventes.

Voldgiftsretten kan tage stilling til tre spørgsmål. For det første om den foreslåede suspension er tilladt under den relevante aftale. For det andet om forholdet mellem niveauet for den foreslåede suspension og niveauet for udslettelse eller svækkelse af ellers tilkommende fordele opfylder betingelserne i DSU artikel 22.4, SCM artikel 4.10 eller SCM artikel 7.9. Adgangen til at få spørgsmål vedrørende modforanstaltninger under SCM aftalen prøvet af voldgiftsretten findes i SCM artikel 4.11 og 7.10. Denne formulering af voldgiftsrettens mandat svarer ord for ord til Dispute Settlement Bodys kompetence under SCM artikel 4.10 og 7.9. For det tredje kan voldgiftsretten prøve, om procedurerne i DSU artikel 22.3 er overholdt ifald krydssuspension søges.

I *EC – Bananas (DSU 22.6 – EC)* (EC) fandt voldgiftsretten, at kompetencen til at vurdere hvorvidt procedurerne under DSU artikel 22.3(b)-(c) var overholdt også indebar en kompetence til at vurdere, om suspension i henhold til DSU artikel 22.3(a) skulle have været anmodet om under (b)-(c).³²⁶ I *EC – Bananas (DSU 22.6 – EC)* (ECU) tilføjede voldgiftsretten med hensyn til krydssuspension, at nok indebar disse procedurer en skønsmargen for det suspenderende medlem, men på grund af henvisningen til obligatoriske principper og procedurer var udøvelsen af skønnet underlagt voldgiftsrettens granskning.³²⁷

I øvrigt strækker voldgiftsrettens mandat sig ikke ud over disse tre elementer.³²⁸ I DSU artikel 22.7 præciseres det, at voldgiftsretten ikke skal tage stilling til karakteren af de koncessioner eller andre forpligtelser, der foreslås suspenderet.

Således afslog voldgiftsretterne i *EC – Hormones (US)(DSU 22.6 – EC)*, *EC – Hormones (Canada)(DSU 22.6 – EC)* og *US – 1916 Anti-Dumping Act (DSU 22.6)* at vurdere kvalitative aspekter af den foreslåede suspension.³²⁹

Endelig skal det bemærkes, at voldgiftsretten har opfattet mandatet under DSU artikel 22.6 som anderledes end panelers mandat. Under DSU artikel 19 skal paneler anbefale, at WTO stridige foranstaltninger bringes i WTO overensstemmelse og kan dertil komme med forslag til, hvorledes dette kan ske (*om anbefalinger afsnit 10.3; om forslag til implementering afsnit 10.4*).

I *EC – Hormones (US)* (DSU 22.6 – EC) bemærkede voldgiftsretten, med henvisning til princippet om hurtig løsning af konflikter i DSU artikel 3.3 og 3.7, at hvis det foreslåede niveau for suspension ikke var ækvivalent, skulle voldgiftsretten udregne det rette niveau. (min fremhævnings)³³⁰

Understregningen af denne forskel skal antageligt ses i lyset af, at det er de samme individer, der er panelister og voldgiftsdommere (*om udnævnelse af voldgiftsdommere under DSU artikel 22.6 procedurer afsnit 3.2.3.2*).

13.3 Rette rækkefølge af procedurer

Under DSU artikel 21.5 har et panel 90 dage til at færdiggøre sin rapport om eksistensen eller WTO overensstemmelsen af implementeringsskridt. Under DSU artikel 22.6 skal voldgiftsretten indenfor 60 dage efter udløbet af det rimelige tidsrum til implementering afgøre, om foreslået suspension stemmer overens med procedurerne i DSU artikel 22.3 og overholder niveauet i DSU artikel 22.4. Retten til suspension er betinget af, at det implementerende medlem undlader at bringe WTO stridige foranstaltninger i overensstemmelse med WTO forpligtelser eller på anden vis undlader at overholde Dispute Settlement Bodys anbefalinger eller kendelser indenfor det rimelige tidsrum til implementering fastsat i DSU artikel 21.3. I praksis har rækkefølgen i anvendelsen af de to bestemmelser voldt problemer. Dette skyldes ikke mindst, at hvis DSU artikel 21.5 panelets rapport afventes, vil voldgiftsrettens tidsfrist under DSU artikel 22.6 næsten uvægerligt udløbe. Omvendt er voldgiftsretten ikke kompetent til at afgøre WTO overensstemmelsen af implementeringsskridt.

I *US – Import Measures* bemærkede Appellate Body, at forholdet mellem disse to bestemmelser bestemt ikke var et typeeksempel på klarhed, og at en række medlemmer havde foreslået ændringer. Det var ikke paneler eller Appellate Bodys opgave at ændre DSU eller vedtage fortolkninger under WTO Aftalen artikel IX:2. Tværtimod var paneler og Appellate Body underlagt begrænsninger i DSU artikel 3.2.³³¹

At forholdet mellem DSU artikel 21.5 og 22 bestemt ikke er uproblematisk fremgår tydeligt af de ophedede diskussioner i Dispute Settlement Body i forbindelse med DSU artikel 21.5 panelers arbejde og den samtidige anmodning om bemyndigelse til suspension.³³²

Til løsning af den fastlåste situation i *EC – Bananas* foreslog Dispute Settlement Bodys formand et kompromis, der indebar, at de samme individer skulle tjene i de to DSU artikel 21.5 paneler samt i den samtidige vurdering af anmodningen om suspension under DSU 22.6-7. Formanden baserede sig udtrykkeligt på, at dette personsammenfald ville sikre, at en logisk vej fremad blev fundet.³³³

Under dette særlige mandat afslog voldgiftsretten på den ene side i *EC – Bananas (DSU 21.5 – EEC)* at træffe beslutning i de DSU artikel 21.5 procedurer, EU havde iværksat. På den anden side fandt voldgiftsretten i den parallelle *EC – Bananas (DSU 21.5 – ECU)*, at siden DSU artikel 22 forudsatte sammenligning af niveauet for eventuel udslettelse eller svækkelse af ellers tilkommende fordele af de nye EU regler med niveauet for suspension i anmodningen herom, var det en nødvendig forudsætning, at den eventuelle WTO overensstemmelse af de nye EU foranstaltninger blev afklaret først. Med andre ord, at i denne sag var den logiske vej frem at afklare spørgsmål om niveauet for udslettelse eller svækkelse af fordele før vurdering af anmodningen om suspension.³³⁴

Problemet er, at voldgiftsretten herved kommer på kant med sit begrænsede mandat, hvilket stod klart for de pågældende i deres samtidige egenskab af panelister.³³⁵ Et andet problem vil opstå ved en eventuel appel, hvor en DSU artikel 22.6 voldgift er endelig og bindende, mens en panelrapport under DSU artikel 21.5 kan appelleres.

I praksis er problemet siden blevet løst konkret ved indgåelse af bilaterale aftaler om forholdet mellem de to procedurer.³³⁶

Litteratur

Om **håndhævelsesprocedurerne** generelt se Palmeter, *The WTO as a Legal System* (2000), Fordham International Law Journal, Vol.24; Pauwelyn, *Note and Comment: Enforcement and Countermeasures in the WTO: Rules are Rules – Toward a More Collective Approach* (2000), American Journal of International Law, Vol.94; Charnovitz, *Rethinking WTO Trade Sanctions* (2001), American Journal of International Law, Vol.95; O'Connor, *Remedies in the World Trade Organization Dispute Settlement System – The Bananas and Hormones Cases* (2004), Journal of World Trade, Vol.38(2); Jürgensen, *Crime and Punishment: Retaliation under the World Trade Organization Dispute Settlement System* (2005), Journal of World Trade, Vol.39(2); Yenkon, *World Trade Organization Dispute Settlement Retaliatory regime at the Tenth Anniversary of the Organization: Reshaping the “Last resort” Against Non-Compliance* (2006), Journal of World Trade, Vol.40(2); Spammann, *The Myth of ‘Rebalancing’ Retaliation in WTO Dispute Settlement Practice* (2006), Journal of International Economic Law, Vol.9(1). **Kompensation:** Bronckers & Broek, *Financial Compensation in the WTO* (2005), Journal of International Economic Law, Vol.8(1); O'Connor & Djordjevic, *Practical Aspects of Monetary Compensation* (2005), Journal of International Economic Law, Vol.8(1); Davies, *Reviewing dispute settlement at the World Trade Organization: a time to reconsider the role/s of compensation* (2006), World Trade Review, Vol.5:1. Om **suspension** Waincymer, *GATT Dispute Settlement: An Agenda for Evaluation and Reform* (1989), North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation, Vol.14; Palmeter & Alexandrov, *“Inducing Compliance” in WTO Dispute Settlement*, (2002); Charnovitz (2002), *Should the Teeth be Pulled? – An Analysis of WTO Sanctions*; Om **«sequencing»** Valles & McGivern, *The Right to Retaliate under the WTO Agreement* (2000), Journal of World Trade, Vol.34(2); Rhodes, *The Article 21.5/22 Problem: Clarification Through Bilateral Agreements* (2000), Journal of International Economic Law, Vol.3.

Kapitel 14

Alternativer til panel og appel procedurer

I tillæg til de hyppigst anvendte regler og procedurer for konsultationer, brug af paneler og appel anviser DSU forskellige alternative procedurer for konfliktløsning. I tråd med opdelingen i diplomatiske og judicielle midler til konfliktløsning vil jeg i dette kapitel i første afsnit præsentere DSUs alternative diplomatiske procedurer og i andet afsnit alternative judicielle procedurer.

14.1 Diplomatiske løsningsmuligheder

Blandt de diplomatiske konfliktløsningsprocedurer i DSU, der udgør alternativer til panel/appelprocedurerne, findes dels den grundlæggende adgang til forhandlingsløsninger, der behandles i afsnittets første del, og dels procedurer, der i forskelligt omfang involverer en uafhængig tredjepart, og som introduceres i afsnittets anden del.

14.1.1 Forhandlingsløsning

Den grundlæggende præference i WTOs system til håndtering og løsning af konflikter er, at konflikter løses hurtigt og til parternes tilfredshed, jf. DSU artikel 3.3 og 3.7, 3.pkt. (*om grundlæggende principper for WTO konfliktløsning afsnit 4.4.1, 4.4.3 og 4.4.4*). Med dette for øje påtager WTO medlemmer sig i DSU artikel 4.2 velvilligt at overveje andre medlemmers henvendelser vedrørende foranstaltninger, der påvirker funktionen af en af de af WTO omfattede aftaler (*om konsultationer afsnit 7.1.2*). Forpligtelsen omfatter også, at der skal gives tilstrækkelig mulighed for konsultationer. Konsultationer skal i denne sammenhæng opfattes som forhandlinger om et nærmere specificeret emne, afgrænset af de omtvistede foranstaltninger og relevante WTO bestemmelser.

For det første er der mulighed for parallelt med panelproceduren at søge at løse konflikten ved venskabelig mellemkomst, forsoning og

mægling (*om diplomatiske løsningsmuligheder afsnit 14.1.2*). I alle tre indgår et element af forhandling. For det andet er det et underforstået formål med adgangen for parterne til at se og overfor panelet kommentere på panelrapporten før dens offentliggørelse, og at give parterne en sidste chance til selv at løse konflikten (*om "interim review" afsnit 8.3.2*). For det tredje ligger det implicit i DSU artikel 12.7, at mens panelproceduren forløber og frem til rapportens offentliggørelse, kan parterne forhandle sig til en gensidigt tilfredsstillende løsning (*om gensidigt tilfredsstillende løsninger afsnit 4.4.3*). For det fjerde kan en appel trækkes tilbage, jf. Regel 30(1) i "Working Procedures for Appellate Review". I så fald skal Appellate Body underrette Dispute Settlement Body herom. Findes en gensidigt acceptabel løsning i overensstemmelse med DSU artikel 3.6 forpligtes Dispute Settlement Body under Regel 30(2) i "Working Procedures for Appellate Review" til at informere Appellate Body herom. For det femte er det udgangspunktet, at et eventuelt rimeligt tidsrum til implementering af Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser enten skal foreslås af det implementerende medlem og vedtages med konsensus af Dispute Settlement Body, eller skal aftales mellem konfliktens parter, jf. DSU artikel 21.3(a)-(b) (*om bestemmelse af tidsrummet til implementering afsnit 12.1.3.1 og 12.1.3.2*). For det sjette har en voldgiftsdommer i en DSU artikel 21.3(c) procedure accepteret at suspendere procedurerne i afventning af en aftale mellem parterne (*om DSU artikel 21.3(c) voldgift afsnit 12.1.3.3*).³³⁷ For det syvende er forhandlet kompensation den foretrukne midlertidige løsning i tilfælde af manglende overholdelse af Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser, jf. DSU artikel 22.2 (*om kompensation afsnit 13.1*).

På denne baggrund kan det konstateres, at nok findes i DSU adgang til at løse konflikter ved anvendelse af panel og appelprocedurerne, men parallelt hermed findes som et konstant og reelt alternativ muligheden for, at parterne selv forhandler sig frem til en løsning. Hertil kommer, at en forhandlingsløsning foretrækkes, for såvidt angår konflikter vedrørende implementering og håndhævelse af Dispute Settlement Bodys anbefalinger og kendelser.

Vel vidende, at ovenstående bemærkninger er et resultat af det valgte perspektiv i denne fremstilling er på DSUs regler og procedurer, kan man dog med en vis ret overveje, hvilken af disse to konflikt-løsningstyper udgør et alternativ til den anden.

14.1.2 Procedurer i DSU artikel 5

DSU artikel 5 giver parter i en konflikt mulighed for at søge at løse konflikter ved ad frivillighedens vej at ty til venskabelig mellemkomst ("good offices"), forsoning ("conciliation") og/eller mægling ("mediation"), jf. DSU artikel 5.1. Denne type konfliktløsning blev oprindeligt introduceret med bestemmelserne i 1979 *Understanding on Dispute Settlement* vedrørende forsoning, der blev suppleret i 1982 med de formuleringer, der senere blev til DSU artikel 5.2.³³⁸ Bortset fra indholdet af DSU artikel 5.2, enkelte formuleringer samt inddelingen af bestemmelsens elementer er reglerne i DSU artikel 5 en ordret gengivelse af reglerne i 1989 *Decision on Dispute Settlement*.³³⁹ I det følgende henviser jeg, hvor det er relevant, generelt til 'DSU artikel 5 procedurerne' uden at skelne mellem de tre typer.

Alle parter til en konflikt kan anmode om iværksættelse af disse procedurer, jf. DSU artikel 5.3, 1.pkt, men det ligger i den frivillige karakter, at parternes enighed forudsættes. Det er karakteristisk for alle tre typer af procedurer, at bistanden til parterne består i hjælp til, at de selv finder en løsning. Forskellen imellem de tre procedurer er et spørgsmål om graden og arten af involvering af bistand fra tredjemand.³⁴⁰ Fælles for alle tre typer af bistand er, at de er blandt de såkaldte diplomatiske konfliktløsningsmetoder og kan siges at ligge et sted mellem konsultationerne mellem parterne og uafhængige tredjepartsvurderinger som panel/Appellate Body procedurer. Et sådant mellemstadium virker logisk i lyset af, at et af målene med konfliktløsningsmekanismen er at undgå unødigt eskalering af konflikter samt, at DSU artikel 3.7 udtrykker en klar præference for gensidigt acceptable løsninger på konflikter (*om tilfredsstillende løsninger afsnit 4.4.3 og 4.4.4*).

Det er ikke ganske klart, hvordan eller hvor det er meningen, at DSU artikel 5 procedurerne skal (eller kan) indgå i forløbet af en konflikt. For det første kan en part i en konflikt når som helst anmode om iværksættelse heraf, for det andet kan de også begynde og afsluttes når som helst, jf. DSU artikel 5.3, 1. og 2. pkt. Retten til at anmode om brug af DSU artikel 5 procedurerne er således tilsyneladende løsrivet fra konflikters 'normale' forløb (konsultationer, etablering af panel, panelprocedure, appel osv.). Om dette samtidig betyder, at procedurerne under DSU artikel 5 kan bringes i anvendelse før en konflikt er defineret ved anmodninger om konsultationer er mere tvivl-

somt, især da retten til at anmode om brug af procedurerne er en ret, der netop er tillagt parterne i en konflikt.

DSU artikel 5 indeholder indikationer på, at ideen med procedurerne nærmere har været at etablere et proceduremæssigt mellemstadium mellem konsultationer og panel/appelprocedure. For det første kan anmodning om brug af DSU artikel 5 procedurerne udskyde retten til at anmode om etablering af et panel. Konstruktionen er, at hvis DSU artikel 5 bringes i anvendelse indenfor 60 dage fra anmodningen om konsultationer, udskydes retten til at anmode om etablering af et panel til udløbet af denne 60 dages periode, jf. DSU artikel 5.4, 1.pkt.. Normalt, under DSU artikel 4.3, skal en anmodning om konsultationer besvares indenfor 10 dage, og konsultationerne indledes indenfor 30 dage, begge tidsrum regnet fra modtagelsen af anmodningen (*om tidsfrister for konsultationer afsnit 7.1.4*). Indenfor de 60 dage kan den klagende part kun anmode om etablering af et panel, hvis parterne er enige om, at procedurerne ikke har løst konflikten, jf. DSU artikel 5.4, 2.pkt.. For det andet indebærer DSU artikel 5.3, 3.pkt., at først når procedurerne er afsluttet, kan en klagende part fortsætte med anmodningen om etablering af et panel, omend DSU artikel 5.5 udtrykkeligt og forudsat parternes enighed tillader, at procedurerne forløber parallelt med panelproceduren.

Procedurernes forhold til den normale procedure er vigtig af to grunde, der samtidig kan siges at udgøre vægtige argumenter for, at DSU artikel 5 procedurerne skal opfattes som en integreret del af konfliktløsningssystemet. For det første er alle gensidigt aftalte løsninger på sager, der har været rejst formelt under konsultations- og konfliktløsningsprocedurerne, underlagt en underretningspligt under DSU artikel 3.6 (*om underretningspligt afsnit 4.3.4*). Et er, at DSU artikel 5 procedurerne ikke selv er underlagt betingelser om gennemsigtighed, men tværtimod skal være fortrolige (og i øvrigt uden negativ indflydelse på parternes rettigheder i yderligere konfliktløsningsaktiviteter under de øvrige procedurer i DSU), jf. DSU artikel 5.2. Noget andet er, at hvis ikke procedurerne i DSU artikel 5 er omfattet af de normale procedurer, er underretningspligten og den derved tilstræbte gennemsigtighed i DSU artikel 3.6 i forhold til løsninger på konflikter tvivlsom. For det andet skal alle løsninger på sager, der er rejst formelt under konsultations og konfliktløsningsprocedurerne stemme overens med de af WTO omfattede aftaler (*om WTO-overens-*

stemmelse af løsninger på konflikter afsnit 4.4.3). Konsekvensen af, at DSU artikel 5 procedurerne eventuelt ikke er omfattet af disse procedurer, vil være, at løsninger ikke behøver at være konsistente med de af WTO omfattede aftaler. Til dette skal dog bemærkes, at DSU artikel 5 i modsætning til voldgiftskendelser ikke udtrykkeligt er nævnt i DSU artikel 3.5.

Det beskrives ikke i bestemmelsen, hvem der skal forestå disse procedurer, men "Director-General" kan tilbyde at assistere ved procedurerne med henblik på at hjælpe medlemmerne med at løse en konflikt, jf. DSU artikel 5.6. Trods logikken og de gode intentioner er disse bestemmelser ikke blevet anvendt i større omfang i GATT og slet ikke i WTO.

I 2001 lod "Director-General" derfor, med ønsket om at give medlemsskaren alle muligheder for at løse konflikter gennem forhandlinger, en note cirkulere blandt WTOs medlemmer, der opfordrede til at gøre DSU artikel 5 operationel.³⁴¹

14.2 Alternative judicielle procedurer

Blandt de alternative judicielle procedurer til løsning af konflikter findes for det første en generel adgang til voldgift. Denne behandles i afsnittets første del. Derudover indeholder "General Agreement on Trade in Services" (GATS) særlige bestemmelser involverende voldgift, som jeg præsenterer kort i afsnittets anden del. I denne sammenhæng skal her endvidere blot nævnes den per 1. januar 2000 udløbne adgang til voldgift under aftalen om "Subsidies and Countervailing Measures" (SCM).³⁴² Endelig er voldgift udenfor DSU og de øvrige aftaler i et enkelt tilfælde anvendt i en WTO relateret sammenhæng, herom afsnittets tredje del.

14.2.1 Generelt – voldgift under DSU artikel 25

Ved visse konflikter, der vedrører emner, som er klart defineret af begge parter, giver DSU artikel 25 mulighed for at bruge hurtig ("expeditious") voldgift som alternativt konfliktløsningsmiddel. Denne bestemmelse er en næsten ordret gengivelse af bestemmelser om voldgift indeholdt i 1989 *Decision on Dispute Settlement*.³⁴³ Et enkelt for-

hold vedrørende denne type voldgift skal bemærkes. Det fremgår af en af Sekretariatet forfattet note, at nogle af de kontraherende parter anså voldgift som en mulig vej udenom blokeringen forårsaget af reglerne om vedtagelse af panelrapporter med konsensus.³⁴⁴

DSU artikel 25 bestemmelse er til dato blevet anvendt en enkelt gang, hvilket udmøntede sig i rapporten *US – Section 110(5) (DSU 25)*. En forklaring på dette enkeltstående tilfælde kan måske findes i den ændrede kontekst, der var et resultat af WTOs ikrafttræden. Hvor voldgift i GATT blandt andet kunne ses som en løsning på problemerne forbundet med blokering af vedtagelser af panelrapporter, er disse problemer nu løst med anvendelsen af omvendt konsensus (*om beslutningstagning i Dispute Settlement Body afsnit 3.1.4*).

Ved frivilligheden adskiller DSU artikel 25 voldgift sig fra panel/appelproceduren.

I *US – Section 110(5) (DSU 25)* noterede voldgiftsdommerne sig, at ingen beslutning af Dispute Settlement Body er forudsat eller krævet og, at der derved ikke er multilateral kontrol over adgangen til proceduren. Voldgiftsdommerne fandt beundringsværdigt, at dette var et argument for, at de skulle være ekstra grundige i analysen af, om regler og principper i WTO systemet blev overholdt.³⁴⁵

Denne adgang til voldgift er endnu et eksempel på et mellemstadium mellem konsultationer og panel/appelprocedurerne og kan anses for at ligge mellem DSU artikel 5 procedurerne og panel/appelprocedurerne. Dette fremgår endda af placeringen af reglerne for voldgift i 1989 procedurerne mellem procedurerne for “Good Offices, Conciliation, Mediation” og “Panel and Working Party Procedures”.³⁴⁶

Den vigtigste fordel ved DSU artikel 25 voldgift er hurtigheden, hvilket stemmer overens med målet om hurtig løsning af konflikter (*om hurtig løsning afkonflikter afsnit 4.4.1*).

At målet med DSU artikel 25 procedurerne er hurtig løsning af konflikter indgik som element i *US – Section 110(5) (DSU 25)*, hvor voldgiftsdommerne valgte ikke at tage information i betragtning, som ikke var dem i hænde indenfor den angivne frist. Dette var udtrykkeligt begrundet i, at DSU artikel 25 er beregnet til at udgøre en særlig hurtig procedure. Senere i samme rapport henviste voldgiftsretten til, at voldgift sandsynligt kunne bidrage til en hurtig løsning af konflikten i overensstemmelse med DSU artikel 3.3.³⁴⁷

Det er oplagt, at DSU artikel 25 voldgift netop er tænkt som alternativ til panel/appelprocedurerne. Dette understøttes af, at DSU artikel 25.4 giver mulighed for overvågning af implementering af DSU artikel 25 voldgiftskendelser under procedurerne i DSU artikel 21 samt håndhævelse under procedurerne for kompensation og suspension under DSU artikel 22. Dertil kommer, at DSU artikel 25 voldgift har en række fælles træk med panel/appelproceduren.

For det første forudsætter løsningen ikke parternes enighed. For det andet skal parterne aftale at overholde voldgiftskendelsen, jf. DSU artikel 25.3, 2.pkt.. For det tredje skal alle WTO medlemmer notificeres om iværksættelse af DSU artikel 25 procedurer i tilstrækkelig god tid, men det er uklart, hvor længe dette er. For det fjerde kan tredjeparter inddrages, jf. artikel 25.3, 1.pkt. dog forudsat, at dette aftales med de allerede deltagende parter (*om deltagelse af tredjeparter i DSU artikel 25 voldgift afsnit 5.2.2.4*). Den indledende notificeringspligt skal givet ses i lyset af denne mulighed for at inddrage eventuelle tredjeparter. For det femte skal voldgiftskendelsen notificeres til Dispute Settlement Body og den/de relevante råd/komiteer, jf. DSU artikel 25.3, 3.pkt. For det sjette kan alle medlemmer her rejse spørgsmål desangående (“any point relating hereto”), jf. DSU artikel 25.3, 3.pkt..

Spørgsmålet er dog, om DSU artikel 25 voldgift skal ses udelukkende som alternativ til panel/appelprocedurerne, eller om sådan voldgift udgør et alternativ til andre elementer af konfliktløsningsprocedurerne. Et sådant bredere anvendelsesområde kunne omfatte voldgift under DSU artikel 21.3(c) eller DSU artikel 22.6-7. Der er ikke megen hjælp at hente i bestemmelsen, men under DSU artikel 25.2 præciseres det, at bortset fra hvor det modsatte fremgår af DSU, forudsætter rekurs til voldgift parternes enighed herom. Dette giver umiddelbart bedst mening, hvis DSU artikel 25 voldgift kan anvendes som alternativ til den rettighedsbaserede adgang til voldgift i DSU artikel 21.3(c) og 22.6-7.

I *US – Section 110(5) (DSU 25)* var formålet at bestemme niveauet for udslettelse eller svækkelse af fordele under den foranstaltning, der var fundet ulovlig af panelet og parterne vedtog som foreskrevet, at kendelsen var bindende. Endvidere var parterne enige om, at det fundne niveau for udslettelse eller svækkelse af fordele ville blive lagt til grund i eventuelt følgende DSU artikel 22 procedurer.³⁴⁸

Voldgiftsretten fremhævede i voldgiftskendelsen, at da DSU artikel 21.3(c), i modsætning til DSU artikel 22.2, selv henviste til voldgift som

et alternativ til en forhandlingsløsning, kunne dette være et argument for, at niveauet for udslettelse eller svækkelse af fordele ikke kunne fastsættes under DSU artikel 25. Voldgiftsretten fandt dog efterfølgende dette argument opvejet af andre overvejelser. For det første, at ingen af de relevante bestemmelser udtrykkeligt udelukkede alternativ rekurs til DSU artikel 25 procedurer. For det andet, at voldgift forudsatte parternes enighed og, at dette under DSU artikel 25 også omfatter andre procedurer bortset fra, hvor DSU bestemmer anderledes. For det tredje, at formuleringen af DSU artikel 25 ikke selv udtrykkeligt udelukker anvendelse i DSU artikel 22 tilfælde. For det fjerde, at sprogbrugen i DSU artikel 22.2 ikke udelukker voldgift som middel til opnåelse af gensidigt tilfredsstillende kompensation. For det femte fremhævede voldgiftsretten målet om hurtig løsning af konflikter i DSU artikel 3.3 (*om hurtig løsning af konflikter afsnit 4.4.1*).³⁴⁹

Generelt fandt voldgiftsretten, at DSU artikel 25 voldgift kunne styrke konfliktløsningssystemet ved at komplementere DSU artikel 22.2, idet bestemmelse af niveauet for udslettelse eller svækkelse af fordele kunne bidrage til at opnå enighed om kompensation. Voldgiftsretten tilføjede, at kompensation var at foretrække fremfor modforanstaltninger af nogen art. Endelig slog voldgiftsretten fast, at voldgift i dette tilfælde ikke berørte andre medlemmers rettigheder under DSU.³⁵⁰

Henvisningen til modforanstaltninger må anses for at være en reference til muligheden for at anmode Dispute Settlement Body om tilladelse til at suspendere koncessioner eller andre forpligtelser. DSU artikel 25 voldgift er udtrykkeligt underlagt kravet i DSU artikel 3.5 om, at løsninger på konflikter formelt rejst under konsultations og konfliktløsningsprocedurerne inklusiv voldgiftskendelser, skal stemme overens med de af WTO omfattede aftaler og ikke danne basis for klager. (*om WTO overensstemmelse af løsninger på konflikter afsnit 4.4.3*).

Til slut skal det kort genkaldes, at DSU artikel 25 er tavs med hensyn til voldgiftsrettens antal af voldgiftsdommere og disses kvalifikationer (*om DSU artikel 25 voldgiftsdommeres kvalifikationer afsnit 3.2.3.3*).

I US – Section 110(5) (DSU 25) havde parterne anmodet formanden for Dispute Settlement Body om at udnævne de tre oprindelige panelister, men da to af disse ikke var tilgængelige, udpegede formanden to andre under procedurer vedtaget af parterne.³⁵¹

14.2.2 Specielt – voldgift under GATS

“General Agreement on Trade in Services” (GATS) indeholder adgang til voldgift i to særlige tilfælde.

For det første giver GATS artikel XXI mulighed for voldgift i situationer, hvor forhandlinger mellem et medlem, der har underrettet om kommende modifikationer til GATS Schedule, og et andet medlem, der påvirkes heraf, ikke fører til en aftale om kompenserende justering. Initiativet hviler på det medlem, der påvirkes af et andet medlems påtænkte ændringer (*om voldgift i GATS afsnit 3.2.3.4*).

For det andet gives i GATS artikel XXII:3 adgang til bindende voldgift i forbindelse med visse spørgsmål vedrørende dobbeltbeskatningsoverenskomster.

14.2.3 Aftalt voldgift udenfor DSU

Voldgift udenfor DSUs bestemmelser er blevet anvendt en enkelt gang under en beslutning om at tillade EU under nærmere betingelser, at frafalde forpligtelsen under GATT artikel I:1, specielt i forhold til bananer. Beslutningen var en udløber af sagen *EC – Bananas*. En af betingelserne i beslutningen var, at interesserede parter ved voldgift kunne få afgjort, hvorvidt den af EU foreslåede binding af toldsatter på bananer ville resultere i mindst at opretholde den nuværende totale markedsadgang for “MFN banana suppliers” (*om denne særlige voldgift afsnit 3.2.3.6*). Som følge af, at voldgiftsdommerne i to omgange underkendte EU’s foreslåede toldbindinger, er den bagvedliggende beslutning om frafaldelse bortfaldet.

Der er her tale om en adgang til løsning af et konkret problem ved hjælp af en voldgiftsret, der ikke er taget højde for i DSU. Til trods herfor er voldgiften utvivlsomt et WTO anliggende. For det første er adgangen til at etablere voldgiftsretten etableret ved en beslutning af Ministerkonferencen. For det andet udgør denne beslutning et forsøg på at løse en langvarig konflikt, der allerede har været gennem panel/appelprocedure, DSU artikel 21.3(c) voldgift, DSU artikel 22.6 voldgift samt DSU artikel 21.5 procedurer. Substansen af konflikten er, hvad anvendelsen af disse procedurer indikerer, utvivlsomt indenfor WTOs anvendelsesområde. For det tredje skulle “Director-General” i fravær af enighed herom blandt parterne forestå udpegningen af voldgiftsdommere. For det fjerde udpegede “Director-General” to Appellate Body medlemmer og en tidligere canadisk WTO ambassadør med erfaring indenfor internationale handelsforhandlinger.³⁵²

Ved et møde i Dispute Settlement Body fremhævede Colombia under 'eventuelt' ("other business") denne voldgiftskendelse. EU på sin side stillede spørgsmål ved, om Dispute Settlement Body var det rette forum for en diskussion af en voldgift, der ikke var omfattet af DSU. Dette forhindrede dog ikke EU i at rette en tak til voldgiftsdommerne for deres grundige arbejde og for at have afsagt en kendelse indenfor tidsrammerne.³⁵³

Det Generelle Råd eller bedre endnu Ministerkonferencen havde nok været det rigtigste forum for kommentarer desangående.

I lyset af, at frafaldelsen, som følge af at godkendelse af voldgiftsretten var en betingelse, nu er bortfaldet, har tre af de interesserede parter anmodet om konsultationer under DSU artikel 21.5. To af de øvrige oprindelige klager i *EC – Bananas* har indgået bilaterale aftaler med EU om løsning på konflikten efter gennemførelse af DSU artikel 22.6 voldgift.³⁵⁴

Litteratur

Forskellige holdninger til **forhandlede løsninger** Trimble, *International Trade and the "Rule of Law"* (1985), Michigan Law Review, Vol.83; Ehrenhaft, *A US View of GATT* (1986), International Business Lawyer, Vol.14(5); Phi, *A European View of the GATT* (1986), International Business Lawyer; Brand, *Competing Philosophies of GATT Dispute Resolution in the Oilseeds Case and the Draft Understanding on Dispute Settlement* (1993), Journal of World Trade, Vol.27(6); Lowenfeld, *Comment: Remedies Along With Rights: Institutional Reform in the New GATT* (1994), American Journal of International Law, Vol.88; Steger, *WTO Dispute Settlement: Revitalization of Multilateralism After the Uruguay Round* (1996), Leiden Journal of International Law, Vol.9; Busch & Reinhardt, *Bargaining in the Shadow of the Law: Early Settlement In GATT/WTO Disputes* (2000), Fordham International Law Journal, Vol.24(November/December); Stiles, *The New WTO Regime: The Victory of Pragmatism* (2000), University of Michigan – DCL Journal of International Law and Practice, Vol.4. Om DSU artikel 25 se Castel, *The Uruguay Round and the Improvements to the GATT Dispute Settlement Rules and Procedures* (1989), International and Comparative Law Quarterly, Vol.38; Canal-Forgues & Ostrian-

sky, *New Developments in GATT Dispute Settlement Procedures* (1990), Journal of World Trade, Vol.24; Shoyer, *The First Three years of WTO Dispute Settlement: Observations and Suggestions* (1998), Journal of International Economic Law, Vol.1(2); Pauwelyn, *The Use of Experts in WTO Dispute Settlement* (2002), International and Comparative Law Quarterly, Vol.51.

Slutnoter

1. GATT Doc. BISD 9S/8-9.
2. GATT Doc. SR.25/9, p.176-177.
3. Se f.eks. *1986 Uruguay Round Ministerial Declaration*, Part I, §E.
4. GATT (1995), *GATT, Analytical Index: Guide to GATT Law and Practice*, p. 1098f med reference til GATT Doc. "Freedom of Contract in Transport Insurance", Recommendation of 27 May 1959.
5. *GATT Analytical Index: Guide to GATT Law and Practice*, 1995, p.1098.
6. 1955 Note on Extended Use of Panels, § 5.
7. Dette blev bekræftet i Ministerial Declaration of 29 November 1982, Decision on Dispute Settlement, 29S/13, §(x); og atter i Improvements to the GATT Dispute Settlement Rules and Procedures, Decision of 12 April 1989, L/6489, §G.3.
8. Procedures Under Article XXIII – Decision of 5 April 1966, GATT Doc. BISD 14S/98.
9. Understanding Regarding Notification, Consultation, Dispute Settlement and Surveillance, L/4907, Adopted on 28 November 1979, § 7 og i bilagets § 2; Improvements to the GATT Dispute Settlement Rules and Procedures, Decision of 12 April 1989, L/6489, §A.4.
10. Understanding Regarding Notification, Consultation, Dispute Settlement and Surveillance, L/4907, Adopted on 28 November 1979.
11. Ministerial Declaration of 29 November 1982, Decision on Dispute Settlement, 29S/13.
12. Ministerial Declaration of 29 November 1982, Decision on Dispute Settlement, 29S/13, præambel.
13. Decision on Dispute Settlement of 30 november 1984, 31S/9.
14. Improvements to the GATT Dispute Settlement Rules and Procedures, Decision of 12 April 1989, L/6489, §A.3.
15. April 1989 Decision on Improvements to the GATT Dispute Settlement Rules and Procedures – Extension of Application, Decision of 22 February 1994, L/7416.
16. Se f.eks. GATT artikel II og XXXIV og GATS artikel XVI, XVII og XXIX.
17. Dette blev understreget af Appellate Body i rapporten *Korea – Dairy (Safeguard)*, WT/DS98/AB/R, § 75.
18. *1986 Uruguay Round Ministerial Declaration*, Part I, §B(ii).
19. GATT 1994, § 2(a)-(b); de situationer hvor tidligere referencer til 'De Kontraherende Parter' skal forstås som referencer til organisationen er GATT artikel XV:1, XV:2, XV:8, XXXVIII, notes *ad* GATT artikel XXII og XVIII; samt notes *ad* GATT artikel XV:2, XV:3, XV:6, XV:7, XV:9.
20. Se WTO Doc. IMA/8, WT/L/252, IDA/8, WT/L/251.
21. *Indonesia – Automotive Industry*, WT/DS54/R, Panel Report, § 14.28 og fodnote 13 knyttet hertil.
22. *Brazil – Coconut*, WT/DS22/AB/R, p.12.
23. *US – Cotton*, Panel Report, WT/DS267/R, §§ 7.657 og 7.1038; se uddybning heraf i Appellate Body rapporten WT/DS267/AB/R, § 532.
24. *EC – Bananas*, WT/DS27/AB/R, § 221.
25. Se f.eks. vedrørende Government Procurement, WTO Doc. WT/DSB/7, der nævner

- artikel XXII:2-7 om specielle procedurer; uden at notification er sket indeholder Agreement on Trade in Civil Aircraft specielle regler i artikel 8.5-8.8.
26. "Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures" (SPS), artikel 11.2.
 27. "Agreement on Technical Barriers to Trade" (TBT), artikel 14.2-3.
 28. Annex 2 til "Agreement on Technical Barriers to Trade".
 29. "Agreement on Technical Barriers to Trade", artikel 14.4.
 30. "Agreement on Implementation of Article VI of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994"/«Anti-Dumping Agreement" (AD), artikel 17.3-17.6.
 31. "Agreement on Implementation of Article VI of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994"/«Anti-Dumping Agreement" (AD), artikel 17.7.
 32. Agreement on Implementation of Article VII of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994"/«Customs valuation Code" (CV), artikel 19.3-5.
 33. Agreement on Implementation of Article VII of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994"/«Customs valuation Code" (CV); de relevante bestemmelser findes i, Annex II.2(f), 3, 9 og 21.
 34. "Agreement on Subsidies and Countervailing Measures" (SCM), artikel 4.2-12.
 35. "Agreement on Subsidies and Countervailing Measures" (SCM), artikel 6.6, 7.2-7.10 og Annex V.
 36. "Agreement on Subsidies and Countervailing Measures" (SCM), fodnote 35.
 37. "Agreement on Subsidies and Countervailing Measures" (SCM), artikel 24.4.
 38. "Agreement on Subsidies and Countervailing Measures" (SCM), artikel 27.7.
 39. GATS artikel XXII og XXIII.
 40. GATS, Annex on Financial Services, § 4.
 41. GATS, Annex on Air Transport Services, § 4.
 42. WTO Doc.S/L/2.
 43. *Guatemala – Cement*, WT/DS60/AB/R, §§ 65-67. Se også *US – Hot-Rolled Steel*, WT/DS184/AB/R, §§ 51-52.
 44. WTO Doc. WT/L/161, Rules of Procedure for Sessions of the Ministerial Conference, Rule 28; Rules of Procedure for Meetings of the General Council, Rule 33.
 45. WTO Doc. WT/L/93.
 46. WTO Doc. WT/GC/M/8, p.6.
 47. Se f.eks. GATT doc.C/M/256, pp.5-13; se endvidere med hensyn til udnævnelsen af organisationens tredje generaldirektør WTO doc. WT/GC/M/29, p.17; WTO doc. WT/GC/M/31; WTO doc. WT/GC/M/32; WTO doc. WT/GC/M/33; WTO doc. WT/GC/M/35; WTO doc. WT/GC/M/36; WTO doc. WT/GC/M/36/Add.1; WTO doc. WT/GC/M/36/Add.2; WTO doc. WT/GC/M/36/Add.3; WTO doc. WT/GC/M/36/Add.4; WTO doc. WT/GC/M/40; WTO doc. WT/GC/M/40/Add.1; WTO doc. WT/GC/M/40/Add.2; WTO doc. WT/GC/M/40/Add.4 (WTO doc. WT/GC/M/40/Add.4/Corr.1); WTO doc. WT/GC/M/46; og endelig WTO doc. WT/GC/W/482/Rev.1, §§ 3 & 21-22. Se tillige WT/DSB/M/54, p.27-35.
 48. De særlige procedurer for Dispute Settlement Body, der i hovedsagen adskiller sig fra Det Generelle Råds procedurer for så vidt angår udnævnelse af formanden, findes i WTO Doc. WT/DSB/9.
 49. WTO Doc. WT/L/161.
 50. WTO Doc. WT/DSB/M/54, p.14.
 51. Listen blev introduceret i 1979 som en forbedring af de eksisterende sædvaner, jf. 1979 *Understanding on Dispute Settlement*, § 13.
 52. WTO Doc.S/L/2, pkt.1, 3 og 5.

53. 1979 *Understanding on Dispute Settlement*, § 11 udtrykker en klar præference for “governmental” panelister.
54. WTO Doc. S/L/2, pkt.4.
55. Dette er gammel visdom fra GATT, jf. 1979 *Understanding on Dispute Settlement*, § 11, 3.pkt.
56. Denne bestemmelse blev i første omgang indført med 1979 *Understanding on Dispute Settlement*, § 14.
57. *US – Softwood Lumber (DSU 21.5 – Canada)*, WT/DS257/AB/RW, § 71.
58. Working Procedures for Appellate Review, WTO Doc. WT/AB/WP/5, § 6 og § 7. Sidste specificerer det præsiderende medlems ansvarsområder.
59. Working Procedures for Appellate Review, WTO Doc. WT/AB/WP/5, § 5, der nærmere specificerer formandens ansvarsområder, samt indeholder procedurer for udfyldelse af en permanent eller midlertidigt ledig formandsstol.
60. Working Procedures for Appellate Review, WTO Doc. WT/AB/WP/5, § 6(2).
61. Working Procedures for Appellate Review, WTO Doc. WT/AB/WP/5, 66(3)(i)-(iii), der henviser til §§ 9, 10, 12 og 14.
62. Working Procedures for Appellate Review, WTO Doc. WT/AB/WP/5, § 13, der med hensyn til procedurer henviser til § 6(2).
63. Working Procedures for Appellate Review, WTO Doc. WT/AB/WP/5, § 4(1).
64. Working Procedures for Appellate Review, WTO Doc. WT/AB/WP/5, § 4(3); dog undtaget situationer omfattet af § 11(2) og (3).
65. Working Procedures for Appellate Review, WTO Doc. WT/AB/WP/5, § 4(4).
66. Working Procedures for Appellate Review, WTO Doc. WT/AB/WP/5, § 3(1).
67. Working Procedures for Appellate Review, WTO Doc. WT/AB/WP/5, § 3(2).
68. DSU artikel 17.3, 4.pkt, samt Working Procedures for Appellate Review, WTO Doc. WT/AB/WP/5, § 2(4).
69. Working Procedures for Appellate Review, WTO Doc. WT/AB/WP/5, § 4(2).
70. Working Procedures for Appellate Review, WTO Doc. WT/AB/WP/5, § 2(1).
71. Working Procedures for Appellate Review, WTO Doc. WT/AB/WP/5, § 2(2).
72. Working Procedures for Appellate Review, WTO Doc. WT/AB/WP/5, § 2(3).
73. Voldgiftsdommere under den nu udløbne bestemmelse i SCM artikel 8.5 skulle have den relevante juridiske, finansielle eller tekniske ekspertise, hvilket inkluderede ekspertise indenfor SCM Aftalen; derudover var sådanne voldgiftsdommere underlagt *Rules of Conduct*, jf. *Procedures for SCM 8.5 Arbitration*, § 12 og § 31, med reference til *Rules of Conduct*, §II.1 and Annex 1.a. Sekretariatet skulle sørge for alle nødvendige administrative funktioner, jf. *Procedures for SCM 8.5 Arbitration*, § 26.
74. *Japan – Alcoholic Beverages (DSU 21.3(c))*, WT/DS8/15, WT/DS10/15, WT/DS11/13, § 2 (Julio Lacarte-Muró); *EC – Bananas (DSU 21.3(c))*, WT/DS27/15, § 3, (Said El-Naggar); *EC – Hormones (DSU 21.3(c))*, WT/DS26/15 & WT/DS48/13, § 3, (Celso Lafer); *Indonesia – Automobile Industry (DSU 21.3(c))*, WT/DS54/15, WT/DS55/14, WT/DS59/13 & WT/DS64/12 (Christopher Beeby), § 4; *Australia – Salmon (DSU 21.3(c))*, WT/DS18/9 (Said El-Naggar), § 3; *Korea – Alcoholic Beverages (DSU 21.3(c))*, WT/DS75/16 & WT/DS84/14 (Claus-Dieter Ehlermann), § 4; *Chile – Alcoholic Beverages (DSU 21.3(c))*, WT/DS87/15 & WT/DS110/14 (Florentino Feliciano), § 3, anmodet om sekretariatsbistand WTO.Doc.WT/DS87/14 & WT/DS110/13; *Canada – Pharmaceutical Patent (DSU 21.3(c))*, WT/DS114/13 (James Bacchus), § 3, anmodet om sekretariatsbistand, WT/DS114/12; *Canada – Automotive Industry (DSU 21.3(c))*, WT/DS139/12 & WT/DS142/12 (Julio Lacarte-Muró), § 3 anmodet om sekretariatsbistand, WT/DS139/11 & WT/DS142/11; *US – Section 110(5) (DSU 21.3(c))*, WT/DS160/12, § 3

- (Julio Lacarte-Muró) anmodet om sekretariatsbistand, WT/DS160/11; *US – 1916 Anti-Dumping Act* (DSU 21.3(c)), WT/DS136/11 & WT/DS162/14 (A.V. Ganesan), § 3, anmodet om sekretariatsbistand, WT/DS136/10 & WT/DS162/13; *Canada – Patent Protection* (DSU 21.3(c)), WT/DS170/10 (Claus-Dieter Ehlermann), anmodet om sekretariatsbistand, WT/DS170/9; *Argentina – Hides & Leather* (DSU 21.3(c)), WT/DS155/10 (Florentino Feliciano), § 3 & WT/DS155/8; *US – Hot-Rolled Steel* (DSU 21.3(c)), WT/DS184/13 (Florentino Feliciano), § 3, anmodet om sekretariatsbistand, WT/DS184/11; *Chile – Price Band System* (DSU 21.3(c)), WT/DS207/13 (John Lockhart), § 2, and WT/DS207/11, inklusive assistance fra Sekretariatet, WT/DS207/12.
75. *EC – Bananas* (DSU 21.3(c), WT/DS27/15, § 3.
 76. Se hertil de relevante voldgiftskendelser i slutnote 74 ovenfor.
 77. *US – Section 110* (DSU 25.3), § 1.3.
 78. WTO Doc. WT/MIN(01)/15, WT/L/436.
 79. WTO Doc. WT/L/607/Add.1-4 og 8.
 80. WTO Doc. WT/L/607/Add.11.
 81. WTO Doc. WT/L/607/Add.12.
 82. WTO Doc. WT/L/625.
 83. Regelsættet omfattede tillige formanden for og en nærmere specificeret gruppe ansatte ved "Textiles Monitoring Body" (TMB), jf. Rules of Conduct, Regel IV.1, IV.3 og V. Den aftale hvorunder TMB blev etableret er nu udløbet, "Agreement on Textiles and Clothing", artikel 9.
 84. Annex 1.a til *Rules of Conduct*.
 85. Annex 1.b til *Rules of Conduct*.
 86. Dette gentages i øvrigt i Regel VI.2, der forpligter de omfattede personer til at åbenbare enhver information som de med rimelighed ville kunne forventes at vide.
 87. *US – Section 110(5)* (DSU 25), WT/DS160/ARB25, § 1.10.
 88. *Mexico – Taxes on Soft Drinks*, WT/DS308/AB/R, § 52 i uddrag citerende *US – Carbon Steel (Sunset Review)*, WT/DS244/AB/R, § 89.
 89. *US – Import Measures*, WT/DS165/AB/R, § 111; se også *US – Section 301-310*, Panel Report, WT/DS152/R, § 7.45.
 90. *US – Section 301-310*, Panel Report, WT/DS152/R, § 7.45; *EC – Import Measures*, Panel Report, WT/DS160/R, § 6.17-6.19; *EC – Commercial Vessels*, Panel Report, WT/DS301/R, § 7.190.
 91. *US – Section 301-310*, Panel Report, WT/DS152/R, § 7.50; *EC – Import Measures*, Panel Report, WT/DS160/R, § 6.22-6.23; *EC – Commercial Vessels*, Panel Report, WT/DS301/R, § 7.188.
 92. *US – Import Measures*, Panel Report, WT/DS160/R, § 6.22; *EC – Commercial Vessels*, Panel Report, WT/DS301/R, § 7.189.
 93. *Mexico – Soft Drinks*, WT/DS308/AB/R, § 77.
 94. *US – Section 301-310*, Panel Report, WT/DS152/R, §§ 7.54-7.95.
 95. WTO Doc. WT/DSB/M/75, p.5.
 96. *EC – Hormones*, WT/DS26/AB/R, WT/DS48/AB/R, §§ 152-153.
 97. Working Practices Concerning Dispute Settlement Procedures, WTO Doc. WT/DSB/6, § 2.
 98. *EC – Asbestos*, WT/DS135/AB/R, § 78. Der henvises til *US – Gasoline*, WT/DS2/AB/R, p.18 ff; *Canada – Periodicals*, WT/DS31/AB/R; *EC – Hormones*, WT/DS26/AB/R, WT/DS48/AB/R, §§ 222 ff; *EC – Poultry*, WT/DS69/AB/R, §§ 156 ff; *Australia – Salmon*, WT/DS18/AB/R, §§ 117 ff, 193 ff and 227 ff; *US – Shrimp*, WT/DS58/AB/R, §§ 123 ff, *Japan – Agricultural Products*, WT/DS76/AB/R, §§ 112 ff; *US – FSC*, WT/

- DS108/AB/R, §§ 133 ff; *Canada – Aircraft* (DSU 21.5 – Brazil), WT/ds70/AB/RW, §§ 43 ff; *US – Wheat Gluten*, WT/DS166/AB/R, §§ 80 ff and 127 ff. Dernæst henvises til *Argentina – Textiles*, WT/DS56/AB/R, §§ 48 ff; *Canada – Dairy*, WT/DS103/AB/R, WT/DS113/AB/R, §§ 138 ff; *Argentina – Footwear*, WT/DS121/AB/R, §§ 109 ff. Mht. Sager hvor analysen ikke var blevet færdiggjort henvises til *Australia – Salmon*, WT/DS18/AB/R, §§ 209 ff, 241 ff and 255; *Korea – Dairy (Safeguard)*, WT/DS98/AB/R, §§ 91 ff and 102 ff; *Canada – Automotive Industry*, WT/DS139/AB/R, WT/DS142/AB/R, §§ 133 ff and 144 ff; *Korea – Beef*, WT/DS161/AB/R, WT/DS169/AB/R, §§ 128 ff.
99. *US – Shrimp* (DSU 21.5), WT/DS58/AB/RW, § 97.
 100. *EC – Bed Linen (AD Duties)* (DSU 21.5 – India), WT/DS141/AB/RW, § 97-98.
 101. *US – CDSOA*, Panel Report, WT/DS217/R, WT/DS234/R, §§ 6.2-6.5, 7.2-7.6; *US – CDSOA*, WT/DS217/AB/R, WT/D234/AB/R, §§ 305-317.
 102. *US – FSC*, WT/DS108/AB/R, § 166.
 103. April 1989 Decision on Improvements to the GATT Dispute Settlement Rules and Procedures – Extension of Application, Decision of 22 February 1994, L/7416, §A.2.
 104. *Australia – Salmon*, WT/DS18/AB/R, § 223.
 105. *US – Shirts & Blouses*, WT/DS33/AB/R, p.18.
 106. *US – Bismuth Carbon Steel*, WT/S138/AB/R, §§ 70-71.
 107. *US – Shrimp*, WT/DS58/AB/R, §§ 123-124; Appellate Body fandt støtte herfor i *EC – Poultry*, WT/DS69/AB/R, § 156; *Canada – Periodicals*, WT/DS31/AB/R, pp. 23 and 24; *US – Gasoline*, WT/DS2/AB/R, pp. 19ff.
 108. *Chile – Price Band System*, WT/DS207/AB/R, §§ 139-144.
 109. *India – Patents (I)*, WT/DS50/AB/R, § 41.
 110. Dette gælder f.eks Chinese Taipei (Taiwan).
 111. *US – Shrimp*, WT/DS58/AB/R, § 101.
 112. Generelt i *Brazil – Dessicated Coconut*, WT/DS22/AB/R, p.13 og specifikt for såvidt angår TRIPS i *India – Patents*, WT/DS50/AB/R, § 29 og “Anti-Dumping Agreement” i *Guatemala – Cement (I)*, WT/DS60/AB/R, § 64.
 113. *US – 1916 Anti-Dumping Act*, WT/DS136/AB/R, WT/DS162/AB/R, § 57.
 114. *Mexico – Soft Drinks*, WT/DS308/AB/R, § 56, 69, 78.
 115. *EC – Bananas*, WT/DS27/AB/R, §§ 132-135.
 116. *Mexico – HFCS (DSU 21.5 – US)*, WT/DS132/AB/RW, §§ 72-75.
 117. *US – Sunset Review (AD Duties)*, WT/DS244/AB/R, § 89.
 118. *EC – Bananas*, WT/DS27/AB/R, §§ 136, 138.
 119. *EC – Bananas (DSU 22.6 – EC)*, WT/DS27/ARB, § 6.10. Citeret i *US – CDSOA (DSU 22.6 – Brazil)*, WT/DS217/ARB, WT/DS234/ARB§ 3.36.
 120. *EC – Bananas (DSU 21.5 – EEC)*, Panel Report, WT/DS27/RW(EEC), § 4.18.
 121. WTO Doc.WT/DS27/63 og WTO Doc.WT/DS27/64.
 122. *US – FSC (DSU 21.5)*, WT/DS108/AB/RW, § 239-252. Se også *Canada – Dairy (Article 21.5 – New Zealand and US)*, Panel Report, WT/DS103/RW, WT/DS113/RW, § 2.34.
 123. *US – 1916 Act*, WT/DS136/AB/R, WT/DS162/AB/R, §§ 145-150. Se også *EC – Hormones*, WT/DS26/AB/R, WT/DS48/AB/R, § 154.
 124. *EC – Bananas (US)* (DSU 22.6 – EC), WT/DS27/ARB, § 2.8.
 125. *EC – Hormones (US)* (DSU 22.6 – EC), WT/DS26/ARB, § 7.
 126. *Brazil – Aircraft (DSU 22.6)*, WT/DS46/ARB, §§ 2.5-2.6.
 127. *US – Shrimp*, Panel Report, WT/DS58/R, §§ 7.7-7.8.
 128. *US – Shrimp*, WT/DS58/AB/R, §§ 99-110.
 129. *US – Bismuth Carbon Steel*, WT/DS138/AB/R, §§ 36-42.
 130. *EC – Sardines*, WT/DS231/AB/R, §§ 161-170.

131. Wienerkonventionen om Traktatretten («*Vienna Convention on the Law of Treaties*»), A/CONF.39/27. Underskrevet 23 maj 1969 i Wien.
132. *Japan – Alcoholic Beverages*, WT/DS8/AB/R, WT/DS10/AB/R, WT/DS12/AB/R, s. 12.
133. Declaration on Dispute Settlement Pursuant to the Agreement on the Implementation of Article VI of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994 or Part V of the Agreement on Subsidies and Countervailing Measures.
134. ILC Yearbook II(A/CN.4/SER.A/1966/add.1, s. 219f, §§ 8-9.
135. Se f.eks. *US – Section 301-310*, Panel Report, WT/DS152/R, § 7.22; *EC – Hormones*, WT/DS26/AB/R, WT/DS48/AB/R, § 181; *US – Shrimp*, WT/DS58/AB/R, § 114; *India – Patent*, WT/DS50/AB/R, § 45; *EC – Computer*, WT/DS62/AB/R, WTDS67/AB/R, WT/DS68/AB/R, §§ 83-84; *EC – Bed-Linen*, WT/DS141/AB/R, § 83; *EC – Cast Iron Tube*, WT/DS219/AB/R, § 98.
136. *US – Gasoline*, WT/DS2/AB/R, s. 17.
137. *Korea – Government Procurement*, Panel Report, WT/DS163/R, § 7.96.
138. Se f.eks Daniel, *WTO Adjudication* (2005), s. 166f; Bossche, *The Law and Policy of the World Trade Organization* (2005), s. 57f.
139. *US – Shrimp*, WT/DS58/AB/R, § 158. Om god tro se efterfølgende *US – FSC*, WT/DS108/AB/R, § 166; *US – Hot-Rolled Steel*, WT/DS184/AB/R, § 101; *US – CDSOA*, Panel Report, WT/DS217/R, WT/DS234/R, § 7.63; *US – CDSOA*, WT/DS217/AB/R, WT/DS234/AB/R, §§ 195-197.
140. *US – Shrimp*, WT/DS58/AB/R, §§ 129-130.
141. *Japan – Alcoholic Beverages*, Panel Report, WT/DS8/R, WT/DS10/R, WT/DS11/R, § 6.10.
142. *Japan – Alcoholic Beverages*, WT/DS8/AB/R, WT/DS10/AB/R, WT/DS11/AB/R, s. 13.
143. *Japan – Alcoholic Beverages*, Panel Report, WT/DS8/R, WT/DS10/R, WT/DS11/R, § 6.10.
144. *US – Shrimp* (DSU 21.5), WT/DS58/AB/RW, §§ 107-109.
145. *US – Lamb*, WT/DS177/AB/R, WT/DS178/AB/R, § 108.
146. Denne inddeling er baseret på “Dunkel-udkastet” (herom afsnit 2.1.2), jf. WTO Doc. WT/DSB/W/35, s. 2.
147. “Agreement on Agriculture” (AA) artikel 19; “Agreement on Trade Related Investment Measures” (TRIMS) artikel 8; Agreement on Preshipment Inspection (PSI) artikel 7; “Rules of Origin” (OR) artikel 7; “Agreement on Import Licensing Procedures” (ILP) artikel 6; “Agreement on Safeguards” (SA) artikel 14.
148. Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures” (SPS), artikel 11.1; “Agreement on Subsidies and Countervailing Measures” (SCM) artikel 30; “Trade Related Aspects of Intellectual Property” (TRIPS) artikel 64.1.
149. “Agreement on Technical Barriers to Trade” (TBT) artikel 14.1.
150. “Agreement on Implementation of Article VII of the general Agreement on Tariffs and Trade 1994/“Customs Valuation Code” (CV) artikel 19.1.
151. “Agreement on Government Procurement” (GPA) artikel XXII:1.
152. “Agreement on Trade in Civil Aircraft”, artikel 8.5 og 8.8.
153. “Agreement on Implementation of Article VI of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994”/“Anti-Dumping Agreement” (AD), artikel 17.2/17.3; General Agreement on Trade in Services” (GATS), artikel XXII:1/XXIII.
154. “Agreement on Implementation of Article VII of the general Agreement on Tariffs and Trade 1994”/“Customs Valuation Code” (CV) artikel 19.2.
155. *Guatemala – Cement*, WT/DS60/AB/R, § 64.
156. Se f.eks for såvidt angår GATT *US – Sugar*, L/6514 – 36S/331, Panel Report, § 4;

- Canada – Herring & Salmon*, L/6268 – 35S/98, Panel Report, § 5.3; *US – Petroleum (Superfund)*, L/6175 – 34S/136, Panel Report, § 5.2.6; *US – 1991 Tuna*, (ikke vedtaget), Panel Report, § 6.1-6.4; *US – 1994 Tuna*, (ikke vedtaget), Panel Report, § 5.42-5.43; *EEC – Bananas*, (ikke vedtaget), Panel Report, § 168. For såvidt angår WTO se *US – Gasoline*, WT/DS2/AB/R, p.26; *US – Shrimp*, Panel Report, WT/DS58/R, §§ 7.60 and 7.61; *EC – Asbestos*, WT/DS135/AB/R, § 185; samt *Mexico – Soft Drinks*, WT/DS308/AB/R. Se Daniel, *WTO Adjudication* (2005), afsnit 6.1.3.
157. *US – Lamb*, Panel Report, WT/DS177/R, WT/DS178/R, § 5.40.
 158. *Brazil – Coconut*, WT/DS22/R, Panel Report, § 287.
 159. *EC – Bananas*, Panel Reports, WT/DS27/R, §§ 7.17-7.21. Se også *Korea – Alcoholic Beverages*, Panel Report, WT/DS75/R, WT/DS84/R, § 10.19.
 160. *Brazil – Coconut*, WT/DS22/AB/R, § 127. Se i denne sammenhæng også *US – FSC*, Panel Report, WT/DS108/R, § 7.8; *US – FSC*, WT/DS108/AB/R, §§ 159-166.
 161. Se f.eks. *Korea – Alcoholic Beverages*, Panel Report, WT/DS75/R, WT/DS84/R, § 10.19.
 162. *EC – Bananas*, Panel Reports, WT/DS27/R, §§ 7.17-7.21. Se tillige *Korea – Alcoholic Beverages*, Panel Report, WT/DS75/R, WT/DS84/R, § 10.19.
 163. *Brazil – Aircraft*, WT/DS46/R, §§ 127-133. Se også *Mexico – HFCS (DSU 21.5 – US)*, WT/DS132/AB/RW, § 54.
 164. *Mexico – HFCS (DSU 21.5 – US)*, WT/DS132/AB/RW, §§ 51-65.
 165. *Mexico – HFCS (DSU 21.5 – US)*, WT/DS132/AB/RW, § 66-70.
 166. *Mexico – HFCS (DSU 21.5 – US)*, WT/DS132/AB/RW, § 53.
 167. *Japan – Semi-Conductors*, L/6309 – 35S/116, §§ 137-138, 162; *EC – Refunds on Exports of Sugar*, BISD 26S/290; *Japan – Nullification or Impairment of the Benefits accruing to the EEC under the General Agreement and Impediment to the attainment of GATT Objectives*, L/5479; *EEC – Operation of Beef and Veal Regime*, C/M/183; *US – Trade Measures Affecting Nicaragua*, L/6053.
 168. Med hensyn til "Agreement on Preshipment Inspection" (PSI) er den korrekte henvisning i denne sammenhæng artikel 8; tilsvarende er henvisningen i "Rules of Origin" (OR) artikel 8; endelig skal henvisningen i forbindelse med "Agreement on Implementation of Article VI of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994"/"Anti-Dumping Agreement" (AD), være til artikel 17.3-4.
 169. Se under GATT *Australia – Ammonium Sulphate*, II/188; *Germany – Sardines*; *Uruguay – Recourse to Article XXIII*, L/1923 – 11S/95; *EC – Citrus*, L/5776, (ikke vedtaget); *Japan – Semi-Conductors*, L/6309 – 35S/116; *EEC – Oilseeds I*, L/6627 – 37S/86; *US – Sugar Waiver* og under WTO: *Japan – Film*, WT/DS44/R.
 170. Se Article XXIV:6 *Renegotiations between Canada and the EEC*, L/4107; *Japan – Nullification or Impairment of the Benefits accruing to the EEC under the General Agreement and Impediment to the attainment of GATT Objectives*, L/5479.
 171. *Uruguay – Recourse to GATT XXIII (I)*, L/1923 – 11S/95, § 15; *US – Petroleum (Superfund)*, L/6175 – 34S/136, § 5.1.5.
 172. *US – Petroleum (Superfund)*, L/6175 – 34S/136, § 5.1.9.
 173. *EC – Bananas*, WT/DS27/AB/R, §§ 251-253.
 174. *Turkey – Textiles*, Panel Report, WT/DS34/R, § 9.204.
 175. *Guatemala – Cement*, Panel Report, WT/DS156/R, § 8.112.
 176. *Argentina – Ceramic Tiles*, WT/DS189/R, §§ 6.103 og 6.105.
 177. Se hertil *Australia – Ammonium Sulphate*, II/188; § 192-193; *Germany – Sardines*, G/26 – 1S/53, § 58; *EC – Canned Fruit* (unadopted) (L/5778), §§ 55 & 80; *EEC – Oilseeds*, L/6627 – 37S/86, § 144; og i WTO *Japan – Film*, WT/DS44/R, § 10.82.
 178. *India – Patents*, WT/DS50/AB/R, § 41.

179. *Japan – Film*, WT/DS44/R, § 10.38.
180. *Japan – Film*, WT/DS44/R, § 10.41; *EC – Asbestos*, Panel Report, WT/DS135/R, §§ 8.283; *Korea – Government Procurement*, Panel Report, WT/DS163/R, §§ 7.85-7.86.
181. *Japan – Film*, WT/DS44/R, § 10.36. Om den exceptionelle karakter af denne klagetypen se tillige analyserne i *EC – Asbestos*, Panel Report, WT/DS135/R, §§ 8.252-8.274; *Korea – Government Procurement*, Panel Report, WT/DS163/R, §§ 7.93-7.119.
182. WTO Doc. IP/C/W/124, §§ 80-90, der blandt andet referer til GATT Doc. EPCT/A/PV/5, s. 14; GATT Doc.G/55/Rev.1, BISD 2S/117, 119, § 9.
183. WTO doc.WT/TPR/OV/8, § 132; WTO Doc.WT/MIN(01)/17, § 11.1; WTO Doc.WT/L/579, § 1(h); WTO Doc.WT/MIN(05)/W/3/Rev.2, § 45.
184. *India – Patents*, WT/DS50/AB/R, § 45.
185. *Japan – Film*, WT/DS44/R, §§ 10.30-10.32.
186. *Korea – Dairy*, WT/DS98/AB/R, § 137. Se også *EC – Sardines*, WT/DS231/AB/R, §§ 292-303.
187. *EC – Hormones*, WT/DS26/AB/R, WT/DS48/AB/R, §§ 133-134. Se tillige *Argentina – Textiles*, WT/DS56/AB/R, §§ 81 og 86; *Japan – Agricultural Products*, WT/DS76/AB/R, §§ 140-142.
188. *US – Steel*, WT/DS248/AB/R, WT/DS249/AB/R, WT/DS251/AB/R, WT/DS252/AB/R, WT/DS253/AB/R, WT/DS254/AB/R, WT/DS258/AB/R, WT/DS259/AB/R, § 497-498.
189. *EC – Poultry*, WT/DS69/AB/R, § 133. Se også *Australia – Salmon*, WT/DS18/AB/R, §§ 262-267; *Korea – Alcoholic Beverages*, WT/DS75/AB/R, WT/DS84/AB/R, §§ 159-165; *Japan – Apples*, §§ 217-222.
190. *US – Steel*, WT/DS248/AB/R, WT/DS249/AB/R, WT/DS251/AB/R, WT/DS252/AB/R, WT/DS253/AB/R, WT/DS254/AB/R, WT/DS258/AB/R, WT/DS259/AB/R, § 494-499.
191. *EC – Hormones*, WT/DS26/AB/R, WT/DS48/AB/R, § 118. Tilsvarende se *Australia – Salmon*, WT/DS18/AB/R, §§ 198-199; *Argentina – Footwear*, WT/DS121/AB/R, §§ 116-122; *US – Lamb*, WT/DS177/AB/R, WT/DS178/AB/R, § 97-108; *US – Cotton Yarn*, WT/DS192/AB/R, §§ 62-74; *US – Steel*, WT/DS248/AB/R, WT/DS249/AB/R, WT/DS251/AB/R, WT/DS252/AB/R, WT/DS253/AB/R, WT/DS254/AB/R, WT/DS258/AB/R, WT/DS259/AB/R, § 273-280, 298-299.
192. Decision on Review of Article 17.6 of the Agreement on the Implementation of Article VI of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994.
193. *Declaration on Dispute Settlement Pursuant to the Agreement on Implementation of Article VI of the general Agreement on Tariffs and Trade 1994 or Part V of the Agreement on Subsidies and Countervailing Measures*.
194. *US – Bismuth Carbon Steel*, WT/DS138/AB/R, §§ 49-50.
195. *Brazil – Aircraft*, WT/DS46/AB/R, § 132.
196. *Chile – Price Band System*, WT/DS207/AB/R, §§ 126-144.
197. *EC – Bananas*, WT/DS27/AB/R, § 143. Se også *India – Patent Protection*, WT/DS59/AB/R, §§ 85-96.
198. *Chile – Price Band System*, WT/DS207/AB/R, §§ 169-177.
199. *EC – Hormones*, WT/DS26/AB/R, WT/DS48/AB/R, §§ 155-156. Se tillige *US – Import Measures*, WT/DS165/AB/R, § 123; *Thailand – H-Beams*, WT/DS122/AB/R, §§ 80-105; *Japan – Apples*, WT/DS245/AB/R, §§ 131-151.
200. *Australia – Salmon*, WT/DS18/AB/R, § 278.
201. *US – FSC (DSU 21.5)*, WT/DS108/AB/RW, § 240.
202. *EC – Sardines*, WT/DS231/AB/R, § 301.
203. *Argentina – Footwear*, WT/DS121/AB/R, § 84.

204. *EC – Hormones*, WT/DS26/AB/R, WT/DS48/AB/R, § 147. Se også *EC – Asbestos*, WT/DS135/AB/R, §§ 176-181; *EC – Sardines*, WT/DS231/AB/R, §§ 302.
205. *EC – Bananas*, WT/DS27/R, §§ 7.10-7.12.
206. *EC – Bananas*, WT/DS27/AB/R, §§ 10-12.
207. *Thailand – H- Beams*, WT/DS122/AB/R, para.68.
208. The Agreement Establishing the Advisory Center on WTO Law, artikel 1 og 2.
209. Om gensidig aftalte løsninger se f.eks. rapporten WT/DS90/RW, para.11.
210. *Korea – Alcoholic Beverages*, WT/DS75/AB/R, WT/DS84/AB/R, § 166-168. Se også *Chile – Alcoholic Beverages*, WT/DS87/AB/R, WT/DS110/AB/R, § 78; *Argentina – Footwear*, WT/DS121/AB/R, § 149.
211. *Mexico – HFCS AD Investigation (DSU 21.5 – US)*, WT/DS132/AB/RW, §§ 107-109.
212. *EC – Hormones*, WT/DS26/AB/R, WT/DS48/AB/R § 132. Se også *India – Patent*, WT/DS50/AB/R, §§ 65-66; *US – Section 211*, WT/DS176/AB/R, §§ 103-105.
213. *US – Countervailing Measures*, WT/DS212/AB/R, § 74.
214. *US – FSC*, WT/DS108/AB/R, §§ 102-103.
215. *Canada – Aircraft*, WT/DS70/AB/R, § 211.
216. *US – Shirts & Blouses*, WT/DS33/AB/R, pp.15-16.
217. *EC – Poultry*, WT/DS69/AB/R, § 156.
218. *US – Shrimp*, WT/DS58/AB/R, §§ 123-124; med henvisning til *US – Gasoline*, WT/DS2/AB/R, p.19ff; *Canada – Periodicals*, WT/DS31/AB/R, pp.23-24.
219. *EC – Asbestos*, WT/DS135/AB/R, §§ 78-83. Se omfattende referencer i fodnote 48-49 knyttet til §§ 78-79. Tidligere eksempler nævnes i *US – Steel*, WT/DS248/AB/R, WT/DS249/AB/R, WT/DS251/AB/R, WT/DS252/AB/R, WT/DS253/AB/R, WT/DS254/AB/R, WT/DS258/AB/R, WT/DS259/AB/R, § 431 og fodnote 411 knyttet dertil.
220. *US – Shrimp*, WT/DS58/AB/R, §§ 123-124; *Canada – Aircraft (DSU 21.5)*, WT/DS70/AB/RW, § 43; *US – Section 211*, WT/DS176/AB/R, § 343; *US – ITC (DSU 21.5 – Canada)*, WT/DS/277/AB/RW, § 157; *US – Zeroing*, WT/DS294/AB/R, § 228.
221. *EC – Asbestos*, WT/DS135/AB/R, §§ 79.
222. Et enkelt praktisk eksempel blandt mange på Appellate Bodys udøvelse af procesøkonomi findes i *Canada – Periodicals*, WT/DS31/AB/R, pp.19-20.
223. WTO Doc.WT/AB/WP/5.
224. *US – Shirts & Blouses*, WT/DS33/AB/R, p.19.
225. *India – Patents*, WT/DS50/AB/R, § 47.
226. *US – ITC (DSU 21.5 – Canada)*, WT/DS277/AB/RW, § 68 og fodnote 108 hertil.
227. *Australia – Automotive Leather (DSU 21.5 – US)*, Panel Report, WT/DS126/RW, §§ 6.27-6.45.
228. *US – Stainless Steel*, Panel Report, WT/DS179/R, §§ 7.8-7.10.
229. *US – CSDOA (DSU 21.3(c))*, WT/DS217/14 & WT/DS234/22, § 52; med hensyn til princippet om det implementerende medlems prærogativ henvises til *Korea – Alcoholic Beverages (DSU 21.3(c))*, WT/DS75/16, WTDS84/14, § 45; *Canada – Pharmaceutical Patents (DSU 21.3(c))*, WT/DS170/10, § 40; *Chile – Price Band System (DSU 21.3(c))*, WT/DS207/13, § 32.
230. *Guatemala – Cement*, Panel Report, WT/DS60/R, § 8.3.
231. *Canada – Pharmaceutical Patents (DSU 21.3(c))*, WT/DS170/10, § 42.
232. *US – CDSOA*, Panel Report, WT/DS217/R, WT/DS234/R, § 8.6.
233. *Argentina – Poultry*, Panel Report, WT/DS241/R, § 8.7.
234. *India – Agricultural Products*, Panel Report, WT/DS90/R, §§ 7.1-7.7.
235. *EC – Bananas (DSU 21.5 – ECU)*, Panel Report, WT/DS27/RW, §§ 6.11 og 6.154.
236. Se f.eks. *US – DRAMS*, Panel Report, WT/DS99/R, § 7.4; *US – Hot-Rolled Steel*, Panel

- Report, WT/DS184/R, §§ 8.8 og 8.11; *EC – Cast Iron Tubes*, WT/DS219/R, Panel Report, § 8.11; *US – Steel Plate*, WT/DS206/R, Panel Report, § 8.8.
237. Se hertil referencer i WTO Adjudication, s. 334f, fodnote 1561-1568.
238. *US – Shrimp (DSU 21.5)*, WT/DS58/RW, § 97.
239. *EC – Bed Linen (DSU 21.5)*, Panel Report, WT/DS141/RW, § 6.51.
240. *EC – Bed Linen (DSU 21.5)*, WT/DS141/AB/RW, § 91-93. Appellate Body henviste til konklusionen i *Mexico – HFCS (DSU 21.5)*, WT/DS132/AB/RW, § 78.
241. *EC – Bed Linen (DSU 21.5)*, WT/DS141/AB/RW, § 98.
242. *EC – Bed Linen (DSU 21.5 – India)*, WT/DS141/AB/RW, §§ 80, 96 og 98; *US – Shrimp (DSU 21.5)*, WT/DS58/AB/RW, § 97; *US – Softwood Lumber (DSU 21.5 – Canada)*, WT/DS257/AB/RW, § 71; *US – Certain Products (DSU 21.5)*, Panel Report, WT/DS165/RW, § 7.60-7.65.
243. Disse modereferater findes som WTO Doc. WT/DSB/M/*.
244. *US – Import Measures*, WT/DS165/AB/R, § 92.
245. Se f.eks WTO medlemmers kommentarer i denne retning i Daniel, *WTO Adjudication* (2005), s. 338f, fodnote 1574.
246. *US – Shirts & Blouses*, WT/DS33/AB/R, p.19.
247. Se f.eks. WTO Doc. WT/DSB/M/37, p.15; WT/DSB/M/40, p.7f; WT/DSB/M/139, § 32.
248. *US – Shirts & Blouses*, WT/DS33/AB/R, p.19 og med reference hertil panelet i *US – Steel*, Panel Report, *US – Steel*, WT/DS248/R, WT/DS249/R, WT/DS251/R, WT/DS252/R, WT/DS253/R, WT/DS254/R, WT/DS258/R, WT/DS259/R, §§ 10.701-10.702; *India – Patent*, WT/DS50/AB/R, §§ 45-47.
249. *Chile – Alcoholic Beverages*, WT/DS87/AB/R, WT/DS110/AB/R, § 79.
250. *1979 Understanding on Dispute Settlement*, Bilag, § 4, 5.pkt.
251. *Argentina – Hides & Leather (DSU 21.3(c))*, WT/DS155/10, §§ 40-41.
252. *EC – Chicken Cuts (DSU 21.3(c))*, WT/DS269/13, WT/DS286/15, § 55.
253. *Chile – Alcoholic Beverages (DSU 21.3(c))*, WT/DS87/15 & WT/DS110/14, § 38.
254. For såvidt angår *Japan – Alcoholic Beverages*, se WTO Doc.WT/DSB/M/26, § 2; *India – Patent Protection (TRIPS)*, WTO Doc.WT/DSB/M/42, § 1; *EC – Hormones*, WTO Doc.WT/DSB/M/43, § 3; *Japan – Agricultural Products (Varietals)*, WTO Doc.WT/DSB/M/58, § 1(a); *Australia – Salmon*, WTO Doc.WT/DSB/M/51, § 2a; *US – Shrimp*, WTO Doc.WT/DSB/M/51, § 3a; *India – Agricultural Products (QRs)*, WTO Doc.WT/DSB/M/69, § 2a; *Canada – Automotive Industry (DSU 21.3(c))*, WT/DS139/12 & WT/DS142/12, § 29; *Indonesia – Automobile Industry (DSU 21.3(c))*, § 7 og §§ 16-17; *US – 1916 Anti-Dumping Act (DSU 21.3(c))*, WT/DS136/11 & WT/DS162/144, § 33; *Canada – Automotive Industry (DSU 21.3(c))*, WT/DS139/12 & WT/DS142/12, § 36. I *Canada – Pharmaceutical Patents (DSU 21.3(c))*, WT/DS170/10 blev uigennemførlighed end ikke nævnt; se tillige *US – CSDOA (DSU 21.3(c))*, WT/DS217/14 & WT/DS234/22, § 45; *US – OCTG (DSU 21.3(c))*, WT/DSB/M/181, §§ 10, 12; *US – Gambling (DSU 21.3(c))*, WT/DSB/M/189, § 47.
255. *EC – Sugar*, WT/DSB/M/191, § 19-20; *EC – Chicken Cuts*, WT/DSB/M/199, §§ 30-31.
256. *EC – Hormones (DSU 21.3(c))*, WT/DS26/15 & WT/DS48/13, § 38; *Australia – Salmon (DSU 21.3(c))*, WT/DS18/9, § 35; *Korea – Alcoholic Beverages (DSU 21.3(c))*, WT/DS75/16 & WT/DS84/14, § 45; *Indonesia – Automobile Industry (DSU 21.3(c))*, WT/DS54/15, WT/DS55/14, WT/DS59/13 & WT/DS64/12, § 21; *Chile – Alcoholic Beverages (DSU 21.3(c))*, WT/DS87/15 & WT/DS110/14, §§ 38-42; *Canada – Pharmaceutical Patents (DSU 21.3(c))*, WT/DS114/13, §§ 40-43; *US – Hot-Rolled Steel (DSU 21.3(c))*, WT/DS184/13, § 30; *Chile – Price Band System (DSU 21.3(c))*, WT/DS207/13, § 32; *US – CSDOA (DSU 21.3(c))*, WT/DS217/14 & WT/DS234/22, §§ 42-49; *US – OCTG*

- (DSU 21.3(c)), WT/DS268/12, § 27; *US – Gambling* (DSU 21.3(c)), WT/DS285/13, § 33.
257. *Canada – Pharmaceutical Patent* (DSU 21.3(c)), WT/DS114/13, § 49; *US – Section 110(5)* (DSU 21.3(c)), WT/DS160/12 § 34; *Canada – Patent Protection* (DSU 21.3(c)), WT/DS170/10, § 41; *US – OCTG* (DSU 21.3(c)), WT/DS268/12, § 26.
258. *EC – Chicken Cuts* (DSU 21.3(c)), WT/DS269/13, WT/DS286/15, § 52 og 56; interessant nok inddrog voldgiftsdommeren ikke desto mindre udtrykkeligt disse eksterne beslutningsprocedurer i sin kendelse – sammen med de andre diskuterede overvejelser, § 83. Med hensyn til at lade andre internationale forpligtelser tale for en forlængelse af implementeringsfristen se *EC – Bananas* (DSU 21.3(c)), WT/DS27/15, §§ 6 & 8; *Canada i Canada – Automotive Industry* (DSU 21.3(c)), WT/DS139/12 & WT/DS142/12, § 20; *Argentina i Argentina – Hides & Leather* (DSU 21.3(c)), WT/DS155/10, § 20.
259. *Japan – Alcoholic Beverages* (DSU 21.3(c)), WT/DS8/15, WT/DS10/15, WT/DS11/13,, §§ 9-11 (WTO Aftalen artikel XVI:4, DSU artikel 3.3, 3.7 og DSU 21.1); *EC – Bananas* (DSU 21.3(c)) (DSU artikel 21.1), WT/DS27/15, § 18; *Chile – Alcoholic Beverages* (DSU 21.3(c)), WT/DS87/15 & WT/DS110/14, (DSU artikel 21.1), § 38; *Canada – Pharmaceutical Patent* (DSU 21.3(c)), WT/DS114/13 (DSU artikel 3.3, 21.1 og 21.4), §§ 47-48, 52; *Canada – Patent Protection* (DSU 21.3(c)), WT/DS170/10, (DSU artikel 21.1 og 3.3), §§ 36-39; *Chile – Price Band System* (DSU 21.3(c)), WT/DS207/13, (DSU artikel 21.1), §§ 44-45; *US – CSDOA* (DSU 21.3(c)), WT/DS217/14 & WT/DS234/22, (DSU artikel 21.1 og 3.3), § 39; *EC – Tariff Preferences* (DSU 21.3(c)), (DSU artikel 21.1), WT/DS246/14, § 25.
260. *EC – Hormones* (DSU 21.3(c)), WT/DS26/15 & WT/DS48/13, §§ 26, 38-40; *Indonesia – Automobile Industry* (DSU 21.3(c)), WT/DS54/15, WT/DS55/14, WT/DS59/13 & WT/DS64/12, §§ 12, 22; *Australia – Salmon* (DSU 21.3(c)), WT/DS18/9, §§ 11-12, 23, 27-30, 38; *Chile – Alcoholic Beverages* (DSU 21.3(c)), WT/DS87/15 & WT/DS110/14, § 19, 23; *Canada – Pharmaceutical Patent* (DSU 21.3(c)), WT/DS114/13, § 26; *Canada – Automotive Industry* (DSU 21.3(c)), WT/DS139/12 & WT/DS142/12, §§ 22, 30; *US – Section 110(5)* (DSU 21.3(c)), WT/DS160/12, § 6; *EC – Tariff Preferences* (DSU 21.3(c)), WT/DS246/14, § 26; *US – OCTG* (DSU 21.3(c)), WT/DS268/12, § 25; *EC – Sugar* (DSU 21.3(c)), WT/DS265/33, WT/DS266/33, WT/DS283/14, §§ 61, 69 og 73; *EC – Chicken Cuts* (DSU 21.3(c)), WT/DS269/13, WT/DS286/15, § 49.
261. *Korea – Alcoholic Beverages* (DSU 21.3(c)), WT/DS75/16 & WT/DS84/14, §§ 37, 42; *Chile – Alcoholic Beverages* (DSU 21.3(c)), WT/DS87/15 & WT/DS110/14, § 19; *Canada – Pharmaceutical Patent* (DSU 21.3(c)), WT/DS114/13, § 19; *US – 1916 Anti-Dumping Act* (DSU 21.3(c)), WT/DS136/11 & WT/DS162/14, § 7; *US – Section 110(5)* (DSU 21.3(c)), WT/DS160/12, §§ 27-32 and 45; *Canada – Patent Protection* (DSU 21.3(c)), WT/DS170/10, §§ 36-39; *US – CSDOA* (DSU 21.3(c)), WT/DS217/14 & WT/DS234/22, §§ 42-43; *EC – Tariff Preferences* (DSU 21.3(c)), WT/DS246/14, § 42; *EC – Sugar* (DSU 21.3(c)), WT/DS265/33, WT/DS266/33, WT/DS283/14, § 79.
262. *US – Hot-Rolled Steel* (DSU 21.3(c)), WT/DS184/13, § 25 citerede Appellate Body i *US – Hot-Rolled Steel*, WT/DS184/AB/R, §§ 84-85 vedrørende AD 6.8 og Annex II. Herefter brugt i *US – CSDOA* (DSU 21.3(c)), WT/DS217/14 & WT/DS234/22, § 42.
263. *US – OCTG* (DSU 21.3(c)), WT/DS268/12, § 27; efterfølgende henvist til i *US – Gambling* (DSU 21.3(c)), WT/DS285/13, § 44; *EC – Sugar* (DSU 21.3(c)), WT/DS265/33, WT/DS266/33, WT/DS283/14, § 61; *EC – Chicken Cuts* (DSU 21.3(c)), WT/DS269/13, WT/DS286/15, § 49.
264. *Indonesia – Automobile Industry* (DSU 21.3(c)), WT/DS54/15, WT/DS55/14, WT/DS/

- 59/13 & WT/DS64/12, § 24; *Argentina – Hides & Leather* (DSU 21.3(c)), WT/DS155/10, § 51.
265. *US – Gambling* (DSU 21.3(c)), WT/DS285/13, § 47; *EC – Sugar* (DSU 21.3(c)), WT/DS265/33, WT/DS266/33, WT/DS283/14, § 88.
266. *Canada – Pharmaceutical Patent* (DSU 21.3(c)), WT/DS114/13, § 60; *US – Section 110(5)* (DSU 21.3(c)), WT/DS160/12, § 41; *Canada – Patent Protection* (DSU 21.3(c)), WT/DS170/10, §§ 50-53; *Chile – Price Band System* (DSU 21.3(c)), WT/DS207/13, §§ 47-48; and, *US – CSDOA* (DSU 21.3(c)), WT/DS217/14 & WT/DS234/22, § 61.
267. *Japan – Alcoholic Beverages* (DSU 21.3(c)), WT/DS8/15, WT/DS10/15, WT/DS11/13, §§ 13 and 24; *EC – Bananas* (DSU 21.3(c)), WT/DS27/15, § 14; *EC – Hormones* (DSU 21.3(c)), WT/DS26/15 & WT/DS48/13, § 18; *Indonesia – Automobile Industry* (DSU 21.3(c)), WT/DS54/15, WT/DS55/14, WT/DS59/13 & WT/DS64/12, § 14; *Korea – Alcoholic Beverages* (DSU 21.3(c)), WT/DS75/16 & WT/DS84/14, § 26; *Canada – Pharmaceutical Patent* (DSU 21.3(c)), WT/DS114/13, § 30; *Chile – Alcoholic Beverages* (DSU 21.3(c)), WT/DS87/15 & WT/DS110/14, § 30-31; *US – Section 110(5)* (DSU 21.3(c)), WT/DS160/12, § 8; *US – 1916 Anti-Dumping Act* (DSU 21.3(c)), WT/DS136/11 & WT/DS162/14, §§ 23-24, 28; *Canada – Pharmaceutical Patent* (DSU 21.3(c)), WT/DS114/13, § 32; *Argentina – Hides & Leather* (DSU 21.3(c)), WT/DS155/10, § 34; *Chile – Price Band System* (DSU 21.3(c)), WT/DS207/13, §§ 27-28 and 54; *EC – Tariff Preferences* (DSU 21.3(c)), WT/DS246/14, § 36; *US – Gambling* (DSU 21.3(c)), WT/DS285/13, § 65.
268. *US – 1916 Anti-Dumping Act* (DSU 21.3(c)), WT/DS136/11 & WT/DS162/14, §§ 38-42; *Canada – Patent Protection* (DSU 21.3(c)), WT/DS170/10, § 64; *Chile – Price Band System* (DSU 21.3(c)), WT/DS207/13, § 49; *US – CSDOA* (DSU 21.3(c)), WT/DS217/14 & WT/DS234/22, § 63; *EC – Tariff Preferences* (DSU 21.3(c)), WT/DS246/14, § 36.
269. *US – Section 110(5)* (DSU 21.3(c)), WT/DS160/12, § 46; *Chile – Price Band System* (DSU 21.3(c)), WT/DS207/13, §§ 44-45; *EC – Tariff Preferences* (DSU 21.3(c)), WT/DS246/14, § 40; og muligvis *EC – Bananas* (DSU 21.3(c)), WT/DS27/15, § 13.
270. *EC – Bananas* (DSU 21.3(c)), (15 måneder og 5 dage), § 19; *Japan – Alcoholic Beverages* (DSU 21.3(c)), (15 måneder), § 27; *EC – Hormones* (DSU 21.3(c)), (15 måneder); *Chile – Alcoholic Beverages* (DSU 21.3(c)), (14 måneder og 9 dage); *Argentina – Hides & Leather* (DSU 21.3(c)), (12 måneder og 12 dage); *Indonesia – Automobile Industry* (DSU 21.3(c)), (12 måneder); *US – Section 110(5)* (DSU 21.3(c)), (12 måneder); *Korea – Alcoholic Beverages* (DSU 21.3(c)), (11 måneder og 2 uger); *US – 1916 Anti-Dumping Act* (DSU 21.3(c)), (10 måneder); *Canada – Patent Protection* (DSU 21.3(c)), (10 måneder); *Australia – Salmon* (DSU 21.3(c)), (8 måneder); *Canada – Automotive Industry* (DSU 21.3(c)), (8 måneder); *Canada – Patent Protection* (DSU 21.3(c)), (6 måneder); *EC – Tariff preferences* (DSU 21.3(c)), (14 måneder og 11 dage); *US – OCTG* (DSU 21.3(c)), (12 måneder); *US – Gambling* (DSU 21.3(c)), (11 måneder og 2 uger); *EC – Sugar* (DSU 21.3(c)), (12 måneder og 3 dage); *EC – Chicken Cuts* (DSU 21.3(c)), (9 måneder).
271. *Japan – Alcoholic Beverages* (DSU 21.3(c)), (to uger), § 3; *Indonesia – Automobile Industry* (DSU 21.3(c)), (45 dage); *Australia – Salmon* (DSU 21.3(c)), (19 dage), § 3; *Korea – Alcoholic Beverages* (DSU 21.3(c)), (20 dage), § 4; *Chile – Alcoholic Beverages* (DSU 21.3(c)), (51 dage), § 3; *Canada – Pharmaceutical Patent* (DSU 21.3(c)), (56 dage), § 3; *Canada – Automotive Industry* (DSU 21.3(c)), (19 dage), § 3; *US – Section 110(5)* (DSU 21.3(c)), (93 dage), § 3; *US – 1916 Anti-Dumping Act* (DSU 21.3(c)), (58 dage), § 3; *Canada – Patent Protection* (DSU 21.3(c)), (49 dage), § 3; *Argentina – Hides & Leather* (DSU 21.3(c)), (90 dage); *US – Hot-Rolled Steel* (DSU 21.3(c)), (90

- dage), § 3; *US – Line Pipe (Safeguard)*(DSU 21.3(c)), (36 dage), § 4; *Chile – Price Band System* (DSU 21.3(c)), (90 dage); *US – CSDOA* (DSU 21.3(c)), (54 dage); *EC – Tariff Preferences* (DS 21.3(c)), §§ 3-4, (61 dage); *US – OCTG* (DSU 21.3(c)), § 2, (60 dage); *US – Gambling* (DSU 21.3(c)), § 4; *EC – Sugar* (DSU 21.3(c)), § 5, (2 måneder og 9 dage); *EC – Chicken Cuts* (DSU 21.3(c)), § 3; *Dominican Republic – Cigarettes* (DSU 21.3(c)), § 3.
272. Dette bekræftes af Appellate Body i *US – Softwood Lumber* (DSU 21.5 – Canada), WT/DS257/AB/RW, §§ 69, 72.
273. *US – FSC* (DSU 21.5)(II), WT/DS108/AB/RW2, §§ 58-62.
274. *US – Shrimp* (DSU 21.5), WT/DS58/AB/RW, §§ 86-87.
275. *Canada – Aircraft* (DSU 21.5), WT/DS70/AB/RW, § 35.
276. *EC – Bed Linen* (DSU 21.5), WT/DS141/AB/RW, §§ 78-79; se hertil *US – Import Measures*, Panel Report, WT/DS165/R, §§ 7.7-7.8.
277. *US – Softwood Lumber* (DSU 21.5), WT/DS257/AB/RW, §§ 74-76, 79. Der blev henvist til *Australia – Salmon* (DSU 21.5), Panel Report, WT/DS18/RW, § 7.10; *Australia – Automotive Leather II* (DSU 21.5), Panel Report, WT/DS126/RW, § 6.1; *EC – Bed Linen* (DSU 21.5), WT/DS141/AB/RW, § 86. Tilsvarende se *Australia – Automotive Leather* (DSU 21.5), Panel Report, WT/DS126/RW, § 6.5.
278. *Canada – Aircraft* (DSU 21.5), WT/DS70/AB/RW, § 36; *Japan – Apples* (DSU 21.5), Panel Report, WT/DS245/RW, § 8.31; *US – Softwood Lumber* (DSU 21.5, WT/DS257/AB/RW, § 89.
279. *Canada – Aircraft* (DSU 21.5), WT/DS70/AB/RW, §§ 40-41; gentaget i *US – Shrimp* (DSU 21.5), Panel Report, WT/DS58/RW, §§ 5.8-5.9; *US – Shrimp* (DSU 21.5), WT/DS58/AB/RW, § 86; *EC – Bed Linen* (DSU 21.5), WT/DS141/AB/RW, § 79; *US – FSC* (DSU 21.5), WT/DS108/AB/RW, §§ 197-222; *US – Certain Products* (DSU 21.5), Panel Report, WT/DS165/RW, § 7.58-7.59.
280. *EC – Bananas* (DSU 21.5 – ECU), WT/DS27/RW(ECU), § 6.8. Se også *Australia – Automotive Leather* (DSU 21.5), Panel Report, WT/DS126/RW, § 7.10.
281. *US – FSC* (DSU 21.5)(II), WT/DS108/AB/RW2, § 58.
282. Se f.eks. voldgiftsdommernes bemærkning i *EC – Bananas* (DSU 22.6 – EC), WT/DS27/ARB, § 9.1.
283. Se *US – Import Measures*, Panel Report, WT/DS165/R, § 6.119.
284. *US – FSC* (DSU 21.5), Panel Report, WT/DS108/RW, § 1.6; *EC – Bananas* (DSU 21.5 – ECU), Panel Report, WT/DS27/RW(ECU), § 1.2; *EC – Bananas* (DSU 21.5 – EEC), Panel Report, WT/DS27/RW/EEC, § 2.2; *EC – Bed-Linen* (DSU 21.5), Panel Report, WT/DS141/RW, § 1.1.
285. *Mexico – HFCS* (DSU 21.5), Panel Report, WT/DS132/RW, § 1.3.
286. *Brazil – Aircraft* (DSU 21.5), Panel Report, WT/DS46/RW, § 1.5; *Canada – Aircraft* (DSU 21.5), Panel Report, WT/DS70/RW, § 1.7; *Canada – Dairy* (DSU 21.5)(II), Panel Report, WT/DS103/RW2 & WT/DS13/RW2, § 1.10.
287. *US – Shrimp* (DSU 21.5), Panel Report, WT/DS58/RW, § 1.3; *Canada – dairy* (DSU 21.5), Panel Report, WT/DS103/RW & WT/DS113/RW, § 1.4.
288. *Mexico – HFCS* (DSU 21.5 – US), WT/DS132/AB/RW, § 53.
289. WTO Doc. WT/DS27/62, WT/L/607/Add.16, s. 3; WT/DS27/63, WT/L/607/Add.17, s. 3; WT/DS27/64, WT/L/607/Add.18, s.3.
290. *US – Import Measures*, WT/DS165/AB/R, § 90 med henvisning til Panel Report, WT/DS165/R § 6.121-6.126.
291. *US – Import Measures*, WT/DS165/AB/R, § 90.
292. “Agreement on Government Procurement” (GPA) artikel XXII:6.

293. *US – Softwood Lumber (DSU 21.5 – Canada)*, WT/DS257/AB/RW, § 71.
294. *US – FSC (DSU 21.5)*, WT/DS108/AB/RW, § 239.
295. *US – Shrimp (DSU 21.5)*, WT/DS58/AB/RW, § 107-110; se hertil *US – ITC (DSU 21.5)*, Panel Report, WT/DS277/RW, § 4.132.
296. *Canada – Dairy (DSU 21.5)(II)*, Panel Report, WT/DS103/RW2 & WT/DS13/RW2; *US – FSC (DSU 21.5)(II)*, WT/DS108/AB/RW2.
297. *US – FSC (DSU 21.5)(II)*, WT/DS108/AB/RW2, §§ 80-87.
298. *Indonesia – Automobile Industry (DSU 21.3(c))*, WT/DS54/15, WT/DS55/14, WT/DS/59/13 & WT/DS64/12, § 24; *Argentina – Hides & Leather (DSU 21.3(c))*, WT/DS155/10, § 51.
299. *Chile – Price Band System (DSU 21.3(c))*, WT/DS207/13, § 56; se tillige *EC – Tariff Preferences (DSU 21.3(c))*, WT/DS246/14, § 59.
300. *US – CSDOA (DSU 21.3(c))*, WT/DS217/14 & WT/DS234/22, § 81; se også *Chile – Price Band System (DSU 21.3(c))*, WT/DS207/13, § 30.
301. *US – Gambling (DSU 21.3(c))*, WT/DS285/13, §§ 59-61.
302. *EC – Sugar (DSU 21.3(c))*, WT/DS265/33, WT/DS266/33, WT/DS283/14, §§ 99, 101; *EC – Chicken Cuts (DSU 21.3(c))*, WT/DS269/13, WT/DS286/15, § 82.
303. Se hertil præamblerne til såvel WTO Aftalen som GATT.
304. Se f.eks. *US – Section 110(5) (DSU 25)*, WT/DS160/ARB25 og WTO doc. WT/TPR/OV/8, § 126.
305. *EC – Bananas (DSU 22.6 – EC)*, WT/DS27/ARB, § 6.16.
306. Om det økonomisk ufornuftige se *EC – Bananas (DSU 22.6 – EC)*, WT/DS27/ARB, § 2.13.
307. *EC – Bananas (DSU 22.6 – EC)(US)*, WT/DS27/ARB, § 6.3. Med henvisning hertil se *EC – Hormones (US)(DSU 22.6 – EC)*, WT/DS26/ARB, §§ 39-40 og *EC – Hormones (CAN)(DSU 22.6 – EC)*, WT/DS48/ARB; DS27/ARB/ECU, § 76; DS136/ARB, §§ 5.5-5.7. I konteksten af SCM artikel 4.10 se *Brazil – Aircraft (DSU 22.6, SCM 4.11)*, WT/DS46/ARB, §§ 3.44, 3.50-3.51.
308. Dette bemærkes af voldgiftsretten i *US – CDSOA (DSU 22.6 – US)*, WT/DS217/ARB, WT/DS234/ARB, § 3.74.
309. *EC – Hormones (US)(DSU 22.6 – EC)*, WT/DS26/ARB, § 39.
310. *Brazil – Aircraft (DSU 22.6, SCM 4.11)*, WT/DS46/ARB, § 3.55.
311. *EC – Bananas (DSU 22.6 – EC)(ECU)*, § 72.
312. Se f.eks. *EC – Bananas (DSU 22.6 – EC)(ECU)*, §§ 73-74.
313. *EC – Bananas (DSU 22.6 – EC)*, § 4.7; se også *US – CDSOA (Brazil)(DSU 22.6 – US)*, § 1.18.
314. *EC – Hormones (US)(DSU 22.6 – EC)*, § 20; se tillige *US – 1916 Act (DSU 22.6)*, § 5.23.
315. *EC – Bananas (DSU 22.6 – EC) (EC)*, § 4.3; *EC – Hormones (US)(DSU 22.6)*, § 2.13.
316. *US – 1916 Act (DSU 22.6)*, § 5.22.
317. *EC – Bananas (DSU 21.5 – EC)*, § 6.10 citeret i *US – CDSOA (DSU 22.6 – Brazil)*, § 3.36; for en grundig analyse se *US – CDSOA (Brazil)(DSU 22.6 – US)*, §§ 3.20-3.53.
318. *EC – Bananas (DSU 22.6 – EC)*, §§ 6.12-6.16.
319. *EC – Hormones (US)(DSU 22.6 – EC)*, § 3.58; se også *US – FSC (DSU 22.6 –)*, § 6.27.
320. Se de afsluttende kommentarer i *US – CDSOA (Brazil)(DSU 22.6 – US)*, § 6.5. Se tillige *US – CDSOA (Chile)(DSU 22.6 – US)*, *US – CDSOA (EEC)(DSU 22.6 – US)*, *US – CDSOA (India)(DSU 22.6 – US)*, *US – CDSOA (Brazil)(DSU 22.6 – US)*, *US – CDSOA (Japan)(DSU 22.6 – US)*, *US – CDSOA (Korea)(DSU 22.6 – US)*, *US – CDSOA (Canada)(DSU 22.6 – US)*, *US – CDSOA (Mexico)(DSU 22.6 – US)*.

321. *US – CDSOA (Brazil)*(DSU 22.6 – *US*), §§ 3.20-3.52, konklusion i 3.53-3.54.
322. *US – CDSOA (Brazil)*(DSU 22.6 – *US*), § 3.74.
323. *US – CDSOA (Brazil)*(DSU 22.6 – *US*), §§ 5.1-5.2. Denne voldgiftskendelse er parallel til kendelserne i *US – CDSOA (Chile)*(DSU 22.6 – *US*), *US – CDSOA (EEC)*(DSU 22.6 – *US*), *US – CDSOA (India)*(DSU 22.6 – *US*), *US – CDSOA (Brazil)*(DSU 22.6 – *US*), *US – CDSOA (Japan)*(DSU 22.6 – *US*), *US – CDSOA (Korea)*(DSU 22.6 – *US*), *US – CDSOA (Canada)*(DSU 22.6 – *US*), *US – CDSOA (Mexico)*(DSU 22.6 – *US*).
324. *US – FSC* (DSU 22.6), §§ 5.32-5.33; *Canada – Regional Aircraft* (DSU 22.6), § 3.10.
325. *US – Foreign Sales Corporations (FSC)*(DSU 22.6, SCM 4.11), §§ 5.18-5.19, 5.61-5.62; *Canada – Regional Aircraft* (DSU 22.6 – *Canada*), §§ 3.7-3.14.
326. *EC – Bananas* (DSU 22.6 – *EC*), § 3.7; *EC – Bananas* (DSU 22.6 – *ECU*), §§ 45-46, 50.
327. *EC – Bananas* (DSU 22.6 – *ECU*), §§ 52, 54-55.
328. For et specielt tilfælde om *EC – Bananas* (DSU 22.6), note 334.
329. *EC – Hormones (US)*(DSU 22.6 – *EC*), WT/DS26/ARB, §§ 18-19; *EC – Hormones (Canada)*(DSU 22.6 – *EC*), WT/DS48/ARB, §§ 18-19 og *US – 1916 Act* (DSU 22.6 – *EC*), WT/DS136/ARB, WT/DS162/ARB, §§ 5.40-5.44 og 8.1-8.2, 9.1-9.2.
330. *EC – Hormones (US)*(DSU 22.6 – *EC*), WT/DS26/ARB, § 12; se tillige *EC – Bananas* (DSU 22.6 – *ECU*), WT/DS27/ARB(ECU), §§ 12-13; *US – 1916 Act* (DSU 22.6), WT/DS136/ARB, WT/DS162/ARB, § 4.6.
331. *US – Import Measures*, WT/DS165/AB/R, §§ 91-92. De foreslåede ændringer findes i WTO Doc.WT/GC/W/410. Se tillige WTO Doc. WT/DSB/M/66, s. 5f.
332. WT/DSB/M/54, pp.2-10.
333. WT/DSB/M/54, p.31f; se også efterfølgende WT/DSB/M/59.
334. *EC – Bananas* (DSU 22.6), WT/DS27/ARB, §§ 4.1-4.15.
335. *EC – Bananas* (DSU 21.5 – *EC*), Panel Report, WT/DS27/RW, § 4.16-4.17.
336. WTO Doc.WT/DS108/12; WT/DS46/13; WT/DS58/16; WT/DS70/9; WT/DS113/14; WT/DS103/14; WT/DS113/24; WT/DS103/24; WT/DS141/13/Rev.1; WT/DS141/11; WT/DS122/10; WT/DS206/9; WT/DS207/16; WT/DS257/18; WT/DS277/11; WT/DS264/18; WT/DS267/22.
337. *Dominican Republic – Cigarettes* (DSU 21.3(c)), WT/DS302/17, § 5.
338. *1979 Understanding on Dispute Settlement*, § 8; Ministerial Declaration of 29 November 1982, Decision on Dispute Settlement, GATT Doc. BISD 29S/13, §(i).
339. *1989 Decision on Dispute Settlement*, §D.1-3.
340. Se beskrivelsen i GATT Doc. MTN.GNG/NG13/W/2O, §§B, C og E.
341. WTO Doc. WT/DSB/25.
342. SCM artikel 8.5, med specificerede procedurer i WTO Doc. G/SCM/19.
343. *1989 Decision on Dispute Settlement*, §E.1-3.
344. Se GATT Doc. MTN.GNG/NG13/W/2O, §§ 12-17.
345. *US – Section 110(5)* (DSU 25), WT/DS160/ARB25/1, § 2.1.
346. *1989 Decision on Dispute Settlement*, §§D, E og F.
347. *US – Section 110(5)* (DSU 25), WT/DS160/ARB25/1, §§ 1.13 og 2.5.
348. WTO Doc.WT/DS160/15, § 1.1.
349. *US – Section 110(5)* (DSU 25), WT/DS160/ARB25/1, § 2.3-5.
350. *US – Section 110(5)* (DSU 25), WT/DS160/ARB25/1, § 2.6.
355. WTO Doc.WT/DS160/15.
352. Se f.eks. WTO Doc.WT/DSB/M/195, § 36.
353. WTO Doc.WT/DSB/M/195, §§ 33-45.
354. WTO Doc. WT/DS27/59 og WT/DS27/60.

Domme og afgørelser

Argentina – Ceramic Tiles 133

- *Argentina – Definitive Anti-Dumping Measures on Imports of Ceramic Tiles from Italy*. Panelrapport WT/DS189/R, cirkuleret 28. september 2001, vedtaget 5. november 2001.

Argentina – Footwear 152

- *Argentina – Safeguard Measures Imports of Footwear*. Panelrapport WT/DS121/R, cirkuleret 25 juni 1999, vedtaget 12. januar 2000; Appellerapport WT/DS121/AB/R, cirkuleret 14. december 1999, vedtaget 12. januar 2000.

Argentina – Hides & Leather (DSU 21.3(c)) 201

- *Argentina – Measures Affecting the Exportation of Bovine Hides and Importation of Finished Leather* (voldgift under DSU 21.3(c)), WT/DS155/10, dateret 31. august 2001.

Argentina – Poultry 182

- *Argentina – Definitive Anti-Dumping Duties on Poultry from Brazil*. Panelrapport WT/DS241/R, cirkuleret 22. april 2003, vedtaget 19. maj 2003.

Australia – Leather (DSU 21.5) 80, 178

- *Australia – Subsidies Provided to Producers and Exporters of Automotive Leather* (Recourse to DSU Article 21.5 by the United States). Panelrapport WT/DS126/RW, cirkuleret 21. januar 2000, vedtaget 7. marts 2000.

Australia – Salmon 87f, 146, 148

- *Australia – Measures Affecting Importation of Salmon*. Panelrapport WT/DS18/R, cirkuleret 12. juni 1998, vedtaget 6. november 1998; Appellerapport WT/DS18/AB/R, cirkuleret 20. oktober 1998, vedtaget 6. november 1998.

Brazil – Aircraft 129, 146

- *Brazil – Export Financing Programme for Aircraft*. Panelrapport WT/DS46/R, cirkuleret 14. april 1999, vedtaget 20. august 1999; Appellerapport WT/DS46/AB/R, cirkuleret 2. august 1999, vedtaget 20. august 1999.

Brazil – Aircraft (DSU 22.6, SCM 4.11) 106, 225

- *Brazil – Export Financing Programme for Aircraft – Recourse to*

Arbitration under Article 22.6 of the DSU and Article 4.11 of the SCM Agreement. Voldgiftskendelse (Rosati, Shimizu & Sukhum), WT/DS46/ARB, dateret 28. august 2000.

Brazil – Cocut 36, 128

- *Brazil – Measures Affecting Dessicated Cocut.* Panelrapport WT/DS22/R, cirkuleret 17. oktober 1996, vedtaget 20. marts 1997; Appellerapport WT/DS22/AB/R, cirkuleret 21. februar 1997, vedtaget 20. marts 1997.

Canada – Aircraft 163

- *Canada – Measures Affecting the Export of Civilian Aircraft.* Panelrapport WT/DS70/R, cirkuleret 14. april 1999, vedtaget 29. august 1999; Appellerapport WT/DS70/AB/R, cirkuleret 2. august 1999, vedtaget 29. august 1999.

Canada – Aircraft (DSU 21.5) 209, 210

- *Canada – Measures Affecting the Export of Civilian Aircraft (Recourse to DSU Article 21.5 by Brazil).* Panelrapport WT/DS70/RW, cirkuleret 9. maj 2000, vedtaget 4. august 2000; Appellerapport WT/DS70/AB/RW, cirkuleret 21. juli 2000, vedtaget 4. august 2000.

Canada – Pharmaceutical Patents (DSU 21.3(c)) 181

- *Canada – Patent Protection for Pharmaceutical Products (Arbitration under DSU 21.3(c)).* Voldgiftskendelse (Bacchus), WT/DS114/13, dateret 18. august 2000.

Canada – Regional Aircraft (DSU 22.6) 229

- *Canada – Export Credits and Loan Guarantees for Regional Aircraft (Recourse to Arbitration by Canada under Article 22.6 of the DSU and Article 4.11 of the SCM Agreement).* Voldgiftskendelse (Davey, Dwarka-Canabady, Chang), WT/D S222/ARB, dateret 17. februar 2003.

Chile – Alcoholic Beverages 198

- *Chile – Taxes on Alcoholic Beverages.* Panelrapport WT/DS87 & 110/R, cirkuleret 5. juni 1999, vedtaget 12. januar 2000; Appellerapport, WT/DS87 & 110/AB/R, cirkuleret 13. december 1999, vedtaget 12. januar 2000.

Chile – Alcoholic Beverages (DSU 21.3(c)) 204

- *Chile – Taxes Alcoholic Beverages (Arbitration under DSU 21.3(c)).* Voldgiftskendelse (Feliciano), WT/DS87/15 & WT/DS110/14, dateret 23. maj 2000.

Chile – Price Band System 88, 146, 147

- *Chile – Price Band System and Safeguard Measures Relating to Certain Agricultural Products*. Panelrapport WT/DS207/R, cirkuleret 3. maj 2002, vedtaget 23. oktober 2002; Appellerapport WT/DS207/AB/R, cirkuleret 23. september 2002, vedtaget 23. oktober 2002.

Chile – Price Band System (DSU 21.3(c)) 217

- *Chile – Price Band System and Safeguard Measures Relating to Certain Agricultural Products (Arbitration under DSU 21.3(c))*. Voldgiftskendelse (Lockhart), WT/DS207/13, dateret 17. marts 2003.

EC – Asbestos 84, 165

- *European Communities – Measures Affecting Asbestos and Products Containing Asbestos*. Panelrapport WT/DS135/R, cirkuleret 18. september 2000, vedtaget 4. april 2001; Appellerapport WT/DS135/AB/R, cirkuleret 12. marts 2001, vedtaget 5. april 2001.

EC – Bananas 38, 76, 97, 98, 99, 129, 133, 147, 154, 155, 212, 233, 243, 244

- *European Communities – Régime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas*. Panelrapport WT/DS27/R/US, WT/DS27/R/ECU, WT/DS27/R/GTM, HND, WT/DS27/R/MEX, cirkuleret 22. maj 1997, vedtaget 25. September 1997; Appellerapport WT/DS27/AB/R, cirkuleret 9. september 1997, vedtaget 25. september 1997.

EC – Bananas (DSU 21.3(c)) 61

- *European Communities – Régime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas (Arbitration under DSU 21.3(c))*. Voldgiftskendelse (El-Naggar), WT/DS27/15, dateret 7. januar 1998.

EC – Bananas (DSU 21.5 – ECU) 182, 210, 233

- *European Communities – Régime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas (Recourse to DSU Article 21.5 by Ecuador)*. Panelrapport WT/DS27/RW/ECU, cirkuleret 12. april 1999, vedtaget 30. juni 1999.

EC – Bananas (DSU 21.5 – EEC) 99, 100, 233

- *European Communities – Régime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas (Recourse to DSU Article 21.5 by the European Communities)*. Panelrapport WT/DS27/RW/EEC, cirkuleret 12. april 1999, vedtaget 6. maj 1999.

- EC – Bananas (DSU 22.6 – EC) (EC)** 98, 105, 222, 224, 228, 231
- *European Communities – Régime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas – Recourse to Arbitration by the European Communities under Article 22.6 of the DSU (EC)*. Voldgiftskendelse (Harbinson, Anderson, Häberli) WT/DS27/ARB, dateret 9. april 1999.
- EC – Bananas (DSU 22.6 – EC) (ECU)** 227, 231
- *European Communities – Régime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas – Recourse to Arbitration by the European Communities under Article 22.6 of the DSU (ECU)*. Voldgiftskendelse (Harbinson, Anderson, Häberli) WT/DS27/ARB/ECU, dateret 24. marts 2000.
- EC – Bed Linen (DSU 21.5)** 84, 190, 209
- *European Communities – Anti-Dumping Duties Imports of Cotton-Type Bed Linen from India (Recourse to DSU Article 21.5 by India)*. Panelrapport WT/DS141/RW, cirkuleret 29. november 2002, vedtaget 24. april 2003; Appellrapport WT/DS141/AB/RW, cirkuleret 8. april 2003, vedtaget 24. april 2003.
- EC – Chicken Cuts (DSU 21.3(c))** 202, 205
- *European Communities – Customs Classification of Frozen Boneless Chicken Cuts*. Voldgiftskendelse WT/DS269/13, WT/DS286/15, dateret 20. februar 2006.
- EC – Commercial Vessels** 78, 79, 80
- *European Communities – Measures Affecting Trade in Commercial Vessels*. Panelrapport WT/DS301/R, cirkuleret 22. april 2005, vedtaget 20. juni 2005.
- EC – Hormones** 83, 142, 143, 147, 153, 162
- *European Communities – Measures Affecting Lifestock and Meat (Hormones)*. Panelrapport WT/DS48/R og WT/DS26/R, cirkuleret 18. august 1997, vedtaget 13. februar 1998; Appellrapport WT/DS26 & 48/AB/R, cirkuleret 16. januar 1998, vedtaget 13. februar 1998.
- EC – Hormones (DSU 21.3) (c))** 206
- *European Communities – Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones) (Arbitration Under DSU 21.3(c))*. Voldgiftskendelse (Lacarte-Muró), WT/DS26/15 & WT/DS48/13, dateret 29. maj 1998.
- EC – Hormones (Canada) (DSU 22.6 – EC)** 231

- *European Communities – Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones) – Original Complaint by Canada – Recourse to Arbitration by the European Communities under Article 22.6 of the DSU*. Voldgiftskendelse (Cottier, Palecka & Yokota), WT/DS48/ARB, dateret 12. juli 1999.
- EC – *Hormones (US) (DSU 22.6 – EC)*** 105, 224, 228, 229, 231, 232
 - *European Communities – Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones) – Original Complaint by the United States – Recourse to Arbitration by the European Communities under Article 22.6 of the DSU*. Voldgiftskendelse (Cottier, Palecka & Yokota), WT/DS26/ARB, dateret 12. juli 1999.
- EC – *Poultry*** 142, 165
 - *European Communities – Measures Affecting Importation of Certain Poultry Products*. Panelrapport WT/DS69/R, cirkuleret 12. marts 1998, vedtaget 23. juli 1998; Appellerapport WT/DS69/AB/R, cirkuleret 13. juli 1998, vedtaget 23. juli 1998.
- EC – *Sardines*** 108, 150
 - *European Communities – Trade Description of Sardines*. Panelrapport WT/DS231/R, cirkuleret 29. maj 2002, vedtaget 23. oktober 2002; Appellerapport WT/DS231/AB/R, cirkuleret 26. september 2002, vedtaget 23. oktober 2002.
- Guatemala – *Cement*** 42, 126, 181
 - *Guatemala – Anti-Dumping Investigation of Grey Portland Cement from Mexico*. Panelrapport WT/DS60/R, cirkuleret 19. juni 1998, vedtaget 25. november 1998; Appellerapport WT/DS60/AB/R, cirkuleret 2. november 1998, vedtaget 25. november 1998.
- Guatemala – *Cement (II)*** 133
 - *Guatemala – Definitive Anti-Dumping Measures on Grey Portland Cement from Mexico*. Panelrapport WT/DS156/R, cirkuleret 24. Oktober 2000, vedtaget 17. november 2000.
- India – *Agricultural Products*** 182
 - *India – Quantitative Restrictions on Imports of Agricultural, Textile and Industrial Products*. Panelrapport WT/DS90/R, cirkuleret 6. april 1999, vedtaget 22. september 1999; Appellerapport WT/DS90/AB/R, cirkuleret 23. august 1999, vedtaget 22. september 1999.
- India – *Patent*** 89, 134, 136, 176
 - *India – Patent Protection for Pharmaceutical and Agricultural*

Chemical Products. Panelrapport WT/DS50/R, cirkuleret 5. september 1997, vedtaget 16. januar 1998; Appelrapport WT/DS50/AB/R, cirkuleret 19. december 1997, vedtaget 16. januar 1998.

Indonesia – Automotive Industry 35

- *Indonesia – Certain Measures Affecting the Automobile Industry*. Panelrapport WT/DS54, 55, 59 & 64/R, cirkuleret 2. juli 1998, vedtaget 23. juli 1998.

Japan – Alcoholic Beverages 113, 118, 119, 213

- *Japan – Taxes Alcoholic Beverages*. Panelrapport WT/DS8, 10 & 11/R, cirkuleret 11. juli 1996, vedtaget 28. november 1996; Appelrapport WT/8, 10 & 11/AB/R, cirkuleret 4. oktober 1996, vedtaget 28. november 1996.

Japan – Film 134, 137

- *Japan – Measures Affecting Consumer Photographic Film and Paper*. Panelrapport WT/DS44/R, cirkuleret 31. marts 1998, vedtaget 22. april 1998.

Korea – Alcoholic Beverages 157

- *Korea – Taxes on Alcoholic Beverages*. Panelrapport WT/DS75 & 84/R, cirkuleret 17. september 1998, vedtaget 17. februar 1999; Appelrapport WT/DS75 & 84/AB/R, cirkuleret 18. januar 1999, vedtaget 17. februar 1999.

Korea – Alcoholic Beverages (DSU 21.3(c)) 206

- *Korea – Taxes on Alcoholic Beverages (Arbitration under DSU 21.3(c))*. Voldgiftskendelse (Ehlermann), WT/DS75/16 & WT/DS84/14, dateret 4. juni 1999.

Korea – Dairy 142

- *Korea – Definitive Safeguard Measures on Imports of Certain Dairy Products*. Panelrapport WT/DS98/R, cirkuleret 21. juni 1999, vedtaget 12. januar 2000; Appelrapport WT/DS98/AB/R, cirkuleret 14. december 1999, vedtaget 12. januar 2000.

Korea – Government Procurement 116

- *Korea – Measures Affecting Government Procurement*. Panelrapport WT/DS163/R, cirkuleret 1. maj 2000, vedtaget 16. juni 2000.

Mexico – HFCS (DSU 21.5 – US) 97, 129, 157, 212

- *Mexico – Anti-Dumping Investigation of High-Fructose Corn Syrup from the US (Recourse to DSU Article 21.5 by the United States)*. Panelrapport WT/DS132/RW, cirkuleret 22. juni 2001,

vedtaget 22. november 2001; Appellerapport WT/DS132/AB/RW, cirkuleret 22. oktober 2001, vedtaget 22. november 2001.

Mexico – Soft Drinks 77, 79, 95

- Mexico – *Tax Measures on Soft drinks and other Beverages*. Panelrapport WT/DS308/R, cirkuleret 7. oktober 2005, vedtaget 24. marts 2006; Appellerapport WT/DS308/AB/R, cirkuleret 6 marts 2006, vedtaget 24. marts 2006.

Thailand – H-Beams 156

- Thailand – *Anti-Dumping Duties on Angles, Shapes and Sections of Iron or Non-Alloy Steel and H-Beams From Poland*. Panelrapport WT/DS122/R, cirkuleret 28. september 2000, vedtaget 5. april 2001; Appellerapport WT/DS122/AB/R, cirkuleret 12. marts 2001, vedtaget 5. april 2001.

Turkey – Textiles 133

- Turkey – *Restrictions on Imports of Textiles and Clothing*. Panelrapport WT/DS34/R, cirkuleret 31. maj 1999, vedtaget 19. november 1999; Appellerapport WT/DS34/AB/R, cirkuleret 22. oktober 1999, vedtaget 19. november 1999.

US – Bismuth Carbon Steel 87, 108

- United States – *Imposition of Countervailing Duties on Certain Hot-Rolled Lead and Bismuth Carbon Steel Originating in the United Kingdom*. Panelrapport WT/DS138/R, cirkuleret 23. december 1999, vedtaget 7. juni 2000; Appellerapport WT/DS138/AB/R, cirkuleret 10. maj 2000, vedtaget 7. juni 2000.

US – CDSOA 84, 182

- United States – *Continued Dumping and Subsidy Offset Act of 2000*. Panelrapport WT/DS217 & 234/R, cirkuleret 16. september 2002, vedtaget 27. januar 2003; Appellerapport WT/DS217 & 234/AB/R, cirkuleret 16. januar 2003, vedtaget 27. januar 2003.

US – CDSOA (Brazil) (DSU 22.6 – US) 229

- United States – *Continued Dumping and Subsidy Offset Act of 2000 (Recourse to Arbitration by the United States under Article 22.6 of the DSU)*. Voldgiftskendelse (Wasescha, Abdel-Fattah, Falconer) WT/DS217/ARB/BRA, dateret 31. august 2004.

US – CDSOA (DSU 21.3(c)) 180, 217

- United States – *Continued Dumping and Subsidy Offset Act of 2000 (Arbitration under DSU 21.3(c))*. Voldgiftskendelse (Taniguchi), WT/DS217/14 & WT/DS234/22, dateret 13. juni 2003.

US – Cotton 37

- *United States – Subsidies on Upland Cotton*. Panelrapport WT/DS267/R, cirkuleret 8. september 2004, vedtaget 21. marts 2005; Appelrapport WT/DS267/AB/R, cirkuleret 3. marts 2005, vedtaget 21. marts 2005.

US – Countervailing Measures 162

- *United States – Countervailing Measures Concerning Certain Products from the European Communities*. Panelrapport WT/DS212/R, cirkuleret 31. juli 2002, vedtaget 8. januar 2003; Appelrapport WT/DS212/AB/R, cirkuleret 9. december 2002, vedtaget 8. januar 2003.

US – FSC 85, 163

- *United States – Tax Treatment for Foreign Sales Corporations*. Panelrapport WT/DS108/R, cirkuleret 8. oktober 1999, vedtaget 20. marts 2000; Appelrapport WT/DS108/AB/R, cirkuleret 24. februar 2000, vedtaget 20. marts 2000.

US – FSC (DSU 21.5 – EC) 104, 149

- *United States – Tax Treatment for Foreign Sales Corporations (Recourse to DSU Article 21.5 by the European Communities)*. Panelrapport WT/DS108/RW, cirkuleret 20. august 2001, vedtaget 29. januar 2002; Appelrapport WT/DS108/AB/RW, cirkuleret 14. januar 2002, vedtaget 29. januar 2002.

US – FSC (DSU 21.5) (II) 208, 214, 215

- *United States – Tax Treatment for “Foreign Sales Corporations” (Second Recourse to Article 21.5 of the DSU by the European Communities)*. Panelrapport WT/DS108/RW2, cirkuleret 30. december 2005; Appelrapport WT/DS108/AB/RW2, cirkuleret 13. februar 2006.

US – FSC (DSU 22.6) 229 f

- *United States – Tax Treatment for “Foreign Sales Corporations” (Recourse to Arbitration by the United States under Article 22.6 of the DSU and Article 4.11 of the SCM Agreement)*. Voldgiftskendelse (Falconer, Chambovey, Chang) WT/DS108/ARB, dateret 30. august 2002.

US – Gambling (DSU 21.3(c)) 217

- *United States – Measures Affecting the Cross-Border Supply of Gambling and Betting Services (Arbitration under Article 21.3(c))*

of the DSU). Voldgiftskendelse (Ehlermann), dateret 19. august 2005.

US – Gasoline 113, 115

- *United States – Standards for Reformulated and Conventional Gasoline*. Panelrapport WT/DS2/R, cirkuleret 29. april 1996, vedtaget 21. februar 1997; Appellerapport WT/DS2/AB/R, cirkuleret 19. januar 1997, vedtaget 21. februar 1997.

US – Hot-Rolled Steel (DSU 21.3(c)) 206

- *United States – Anti-Dumping Measures on Certain Hot-Rolled Steel Products from Japan*. Panelrapport WT/DS184/R, cirkuleret 28. februar 2001, vedtaget 23. august 2001; Appellerapport WT/DS184/AB/R, cirkuleret 24. juli 2001, vedtaget 23. august 2001.

US – Import Measures 78, 79, 195, 232

- *United States – Import Measures on Certain Products from the European Communities*. Panelrapport WT/DS165/R, cirkuleret 17 juli 2000, vedtaget 10. januar 2001; Appellerapport WT/DS165/AB/R, cirkuleret 11. december 2000, vedtaget 10. januar 2001.

US – Lamb 119, 127

- *United States – Safeguard Measures on Imports of Fresh, Chilled or Frozen Lamb Meat*. Panelrapport WT/DS177 & 178/R, cirkuleret 21. december 2000, vedtaget 16. maj 2001; Appellerapport WT/DS177 & 178/AB/R, cirkuleret 1. maj 2001, vedtaget 16. maj 2001.

US – OCTG (DSU 21.3(c)) 206

- *United States – Sunset Reviews of Anti-Dumping Measures on Oil Country Tubular Goods from Argentina (Arbitration Under Article 21.3(c) of the DSU)*. Voldgiftskendelse (Ganesan) WT/DS268/12, dateret 7. juni 2005.

US – Petroleum (Superfund) 133

- GATT panel rapport, *United States – Taxes Petroleum and Certain Imported Substances*, Panelrapport, BISD L/6175 – 34S/136, dateret 5. juni 1987, vedtaget 17. juni 1987.

US – Section 110 (DSU 25) 63, 69, 222, 240, 241, 242

- *United States – Section 110(5) of the US Copyright Act – Recourse to Arbitration under Article 25 of the DSU*. Voldgiftskendelse (Sheppard, Liang & Vivas-Eugui), WT/DS160/25/1, dateret 9. november 2001.

US – Section 110(5) (DSU 21.3(c)) 206

- *United States – Section 110(5) of the United States Copyright Act (Arbitration under DSU 21.3(c)).* Voldgiftskendelse (Lacarte-Muró), WT/DS160/12, dateret 15. januar 2001.

US – Section 301–310 78, 80

- *United States – Sections 301–310 of the Trade Act of 1974.* Panelrapport WT/DS152/R, cirkuleret 22. december 1999, vedtaget 17. januar 2000.

US – Shirts & Blouses 87, 164, 176, 197

- *United States – Measures Affecting Imports of Woven Wool Shirts and Blouses.* Panelrapport WT/DS33/R, cirkuleret 6. januar 1997, vedtaget 23. maj 1997; Appellerapport WT/DS33/AB/R, cirkuleret 25. april 1997, vedtaget 23. maj 1997.

US – Shrimp 87, 94, 107, 108, 117, 119, 165

- *United States – Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products.* Panelrapport WT/DS58/R, cirkuleret 15. maj 1998, vedtaget 6. november 1998; Appellerapport WT/DS58/AB/R, cirkuleret 12. oktober 1998, vedtaget 6. november 1998.

US – Shrimp (DSU 21.5) 84, 119, 189, 209, 213

- *United States – Import Prohibition Certain Shrimp and Shrimp Products (Recourse to DSU Article 21.5 by Malaysia).* Panelrapport WT/DS58/RW, cirkuleret 15. juni 2001, vedtaget 22. november 2001; Appellerapport WT/DS58/AB/RW, cirkuleret 22. oktober 2001, vedtaget 22. november 2001.

US – Softwood Lumber (DSU 21.5 – Canada) 57, 176, 210, 212

- *United States – Final Countervailing Duty Determination with Respect to Certain Softwood Lumber from Canada (Recourse by Canada to DSU article 21.5).* Panelrapport WT/DS257/RW, cirkuleret 1. august 2005 vedtaget 20. december 2005; Appellerapport, WT/DS257/AB/RW, cirkuleret 5. december 2005, vedtaget 20. december 2005.

US – Stainless Steel 180

- *United States – Anti-Dumping Measures Stainless Steel Plate in Coils and Stainless Steel Sheet and Strip from Korea.* Panelrapport WT/DS179/R, cirkuleret 20. december 2000, vedtaget 1. februar 2001.

US – Steel 142

- *United States – Definitive Safeguard Measures on Imports of Certain Steel Products*. Panelrapport WT/DS248, 249, 251, 252, 253, 254, 258 & 259/R, cirkuleret 11. juli 2003, vedtaget 10. december 2003; Appellerapport WT/DS248, 249, 251, 252, 253, 254, 258 & 259/AB/R, cirkuleret 10. november 2003, vedtaget 10. december 2003.

US – Sunset Review (AD Duties) 97

- *United States – Sunset Review of Anti-Dumping Duties on Corrosion-Resistant Carbon Steel Flat Products from Japan*. Panelrapport WT/DS244/R, cirkuleret 14. august 2003, vedtaget 9. januar 2004; Appellerapport WT/DS244/AB/R, cirkuleret 15. december 2003, vedtaget 9. januar 2004.

US – 1916 Anti-Dumping Act 94, 104

- *United States – Anti-Dumping Act of 1916*. Panelrapport EC Complaint, WT/DS136/R; Japanese Complaint, WT/DS162/R, cirkuleret 31. marts 2000 (WT/DS136/R); 29. maj 2000 (WT/DS162/R), vedtaget 26. september 2000; Appellerapport WT/DS136 & 162/AB/R, cirkuleret 28. august 2000, vedtaget 26. september 2000.

US – 1916 Act (DSU 22.6 – US) 228, 231

- *United States – Anti-Dumping Act of 1916 (Recourse to Arbitration by the United States under Article 22.6 of the DSU)*. Voldgiftskendelse (Grcar, McGivern, Piontek) WT/DS136/ARB, dateret 24. februar 2004.

Traktatbestemmelser

Agreement on Agriculture

artikel 2 37

artikel 14 37

artikel 21 37

Agreement on Government Procurement

artikel XXII 55, 145, 151, 199, 203, 226

Agreement on the Implementation of Article VI of GATT 1994 (Antidumping Agreement)

artikel 17

– artikel 17.4 132

– artikel 17.5 145

– artikel 17.6 144

– artikel 17.6(i) 114, 143

– artikel 17.6(ii) 114

Agreement on Import Licensing Procedures (forkortes LIC)

artikel 1

– artikel 1.2 36

Agreement on Technical Barriers to Trade (TBT)

artikel 1

– artikel 1.5 37

artikel 14

– artikel 14.2 67, 154

– artikel 14.3 67, 154

– artikel 14.4 99

Agreement on Safeguards (SA)

artikel 1

– artikel 1.1 36

artikel 11

– artikel 11.1(a), 36

Agreement on Subsidies and Countervailing Measures (SCM)

artikel 4

– artikel 4.1 128

– artikel 4.2 128

– artikel 4.3 128

– artikel 4.4 145

– artikel 4.5 67, 154

– artikel 4.7 178, 201, 214f

– artikel 4.8 og 7.6 186

– artikel 4.9 168, 170, 186f

– artikel 4.10 224f, 227, 230, 231

– artikel 4.11 17, 62, 231

– artikel 4.12 151, 199

artikel 7

– artikel 7 230

– artikel 7.1 128

– artikel 7.2 128

– artikel 7.3 128

– artikel 7.4 145

– artikel 7.6 186

– artikel 7.7 187

– artikel 7.9 224, 227, 229, 231

– artikel 7.10 62, 231

artikel 8

– artikel 8.5 67

Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures (SPS)

artikel 1

– artikel 1.4 37

artikel 2

– artikel 2.4 36

artikel 11

– artikel 11.2 67, 152, 154

Agreement on the Implementation of Article VII of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994 (CV)

artikel 19

– artikel 19.2 137

– artikel 19.4 og Annex II 154

General Agreement on Tariffs and Trade (GATT 1947/1994)

artikel I 65, 243

- artikel XIX 36
- artikel XX
 - artikel XX(b). 36
 - artikel XX(d) 79, 95
- artikel XXII 27, 29, 74, 85f, 96, 102f, 123ff, 131
- artikel XXIII 27, 29, 74, 78, 82, 85, 89, 97, 104, 123, 125ff, 131f, 135, 173f, 196, 222f
- artikel XXV 27
- artikel XXIX 25
- artikel XXX 33
- artikel XXXIII 27

- GATT 1994
 - § 1
 - § 1(b)(iv) 118
 - § 1(b)(iv) 118
 - § 2(b) 82

- General Agreement on Trade in Services (GATS)
 - artikel XXI 64, 67, 89, 100f, 106, 178, 188, 192, 194, 221, 243
 - artikel XXII 64, 100ff, 106, 126, 188, 192, 194, 243
 - fodnote 11 64, 189
 - artikel XXIII 89, 97, 132, 135, 136, 178, 223

- Rules of Conduct
 - Præambelen 66
 - Regel II 67
 - Regel III
 - Regel III.1 67
 - Regel III.2 68, 69
 - Regel IV
 - Regel IV.1 66
 - Regel VI
 - Regel VI.2 68
 - Regel VI.3 68
 - Regel VI.4 68
 - Regel VI.6 68
 - Regel VII
 - Regel VII 69, 70
 - Regel VII.2, 2. pkt 69
 - Regel VIII
 - Regel VIII 67
 - Regel VIII.5-10 67
 - Regel VIII.11-13 67

- Regel VIII.14-17 67

- Working Procedures for Appellate Review
 - Regel 1 166
 - Regel 4 149, 153
 - Regel 5 149, 153
 - Regel 6 104, 149, 153
 - Regel 7 149
 - Regel 8 149f
 - Regel 9 104, 149
 - Regel 10 149
 - Regel 11 148
 - Regel 12 149
 - Regel 16
 - Regel 16(1) 108, 166
 - Regel 16(2) 170
 - Regel 17
 - Regel 17(1) 171
 - Regel 19
 - Regel 19(1) 69
 - Regel 19(2) 69
 - Regel 19(3) 69
 - Regel 20 166, 167
 - Regel 21 169
 - Regel 21(1) 168
 - Regel 21(2) 168
 - Regel 22 166
 - Regel 22(1) 169
 - Regel 22(2) 169
 - Regel 23 166
 - Regel 23(1) 167
 - Regel 23(2) 168
 - Regel 23(3) 167, 169
 - Regel 23(4) 167
 - Regel 23bis
 - Regel 23bis(1) 168
 - Regel 23bis(2) 168
 - Regel 23bis(3) 168
 - Regel 24 104, 169
 - Regel 24(1) 169
 - Regel 24(2) 167, 169
 - Regel 24(3) 169
 - Regel 24(4) 167, 169
 - Regel 26
 - Regel 26(1) 169
 - Regel 26(2) 170
 - Regel 26(3) 128, 170
 - Regel 27
 - Regel 27(1) 170

- Regel 27(2) 170
- Regel 27(3)
 - Regel 27(3)(a)-(c) 169

Regel 28

- Regel 28(1) 170
- Regel 28(2) 170
- Regel 28(3) 170

Regel 29 171

Regel 30

- Regel 30(1) 236
- Regel 30(2) 236

Rules of Origin (forkortet RO)

artikel 1

- artikel 1.2 36

Statutten for Den Internationale Domstol

artikel 38 111, 115

Traktatretskonventionen

artikel 31 113ff

- artikel 31(3)
 - artikel 31(3)(b) 113
 - artikel 31(3)(c) 111, 116f

artikel 32 113

TRIPS

artikel 1

- artikel 1.3 116

artikel 3

- artikel 3.1 116

artikel 64

- artikel 64.2 136
- artikel 64.3 136

Understanding on Rules and Procedures
Governing the Settlement of Disputes
(DSU)

artikel 1

- artikel 1.1 39, 93f, 112, 126

artikel 2

- artikel 2.1 41, 50, 53, 94, 174
- artikel 2.2 51
- artikel 2.3 51

- artikel 2.4 47, 51, 198, 204

artikel 3 39, 74, 82, 94, 161f, 164

- artikel 3.1 15, 34, 74, 112, 125, 174
- artikel 3.2 52, 75, 77, 85, 87, 95, 113, 115f, 157, 164, 166, 174ff, 195, 197f, 233

- artikel 3.3 83f, 165, 189, 190, 203, 206, 232, 235, 240

- artikel 3.4 86, 87f, 146f, 164, 166, 174, 181, 196

- artikel 3.5 15, 86, 181, 196, 239, 242

- artikel 3.6 15, 81, 236, 238

- artikel 3.7 87, 88, 96ff, 146f, 164ff, 181, 219, 223f, 232, 237

- artikel 3.7, 1. pkt 96

- artikel 3.7, 3. pkt 196, 235

- artikel 3.7, 4. pkt 219

- artikel 3.7, 5. pkt 219

- artikel 3.8 98, 133, 228

- artikel 3.9 118, 196

- artikel 3.10 75, 81, 85, 97

- artikel 3.11 95, 126

- artikel 3.12 29, 95

artikel 4 94

- artikel 4.1 123, 129

- artikel 4.2 85, 96, 103, 112, 127ff, 220, 235

- fodnote 3 40

- artikel 4.3 83, 85, 102, 129, 130, 238

- artikel 4.4 81, 102, 128

- artikel 4.5 86, 88, 127, 129

- artikel 4.6 70, 128

- artikel 4.7 83, 127, 129, 130, 200, 204

- artikel 4.8 83, 130, 200, 204

- artikel 4.9 83, 128, 151, 170

- artikel 4.10 130

- artikel 4.11 97, 102

- fodnote 4 103, 123

artikel 5 73, 82, 211, 237, 238

- artikel 5.1 237

- artikel 5.2 237, 238

- artikel 5.3

- artikel 5.3, 1. pkt 237

- artikel 5.3, 2. pkt 237

- artikel 5.3, 3. pkt 238

- artikel 5.4

- artikel 5.4, 1. pkt 238

- artikel 5.4, 2. pkt 238

- artikel 5.5 238

- artikel 5.6 239

artikel 6 50

- artikel 6.1 52, 53, 83, 144

- artikel 6.2 74, 129, 145, 158, 208, 211

artikel 7 112, 146, 180

- artikel 7.1 83, 126, 146

- artikel 7.2 164, 166, 177
- artikel 7.3 51, 53, 146

artikel 8

- artikel 8.1 54
- artikel 8.2 54f
- artikel 8.3 55
- artikel 8.4 54
- artikel 8.5 54, 83
- artikel 8.6 55
 - artikel 8.6, 1. pkt 56
 - artikel 8.6, 2. pkt 56
- artikel 8.7 55, 56, 57, 83
 - artikel 8.7, 1. pkt 56
- artikel 8.8 56
- artikel 8.9 56
- artikel 8.10 55
- artikel 8.11 56

artikel 9

- artikel 9.1 151
- artikel 9.2 84, 151
- artikel 9.3 83, 151

artikel 10 149

- artikel 10.1 103
- artikel 10.2 56, 97, 103f, 108
- artikel 10.3 103, 167
- artikel 10.4 104

aSU artikel 11 112, 126, 141ff, 146f, 161f, 164, 176f, 197

- artikel 11, 1. pkt 141

artikel 12 108

- artikel 12.1 83, 104, 107, 148
- artikel 12.2 83, 148
- artikel 12.3 83, 148f
- artikel 12.4 149
- artikel 12.5 83, 149
- artikel 12.6 149
- artikel 12.7 86, 156f, 177, 236
 - artikel 12.7, 3. pkt 74
- artikel 12.8 151
- artikel 12.9 83, 151, 199, 203
- artikel 12.10 130, 152, 200, 204
- artikel 12.11 158
- artikel 12.12 200, 203

artikel 13 107f, 177

- artikel 13.1 67, 152, 153
- artikel 13.2 67, 152, 153

artikel 14

- artikel 14.1 69
- artikel 14.2 69

artikel 15 150, 156

- artikel 15.1 150, 158
- artikel 15.2 150, 158
- artikel 15.3 151, 158

artikel 16 186

- artikel 16.1 51, 186, 186, 192
- artikel 16.2 51, 192
- artikel 16.3 192
- artikel 16.4 47, 50, 52, 83, 162, 167, 186, 190, 192
- artikel 16.14 50

artikel 17 87, 104

- artikel 17.1 57, 161
- artikel 17.2
 - artikel 17.2, 3. pkt 58
 - artikel 17.2, 4. pkt 58
- artikel 17.3 59
 - artikel 17.3, 1. pkt 59
 - artikel 17.3, 2. pkt 59
 - artikel 17.3, 3. pkt 59
 - artikel 17.3, 4. pkt 58
 - artikel 17.3, 5. pkt 59

- artikel 17.4 100, 104, 109

- artikel 17.5 83, 168, 170, 200, 203

- artikel 17.6 112, 161ff, 165, 191

- artikel 17.7 59ff, 67

- artikel 17.9 108, 166

- artikel 17.10 69

- artikel 17.10 69

- artikel 17.12 165, 174

- artikel 17.13 112, 162, 163

- artikel 17.14 47, 52, 83, 84, 187, 189, 190, 193, 201

artikel 18

- artikel 18.1 68

- artikel 18.2 69, 70

artikel 19 161f, 197, 232

- artikel 19.1 163, 174ff, 180ff, 190, 201, 215

- artikel 19.2 52, 175, 176, 197, 198

artikel 20 83, 199, 200

- artikel 20.1 190

artikel 21 78, 83, 105, 137, 191, 203, 206, 216, 241

- artikel 21.1 224

- artikel 21.2 182, 216, 217

- artikel 21.3 83, 181f, 190, 198, 202, 204, 215, 232

- fodnote 11 203

- artikel 21.3(a) 51, 53, 105, 204, 205, 215, 236
- artikel 21.3(b) 105, 204, 215, 236
- artikel 21.3(c) 61, 63, 67, 86, 89, 100, 105, 113, 120, 137, 181, 187f, 190, 193, 199, 205, 207, 215f, 236, 241, 243
- fodnote 12 60
- fodnote 13 60
- artikel 21.4 83, 203f, 206
- artikel 21.5 17, 57, 63, 76, 83f, 99f, 104f, 119, 129, 181f, 186, 189f, 193, 195, 202, 207ff, 210ff, 219, 232f, 243f
- artikel 21.6 50, 52, 105, 193f, 198f, 202
- artikel 21.7 51, 216
- artikel 21.8 51, 216
- artikel 22** 76, 78ff, 98, 105f, 137f, 195, 209, 213, 219, 224, 233, 241f
- artikel 22.1 89, 190, 202, 219, 221, 224
- artikel 22.2 50, 62f, 83, 90, 199, 219ff, 223, 236, 241f
 - artikel 22.2, 1. pkt 220
 - artikel 22.2, 2. pkt 220
- artikel 22.3 62, 224f, 231, 232
 - artikel 22.3(a) 225, 231
 - artikel 22.3(b) 225f, 31
 - artikel 22.3(c) 225f, 231
 - artikel 22.3(d)
 - artikel 22.3(d)(i)-(ii) 226
 - artikel 22.3(e) 223, 226
 - artikel 22.3(f)
 - artikel 22.3(f)(i)-(iii) 225
 - artikel 22.3(g)
 - artikel 22.3(g)(i)-(iii) 225
- artikel 22.4 62, 63, 90, 224, 227ff
- artikel 22.5 223
- artikel 22.6 17, 25, 50, 53, 62f, 67, 83, 100, 105, 113, 120, 187f, 191, 193f, 199, 223, 227, 230, 232f, 241, 243f
 - artikel 22.6, 1. pkt 223
 - artikel 22.6, 3. pkt 62
- artikel 22.7 25, 63, 67, 100, 105, 113, 120, 187f, 191, 193f, 199, 224, 227, 231, 233, 241
- artikel 22.8 50, 199, 202, 224
 - artikel 22.8, 2. pkt. 194
- artikel 23** 75, 77ff, 85, 161
 - artikel 23.1 78
 - artikel 23.2 78, 80
 - artikel 23.2(a) 77f
 - artikel 23.2(b) 78
 - artikel 23.2(c) 78
- artikel 25** 63f, 67, 74, 86, 101, 113, 120, 188, 191, 194, 211, 220, 222, 239ff
- artikel 25.2 82, 188, 241
- artikel 25.3 106, 188, 191, 194
 - artikel 25.3, 1. pkt 241
 - artikel 25.3, 2. pkt 241
 - artikel 25.3, 3. pkt 241
- artikel 25.4 220, 241
- artikel 26** 137
 - artikel 26.1 137
 - artikel 26.1, 1. pkt 137
 - artikel 26.1(a) 137
 - artikel 26.1(b) 89, 137, 178
 - artikel 26.1(c) 89, 137
 - artikel 26.1(d) 89, 138, 219
 - artikel 26.2 138, 139, 179
 - artikel 26.2, 1. pkt 138
 - artikel 26.2, 2.-3.pkt 138
 - artikel 26.2(a) 138
 - artikel 26.2(b) 138, 179
- artikel 27**
 - artikel 27.1 67
- DSU Appendix 3
- Regel 2** 69
- Regel 3** 69, 70
- DSU Appendix 4
- Regel 1** 153
- WTO Aftalen (Agreement Establishing the World Trade Organization)
- artikel I** 31
- artikel II** 31f, 34, 45
- artikel III** 33, 43, 45, 49
- artikel IV** 46-50
- artikel VI** 47
- artikel IX** 47ff, 51, 195f, 233
 - artikel IX, 5. pkt 48
- artikel X** 195
- artikel XI** 94
- artikel XII** 48, 94
- artikel XIV** 112
- artikel XVI** 32, 34f, 74f, 112, 118, 202, 206

Stikordsregister

- AA (se *Agreement on Agriculture*)
- AD (se *Agreement on the Implementation of Article VI of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994*)
- add to or diminish rights or obligations (se *begrænsninger på retsskabelse*)
- adfærdskodeks ("Rules of Conduct") 56, 66ff
- brud 67
 - omfattede personer
 - ansatte med tilknytning til konfliktløsningssystemet 66
 - eksperter (se *panelers, indhentning af information; ekspertgrupper, vejledende*) 153
 - medlemmer af de judicielle organer (se *Appellate Body, medlemmer, panelister*) 66
 - principper
 - det styrende princip 66, 67
 - fortrolighed 69
 - integritet 66, 67
 - uafhængighed 66
 - upartiskhed 66, 67
 - præambel 66
- adoption (se *panelrapporter, vedtagelse af GATT; panelrapporter, vedtagelse af WTO; appelrapporter, vedtagelse af*)
- Advisory Center on WTO Law 156
- advisory (se *ekspertgrupper, vejledende*)
- afdeling ("division") (se *Appellate Body, afdeling*)
- affiliation (se *Appellate Body, medlemmers uafhængighed*)
- Agreement on Agriculture (AA) (se *World Trade Organization (WTO), aftaler, handelsaftaler, multilaterale*) 37, 125
- Agreement on Government Procurement (GPA) (se *World Trade Organization (WTO), aftaler, handelsaftaler, plurilaterale*) 34, 126
- etablering af panel 145
 - frister for panelproceduren (se *frister, panelproceduren under GPA*)
 - panelisters kvalifikationer (se *panelisters kvalifikationer, særlige kvalifikationskrav i GPA*)
 - panelrapport
 - frist for fremlæggelse for Dispute Settlement Body (se *panelrapporter, frist for fremlæggelse for Dispute Settlement Body under GPA*)
 - tidsrammer (se *tidsrammer, særligt om GPA*)
- Agreement on Implementation of Article VII of the General Agreement on Tariffs and Trade (CV) (se *World Trade Organization (WTO), aftaler, handelsaftaler, multilaterale*) 36
- Agreement on Implementation of Article VI of the General Agreement on Tariffs and Trade (AD) (se *World Trade Organization (WTO), aftaler, handelsaftaler, multilaterale*)
- teknisk kommite 154
- Agreement on Import Licensing Procedures (ILP) (se *World Trade Organization (WTO), aftaler, handelsaftaler, multilaterale*) 125
- Agreement on Preshipment Inspection (PSI) (se *World Trade Organization (WTO), aftaler, handelsaftaler, multilaterale*) 125
- Agreement on Rules of Origin (se *World Trade Organization (WTO), aftaler, handelsaftaler, multilaterale*) 125
- Agreement on Safeguards (SA) (se *World Trade Organization (WTO), aftaler, handelsaftaler, multilaterale*) 36, 125
- Agreement on Subsidies and Countervailing Measures (SCM) (se *World Trade Organization (WTO), aftaler, handelsaftaler, multilaterale*) 62, 67, 116, 125, 143, 168

- særlige frister for panelproceduren (se *frister, panelproceduren under SCM*)
 - appelproceduren
 - frister for (se *frister, særligt om appelproceduren under SCM*)
 - artikel 4.10 voldgiftsrettens mandat 231
 - artikel 7.9 voldgiftsrettens mandat 231
 - artikel Annex I(k) 116
 - etablering af panel 145
 - konsultationer (se *konsultationer, pligt til deltagelse under SCM*)
 - niveauet for suspension (se *suspension, niveauet for under SCM artikel 4.11; suspension, niveauet for under SCM artikel 7.9*)
 - panel/Appellate Body anbefaling
 - tilbagetrækning samt frist herfor 178
 - panelproceduren
 - frister for 151
 - panelrapport
 - frist for fremlæggelse for Dispute Settlement Body (se *panelrapporter, frist for fremlæggelse for Dispute Settlement Body under SCM*)
 - Part V 114
 - permanent ekspertgruppe (“Permanent Group of Experts”) (se *specielle bestemmelser om konfliktløsning*) 40, 154
 - tidsrammer (se *tidsrammer, særligt om SCM*)
 - voldgift 239
- Agreement on Trade in Civil Aircraft (AIR)(se *World Trade Organization (WTO), aftaler, handelsaftaler, plurilaterale*) 34
- Agreement on Technical Barriers to Trade (TBT) (se *World Trade Organization (WTO), aftaler, handelsaftaler, multilaterale*) 126, 154
- Annex 2 154
 - ekspertbistand (se *specielle bestemmelser om konfliktløsning*) 40, 154
 - forhold til SPS (se *Agreement on the Application of sanitary and Phytosanitary Measures*) 37
- Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures (SPS) (se *World Trade Organization (WTO), aftaler, handelsaftaler, multilaterale*) 125, 154
- ekspertbistand (se *specielle bestemmelser om konfliktløsning*) 40, 154
 - forhold til TBT (se *Agreement on Technical Barriers to Trade*) 37
 - indhentning af informationer fra internationale organisationer 152
 - videreudvikling af GATT artikel XX 36
- Agreement on the Implementation of Article VI of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994 (AD) (se *World Trade Organization (WTO), aftaler, handelsaftaler, multilaterale*) 36
- artikel 17.4 (“significant impact”)
 - betydelig virkning af midlertidige foranstaltninger 132
 - artikel 17.6(i)
 - intensitet af panelers prøvelse 143
 - artikel 17.6(ii)
 - fortolkning under (se *fortolkning*)114
 - etablering af panel (se *paneler, etablering af under AD*) 145
- Agreement on the Implementation of Article VII of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994 (CV) (se *World Trade Organization (WTO), aftaler, handelsaftaler, multilaterale*) 126
- situation klager (se *situation klager, delvis udelukket under CV*)
 - teknisk kommite 154
- Agreement on Trade in Civil Aircraft (AIR) (se *World Trade Organization (WTO), aftaler, handelsaftaler, plurilaterale*) 126
- Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS) (se *World Trade Organization (WTO), aftaler, handelsaftaler, multilaterale*) 32
- non-violation klager (se *non-violation klager, moratorium på under TRIPS*)
 - situation klager (se *situation klager, moratorium på under TRIPS*)
- Agreement on Trade Related Investment Measures (TRIMS) (se *World Trade Organization (WTO), aftaler, handelsaftaler, multilaterale*) 125
- almindelig (“common”)(se *sædvane, betingelser for etablering af alternative konfliktløsningsprocedurer* 63

- DSU artikel 25 voldgift (se *DSU artikel 25 procedure*)
- amicus curiae* (se *rettens venner*)
- anbefalinger
 - Appellate Bodys (se *Appellate Body, anbefalinger*)
 - Dispute Settlement Body (se *Dispute Settlement Body, kendelser og anbefalinger*)
 - panelers (*panelers, anbefalinger*)
- anbringender (“claims”) 147
- ikke nye anbringender under interim review 150
- anden appellerende (“other appellant”) 166ff
- Annecy (se *GATT, forhandlingsrunder*)
- Annex 1 (se *World Trade Organization (WTO) Aftalen, Anneks 1*)
- Annex 2 (se *World Trade Organization (WTO) Aftalen, Anneks 2*)
- Annex 3 (se *World Trade Organization (WTO) Aftalen, Anneks 3*)
- Annex 4 (se *World Trade Organization (WTO) Aftalen, Anneks 4*)
- Anti-Dumping Aftalen (se *Agreement on the Implementation of Article VI of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994*)
- Antidumping Agreement (se *Agreement on the Implementation of Article VI of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994*)
- appel 52
 - af panelrapport 186
 - tilslutning til (se *anden appellerende*) 167
 - ændringer i 168
- appelprocedure 93
 - frister for (se *frister, appelproceduren*)
 - iværksættelse af 95
 - skriftlige indlæg
 - parter 104
 - tredjeparters 169
 - tidsramme for 83
 - tidsplan for 169
- appelrapporter 50
 - betingelsesløs accept af (“unconditional acceptance”) 84, 187, 215
 - vedtagelse af 19, 83, 108, 162, 174, 186f, 192, 195, 215
 - retlige konsekvenser af (“final resolution”) 84, 189f
- Appellant (se *appellerende*)
- Appellate Body 19, 39, 57ff, 161
- afdeling (“division”) 57, 69
 - anmodning om memoranda fra parterne 170
 - spørgsmål til deltagere eller tredjepartsdeltagere 170
- anbefalinger (“recommendations”) 19, 174, 189, 197, 201, 214f
 - i forhold til violation klager 177
 - i forhold til non-violation klager 178f
- arbejdsprocedurer (“Working Procedures for Appellate Review”) 66, 166ff
- beslutningstagning
 - konsensus 58
 - simpelt flertal 58
- collegiality (se *Appellate Body, kollegialitet*)
- division (se *Appellate Body, Afdeling*)
- drøftelser (“deliberations”) 69
- etablering af 51, 57ff, 61, 139
- formand for 58
- forslag (“suggestions”) 19, 174, 197, 201
 - retlige konsekvenser af 180
- funktion 161, 162
- færdiggørelse af panelets analyse 161
 - betingelser for 165
- institutionel uafhængighed 60
- kendelser (“findings”)(se *Appellate Body, kendelser og konklusioner*)
- kendelser og konklusioner (“findings and conclusions”) 174ff, 189
- kollegialitet (“collegiality”) 58, 61
 - sikring af konsistens og sammenhæng (“consistency and coherence”) 58
- kompetence i forhold til panelet 181
 - modificere 163
 - opretholde 163
 - underkende 163
- konklusioner (“conclusions”)(se *Appellate Body, kendelser og konklusioner*)
- mandat 112, 161ff, 165, 167
- permanent institution 57
- rapporter (se *appelrapporter*)

- retlig analyse (Se *Appellate Body*, *stridsspørgsmål*)
- Secretariat (se *Appellate Body*, *Sekretariatet*)
- Sekretariatet (“Secretariat”) 59, 61, 67
- stridsspørgsmål (“issues”) 165, 174
- tilbagevisning af spørgsmål til panelet (“remand”) 163
- Appellate Body medlemmer
 - Dispute Settlement Bodys udnævnelse 51
 - kvalifikationer 57, 59, 61
 - uafhængighed af Medlemmers regeringer (“non-affiliation”)(se *adfærdskodeks*) 59
- appellee (se *appelleret*)
- appellerende (“appellant”) 166ff
- appelleret (“appellee”) 166f
- Appendix 1 (se *Dispute Settlement Understanding* (DSU), Bilag 1)
- Appendix 2 (se *Dispute Settlement Understanding* (DSU), Bilag 2)
- Appendix 3 (se *Dispute Settlement Understanding* (DSU), Bilag 3)
- Appendix 4 (se *Dispute Settlement Understanding* (DSU), Bilag 4)
- appropriate (se *passende*; *koncessioner*, *suspension af passende*; *suspension*, *niveau for under SCM artikel 4.11*)
- argumenter (“arguments”)(se *anbringender*)
- arguments (se *anbringender*)
- Arthur Dunkel (se *GATT*, *General-Direktør*)
- as such (se *som sådan*)
- balance of concessions (se *koncessioner*, *balance af*; *udslettelse og svækkelse*, *formålet med*)
- basic rationale (se *panelrapporter*, *krav til*)
- begrænsninger på retsskabelse (“not add to or diminish rights or obligations”)
 - Appellate Body 197
 - Dispute Settlement Body 197
 - paneler 197
- benefits accruing (se *tilkommende fordele*; *udslettelse eller svækkelse*)
- berettigede forventninger (“legitimate expectations”)(se *præcedens*, *vedtagne GATT panelrapporter*)
- beslutninger
 - GATT 27
 - i WTO 34, 75
 - WTO (se *konsensus*; *omvendt konsensus*) 51
- bestemmer anderledes (“contract out”) (se *retskilder*, *sædvaner*) 116
- bevisvurdering (se *panelers*, *bevisvurdering*)
- bilaterale aftaler 233
- bilateralisme 26
- civile luftfartøjer (se *Agreement on Trade in Civil Aircraft* (AIR); *handelsaftaler*, *plurilaterale*; *World Trade Organization* (WTO), *aftaler*)
- claims (se *anbringender*)
- clarify (se *præcisere*)
- commensurate with (se *rimeligt forhold*; *suspension*, *niveau for under SCM artikel 7.9*)
- common (se *almindelig*; *sædvane*, *betingelser for etablering af*)
- conciliation (se *forsoning*)
- conclusions (se *panelers*, *konklusioner*)
- concordant (se *overensstemmende*; *sædvane*, *betingelser for etablering af*)
- confidentiality (se *fortrolighed*)
- conflict of interest (se *interessekonflikt*)
- consistent (se *sædvane*, *betingelser for etablering af*)
- consistency and coherence (se *Appellate Body*, *kollegialitet*)
- contentious (se *stridbar*)
- contracting parties (se *GATT*, *kontraherende parter*)
- Contracting Parties (se *De Kontraherende Parter*)
- contract out (“bestemmer anderledes”) (se *retskilder*, *sædvaner*)
- cross-retaliation (se *krydsgengældelse*)
- cross-suspension (se *krydssuspension*)
- Customs Valuation Code (se *Agreement on the Implementation of Article VII of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994* (CV))

- Covered agreements (se *Dispute Settlement Understanding (DSU)*, *aftaler omfattet af*)
- De Kontraherende Parter (»Contracting Parties»)
 - bemyndigelse af suspension 222
 - forholdet til paneler 28, 173ff, 185, 201
 - GATT kontraherende parterers samlede handling 25
 - GATT konflikthåndtering 27, 29, 82, 86, 89, 112, 125, 132, 135
 - mål for 201
 - overgang til WTO 33
 - overtagelse af opgaver (se *GATT, Repræsentantskabsråd*) 26
 - sædvaner 112
- deliberations (se *drøftelser, panelers; drøftelser, Appellate Bodys*)
- deltagere (»participants») 166, 170
- Den Internationale Domstol (ICJ) 27
 - Statutten for 111, 115
- Den Internationale Lovkommission (ILC) (»International Law Commission») 115
- Det Generelle Råd (»General Council»)(se *World Trade Organization (WTO)*, *Det Generelle Råd*)
- differential treatment (se *udviklingslande, positiv forskelsbehandling af*)
- Dillon (se *GATT, forhandlingsrunder*)
- diplomati og jura 73, 89, 141, 150, 156
 - balancen mellem 59, 76f, 175, 185
 - reduktion af politisk kontrol i WTO 52
- Director-General (se *World Trade Organization (WTO)*, *General-direktører*)
- Dispute Settlement Body 18, 50ff, 185
 - anbefalinger (»recommendations»)(se *Dispute Settlement Body, kendelser og anbefalinger*)
 - beføjelser
 - bemyndige suspension (se *suspension, bemyndigelse af*)
 - etablere paneler 50
 - overvåge implementering (se *implementering, overvågning af*)
 - vedtage appelrapporter 50
 - vedtage panelrapporter 50
 - yderligere tillagte beføjelser 50, 51
 - beslutningstagning 51, 73, 144, 204, 240
 - formand 41
 - forpligtelser
 - overvåge implementering af vedtagne kendelser og anbefalinger 198, 199
 - funktioner 47, 50
 - kendelser (»rulings»)(se *Dispute Settlement Body, kendelser og anbefalinger*)
 - kendelser og anbefalinger (»rulings and recommendations») 51, 77, 83, 88, 173, 174, 189, 193, 213
 - efterlevelse af 83
 - under DSU artikel 21.5 214, 215
 - underretning af om
 - gensidigt aftalte løsninger 81, 238
 - brug af DSU artikel 5 procedurer (se *DSU artikel 5 procedurer*) 82
 - brug af DSU artikel 25 procedurer (se *DSU artikel 25 procedurer*) 188
 - implementering (se *implementering, underretning om intentioner med hensyn til*)
 - konsultationer (se *konsultationer*) 102, 128
- Dispute Settlement Understanding (DSU)(se *World Trade Organization (WTO)*, *Anneks 2*) 33, 38f, 50, 73
 - aftaler omfattet af (»covered agreements») 94
 - anvendelse af i god tro 81, 85
 - Bilag 1 (»Appendix 1») 39, 94, 112, 144
 - Bilag 2 (»Appendix 2») 40, 123, 126
 - Bilag 3 (»Appendix 3») 83, 104, 149
 - Bilag 4 (»Appendix 4») 153f
 - tidsmæssig begrænsning 95
- drøftelser (»deliberations»)
 - Appellate Bodys 69
 - panelers 69
- division (se *Appellate Body, afdeling*)
- dobbeltbeskatningsoverenskomster 101, 106f, 188, 243
- DSB (se *Dispute Settlement Body*)
- DSU artikel 5 procedure
 - iværksættelse af proceduren 237
 - pligt til underretning af Dispute Settlement Body 82
- DSU artikel 4
 - fodnote 3 til DSU artikel 4.2 40

- fodnote 4 til DSU artikel 4.11 103, 123
- DSU artikel 21.3
- fodnote 11 til DSU artikel 21.3 203
- DSU artikel 21.3(c) voldgift 205
- fodnote 12 til DSU artikel 21.3(c) 60
- fodnote 13 til DSU artikel 21.3(c) 60
- tidsramme 207
- sammensætning af voldgiftsretten 60
- voldgiftsrettens mandat 205
 - bestemmelse af det kortest mulige tidsrum til implementering 206
- DSU artikel 21.5 procedure (se *implementering, tvivl om eksistens eller WTO overensstemmelse af*)
- anbefalinger og konklusioner
 - forholdet til Dispute Settlement Bodys oprindelige anbefalinger og konklusioner (se *Dispute Settlement Body, kendelser og anbefalinger under DSU artikel 21.5*)
- anvendelsesområdet for 208
- appel 211
- bindende for parterne 191
- 'disse konfliktløsningsprocedurer' 208, 211
- intentionen og mandatet 211
- begrænsningerne i mandatet 212
 - ikke genoptage oprindelige påstande 190
- i forhold til DSU artikel 22.6 procedurer ("sequencing") 76, 232f
- tidsgrænse for appelbehandling under 212
- DSU artikel 22.6–7 voldgift
- begrænset mandat (se *suspension, niveau for*) 233
 - tre spørgsmål 231
- fodnote 15 til DSU artikel 22.6 62
- fodnote 16 til DSU artikel 22.7 62
- i forhold til DSU artikel 21.5 procedurer ("sequencing") 76, 232, 233
- retlige konsekvenser af voldgiftskendelsen 231
- DSU artikel 25 procedure 101, 239ff
- bindende for parterne 191
- deltagelse af tredjeparter 241
- hurtig procedure ("expeditious") 239
- håndhævelse 241
- notificering af WTO Medlemmer om iværksættelse 241
- pligt til underretning af Dispute Settlement Body
 - om iværksættelse 188
 - om voldgiftskendelsen 194
- spørgsmål desangående ("any point relating hereto") 241
- valg af voldgiftsdommere 63
- due proces (se *retfærdig rettergang*)
- Dunkel, Arthur (se *GATT, General-Direktør*)
- egregious error (se *panel, alvorlige fejl*)
- Eksekutiv-Sekretær (se *GATT, General-Direktør*) 25
- eksperter (se *ekspertgrupper; panelers, indhentning af informationer*) 66, 152f
- tekniske 40
- ekspertgrupper (se *eksperter; panelers, indhentning af information*) 40, 147, 154
- vejledende ("advisory") 153
- underlagt panelets autoritet 153
- under SCM (se *Agreement on Subsidies and Countervailing Measures (SCM), permanent ekspertgruppe*)
- under SPS (se *Agreement on Application of Sanitary and Phytosanitary Measures (SPS), ekspertbistand*)
- under TBT (se *Agreement on Technical Barriers to Trade (TBT), ekspertbistand*)
- endelige løsning ("final resolution") (se *appelrapporter, retlige konsekvenser af vedtagelse; panelrapporter, konsekvenser af vedtagelse*)
- equivalent (se *suspension, niveau for under DSU artikel 22.4*)
- expeditious (se *DSU artikel 25 procedure*)
- feasible (se *panel, etablering af et enkelt*)
- fejl ("egregious error") (se *panel, alvorlige fejl*)
- final resolution (se *endelig løsning; appelrapporter, retlige konsekvenser af vedtagelse; panelrapporter, konsekvenser af vedtagelse*)
- finansielle tjenesteydelser 41, 55
- findings (se *Appellate Body, kendelser; panelers, retlige analyser*)

- findings and conclusions (se *Appellate Body*, *kendelser og konklusioner*; *GATT panelers*, *kendelser og konklusioner*)
- findings and recommendations (se *Appellate Body*, *anbefalinger*; *Appellate Body*, *kendelser*; *panelers*, *anbefalinger*; *panelers*, *kendelser og anbefalinger*)
- FOGS (se *Functioning of the GATT*)
- forgængelige varer 128, 130, 151, 170
- forhandlingsløsning
 - præference for 73f, 192, 235
- forslag
 - Appellate Body (se *Appellate Body*, *forslag*)
 - i GATT (se *GATT panelers*, *forslag*)
 - panelers (se *panelers*, *forslag*)
- forsoning 30, 73, 81f, 211, 235, 237
- fortolkning 37, 40, 111, 113ff, 195, 197
 - AD artikel 17.6(ii) (se *Agreement on Implementation of Article VI of the General Agreement on Tariffs and Trade (AD)*) 114
 - autoritativ (se *World Trade Organization (WTO) Aftalen*, *autoritativ fortolkning af*)
 - evolutionary 117
 - folkeretlige regler for 77
 - hierarki mellem fortolkningslementer? 115
 - i god tro 117
 - i lyset af
 - efterfølgende aftale (se *fortolkning*, *sammenhæng*) 115
 - efterfølgende praksis (se *fortolkning*, *sammenhæng*) 115
 - relevante folkeretlige regler (se *fortolkning*, *sammenhæng*) 111, 115, 117
 - internationale aftaler 116
 - ordlyd 114
 - hensigt og formål 114
 - sammenhæng 114, 115
- fortrolighed (“confidentiality”) 66f, 69
 - adfærdskodeks (se *adfærdskodeks*) 66, 67
- appelproceduren (se *appelproceduren*) 156
- konsultationers (se *konsultationer*) 70, 128
- panelproceduren (se *panelproceduren*) 155
- retsforhandlinger 70
- voterings 69
- åbenbaring af information (se *adfærdskodeks*) 68
- frafaldelse (“waiver”) (se *voldgift*, *under særskilt frafaldelsesbeslutning*) 26, 27, 48, 65
- frister (se *tidsramme*)
 - aftale en længere tidsramme 199
 - appelproceduren 83, 170, 203
 - særligt om appelproceduren under SCM (se *Agreement on Subsidies and Countervailing Measures (SCM)*) 170, 187
 - forlængelse af frister for udviklingslandes konsultationer 200, 204
 - hastesager 128, 130, 151, 170
 - implementering af Dispute Settlement Bodys anbefalinger 51
 - interim review 150
 - forhandling af kompensation 83
 - konsultationer 102, 130, 238
 - panelproceduren 148
 - under GPA (se *Agreement on Government Procurement*) 151, 203
 - under SCM (se *Agreement on Subsidies and Countervailing Measures (SCM)*) 151
 - rettidighed 84
 - udregningen af 171
 - ændringer i hvis udtalt uretfærdigt (“manifest unfairness”) 170
- Functioning of the GATT (FOGS) 26
- GATS (se *General Agreement on Trade in Services*)
- General Agreement on Trade in Services 32, 88, 89, 126
 - panelisters kvalifikationer (se *panelisters kvalifikationer*, *særlige kvalifikationskrav i GATS*)
 - Part II 136
 - Part III 136
 - Schedule
 - ændringer i (se *tilfredsstillende justering*) 88f, 101
- General Agreement on Tariffs and Trade 23ff, 88

- GATT (se *General Agreement on Tariffs and Trade*)
 - *acquis* 118
 - *à la carte* 26, 38
 - beslutninger GATT (se *World Trade Organization (WTO)*, *GATT beslutninger i*) 27
 - General-Direktør
 - Arthur Dunkel 27
 - konflikthåndtering 29
 - Agreed Description of the Customary Practice of GATT in the Field of Dispute Settlement 29
 - blokering af vedtagelse af panelrapporter 28
 - Panel on Complaints 28
 - retlig basis for konsultationer 96
 - sammensætning af paneler (se *GATT paneler, sammensætning af*)
 - teknisk bistand 29, 30
 - udviklingslande 95
 - underretning af GATT Repræsentantskabsråd om aftalte løsninger 30
 - Understanding Regarding Notification, Consultation, Dispute Settlement and Surveillance 29
 - voldgift 30
 - øget regelorientering 26, 28
 - 1989 decision, pkt.G.3 138
 - kontraherende parter (“contracting parties”) 25, 33
 - medlemmer (se *GATT, kontraherende parter*)
 - Ministerrådet (“Ministerial Council”) 82
 - panelrapporter
 - retlige status af 117
 - Part IV 28
 - forhandlingsrunder
 - Annecy 26
 - Dillon 26
 - Genève 26
 - Kennedy 26
 - Tokyo 26, 29, 32, 33
 - Torquay 26
 - Uruguay 26, 30, 31, 34
 - Sekretariat 25, 30
 - sædvaner i WTO 34, 112
- GATT 1947 33
- GATT 1994 33, 34, 35
 - i forhold til GATT 1947 (“legally distinct”) 34
- GATT artikel XXII
 - begrænsninger i 126
- GATT panelers
 - anbefalinger (“recommendations”) 82
 - forslag 174
 - konklusioner (“conclusions”)(se *GATT panelers, kendelser og konklusioner*)
 - kendelser (“findings”)(se *GATT panelers, kendelser og konklusioner*)
 - kendelser og konklusioner (“findings and conclusions”) 174
 - sammensætning af 30
- General Council (se *World Trade Organization (WTO)*, *Det Generelle Råd*)
- General-Direktør 25
- Geneve (se *GATT, forhandlingsrunder*) 26
- gennemsigtighed (se *Trade Policy Review Mechanism (TPRM)*)
- gensidigt aftalte løsninger (“mutually agreed solution”) (se *WTO konflikthåndtering, principper for*) 30, 81, 238
- pligt til underretning af Dispute Settlement Body 81, 238
- gensidigt tilfredsstillende justering (“mutually satisfactory adjustment”) (se *tilfredsstillende justering, WTO konflikthåndtering, principper for*)
- gensidigt tilfredsstillende kompensation (“mutually satisfactory compensation”) (se *WTO konflikthåndtering, principper for*) 90, 220, 242
- gensidigt tilfredsstillende løsning (“mutually satisfactory solution”) (se *tilfredsstillende løsning, WTO konflikthåndtering, principper for*)
- gensidig udelukkelse (se *regelkonflikt*)
- god tro
 - deltagelse i konsultationer 85
- good offices (se *venskabelig mellemkomst*)
- GPA (se *Agreement on Government Procurement; World Trade Organization (WTO)*, *aftaler; handelsaftaler, plurilaterale*)

guide (se *WTO konflikthåndtering, GATT principper i WTO*)

handelsaftaler

- multilaterale (se *World Trade Organization (WTO), aftaler*) 32ff, 39, 45, 94
- AA (se *Agreement on Agriculture (AA)*)
- AD (se *Agreement on Implementation of Article VI of the General Agreement on Tariffs and Trade (AD)*)
- CV (se *Agreement on Implementation of Article VII of the General Agreement on Tariffs and Trade (CV)*)
- GATS (se *General Agreement on Trade in Services (GATS)*)
- GATT (se *General Agreement on Tariffs and Trade (GATT)*)
- ILP (se *Agreement on Import Licensing Procedures (ILP)*)
- RO (se *Agreement on Rules of Origin (RO)*)
- SA (se *Agreement on Safeguards (SA)*)
- SCM (se *Agreement on Subsidies and Countervailing Measures (SCM)*)
- SPS (se *Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures (SPS)*)
- TBT (se *Agreement on Technical Barriers to Trade (TBT)*)
- TRIMS (se *Agreement on Trade Related Investment Measures (TRIMS)*)
- TRIPS (se *Trade-Related Aspects of Intellectual Property (TRIPS)*)
- plurilaterale (se *World Trade Organization (WTO), aftaler*) 34, 39, 45, 50, 94, 145, 196, 203, 212, 225f
- AIR (se *Agreement on Trade in Civil Aircraft (AIR)*)
- GPA (se *Agreement on Government Procurement (GPA)*)

handelsbarrierer

- ikke-tariffære 26, 131
- tekniske 37

handelskoncessioner (»Schedules of concessions») 31

handelskrig 81

hastesager (se *frister, hastesager*)

Havana Charter (se *International Trade Organization (ITO)*) 25, 27

hindring af mål (»attainment of any objective is being impeded»)(se *klagegrundlag, konsekvenser*) 132, 134

hurtig (»prompt») (se *WTO konflikthåndtering, principper for*)

- efterlevelse 84, 203
- procedure 83
- implementering 207, 216
- løsning 82ff, 105, 171, 207, 214, 239, 240, 242

håndhævelse (se *suspension; kompensation*)

- DSU artikel 25 voldgiftskendelser 241
- i forhold til søgsmålskompetence (se *søgsmålskompetence*) 98
- midlertidig karakter 213

ICITO (Interim Commission for the ITO)

ICJ (se *Den Internationale Domstol*)

ILP (se *Agreement on Import Licensing Procedures (ILP)*)

implementering 19, 30, 52, 83, 162, 191, 201ff

- formålet med 224
- forpligtelse til 189, 202, 219, 224
- forslag til (»suggestions») 174, 180f, 201,
- fremskridt med hensyn til 199
- frist for (se *frister, implementering af Dispute Settlement Bodys anbefalinger*)
- intentioner med hensyn til 181, 202f
- mangelfuld 181
- non-violation klager (se *non-violation klager, implementering*)
- overvågning af 50ff, 174, 194, 198f, 202, 216, 241
- rimeligt tidsrum til 83, 198, 204ff, 215, 219, 223, 236
 - brug af ekstraordinære lovgivningsprocedurer 206
 - aftalt af konfliktens parterne 204f
 - fastsat ved voldgift (se *voldgift, DSU artikel 21.3(c)*) 60, 100, 181, 187, 205ff, 236
 - foreslået af implementerende Medlem 204
 - længere implementeringsperiode 206

- spørgsmålet om lovgivningsmæssig kompleksitet 206
- udviklingslande 216
- spørgsmål vedrørende 105, 193, 199
- statusrapport over 199
- tvivl om eksistens eller WTO overensstemmelse af (se *DSU artikel 21.5 procedure*)
- uigennemførlighed af 204
- valg af metode til 181, 205
 - tilbagetrækning 201, 219
 - modifikation 201, 219
- ved tilbagetrækning af foranstaltning 201, 219
- implementeringsskridt 57, 100, 207, 209, 228
- timing og egenskaber af (“timing and nature”) 210
- WTO overensstemmelsen af (se *DSU artikel 21.5 procedure*) 208f
- eksistensen af 206, 208, 209
- indhentning af information (se *panelers, indhentning af information*)
- interessekonflikt (“conflict of interest”) 67, 68
- Interim Commission for the ITO (ICITO) 25
- International Court of Justice (ICJ) (se *Den Internationale Domstol (ICJ)*)
- International Law Commission (se *Den Internationale Lovkommission (ILC)*)
- interim review 74, 148, 149, 151, 153, 156, 158, 236
- ingen nye anbringender 150
- tidsfrister 150
- International Trade Organization (ITO) (se *Havana Charter*) 23, 42, 123
- issues (se *Appellate Body, stridsspørgsmål*)
- judicial economy (se *procesøkonomi*)
- jurisdiktion 112, 144
- afgrænsning af 93, 126
 - konkret afgrænsning (se *panelers, mandat*)
 - tidsmæssig begrænsning af 95
- kendelser
 - Appellate Body (se *Appellate Body, kendelser og konklusioner*)
 - Dispute Settlement Body (se *Dispute Settlement Body, kendelser og anbefalinger*)
 - panelers (se *panelers, kendelser*)
- kendelser og konklusioner (“findings and conclusions”) (se *Appellate Body, kendelser og konklusioner*)
- Kennedy (se *GATT, forhandlingsrunder*)
- klager 27, 123, 125f, 128, 131ff
- grundlag for (se *søgsmålskompetence*) 97f, 104, 125, 128, 225, 227
- begrænsninger i anvendelse af visse klagetyper 135ff
- i GATS 132
- konsekvenser, der danner baggrund for
 - hindring af mål 131f, 134
 - udslettelse eller svækkelse af ellers tilkommende fordele (se *udslettelse eller svækkelse*)
 - som følge af andre situationer (“situation”)(se *situation klager*)
 - som følge af ikke-stridig anvendelse (“non-violation”)(se *non-violation klager*)
 - som følge af krænkelse (“violation”)(se *violation klager*)
- kollegialitet (se *Appellate Body, kollegialitet*)
- kompensation 19, 89, 133, 194, 202, 219ff, 236, 241f
- formålet med
 - reetablere en balance 221
- form
 - pengebeløb 221
 - reduktion af toldsatser 90
- i GATS 89
- initiativ til 220
- karakteren af
 - ikke kumulativ 222
 - ikke WTO stridig 221
 - midlertidig 90
 - permanent (se *non-violation, kompensation som endelig løsning*) 89, 137
- niveauet for 64, 188, 221, 222
- non-violation klager (se *non-violation, kompensation som endelig løsning*)
- tidsfrister for forhandling af (se *frister, forhandling af kompensation*)

- kompenserende justering ("compensatory adjustment") (se *tilfredsstillende justering*) 101, 243
- som følge af non-violation i GATS 179
 - niveauet for 101
- koncessioner 88
- suspension af passende ("appropriate") 222
 - balance af ("balance of concessions") (se *udslettelse og svækkelse, formålet med*) 131
- konflikt
- definition på 15
- konklusioner
- Appellate Body (se *Appellate Body, kendelser og konklusioner*)
 - panelers (se *panelers, konklusioner*)
- konsensus (se *beslutningstagning*) 27, 28, 33, 39, 48ff, 76, 138f, 195, 197f, 240
- accept af foreslået tidsrum til implementering (se *implementering, rimeligt tidsrum til*) 204
 - Appellate Body beslutninger 58
 - definition af 47
 - etablering af panel 144
 - vedtagelse af suspension i GATT 222
 - vedtagelse af GATT panelrapporter 185
- konsistens og sammenhæng ("consistency and coherence") (se *Appellate Body, kollegialitet*)
- konsistent ("consistent") (se *sædvane, betingelser for etablering af*)
- konsultationer 18, 38f, 73, 83, 85f, 96, 112, 123ff, 132, 235ff
- anmodninger om 81, 103, 124
 - krav om skriftlighed 128
 - deltagelse i 220
 - forlængelse af frister for udviklingslande (se *frister, forlængelse af frister for udviklingslandes konsultationer*)
 - forpligtelse til 128f
 - fortrolighed af 70, 128
 - funktion af 127
 - intet minimumskrav til indhold 128, 129
 - i forhold til panelproceduren/panelrapporten 129, 158
 - i GATS 40
 - i GATT 29, 30
 - i WTO 96, 131
- notifikation af Dispute Settlement Body 81
 - og anmodning om etablering af panel 144f
 - om gensidigt tilfredsstillende kompensation 220
 - pligt til deltagelse under SCM 128
 - tidsfrister (se *frister, konsultationer*)
 - tredjeparters deltagelse i (se *tredjeparter, deltagelse i konsultationer*)
 - underretning af DSB om 102, 128, kontinuitet ("continuity") 34
- kontraherende parter ("contracting parties") (se *GATT, kontraherende parter*)
- krydsgengældelse ("cross-retaliation") 226
- krydssuspension ("cross-suspension") 226
- begrunde anmodning om 223, 226
- legally distinct (se *GATT 1994 i forhold til GATT 1947*) 34
- GATT (se *Agreed Description of the Customary Practice of GATT in the Field of Dispute Settlement*)
- legitimate expectations (se *berettigede forventninger*)
- lex specialis 36, 38
- logical continuum (se *logisk sammenhængende hele*)
- logisk sammenhængende hele ("logical continuum") 165
- let forgængelige varer 83
- lufttransport 41
- manifest unfairness (se *frister, ændringer i hvis udtalt uretfærdigt*)
- Marrakesh Aftalen om Etablering af Verdenshandelsorganisationen 31
- matter (se *panelet, sagen forelagt*)
- mediation (se *mægling*)
- mere favorabel behandling 158
- Mike Moore (se *World Trade Organization (WTO), General-direktører*)
- Ministerial Council (se *GATT, Ministerråd*)
- Ministerial Conference (se *World Trade Organization (WTO), Ministerkonferencen*)

- more-favourable treatment (se *udviklingslande, mere favorable behandling*)
- multilaterale (se *handelsaftaler, multilaterale*)
- multilateralisme 26
- mutually satisfactory adjustment (se *gensidigt tilfredstillende justering; WTO konflikthåndtering, principper for*)
- mægling (“mediation”) 73, 82, 211, 236, 237f
- national treatment (se *national behandling*)
- national handling (“national treatment”) 136
- non-violation (se *klager, årsager der fører til udslættelse eller svækkelse af ellers tilkommende fordele*) 89, 131, 133ff
- anbefalinger (se *Appellate Body, anbefalinger i forhold til non-violation klager; paneler, anbefalinger i forhold til non-violation klager*)
 - betingelser 134
 - i GATS 179
 - og implementering 137
 - kompensation som endelig løsning 89, 137, 219
 - moratorium under TRIPS (se *Trade-Related Aspects of Intellectual Property (TRIPS)*) 136
 - udvidelse af DSU artikel 21.3(c) voldgiftsrettens mandat ved 137f
 - vedrørende specifikke forpligtelser 136
- Notice of Appeal (se *notificering om appel*)
- Notice of Other Appeal (se *notificering om anden appel*)
- notificering om appel (“Notice of Appeal”) 162, 167ff
- notificering om anden appel (“Notice of Other Appeal”) 166f
- nyttig vejledning (“useful guidance”) (se *præcedens, ikke-vedtagne GATT panelrapporter*)
- objective analysis (se *panelers forpligtelser, foretage objektiv analyse*)
- offentlige indkøb (se *Agreement on Government Procurement (GPA); handelsaftaler, plurilaterale; World Trade Organization (WTO), aftaler*)
- omvendt konsensus (se *beslutningstagning, konsensus*) 39, 51f, 73, 76
- adgang til håndhævelsesprocedurerne reguleret ved 53
- oprejsning (“redress”) 77ff
- other appellant (se *anden appellerende*)
- overensstemmende (“concordant”)(se *sædvane, betingelser for etablering af*)
- panel
- alvorlige fejl (“egregious error”) 142
 - anmodning om etablering af 144, 146, 158, 208, 238
 - krav til 145f
 - etablering af 18, 52f, 56, 83, 130, 145, 164
 - betingelser for etablering af et enkelt (“feasible”) 151
 - under AD (se *Agreement on the Implementation of Article VI of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994 (AD), etablering af panel*)
 - under GPA (se *Agreement on Government Procurement (GPA), etablering af panel*)
 - under SCM (se *Agreement on Subsidies and Countervailing Measures (SCM), etablering af panel*)
- panelet
- sagen forelagt (“matter”) 143
- panelprocedure(r) 93, 132, 141
- iværksættelse af 95
 - konsultationer som forudgående skridt til 129
 - mundtlige indlæg 149
 - skriftlige indlæg 103
 - suspension af 203
 - tidsfrister (se *frister, panelproceduren*)
 - tidsplaner for 148
 - tredjeparters deltagelse i 103
 - mundtlige indlæg 104
 - parallelle
 - harmonisering af tidsplaner 151
- panelrapporter 17, 190
- betingelsesløs accept af 84, 187
 - frist for fremlæggelse for Dispute Settlement Body 186

- under GPA (se *Agreement on Government procurement (GPA)*) 186
- under SCM (se *Agreement on Subsidies and Countervailing Measures (SCM)*) 186
- konsekvens af vedtagelse 189, 190, 211
- krav til 87, 145, 156
 - faktuelle kendelser 157
 - grundlæggende argumentation (“basic rationale”) 157
- parternes kommentarer til 192
 - formålet med 192
- retlig status af (se *præcedens*)
- situation klager 138
- vedtagelse 195
 - GATT panelrapporter 138, 185
 - WTO panelrapporter 19, 30, 83, 108, 111, 120, 139, 162, 174, 185f, 190, 192
- paneler
 - intensitet af prøvelse (“standard of review”) 114, 141, 143
 - ikke fuldstændig nyvurdering 143
 - objective assessment (se *panelers, intensitet af prøvelse, objektiv vurdering*)
 - objektiv vurdering (“objective assessment”) 143
 - under AD artikel 17.6(i) (se *Agreement on the Implementation of Article VI of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994 (AD)*) 143
- panelers
 - anbefalinger (“recommendations”) 19, 157, 174, 189, 197, 201, 203, 214f
 - i forhold til violation klager 177
 - i forhold til non-violation klager 89, 178
 - i forhold til situation klager 138, 179
 - retlige analyser (se *panelers, kendelser*)
 - arbejde 83
 - tidsramme for 83
 - arbejdsprocedurer 83, 104
 - bevisvurdering 142
 - drøftelser (“deliberations”) 69
 - forpligtelser 164
 - foretage objektiv analyse (“objective analysis”) 28
 - forslag (“suggestions”) 19, 174, 197, 201
 - retlige konsekvenser af 180
 - funktion 112, 126, 141ff, 146
 - håndtering af panelproceduren 177
 - kendelser (“findings”) 19, 157, 174f, 189, 203
 - i forhold til situation klager 138
 - kendelser og anbefalinger (“findings and recommendations”)(se *panelers, kendelser, panelers, anbefalinger*)
 - konklusioner (“conclusions”) 19, 163, 174, 176, 189
 - indhentning af information (se *rettens venner*) 107, 153,
 - anmodning til parterne om forklaringer 150, 152
 - eksperter (se *ekspertgrupper*)
 - fra ethvert individ eller organ 152
 - fra enhver relevant kilde 152
 - fra internationale organisationer 40
 - spørgsmål til parterne 147, 150, 152
 - under SPS aftalen 154
 - mandat 30, 112, 142
 - konkret afgrænsning af (“terms of reference”) 53, 83, 88, 126, 142, 144ff, 164, 177, 180, 208
 - rolle 185
 - terms of reference (se *panelers mandat, konkret afgrænsning af*)
 - uafhængighed (se *adfærdskodeks*) 55
 - udøvelse af procesøkonomi (se *procesøkonomi*) 147
- panelister 151
- kvalifikationer 54, 56
 - særlige kvalifikationskrav i GPA (se *Agreement on Government Procurement (GPA)*) 55
 - særlige kvalifikationskrav i GATS (se *General Agreement on Trade in Services*) 55
 - særlige kvalifikationskrav i sager, der involverer udviklingslande 55
- udgifter for 56
- udpegning af 148
- rådighed 30
 - uafhængighed af 55
- Panel on Complaints (se *GATT, konflikthåndtering*) 28
- parter (“parties”) 93, 166, 170, 199

- ul style="list-style-type: none; padding-left: 0;">
- participant (se *deltager*) 166
- parties (se *parter*)
- Pascal Lamy (se *World Trade Organization (WTO), General-direktører*)
- Permanent Group of Experts (se *Agreement on Subsidies and Countervailing Measures (SCM), permanent ekspertgruppe*)
- permissible (tilladelig) (se *fortolkning, AD artikel 17.6(ii)*)
- persons of recognized authority (se *Appellate Body, medlemmers kvalifikationer*)
- plurilaterale (se *handelsaftaler, plurilaterale*)
- positive solution (se *positiv løsning*)
- positiv løsning ("positive solution")(se *DSU, artikel 3.7*) 87f, 146, 165
- private juridiske rådgivere 154, 155
- procesøkonomi 87, 161, 163ff
 - Appellate Body 165f
 - paneler 164f
- prompt settlement (se *hurtig, løsnings WTO konflikthåndtering, principper for*)
- præcisere ("clarify")(se *fortolkning*) 77, 87, 113
- præcedens
 - begrænsninger på judicielle organer 52
 - begrænsninger af rapporters rækkevidde 77
 - ikke-vedtagne GATT panelrapporter ("useful guidance") 118
 - ikke-vedtagne WTO panelNNN-Nog appelrapporter 120
 - konsistens og sammenhæng ("consistency and coherence") 58
 - vedtagne GATT panelrapporter ("considered"; "legitimate expectations"; "take into account") 118
 - vedtagne WTO appelrapporter ("considered"; "take into account") 119
 - vedtagne WTO panelrapporter ("considered"; "take into account") 118
 - vejledning fra tidligere rapporter 213
- prøvelse (se *paneler, intensitet af prøvelse*)
- Punta del Este 26
- påstande 147
 - ikke genoptages under DSU artikel 21.5 190
- påstande og anbringender 137
- reasonable expectations (se *rimelige forventninger*)
- recommendations (se *Appellate Body, anbefalinger; Dispute Settlement Body, kendelser og anbefalinger; panelers, anbefalinger*)
- redress (se *oprejsning*)
- regelkonflikt 34, 35, 37
- Renato Ruggiero (se *World Trade Organization (WTO), General-direktører*)
- Repræsentantskabsråd 25, 28
- retfærdig rettergang ("due proces") 104, 157
- retlige analyser
 - Appellate Body (se *Appellate Body, stridsspørgsmål*)
 - panelers (se *panelers, kendelser*)
- retskilder 95, 111
 - folkeretlige 115
 - generelle retsprincipper 115, 116
 - traktater 115
 - sædvaner 113
 - brug af medmindre WTO bestemmer anderledes ("contract out") 116
- retsskabelse (se *begrænsninger på retsskabelse*)
- rettens venner ("amicus curiae") 93, 107
- rette rækkefølge ("sequencing")(se *DSU artikel 21.5 procedurer, i forhold til DSU artikel 22.6 procedurer; DSU artikel 22.6–7 procedurer i forhold til DSU artikel 21.5 procedurer*)
- rettidighed (se *frister, rettidighed*)
- rimelige forventninger ("reasonable expectations") 136
- rimeligt forhold ("commensurate")(se *suspension, niveauet for under SCM artikel 7.9*)
- Rules of Conduct (se *adfærdskodeks*)
- rulings (se *Dispute Settlement Body, kendelser og anbefalinger*)
- rulings and recommendations (se *Dispute Settlement Body, kendelser og anbefalinger*)

- Rådet for GATS 64
- beslutninger 49
- Rådet for GATT
- beslutninger 49
- Rådet for TRIPS
- beslutninger 49

- satisfactory adjustment (se *tilfredsstillende justering*)
- Schedules of concessions (se *handelskoncessioner*)
- security and predictability (se WTO *konflikthåndtering, formål med sikkerhed og forudsigelighed*)
- separate panelrapporter
- begrundet med DSU artikel 3.3 84
- ved blandede klager involverende situation klager (se *panelrapporter, situation klager*)
- sequencing (se DSU artikel 21.5 procedurer, i forhold til DSU artikel 22.6 procedurer; DSU artikel 22.6–7 procedurer i forhold til DSU artikel 21.5 procedurer)
- significant impact (se *Agreement on the Implementation of Article VI of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994 (AD)*, artikel 17.4 betydelig virkning af midlertidige foranstaltninger)
- sikkerhed og forudsigelighed (»security and predictability») (se WTO *konflikthåndtering, formål med*)
- single undertaking (se *World Trade Organization (WTO) Aftalen, samlet accept af traktatkomplekset*)
- situation klager 131, 135, 179, 196
- anbefalinger (se *Appellate Body, anbefalinger i forhold til situation klager; paneler, anbefalinger i forhold til situation klager*)
- begrænsning i anvendelse 138
- delvist udelukket under CV (se *Agreement on the Implementation of Article VII of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994 (CV)*) 137
- moratorium under TRIPS (se *Trade-Related Aspects of Intellectual Property*) 137
- skriftlige indlæg
- appelproceduren (se *appelproceduren, skriftlige indlæg*)
- panelproceduren (se *panelproceduren, skriftlige indlæg*)
- som sådan (»as such») 79
- special and additional rules and procedures (se *specielle bestemmelser om konfliktløsning*)
- specielle bestemmelser om konfliktløsning (»special and additional rules and procedures») 40f, 81, 114
- specific commitments (se *non-violation klager, vedrørende specifikke forpligtelser*)
- specifikke forpligtelser (»specific commitments») (se *non-violation klager, vedrørende specifikke forpligtelser*)
- statslige indkøb (se *Agreement on Government Procurement (GPA)*)
- Statutten (se *Den Internationale Domstol, Statutten for*)
- stridbar (»contentious») 81
- substantial elaboration (se *betydelig uddybning*)
- substantial interest (se *væsentlig interesser, konsultationer, tredjeparters deltagelse i; panelproceduren, tredjeparters deltagelse i*)
- substantial trade interest (se *væsentlig handelsinteresse; konsultationer, tredjeparters deltagelse i*)
- suggestions (se *Appellate Body, forslag; implementering, forslag til; panelers, forslag*)
- Supachai Panitchpakdi (se *World Trade Organization (WTO), General-direktører*)
- suspension (se *krydssuspension; krydsgengældelse; kompensation*) 19, 83, 86, 193f, 199, 220, 222ff, 232, 241
- af andre forpligtelser 219, 225
- af koncessioner 61, 79, 219, 222f, 242
- procedurer 62
- bemyndigelse af 50, 53, 90, 222
- det generelle princip 225
- indenfor samme aftale 225
- indenfor samme sektor 225

- inden for SCM (se *Agreement on Subsidies and Countervailing Measures (SCM)*) 62
- karakteren af 230
 - midlertidig 213
- målet med 223
- niveau for 90, 98, 187
 - afgjort ved voldgift 100f, 187f, 230f
 - under GATT (»appropriate») 222
 - under DSU 22.4 (»equivalent») 62, 227f
 - under SCM artikel 4.10 (»appropriate») 227, 230
 - under SCM artikel 7.9 (»commensurate with») 227, 229
- procedurer for 225
- sammenligningsgrundlag 228
- tilladelighed af 231
- og udslettelse eller svækkelse (se *udslettelse eller svækkelse*) 98, 133
- sympathetic consideration (se *velvillig overvejelse*)
- sædvane (folkeretlig)
- betingelser for etablering af
 - almindeligt (»common») 113
 - konsistent (»consistent») 113
 - overensstemmende (»concordant») 113
- brug af medmindre WTO bestemmer anderledes (»contract out») 116
- søgsrålskompetence 95
 - frugtbar af at føre sag 96
 - i forhold til retten til suspension (se *suspension*) 228
 - ingen afhængighed af konkrete effekter 133
 - potentiel eksportinteresse 98
- terms of reference (se *panelers, konkret afgrænsning af mandat*)
- third participant (se *tredepartsdeltagere*)
- third parties (se *tredeparter*)
- tidsfrister (se *frister*) 51, 83
- tidsrammer
 - Appellate Bodys udvidelse af 200
 - for panelernes arbejde 83
 - panelers udvidelse af 199
 - parternes aftale om længere tidsrammer 199
- særligt om GPA (se *Agreement on Government Procurement (GPA)*) 199
- særligt om SCM (se *Agreement on Subsidies and Countervailing Measures (SCM)*) 199
- tilbagevise spørgsmål (»remand»)(se *Appellate Bodys, tilbagevisning af spørgsmål til panelet*)
- tilfredsstillende justering (se *WTO konflikthåndtering, principper for*) 82, 88ff, 125, 127, 132, 137f, 178
- tilfredsstillende løsning (se *WTO konflikthåndtering, principper for*) 18, 82, 85ff, 88f, 141, 150, 156, 173, 178, 204, 236f
- tilkommende fordele (»benefits accruing»)(se *udslettelse eller svækkelse*) 131
- timing and nature (se *implementeringsskridt, timing og egenskaber*)
- tjenesteydelser (se *General Agreement on Trade in Services (GATS)*) 32
- Tokyo Runden (se *GATT, forhandlingsrunder*)
- toldkoncessioner 134
 - værdien af 131
- told- og handelsforhandlinger 26
- Torquay (se *GATT, forhandlingsrunder*)
- TPRB (se *Trade Policy Review Body (TPRB)*)
- TPRM (se *Trade Policy Review Mechanism (TPRM)*)
- Trade Policy Review Body (TPRB) 39, 46, 49
- Trade Policy Review Mechanism (TPRM) 33, 39, 47, 49
 - formål 49
 - funktion 49
- Trade-Related Aspects of Intellectual Property (TRIPS)(se *World Trade Organization (WTO) aftaler, multilaterale*) 32, 116, 125
- transparency (se *gennemskuelighed*)
- tredeparter (»third parties») 56, 93, 101ff, 149, 199, 241
 - deltagelse af i
 - appelproceduren 104, 169
 - DSU artikel 21.3(c) (se

- implementering, rimeligt tidsrum til* 105
 - DSU artikel 22.6–7 105f
 - DSU artikel 25 106, 241
 - GATS artikel XXII:3 voldgift 106f
 - deltagelse i konsultationer) 102f
- rettigheder 103
 - retten til at blive hørt 103
- tredjepartsdeltagere (“third participant”) 166f, 170
- TRIMS (se *Agreement on Trade Related Investment Measures; World Trade Organization (WTO), aftaler*)
- TRIPS (se *Trade-Related Aspects of Intellectual Property; World Trade Organization (WTO), aftaler*)
- uafhængighed
 - panelers 55
 - i adfærdskodekset 66, 67
 - Appellate Bodys 59
- udregningen af frister (se *frister, udregning af*)
- udslettelse eller svækkelse 29, 77, 83, 90, 104, 131ff, 137, 196
 - formodning for 98, 133
 - formål med 131
 - niveauet for 221, 228f
 - DSU artikel 25 proceduren 63, 241
- udviklingslande 158, 216
 - ikke vedtagne eller ikke-implementerede GATT panelrapporter i WTO 95
 - forlængelse af frister for konsultationer (se *frister, forlængelse af frister for udviklingslandes konsultationer*)
 - mere favorable behandling (“more-favourable treatment”) 158
 - positiv forskelsbehandling af (“differential treatment”) 158
 - særlige hensyn til 217
 - under voldgift under DSU artikel 21.3(c) 216
 - særlige kvalifikationer for panelister (se *panelister, særlige kvalifikationskrav i sager, der involverer udviklingslande*)
- unconditionally accepted/unconditional acceptance (se *appelrapporter, betingelsesløs accept af*)
- underretning
 - af GATT Repræsentantskabsråd (se *GATT konfliktløsning, underretning af GATT Repræsentantskabsråd om aftalte løsninger*)
- 30
- af Dispute Settlement Body om
 - brug af DSU artikel 25 procedurer 188
 - gensidigt aftalte løsninger 81, 238
 - intentioner med hensyn til implementering (se *implementering, intentioner med hensyn til*) 181
 - konsultationer 102, 128,
 - rekurs til DSU artikel 5 procedurer 82,
- Understanding on Rules and Procedures for the Settlement of Disputes (DSU) (se *Dispute Settlement Understanding*)
- unilateralisme 26, 78
- Uruguay Runden (se *GATT, forhandlingsrunder*)
- useful guidance (se *præcedens, ikke-vedtagne GATT panelrapporter*)
- Valutafonden (IMF) 24
- vedtagelse (“adoption”)
 - appelrapporter (se *appelrapporter, vedtagelse af*)
 - GATT panelrapporter (se *panelrapporter, vedtagelse af GATT*)
 - WTO panelrapporter (se *panelrapporter, vedtagelse af WTO*)
- velvillig overvejelse (“sympathetic consideration”) 96, 124
- venskabelig mellemkomst (“good offices”) 73, 82, 211, 237
- Verdensbanken (“World Bank”) 24
- violation klager 131
 - krav om bevis for skadelige effekter? 132f
 - formodning for udslettelse eller svækkelse af ellers tilkommende fordele (se *udslettelse eller svækkelse*) 133
- voldgift
 - aftalt voldgift udenfor DSU 65, 243
 - DSU artikel 21.3(c) (se *implementering, rimeligt tidsrum til*)
 - tredjeparters deltagelse 105

- DSU artikel 22.6–7 (se *suspension, niveaue* for)
- DSU artikel 25 (se *DSU artikel 25 procedure*)
- GATS XXI:3 og XXII:3 242f
- under GATS 188
- voldgiftsdommere
- kvalifikationer
 - aftalt voldgift udenfor DSU 65
 - DSU artikel 21.3(c) 60f
 - DSU artikel 22.6–7 61f,
 - DSU artikel 25 63, 242
 - GATS artikel XXI:3 og XXII:3 64f
- udnævnelse af 67, 86, 120, 230
- aftalt voldgift udenfor DSU 243
- DSU artikel 21.3(c) 60
- DSU artikel 22.6 232
- DSU artikel 25 63
- udpegning af 65
- voldgiftskendelser
- retlige konsekvenser af
 - DSU artikel 21.3(c) 190
 - DSU artikel 22.6–7 191
 - DSU artikel 25 191
 - GATS artikel XXI:3 og XXII:3 192
- retten til at kommentere 193, 199
- DSU artikel 21.3(c) 193
- DSU artikel 22.6–7 193f
- DSU artikel 25 194
- GATS artikel XXI:3 og XXII:3 194
- vedtagelse af
 - DSU artikel 21.3(c) 187
 - DSU artikel 22.6–7 187f
 - DSU artikel 25 188
 - GATS artikel XXI:3 og XXII:3 188f
- voldgiftsrettens mandat
- DSU artikel 21.3(c) (se *implementering, rimeligt tidsrum* til) 205
- særligt mandat ved non-violation klager (se *non-violation klager*) 137f
- DSU artikel 22.6–7 (se *suspension, niveaue* for) 231
- SCM 4.10 231
- SCM 7.9 231
- DSU artikel 25 239ff
- voteringer
- fortrolighed af (se *adfærdskodeks, fortrolighed*)
- væsentlige interesse (“substantial interest”) (se *konsultationer, tredjeparters deltagelse* i)
- væsentlig handelsinteresse (“substantial trade interest”)(se *konsultationer, tredjeparters deltagelse* i)
- waivers (se *frafaldelse af forpligtelser*)
- Working Procedures for Appellate Review (se *Appellate Body, arbejdsprocedurer* for)
- World Bank (se *Verdensbanken*)
- World Trade Organization (WTO) 23, 31
- Aftalen 31f, 39, 94
- autoritativ fortolkning af 195f
- aftaler (se *handelsaftaler, multilaterale, handelsaftaler, plurilaterale*)
- AA (se *Agreement on Agriculture* (AA))
- AD (se *Agreement on Implementation of Article VI of the General Agreement on Tariffs and Trade* (AD))
- CV (se *Agreement on Implementation of Article VII of the General Agreement on Tariffs and Trade* (CV))
- GATS (se *General Agreement on Trade in Services* (GATS))
- GATT (se *General Agreement on Tariffs and Trade* (GATT))
- GPA (se *Agreement on Government Procurement*)
- ILP (se *Agreement on Import Licensing Procedures* (ILP))
- RO (se *Agreement on Rules of Origin* (RO))
- SA (se *Agreement on Safeguards* (SA))
- SCM (se *Agreement on Subsidies and Countervailing Measures* (SCM))
- SPS (se *Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures* (SPS))
- TBT (se *Agreement on Technical Barriers to Trade* (TBT))
- TRIMS (se *Agreement on Trade Related Investment Measures* (TRIMS))
- TRIPS (se *Trade-Related Aspects of Intellectual Property*)

- Anneks 1 (Multilateral Trade Agreements)(se *handelsaftaler, multilaterale*) 32
- Anneks 1A (Multilateral Agreements on Trade in Goods) 32ff
- Anneks 1B (se *General Agreement on Trade in Services*) 32
- Anneks 1C (se *Trade-Related Aspects of Intellectual Property*) 32
- Anneks 2 (se *Dispute Settlement Understanding*) 32
- Anneks 3 (se *Trade Policy Review Mechanism*) 33, 39
- Anneks 4 (se *handelsaftaler, plurilaterale*)
- beslutninger (se *konsensus, omvendt konsensus*)
- Det Generelle Råd (“General Council”) 46ff, 56, 244
- autoritative fortolkning (se *World Trade Organization (WTO) Aftalen, autoritativ fortolkning*)
- folkeret i 111
- funktioner
 - administrere
 - konfliktthåndteringssystemet (se *Dispute Settlement Understanding*) 50ff
 - administrere systemet til overvågning af handelspolitik (se *Trade Policy Review Mechanism (TPRM)*) 49f
 - forum for yderligere forhandlinger 45
- GATT beslutninger i 34, 75
- General-Direktør (“Director-General”)
 - bistand ved DSU artikel 5 procedurer (se *DSU artikel 5 procedurer*) 239
 - procedure for udnævnelse 76
 - udnævnelse af panelister 55, 56
 - udnævnelse af DSU artikel 21.3(c) voldgiftsdommere 60
 - udnævnelse af DSU artikel 22.6–7 voldgiftsdommere 62
 - udnævnelse af voldgiftsdommere til voldgift udenfor DSU 66, 243
- general-direktører
 - Mike Moore 76
 - Renato Ruggiero 76
 - Pascal Lamy 76
 - Supachai Panitchpakdi 76
- intet hierarki mellem aftalerne 35, 36, 38
- Medlemmer
 - efterfølgende tiltræden 94
 - originale 93
 - tiltræden 48
- Ministerkonferencen (“Ministerial Conference”) 34, 46f, 195, 244
 - autoritativ fortolkning (se *World Trade Organization (WTO) Aftalen, autoritativ fortolkning af*)
 - beslutninger 46
 - ændringer i WTO Aftalen 195
 - ændringer i WTO aftalerne 195
- samlet accept af traktatkomplekset (“single undertaking”) 32, 34
- Sekretariatet 84, 167
- udtrykkelige henvisninger til andre traktater 116
- WTO konfliktthåndtering (se *Dispute Settlement Understanding*)
- diplomatisk 235, 236
- formålet med
 - beskytte medlemmernes rettigheder og forpligtelser 77
 - sikkerhed og forudsigelighed (“security and predictability”) 77
- GATT principper i (“guide”) 74f, 112
- principper for 235
 - hurtighed (“prompt settlement”)(se *hurtig, løsning*)
 - positiv løsning (“positive solution”)(se *positiv løsning*)
 - tilfredsstillende justering (“satisfactory adjustment”)(se *tilfredsstillende justering*)
 - tilfredsstillende løsning (“satisfactory solution”)(se *tilfredsstillende løsning*)
- WTO-overensstemmelse af løsninger på konflikter 181, 196, 242
- særligt vedrørende DSU artikel 5 procedurer 239
- WTO (se *World Trade Organization (WTO)*)

